

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(25)

Чернігів 2021

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 2 від 22.02.2021). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. – № 1(25). – 184 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)

Головний редактор:

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Льчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24603-14543 ПР від 07.09.2020.

© НУ «Чернігівська політехніка», 2021

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1(25)

Chernihiv 2021

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 2 від 22.02.2021). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2021. – № 1(25). – 184 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Dubyna M. V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A. V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M. M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O. V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N. V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N. I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K. S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 24603-14543 PR of 07.09.2020.

© Chernihiv Polytechnic National University, 2021

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Кичко І., Холодницька А.</i> Мотиваційний імператив реалізації управлінських компетенцій та збалансування ринку праці в Україні.	7
<i>Хоменко І., Волинець Л., Шамкало А.</i> Особливості надходження прямих іноземних інвестицій та їхній вплив на економіку України.....	15
<i>Божок А.</i> Тенденції цифрового маркетингу: інструменти залучення споживачів	27
<i>Повна С.</i> Вплив рівня забезпеченості ресурсами країни на особливості її інноваційного розвитку.....	33
<i>Ремньова Л., Забаишанська Т.</i> Концептуальні засади навчання персоналу в умовах діджитал-трансформації бізнесу	45

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Дерій Ж., Бутенко Н., Зосименко Т.</i> Впровадження концепції циркулярної економіки: проблеми та перспективи	54
<i>Кудряшова К., Рябуха Г.</i> Перспективи розвитку екологічного туризму в Чернігівській області	63
<i>Мініна О., Шадура-Никипорець Н.</i> Проблеми поводження з відходами в контексті сталого розвитку: регіональний аспект.....	71

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Гоголь Т., Пономаренко В.</i> Вплив бухгалтерського обліку й оподаткування на економіку України та Об'єднаних Арабських Еміратів	82
<i>Дубина М., Попело О., Тарасенко О.</i> Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки	91
<i>Онишко С., Венгуренко Т.</i> До питання домінант концептуальної трансформації відносин у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво»	111
<i>Холяк Н., Колоток М.</i> Інформаційні технології в роботі зарубіжних фінансових установ.....	117
<i>Шишкіна О.</i> Концептуальні основи створення структурної моделі управління фінансовими ризиками промислового підприємства.....	127
<i>Гнедіна К., Нагорний П.</i> Звіт про управління: сутність та особливості формування.....	134
<i>Сушкова О., Мельник Л.</i> Систематизація наукових підходів до визначення сутності та змісту поняття «податкова культура».....	143
<i>Філіпова Н.</i> Аналіз системи фінансування охорони здоров'я в Україні.....	151
<i>Забаишанський М., Драгунов Д., Зуб І.</i> Фінансові інструменти стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в умовах цифрової економіки	159

РЕЦЕНЗІЯ на монографію «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти», підготовлену А. І. Івашенко	166
--	------------

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	169
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kychko I., Kholodnytska A.</i> Motivative imperative for implementing management competencies and balancing the labor market	7
<i>Khomenko I., Volynets L., Shamkalo A.</i> Features of the inflow of foreign direct investment and their impact on the economy of Ukraine	15
<i>Bozhok A.</i> Digital marketing trends: consumer involvement tools	27
<i>Povna S.</i> Influence of the level of resource endowment of the country on the features of its innovative development	33
<i>Remnova L., Zabashtanska T.</i> Conceptual basics of staff training in the conditions of digital transformation	45

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Derii Zh., Butenko N., Zosymenko T.</i> Implementation of the concept of circular economy: problems and prospects	54
<i>Kudriashova K., Ryabukha G.</i> Prospects of ecological tourism development in Chernihiv region.....	63
<i>Minina O., Shadura-Nykytorets N.</i> Waste management problems within a sustainable development context: regional focus.....	71

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Gogol T., Ponomarenko V.</i> The impact of accounting and taxation on the economy of Ukraine and the United Arab Emirates.....	82
<i>Dubyna M., Popelo O., Tarasenko O.</i> Institutional transformations of the financial system of Ukraine in the conditions of the digital economy development.....	91
<i>Onyshko S., Venhurenko T.</i> On the problem of dominants in the conceptual transformation of connections in the “financial system – financial market – financial intermediary» chain.....	111
<i>Kholiavko N., Kolotok M.</i> Information technologies in the activities of foreign financial institutions	117
<i>Shyshkina O.</i> Conceptual fundamentals of creating a structural model of financial risk management of an industrial enterprise	127
<i>Hnedina K., Nahorny P.</i> Management commentary: essence and features of formation.....	134
<i>Sushkova O., Melnyk L.</i> Systematization of scientific approaches to defining the essence and content of the concept “tax culture”.....	143
<i>Filipova N.</i> Analysis of the financing system healthcare in Ukraine	151
<i>Zabashtanskyi M., Drahunov D., Zub I.</i> Financial instruments of strategic development of healthcare in conditions digital economy.....	159

REVIEW for the monograph «Development of small and medium business: national and regional aspects», prepared by A. I. Ivashchenko	166
--	------------

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	169
--	------------

УДК 314.17; 37.025

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-7-14

*Ірина Кичко, Алла Холодницька***МОТИВАЦІЙНИЙ ІМПЕРАТИВ РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ЗБАЛАНСУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ***Iryna Kychko, Alla Kholodnytska***MOTIVATIVE IMPERATIVE FOR IMPLEMENTING MANAGEMENT COMPETENCIES AND BALANCING THE LABOR MARKET**

У статті здійснено аналіз впливу пандемії COVID-19 на ринок праці. Виявлено сучасні проблеми збалансування ринку праці в Україні в контексті демографічних та міграційних процесів. Запропоновано й обґрунтовано доцільність диверсифікації управлінських компетенцій, а також інтенсифікації мотиваційних функцій менеджерів вищої ланки з метою впливу на реалізацію соціально-економічних відносин на рівні суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування та держави.

Ключові слова: мотивація персоналу; управлінські компетенції; ринок праці; міграція; демографічні процеси; реальна заробітна плата.

Табл.: 1. Рис.: 3. Бібл.: 20.

The article analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on the labor market. Revealed modern problems of balancing the labor market in Ukraine in the context of demographic and migration processes. The expediency of diversifying managerial competencies, as well as intensifying the motivational functions of top managers in order to influence the implementation of socio-economic relations at the level of economic entities, local authorities and the state, is proposed and substantiated.

Keywords: personnel motivation; managerial competencies; labor market; migration; demographic processes; real wages.

Table: 2. Fig.: 3. References: 20.

JEL Classification: J11; J21; J30; M12

Постановка проблеми. Враховуючи погіршення соціально-економічного стану в Україні, падіння реальної заробітної плати, зростання рівня смертності, перспективним для збалансування ринку праці, зменшення відтоку кваліфікованої робочої сили за кордон є підвищення рівня мотивації працівників у контексті реалізації управлінських компетенцій керівників вищого рівня, що дає можливість підвищити рівень мотивації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вплив демографічних, освітніх, мотиваційних чинників на зайнятість населення, реалізацію трудового потенціалу в своїх роботах досліджують Ж. Дерій [5], Л. Згалат-Лозинська [7], Г. Лопушняк [10], І. Хоменко [14; 15]. Характерні риси реалізації управлінських компетенцій у контексті розвитку сільських територій досліджували Л. Газуда, М. Газуда [2; 3; 4]. Взаємозв'язок між лідерською, соціальною та особистісною компетенцією менеджерів у сучасних типах організаційної структури та взаємозалежність між організаційною структурою та результатами діяльності компанії досліджували К. Верле, М. Маркіч, Б. Кодріч, А. Г. Зоран (2014) [20]. Аналіз літератури показав, що декілька дослідницьких робіт присвячені створенню моделі управлінської компетентності. Моделі компетентності почали розроблятися на початку 1970-х. Р. Менсфілд (2005), Д. Джексон та Н. Уілтон (2010) [19] розглядають компетенції управління кар'єрою як важливий аспект індивідуальної працевлаштування та впливу на добробут, досягнення роботи випускників та довгостроковий успіх у кар'єрі [17]. Однією із причин постійного інтересу до вивчення компетенцій є той факт, що вони є відповіддю на потреби людини. Реалізація компетентності керівника безпосередньо спрямована на потреб всередині організацій, як зазначив Р. Менсфілд (2005) [19]. При цьому відбувається задоволення як потреб фірми в отриманні доходу і диверсифікації напрямів діяльності, так і особистих потреб (фізичного існування, соціально-економічних, духовних тощо) [9].

Стосовно рівня дослідження процесу мотивації варто зазначити, що в науковій літературі поняття мотивації як процесу впливу на людину з метою спонукання в ній певних мотивів знайшло широке висвітлення. Більшість учених трактують мотивацію як

сукупність мотивів; зовнішніх і внутрішніх сил, що спрямовані на досягнення певних цілей; діяльність, спрямовану на задоволення потреб. Мотиви зумовлюють дії з усунення потреб, спонукають до діяльності. Первинність потреб при виникненні мотивів підтверджує і Н. Дишлюк [6, с. 9]. Дещо інший погляд на це мають В. Шинкаренко та О. Криворучко. На їхню думку, за певних умов «... основу мотивації можуть становити як інтереси, ціннісні орієнтації, соціальні очікування, цільові настанови, так і адміністративні стимули. Однак лише частина стимулів, пройшовши через призму потреб і ціннісних орієнтацій, стають мотивами» [16, с. 26]. Вихідним та кінцевим моментом мотиваційного процесу є потреби особистості. Потреби особистості перебувають у складному динамічному зв'язку між собою, що є причиною того, що мотиваційний процес знаходяться у постійному русі. До того ж не завжди можна прослідкувати, які потреби особистості породжують певні мотиви трудової діяльності [8].

Виділення невіршених частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених мотивації персоналу, аналізу ринку праці, методів його збалансування, питання стосовно розвитку управлінських компетенцій з метою посилення мотиваційної функції менеджменту та утримання кваліфікованої робочої сили в Україні потребують проведення подальших досліджень сфери їх застосування і обґрунтування економічної доцільності використання.

Мета статті полягає в дослідженні управлінських компетенцій з метою підвищення рівня мотивації працюючих та збалансування ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу місця України в міжнародних демографічних рейтингах варто зазначити, що незважаючи на те, що за даними 2021 року наша держава посідає 35-е місце з 239 країн за чисельністю населення (41 588 354 особи), спостерігаються негативні тенденції стрімкого демографічного скорочення. Зокрема, у 2020 році в розрахунку на 1000 осіб спостерігаємо 13,9 смертей. Україна входить до 30 країн зі стрімким скороченням населення (рис. 1).

Рис. 1. Україна в міжнародних демографічних рейтингах за 2020-2021 роки
Джерело: [11].

Така демографічна ситуація призводить до того, що працездатне населення не бачить перспектив у тому, щоб будувати своє майбутнє в Україні, намагаючись шукати краще життя, мігруючи за кордон. Тому особлива увага держави та місцевих органів влади повинна бути сконцентрована на збалансуванні ринку праці шляхом розробки дієвих механізмів утримання мігрантів та розвитку управлінських компетенцій.

На стан ринку праці в Україні та світі негативно вплинула пандемія COVID-19, під впливом якої відбулось скорочення робочих місць на 255 млн, втрати робочого часу стано-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вили 8,8 %. У результаті стали безробітними 114 млн осіб, що у чотири рази більше, ніж під час фінансової кризи 2008-2009 років. За результатами досліджень МОП встановлено, що проблеми безробіття стосувались більше жінок, ніж чоловіків, оскільки втрати зайнятості серед жінок становлять 5 %, що на 1,1 % більше у порівнянні з чоловіками.

Усе це спричинило скорочення сукупних доходів населення на 8,3 %, що становить 4,4 % глобального ВВП (рис. 2).

Рис. 2. Вплив пандемії COVID-19 на світовий ринок праці

Джерело: систематизовано авторами за [12].

Для забезпечення соціально-економічного розвитку, налагодження функціонування реального сектору економіки, створення сприятливого інституційного та екологічного середовища, добросовісної конкуренції необхідно стимулювати мотиваційний компонент управління. З метою активізації мотиваційної державної політики доцільно використовувати економічні, адміністративні, правові, соціальні, програмно-цільові, морально-психологічні методи впливу за допомогою комплексу елементів та інструментів фінансово-кредитної підтримки мотивації; вдосконалення структури зайнятості, політики доходів населення [18, с. 101]; поєднання твердих та м'яких управлінських компетенцій.

Підвищення рівня мотивації працівників сприяє зростанню платіжного попиту та структурним зрушенням у суспільстві, дає підстави вносити корективи у програми економічного розвитку. У зв'язку з цим одним із концептуальних завдань на сьогодні в Україні є створення інструментарію формування та реалізації управлінських компетенцій керівників вищого рівня відповідно до видів мотивації.

Дослідження управлінських компетенцій та видів мотивації (матеріальної, трудової, статусної) дає підстави стверджувати, що вони впливають на всі види мотивації трудової діяльності та в кінцевому рахунку – на фінансово-економічні результати діяльності суб'єктів господарювання. Так, при виборі методів економічного стимулювання (форм і видів оплати праці, виплат з прибутку підприємства, бонусів, премій); участі у акціонерному капіталі; оплати транспортних витрат; виділення коштів на освіту, підготовку та перепідготовку кадрів, організації безкоштовного медичного та консультативного обслуговування; виділення коштів на житлове будівництво; соціальне та медичне страхування керівники мають не вийти за межі економічно обґрунтованих витрат на утримання персоналу та не знизити рівень мотивації (таблиця).

Вплив м'яких управлінських компетенцій на мотивацію трудової діяльності

<i>М'які управлінські компетенції</i>	<i>Вплив на мотивацію</i>
Комунікативні навички	Вміння налагоджувати ефективні канали комунікацій допомагає обрати правильну систему мотивації, вивчати очікування персоналу, налагодити ефективний діалог
Вміння працювати в команді	Командоутворення є запорукою успішної та злагодженої роботи будь-якого колективу, що сприяє досягненню високих результатів праці.
Самоменеджмент	Керівник, який не володіє мистецтвом само менеджменту, не зможе мотивувати працівників до правильної організації праці.
Гнучкість та адаптивність	Вміння пристосовувати систему мотивації до непередбачуваних умов, формажорних обставин чи потреб персоналу
Вміння вирішувати проблеми	Керівник, який не вміє брати на себе відповідальність за вирішення проблемних ситуацій, не зможе завоювати довіру у колективі, а також мотивувати його до нових звершень.
Креативність	Творчий підхід до нематеріальної мотивації працівників уже давно себе виправдав у багатьох успішних компаніях, оскільки він зміцнює популярність бренду роботодавця
Тайм-менеджмент	Вміння планувати час та виконувати поставлені завдання, дотримуватися графіків, дедлайнів – запорука успішної мотивації
Етика бізнесу	Дотримання принципів етики бізнесу сприяє усвідомленню працівниками власної затребуваності, важливості справи, яку вони виконують, сприяє вихованню почуття лояльності.
Мотивація та ентузіазм	Керівник, який сповнений ентузіазму, мотивований на високий результат зможе надихнути власним прикладом свій колектив.
Організаторські здібності	Для того, щоб працівники змогли досягати поставлених цілей не достатньо ставити завдання та вимагати їх виконання. Варто забезпечити працівників всім необхідним, чітко довести завдання, правильно делегувати повноваження та відповідальність, створити сприятливі умови праці, що сприятиме мотивації працівників до своєчасного та якісного виконання поставлених завдань.
Ведення переговорів	Кожен керівник повинен володіти вмінням вести ділові переговори, оскільки від цього залежить подальший вектор розвитку компанії.
Стратегічне планування	Будь-яка компанія, яка не має чітко сформованої стратегії, приречена на невдачу, а тому керівник повинен бути стратегом, бачити перспективи, вміти будувати антикризову стратегію, формувати конкурентні переваги.
Робота з відгуками	Передбачає адекватну реакцію керівника на відгуки працівників підприємства, їх оцінку діючої системи мотивації.
Стресостійкість	Будь-яка керівна посада потребує стресостійкості, оскільки необхідно зважено вирішувати питання, що у свою чергу дозволить ефективно мотивувати персонал.
Вирішення конфліктів	Врегулювання конфліктних ситуацій не уникнути в жодному виді діяльності, а тому потрібно для кожної ситуації правильно обирати інструменти її вирішення.
Вміння приймати рішення	Впевнений керівник не боїться приймати рішення, оскільки він повинен вміти прогнозувати ситуацію, володіти навичками проектного менеджменту та теорією прийняття управлінських рішень.
Впевненість	Невпевнений у собі керівник ніколи не зможе мотивувати працівників до ефективної діяльності.
Чесність	З чесності починається будь-яка діяльність, оскільки кожен працівник прагне довіряти своїм колегам, керівництву, не боятися сказати правду.
Аналітичні здібності	Для того, щоб система мотивації була ефективною необхідно постійно вивчати ціннісні настанови, очікування, бажання працівників, вивчати досвід конкурентів, статистичні дані, результати досліджень, впроваджувати сучасні практики .
Мистецтво самопрезентацій	Керівник повинен вміти презентувати себе колективу, обрати правильну траєкторію поведінки, завоювати довіру колективу, стати лідером, якому довіряють і за яким прагнуть рухатися до поставленої мети.

Джерело: [1; 13].

Ефективність реалізації управлінських компетенцій особливо яскраво може проявитись при виборі форм і методів трудової і статусної мотивації, що безпосередньо пов'язана з умовами, змістом та режимом праці. При цьому менеджери вищої ланки, вибираючи економічні нормативи і пільги, варіанти самореалізації особистості, напов-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нення праці творчим змістом, стимулювання вільним часом (надання за активну роботу додаткових відпусток та вихідних; скорочення тривалості робочого дня за рахунок високої продуктивності праці; організація гнучкого графіку роботи тощо), суттєво можуть підвищити рівень мотивації без збільшення витрат на персонал.

Поєднання твердих та м'яких навичок дозволяють керівнику ухвалювати рішення, організовувати та управляти командами, вести переговори, проявляти ораторські здібності, делегувати повноваження підлеглим, ефективно розподіляти ролі, управляти часом, вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Підвищення ефективності мотивації трудової діяльності можна пов'язати з подальшим розширенням можливостей системи соціального партнерства, яка базується на об'єднанні представників роботодавців, держави та найманих працівників у вирішенні питань збалансування ринку праці. Це дозволить знайти компроміс у прийнятті та узгодженні рішень з питань стабілізації соціально-трудоких відносин.

Створення сприятливих та безпечних умов проживання і праці населення країни, підвищення мотивації трудової діяльності, соціальне партнерство, підвищення реальної заробітної плати, регулювання доходів, їх індексація, встановлення соціальних гарантій – це далеко неповний перелік завдань держави в галузі регулювання соціальної сфери за рахунок мотиваційних чинників.

Основним матеріальним стимулом до праці є заробітна плата. Правильна організація якої має відповідати певним умовам: залежати від якості й величини трудового внеску, умов праці та специфічних особливостей діяльності установи, ефективності діяльності; забезпечувати випереджаючі темпи зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати.

Сьогодні заробітна плата не виконує належним чином свої основні функції щодо організації управління персоналом. У сучасного робітника відсутні необхідні ресурси для задоволення широкого кола потреб. Гостро стоїть проблема відновлення стимулюючої функції заробітної плати, адже її рівень є вкрай низьким, що провокує руйнування внутрішніх мотиваційних установок робітників. Про це свідчить падіння індексу реальної заробітної плати в Україні за 2016-2021 роки (рис. 3).

Рис. 3. Індекс реальної заробітної плати в Україні за 2016-2021 роки
Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України.

За 2016–2021 роки чітку тенденцію індексу реальної заробітної плати сформулювати складно. Найнижчий показник 85,9 – у 2021 році, а найвищий – 118,9 у 2017 році. Незважаючи на те, що номінальна заробітна плата населення поступово підвищується, рі-

вень реальної заробітної плати зростає значно нижчими темпами. У 2021 році спостерігаємо взагалі невтішну картину, яку можна пояснити карантинними обмеженнями, які призвели до скорочення чисельності працівників, або ж переведення їх на скорочений робочий день, зменшення розмірів премій, доплат та надбавок з метою економії витрат підприємства та уникнення фінансових ризиків.

При впровадженні нематеріальної винагороди працівників слід приділити увагу цілому комплексу статусних, трудових та моральних мотивів. Ефективна система морального стимулювання є складовою частиною організаційної культури. Нематеріальна мотивація спонукає працівників до досягнення кращих результатів у довгостроковій перспективі, дозволяє їм максимально розкрити і реалізувати свій трудовий потенціал.

Для створення ефективної системи мотивації важливим є розроблення мотиваційних програм. З цією метою доцільно вивчати потреби та мотиви працівників, залучати їх до розробки цих програм, приділяти увагу досягненню колективних завдань. Також для ефективного управління мотиваційною системою необхідний мотиваційний моніторинг, який полягає у постійному спостереженні і контролі стану мотивації трудової діяльності, задоволення потреб працюючих з метою оперативної діагностики й оцінки в динаміці.

Висновки і пропозиції. Пріоритетними напрямками державної політики щодо ринку праці є зменшення відтоку кваліфікованої робочої сили за кордон за рахунок підвищення рівня мотивації працівників шляхом реалізації управлінських компетенцій, що може бути досягнуто шляхом забезпечення подальшого економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати.

Крім того, для ефективної зайнятості необхідно: стимулювати створення робочих місць у державному та приватному секторі економіки; розробляти превентивні заходи, спрямовані на скорочення безробіття; сприяти зростанню рівня реальної заробітної плати, покращенню рівня життя. При реалізації управлінських компетенцій доцільно акцентувати увагу на розвиток м'яких навичок, які дозволяють керівнику ухвалювати ефективні управлінські рішення, вміло організувати та управляти командами, успішно проводити переговори, розвивати ораторські здібності, мистецтво переконання, правильно делегувати повноваження підлеглим, ефективно розподіляти ролі, управляти часом, вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Список використаних джерел

1. 100 вопросов для определения soft skills. URL: <https://hurma.work/ru/blog/100-questions-for-soft-skills-evaluation>.
2. Газуда Л. М. Активізація транскордонного співробітництва сільських територій у контексті процесів інтеграції. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 77–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_12_14.
3. Газуда Л. М., Ерфан В. Й., Газуда С. М. Сільський розвиток регіону: монографія. Ужгород : Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. 250 с.
4. Газуда М. В., Волощук Н. Ю. Регіональний розвиток сфери малого підприємництва. Ужгород : Видавництво «ФОП Сабов А. М.», 2017. 254 с.
5. Дерій Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: функціональний аспект. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2012. № 3(60). С. 21–27.
6. Дишлок Н. Мотивація і поведінка людини в сфері праці. *Україна: аспекти праці*. 1997. № 3-4. С. 9–11.
7. Зглат-Лозинська Л. О. Удосконалення професійної орієнтації на основі прогнозування тенденцій ринків праці та освітніх послуг. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 9. С. 313–323.
8. Кичко І. І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення. Чернівці : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 258 с.
9. Кичко І. І. Соціально-економічні детермінанти особистих потреб : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2012. 359 с.
10. Лопушняк Г. С., Капітан В. О. Вплив демографічних чинників на зайнятість населення. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 2. С. 30–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2012_2_6.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. Міжнародні рейтинги України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародні_рейтинги_України#Демографічні.
12. Пандемія COVID-19 спричинила втрату чверті мільярда робочих місць – звіт МОП. URL: <https://www.dw.com/uk/pandemiia-covid-19-sprychynyla-vtratu-chverti-miliarda-robochykh-mists-zvit-mop/a-56340090>.
13. Холодницька А., Лук'яшко М. Можливості використання компетентнісного підходу в управлінні медичними закладами в умовах реформування системи охорони здоров'я. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1. С. 108-114.
14. Хоменко І. О. Трудовий потенціал транспортних підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2009. № 38. С. 308-314.
15. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Чубикіна А. О. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.
16. Шинкаренко В., Криворучко О. Мотивація результатів діяльності працівників. *Україна: аспекти праці*. 1998. № 3. С. 25-28.
17. Jackson D., Wilton N. Developing career management competencies among undergraduates and the role of work-integrated learning. *Teaching in Higher Education*. 2016. Vol. 21, Issue 3. Pp. 266-286. DOI: 10.1080/13562517.2015.1136281.
18. Kychko I. I. Rational component of motivational factor of labour productivity growth. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2017. № 1. Pp. 99-102.
19. Mansfield R.S. Practical questions in building competency models. 2005. URL: <http://www.workitect.com/pdf/PracticalQuestions.pdf>.
20. Verle K., Markič M., Kodrič B. and Gorenc Zoran A. Managerial competencies and organizational structures. *Industrial Management & Data Systems*. 2014. Vol. 114, No. 6. Pp. 922-935. URL: <https://doi.org/10.1108/IMDS-01-2014-0019>.

References

1. 100 voprosov dlia opredeleniia soft skills [100 questions for soft skills evaluation]. <https://hurma.work/ru/blog/100-questions-for-soft-skills-evaluation>.
2. Hazuda, L. M. (2015). Aktyvizatsiya transkordonnoho spivrobotnytstva sil's'kykh terytoriy u konteksti protsesiv intehratsiyi [Intensification of cross-border cooperation of rural areas in the context of integration processes]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, (12), pp. 77–87. http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2015_12_14.
3. Hazuda, L. M., Erfan, V. I., Hazuda, S. M. (2015). *Sil'skyi rozvytok rehionu [Rural development of the region]*. Vydavnytstvo FOP Sabov A. M.
4. Hazuda, M. V., Voloshchuk, N. Yu. (2017). *Rehionalnyi rozvytok sfery maloho pidpryyemnytstva [Regional development of small business]*. Vydavnytstvo «FOPSabov A.M.».
5. Derii, Zh. V. (2012). Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: funktsionalnyi aspekt [Capitalization of human potential: functional aspect]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, (3(60)), pp. 21-27.
6. Dyshliuk, N. (1997). Motyvatsiya i povedinka lyudyny v sferi pratsi [Motivation and human behavior in the field of labor]. *Ukrayina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, (3-4), pp. 9-11.
7. Zhalat-Lozynska, L. O. (2015). Udoskonalennya profesynoyi oriyentatsiyi na osnovi prohozuvannya tendentsiy rynkiv pratsi ta osvithnikh posluh [Improving career guidance based on forecasting trends in labor markets and educational services]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, (9), pp. 313-323.
8. Kychko, I. I. (2010). *Osobysti potreby: rehuliatorni mekhanizmy formuvannia ta zabezpechennia [Personal needs: regulatory mechanisms of formation and provision]*. Chernihivskiy derzhavnyi instytut prava, sotsialnykh tekhnolohii ta pratsi.
9. Kychko, I. I. (2012). *Sotsialno-ekonomichni determinanty osobystykh potreb [Socio-economic determinants of personal needs]*. CHNTU.

10. Lopushnyak, H. S., Kapitan, V. O. (2012). Vplyv demografichnykh chynnykiv na zaunyatist' naselennya [The impact of demographic factors on employment]. *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky – Modeling of the regional economy*, (2), pp. 30-40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Modre_2012_2_6.
11. Mizhnarodni reytnyhy Ukrainy [International ratings of Ukraine]. https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародні_рейтинги_України#Демографічні.
12. Pandemiia COVID-19 sprychynyla vtratu chverti mil'yarda robochyykh mists - zvit MOP [COVID-19 pandemic kills a quarter of a billion jobs - ILO report]. <https://www.dw.com/uk/pandemiia-covid-19-sprychynyla-vtratu-chverti-miliarda-robochyykh-mists-zvit-mop/a-56340090>.
13. Kholodnytska, A., Lukiashko, M. (2020). Mozhlyvosti vykorystannya kompetentnisnoho pidkhotu v upravlinni medychnymy zakladamy v umovakh reformuvannya systemy okhorony zdorov'ya [Possibilities of using the competence approach in the management of medical institutions in the conditions of health care reform]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1), pp.108-114.
14. Khomenko, I. O. (2009). Trudovyyu potentsial transportnykh pidpryyemstv [Labor potential of transport enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, (38), pp. 308-314.
15. Khomenko, I. O., Volynets, L. M., Chubykina, A. O. (2020). Stratehichni zasady investuvannya v lyudskiy kapital dlia zabezpechennia rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Strategic principles of investing in human capital to ensure the development of the national economy of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, (1 (21)), pp. 38-45.
16. Shynkarenko, V., Kryvoruchko, O. (1998). Motyvatsiya rezultativ diialnosti pratsivnykiv [Motivation of employees]. *Ukrayina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, (3), pp. 25-28.
17. Jackson, D., Wilton, N. (2016). Developing career management competencies among undergraduates and the role of work-integrated learning, *Teaching in Higher Education*, 21:3, 266-286, DOI: 10.1080/13562517.2015.1136281.
18. Kychko, I. I. (2017). Rational component of motivational factor of labour productivity growth. *Naukovyy visnyk polissya*, (1), pp. 99-102.
19. Mansfield, R. S. (2005). Practical questions in building competency models. <http://www.workitect.com/pdf/PracticalQuestions.pdf>.
20. Verle K., Markič M., Kodrič B. and Gorenc Zoran A. (2014). Managerial competencies and organizational structures. *Industrial Management & Data Systems*, 114(6), pp. 922-935. <https://doi.org/10.1108/IMDS-01-2014-0019>.

Кичко Ирина Ивановна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kychko Iryna Ivanivna – Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Personnel Management and Labour Economy, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1110-4177>

Researcher ID: H-1753-2015

Холодницька Алла Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kholodnytska Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: allakholodnytska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

Researcher ID: G-9430-2014

УДК 336.648

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-15-26

*Інна Хоменко, Людмила Волинець, Антон Шамкало***ОСОБЛИВОСТІ НАДХОДЖЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ***Inna Khomenko, Lyudmila Volynets, Anton Shamkalo***FEATURES OF THE INFLOW OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT
AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMY OF UKRAINE**

У статті визначено особливості інвестиційної діяльності та необхідність залучення суб'єктами господарювання іноземних інвестицій. Проаналізовано тенденції надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну. З'ясовано, які галузі та чому залучають найбільше іноземних інвестицій та з огляду на незбалансованість структури інвестицій, визначено питому вагу цих галузей у загальній структурі економіки. Проведено аналіз діяльності українських стартапів, що залучили найбільше ПІІ в 2020 році та спрогнозовано майбутній розвиток компаній. Проаналізовано положення України серед країн світу за легкістю ведення бізнесу та визначити перешкоди, що стають на заваді підняття в рейтингу «DOING BUSINESS».

Оцінено передумови створення вільних економічних зон. Розкрито поняття «офшор» та визначено яким чином в Україні проводиться політика проти «відмивання коштів». Визначено негативні фактори, які є чинниками погіршення інвестиційного клімату та в довгостроковій перспективі є перешкодами до зростання обсягів інвестування. Запропоновано та обґрунтовано потенційні шляхи покращення інвестиційного клімату України на основі світового досвіду.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції; інвестиційна діяльність; проєкт; стартап; вільна економічна зона; офшор.

Рис.: 5. Табл.: 2. Бібл.: 21.

This article identifies the features of investment activities and the need to attract foreign investment by business entities. Trends in foreign direct investment (FDI) inflows to Ukraine are analyzed. It was found out which industries attract the most foreign investment and why, and given the imbalance in the structure of investment, the share of these industries in the overall structure of the economy was determined. An analysis of the activities of Ukrainian startups that attracted the most FDI in 2020 and predicts the future development of companies. The position of Ukraine among the countries of the world in terms of ease of doing business is analyzed and to identify "obstacles" that hinder the rise in the rating "DOING BUSINESS".

The preconditions for the creation of free economic zones are assessed. The concept of "offshore" is revealed and it is determined how the policy against "money laundering" is conducted in Ukraine. Negative factors have been identified, which are factors in the deterioration of the investment climate and in the long run are obstacles to the growth of investment. Potential ways to improve Ukraine's investment climate based on world experience are proposed and substantiated.

Keywords: foreign direct investment; investment activity; project; startup; free economic zone; offshore.

Fig.: 5. Table: 2. References: 21.

JEL Classification: F21; O52

Постановка проблеми. Нині Україну можна вважати однією із країн, що активно інтегруються в європейський простір, але мають низький рівень життя відносно Європи. Економічний спад, нестача робочих місць, низька заробітна плата і пенсійне забезпечення, при високих тарифах на комунальні послуги та ціни в супермаркетах. Криза, викликана пандемією COVID-19, фактично не внесла в економіку нашої країни жодних корективів, а лише змусила і без того ряд значущих проблем нагадати про себе. Зростання виробництва та доданої вартості й відповідно нарощення валового внутрішнього продукту України за допомогою надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в значному обсязі може бути шляхом вирішення всієї низки проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси прямого іноземного інвестування на сучасному етапі досліджували такі закордонні та вітчизняні науковці, як Л. Гітман, В. Геєць, Б. Карпінський, Н. Татаренко, А. Поручник, Дж. Кейнс, Л. Катан, В. Федоренко, У. Шарп, І. Бланк, І. Несходовський, Л. Тимошенко, Н. Масі, Г. Цукман та інші.

На основі вивчення наукових робіт вітчизняних та закордонних учених (табл. 1), можна зробити висновок, що інвестування передбачає собою вкладення власних коштів з метою їх подальшої капіталізації (збільшення їх обсягу) [1].

Таблиця 1

Трактування економічної категорії «інвестиційна діяльність»

Науковці	Визначення
Н. О. Татаренко, А. М. Поручник	послідовна, цілеспрямована діяльність, що полягає в капіталізації об'єктів власності, у формуванні та використанні інвестиційних ресурсів, регулюванні процесів інвестування і міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів, створенні відповідного інвестиційного клімату і має на меті отримання прибутку або певного соціального ефекту
В. М. Геєць, В. Г. Федоренко, Б. А. Карпінський	як процес вкладення інвестицій (інвестування), а також сукупність практичних дій із реалізації інвестицій
Л. М. Тимошенко	вкладення інвестицій (інвестування) і сукупність практичних дій щодо їхньої реалізації
П. Масі	як акт вкладення капіталу, що полягає в обміні задоволення сьогоденної потреби на очікування її в майбутньому за допомогою інвестованих благ

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри постійні спроби Уряду протистояти легалізації доходів злочинним шляхом, майже 80 % українських компаній ухиляються від подання даних про кінцевих бенефіціарних власників. Як наслідок, можемо спостерігати відсутність контролю Round tripping (кругових) інвестицій, частка яких становить 34,1 % загального обсягу ПІІ. У зв'язку із застоєм розвитку виробництва, економічне зростання України є значно сповільненим у порівнянні з іншими країнами Європи. Відсутні ефективні управлінські рішення з боку Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, які б сприяли постіндустріалізації та створенні привабливого інвестиційного клімату. Основними причинами незадовільного стану інвестиційної діяльності в Україні є відсутність ефективної інвестиційної політики та її непослідовний і часто суперечливий характер. Крім того, питання, що стосуються інвестування, особливо в сучасних умовах не достатньо вивчені.

Мета дослідження. Метою цієї статті є дослідження тенденцій здійснення іноземними фізичними та юридичними особами інвестиційної діяльності на території України, а також визначення чинників, які є ключовими для покращення інвестиційного клімату та нарощення ВВП за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. У цій статті використано такі методи, як метод кількісного та якісного порівнянь (під час оцінювання стану інвестиційного клімату України за рахунок аналізу рейтингу країн за легкістю ведення бізнесу), синтез та аналіз (у процесі розгляду діяльності найуспішніших українських новітніх проєктів (стартапів)), системно-структурний аналіз економічних процесів і явищ (для дослідження надходження ПІІ в Україну), метод моделювання (для обґрунтування запропонованих шляхів покращення інвестиційного клімату з урахуванням світового досвіду).

Результати дослідження та обговорення. У ролі інвесторів переважно виступають фізичні та юридичні особи інших держав, оскільки в інвестиційні проєкти вкладають саме «вільні» гроші (якими, на жаль, резиденти України володіють у досить рідких випадках). Аналіз тенденції надходження прямих іноземних інвестицій показує, що економіка України нарощувала запаси ПІІ до кризи 2008 року, після подальшого розвитку спостерігається стрімке падіння наприкінці 2013 – початку 2014 років у зв'язку з державним переворотом. Надалі іноземні інвестори починають поступово вкладати кошти в українські проєкти, але в значно меншому обсязі, якщо порівнювати з минулими роками. Потім вже за 2020 року ми знову можемо спостерігати сповільнене надходження та відтік інвестицій, що, на думку науковців та експертів, спричинено всесвітньою кризою через COVID-19 [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зважаючи на статистичні дані, можемо спостерігати особливо різкий відтік прямих іноземних інвестицій в 2014 році, що пов'язано насамперед з дестабілізацією ситуації на Сході нашої країни. Не варто забувати, що дані, починаючи з того ж року, взяті без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Луганської та Донецької областей). Проте, на думку експертів, збройний конфлікт не є головним чинником того, надходять інвестиції чи ні. Можна розглянути досвід такої відомої країни-партнера, як Ізраїль. Ця країна протягом багатьох десятиліть розвивається у стані війни, і тенденцію щодо вирішення конфлікту в найближчі роки ми поки що не спостерігаємо. Тим не менш, Ізраїль має активи, які приваблюють іноземних інвесторів: потужний сектор дослідження і розробок, а також висококваліфікована і багатомовна робоча сила. Сектор високих технологій, особливо стартапи, залучив багато іноземних інвестицій. Безумовно, не лише інновації є основою залучення інвесторів. Є значна кількість чинників, які стримують інвестування та потребують негайного вирішення.

Проаналізувавши положення України на світовому ринку за легкістю ведення бізнесу, можна виділити те, що є ключові фактори, які «тягнуть на дно» нашу державу як інвестиційно привабливу. Зокрема, підключення до електромережі є досить складним та недешевим процесом для потенційного інвестора. Незважаючи на відносно прозорі тарифи (за оцінкою doingbusiness.org – 7/8), термін повного підключення понад 260 днів, а вартість у відсотках від доходу населення становить близько 350 % (дані на 2020 р.). Враховуючи підвищення цін на електроенергію з 1 січня 2021 року, важко уявити негативні наслідки для інвестиційного клімату України. Процедура складається з п'яти етапів, які мають бути переглянутими та переоціненими експертами з метою скорочення терміну підключення об'єктів до електромережі. Кожен інвестор зацікавлений в якнайкорішому поверненні залучених коштів та отриманні прибутку. Але якщо лише електроенергія на підприємстві з'явиться через тривалий термін, то випуск продукції або надання послуг вкладник побачить зовсім не скоро, не кажучи вже про прибуток [3].

Згідно з даними Національного банку України можна зробити припущення, що фактична сума ПІІ значно менша від офіційної статистики, оскільки чимала частка припадає на країни з так званим сприятливим податковим кліматом та навіть на офіційні офшорні зони. Тобто фактично відбувається залучення коштів резидента України до фінансового центру (офшору), звідки потім гроші потрапляють в українські компанії під виглядом інвестицій [4].

Найбільш інвестиційно привабливими галузями на сьогодні можна вважати переважно ті, де максимально швидко виробляється нова продукція з постійно змінною номенклатурою та асортиментом. До таких галузей належать сфера оптової та роздрібною торгівлі, а також переробна промисловість. На думку вчених з центру Разумкова, основним фактором привабливості цих галузей є низькі комерційні ризики. Потоки ПІІ по регіонам у 2017-2019 рр. наведено в табл. 2 і рис. 1 [5].

Таблиця 2

Потоки ПІІ по регіонам у 2017-2019 рр. (млрд. дол.) [6].

Регіон	Ввіз ПІІ			Вивіз ПІІ		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7
Весь світ	1700	1495	1540	1601	986	1314
Розвинуті країни	950	761	800	1095	534	917
Європа	570	364	429	539	419	475
Північна Америка	304	297	297	379	-41	202
Країни, що розвиваються	701	699	685	467	415	373
Африка	42	51	45	12	8	5
Азія	502	499	474	417	407	328

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Східна та Південно-східна Азія	422	416	389	367	345	280
Східна Азія	52	52	57	11	12	12
Західна Азія	28	30	28	39	50	36
Латинська Америка та Карибський басейн	156	149	164	38	0,1	42
Океанія	1	1	1	0,1	-0,3	-1
Країни з перехідною економікою	50	35	55	38	38	24
Країни зі структурою слабкої, чутливої і малої економіки	40	39	39	6	2	0,4
Найменш розвинуті країни	21	22	21	2	1	-1
Країни, що розвиваються, які не мають виходу до моря	26	22	22	4	1	0,5
Малі острівні держави, що розвиваються	4	4	4	0,3	0,3	1
Частка в імпорті світових ПП, %						
Розвинуті країни	55,9	50,9	52	68,4	54,1	69,8
Європа	33,5	24,3	27,9	33,7	42,5	36,1
Північна Америка	17,9	19,9	19,3	23,7	-4,1	15,3
Країни що розвиваються	41,2	46,8	44,5	29,2	42	28,4
Африка	2,4	3,4	2,9	0,8	0,8	0,4
Азія	29,5	33,4	30,8	26	41,2	24,9
Східна та Південно-східна Азія	24,8	27,8	25,2	22,9	34,9	21,3
Східна Азія	3	3,5	3,7	0,7	1,2	0,9
Західна Азія	1,6	2,0	1,8	2,4	5,1	2,7
Латинська Америка та Карибський басейн	9,2	10	10,7	2,4	0,01	3,3
Океанія	0,1	0,1	0,1	0,01	-0,03	-0,1
Країни з перехідною економікою	2,9	2,3	3,6	2,4	3,8	1,8
Країни зі структурою слабкої, чутливої і малої економіки	2,4	2,6	2,5	0,4	0,2	0,03
Найменш розвинуті країни	1,2	1,5	1,4	0,1	0,1	0,04
Країни, що розвиваються, які не мають виходу до моря	1,5	1,5	1,4	0,2	0,1	0,04
Малі острівні держави, що розвиваються	0,2	0,2	0,3	0,02	0,04	0,1

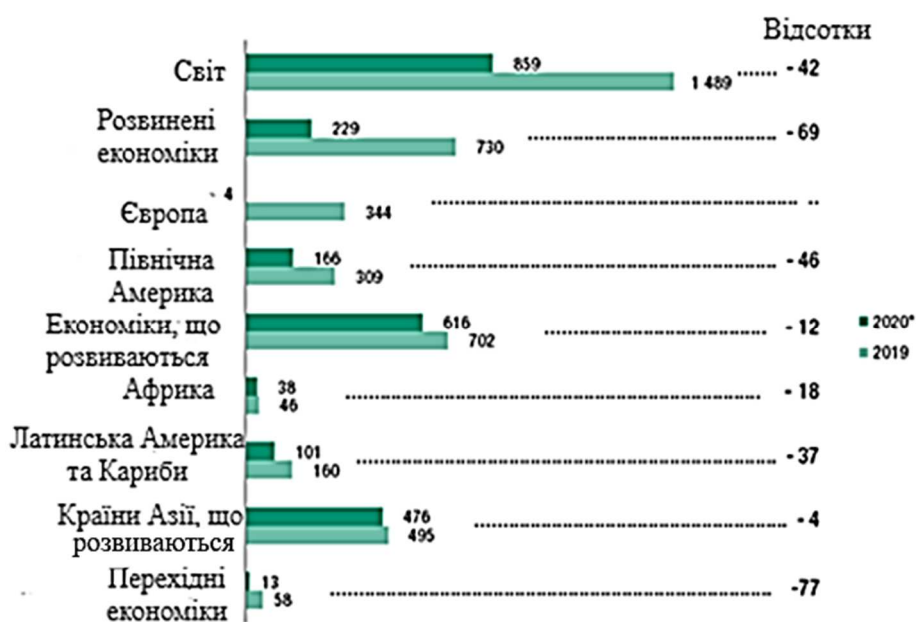

Рис. 1. Надходження ПП по регіонам, 2019-2020 рр.

Джерело: UNCTAD (preliminary estimates) [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Якщо аналізувати рух прямих іноземних інвестицій світу, то можемо спостерігати, що світові ПІІ впади в 2020 році, скоротившись на 42 % з 1,5 трлн дол. у 2019 р. до 859 млрд дол., згідно з моніторингом інвестиційних тенденцій. Такий низький рівень спостерігався в 1990-х роках і більше ніж на 30 % нижче інвестиційного мінімуму, що був після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. Приплив прямих іноземних інвестицій у глобальному масштабі по групах країн у 2007-2020 рр. (млрд дол. США) наведено на рис. 2 [6; 17].

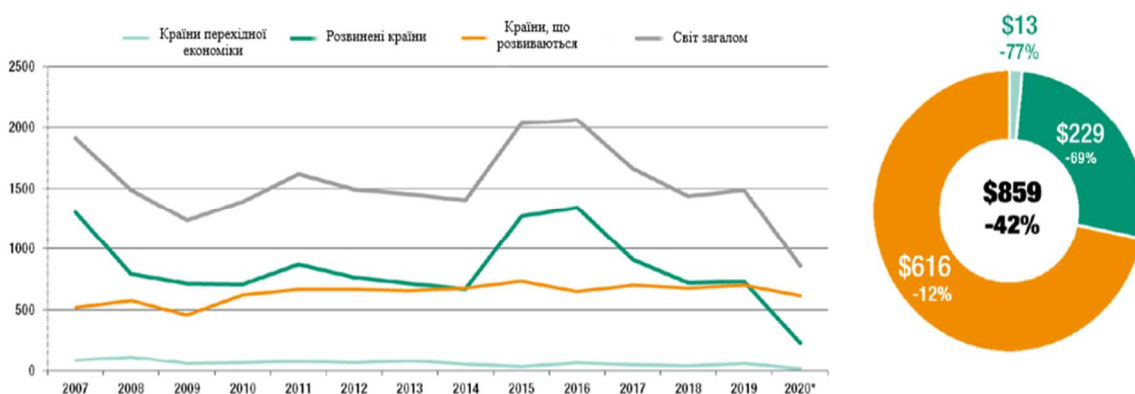

Рис. 2. Надходження прямих іноземних інвестицій в глобальному масштабі по групах країн, 2007-2020 роки.

Джерело: UNCTAD (preliminary estimates) [6].

Світова пандемія COVID-19 негативно вплинула на ПІІ. У 2020 р. відбулося значне зниження глобального припливу ПІІ до 40 %, проти 2019 р. у 1,54 трлн дол. У 2021 р. за прогнозами аналітиків спостерігається зменшення ще на 5-10 %. Цей прогноз пов'язаний зі значним впливом світової кризи на економіку країн світу, вчасністю дій влади по усуненню негативних наслідків COVID-19, фінансовими ризиками. Прогнозоване падіння значно перевищує спад після глобальної фінансової кризи. На найнижчому рівні (1,2 трлн дол.) у 2009 році глобальний приплив ПІІ був приблизно на 300 млрд дол. вище, ніж у нижній частині прогнозу 2020 року (рис. 3) [18].

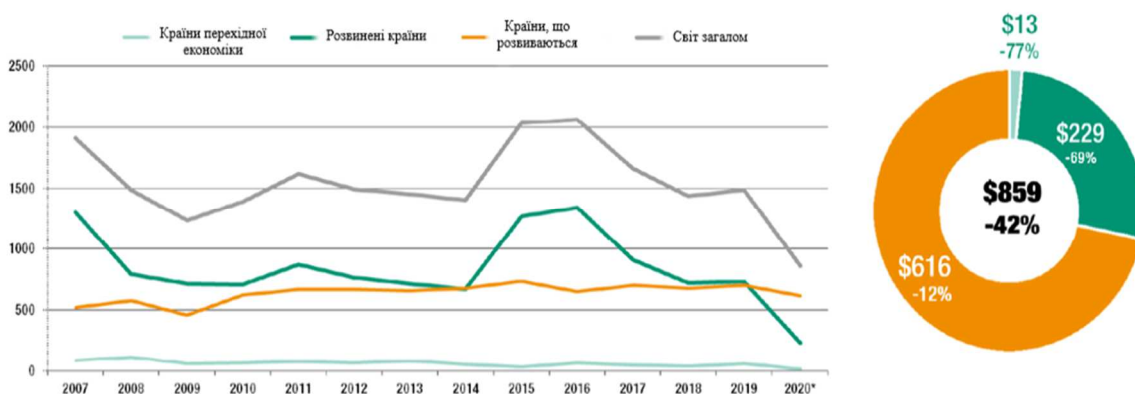

Рис. 3. Прогноз глобального припливу ПІІ на 2015-2019 і 2020-2022 роки

Джерело: UNCTAD [6].

Вплив короткострокових, середньострокових і довгострокових наслідків пандемії на економіку країн світу (рис. 4.) [18].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

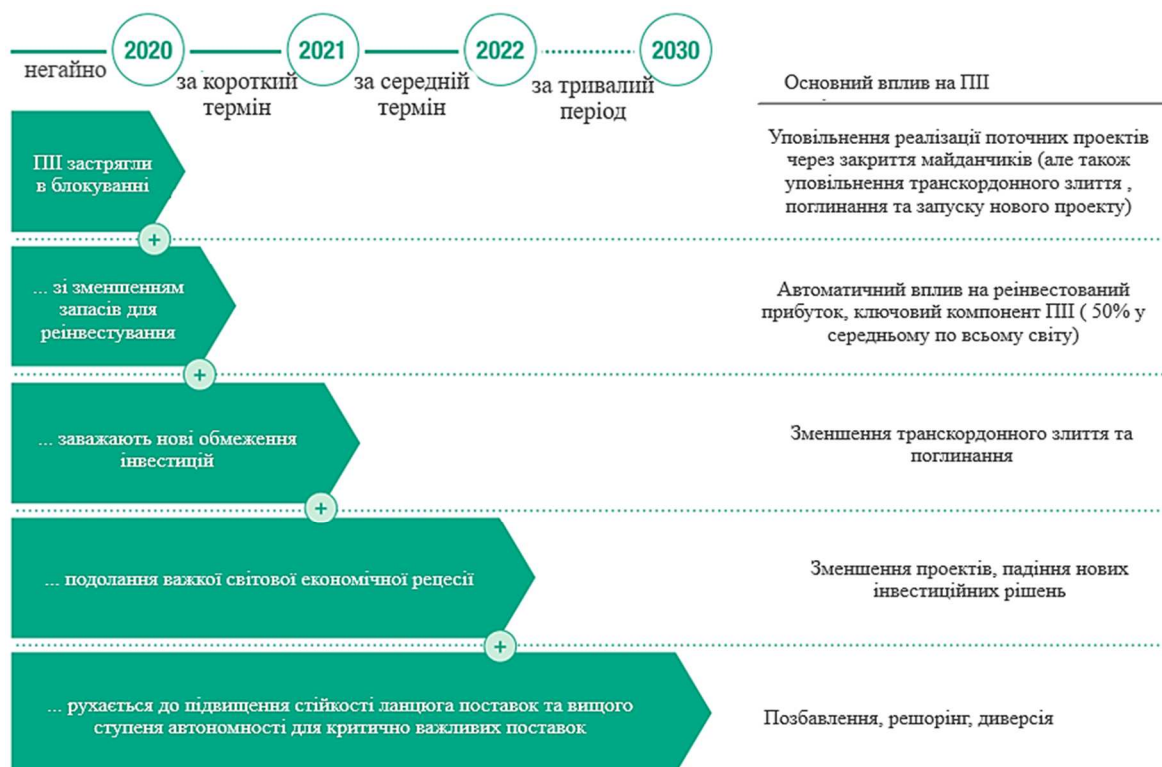

Рис. 4. Вплив пандемії на ПІП

Джерело: UNCTAD [6].

Щодо вартості й кількості оголошених проектів ПІП у сфері «зелених» інвестицій по секторах і окремих галузях (2010-2019 рр.), то загальна вартість проектів впала на 14 % (846 млрд дол.) через зниження середнього розміру проекту. Інвестиційна активність зменшилась на 1 %. Крім того, можемо спостерігати загальне зниження їх кількості (рис. 5) [7].

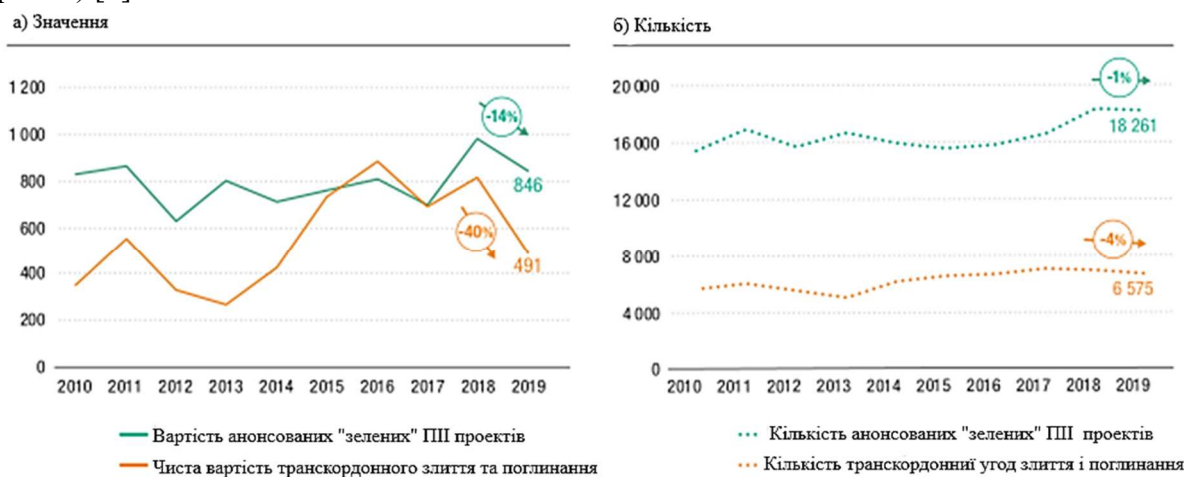

Рис. 5. Вплив пандемії на ПІП

Джерело: UNCTAD [6].

Криза 2020 року вдарила по більшості галузях. Це на собі відчула українська економіка, особливо – підприємці. Уряд не був готовий до настільки складної ситуації та не зміг захистити бізнес належною фінансовою підтримкою, як це зробили, наприклад, США, виділивши лише на прямі виплати фізичним особам – платникам податків понад 500 млрд USD; а деякі країни, на кшталт Швеції, надали можливість бізнесу не сплачу-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вати податки на певний період. Так, було виділено одноразову допомогу в розмірі 8000 грн для ФОПів та найманих працівників. Однак, на думку експертів, аналітиків та безпосередньо підприємців, цього недостатньо.

Багато інвестиційних проєктів стали збитковими, через що чимало іноземних інвесторів втратили свої кошти та почали виводити з України інвестиції. Хоча деяким проєктам пандемія коронавірусу дала можливість заявити про себе та стати в нагоді користувачам з усього світу. За даними джерела mind.ua, українським стартапам, особливо IT-проєктам, лише в 2020 році вдалося залучити інвестицій на суму 130 млн дол. – підписано 28 публічних угод. А також 14 вливань, сума залучених інвестицій за якими не розголошується [8].

Останніми роками ми маємо світову тенденцію до подолання просторових бар'єрів за допомогою інтернету. Всесвітньо відомий психоаналітик Дж. Сулер пояснює попит на соціальні онлайн-платформи тим, що користувач має можливість знайти собі подібних, виразити себе різними способами, при цьому залишаючись анонімним у разі певної невдачі. Іншими словами – людина має змогу не полишати «зони комфорту» [9]. Опираючись на цю тенденцію, можна зробити припущення щодо популяризації сервісів з доставки. Однак експерти не поспішають прогнозувати подальший розвиток цієї сфери. На їх думку, пік припав на минулий 2020-й рік, коли доставка, особливо безконтактна, була інструментом стримування населення всієї планети відвідувати людні місця з метою непоширення коронавірусу. За останні декілька років на ринок України зайшли такі «світові гіганти», як Glovo та UberEats. Остання зупинила свою діяльність весною того ж року. Сьогодні українці переважно використовують українську альтернативу – Rocket (ТОВ «РОКЕТ ДЕЛІВЕРІ»). Згадані вище сервіси доставляють будь-що, тоді як українські стартапи Zakaz.ua та Liki24 спеціалізуються на певній категорії товарів (продукти із супермаркетів та ліки). Враховуючи успіх українських компаній, можна підтвердити переваги спеціалізації [10-14].

Стратегічне бачення інвестиційних процесів відповідно до євроінтеграційних зрушень в економіці та з урахуванням венчурних інвестицій зустрічається у роботах Кичко І.І., а саме автор зазначає, що «інвестиційно-інноваційний потенціал взаємодії України та Європейського Союзу залежить від впливу науки і новітніх технологій на посилення конкурентоспроможності в частині експорту кінцевої продукції з високою доданою вартістю, її місця у міжнародному співтоваристві...» [20-21].

Вільні (спеціальні) економічні зони (ВЕЗ або СЕЗ) прийнято вважати частинами території держави, на яких діє пільговий режим оподаткування; фінансові пільги у вигляді субсидій від Уряду, пільгові ставки кредитування; спрощена співпраця з іноземними інституціями; пільговий міграційний режим та особливий правовий режим у сфері регулювання господарської діяльності. Вільні економічні зони створюються з метою притоку іноземних інвестицій, переважно «депресивним регіонам», надання нових робочих місць, співпраці з іноземними інвесторами для розвитку підприємницької діяльності, і як наслідок – виготовлення та поставка якісної продукції на внутрішній ринок. Ініціаторами створення можуть виступати Президент України чи Кабінет Міністрів України, а також місцеві Ради народних депутатів України та місцеві державні адміністрації. Прийняти рішення про створення, строк дії, статус і територію ВЕЗ має Верховна Рада України.

Закон України «Про загальні засади створення функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» був прийнятий в 1992 році, однак у 2005 році пільговий режим було скасовано. Причиною стала неефективність дії вільних економічних зон та території пріоритетного розвитку (ТПР) за спеціальним режимом інвестиційної діяльності. За роки свого функціонування спеціальні економічні зони принесли в економіку України 7 млрд дол. замість очікуваних 48. Фактично, з 2005 року фізичні та юридичні особи в

ВЕЗ і ТПП здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до загальних правил оподаткування без будь-яких преференцій. Експерти переконані, що головними передумовами до скасування пільг були: зловживання підприємствами спеціальним пільговим режимом, що виникли в зв'язку з непрозорим процесом надання пільг та корумпованістю; а також масові порушення митного та податкового законодавств через майже відсутній контроль діяльності ВЕЗ з боку держави.

Вільні економічні зони та території пріоритетного розвитку на момент 1 жовтня 2015 року реалізували лише незначну частину проєктів. З десяти ВЕЗ та шістдесят п'яти ТПП лише дванадцять можна вважати такими, що функціонують. Усього було залучено 972,6 млн дол. інвестицій, з яких частка іноземних становить лише 37,9 % (9,2 % – ПП). Найбільше інвестиційних внесків зробили Німеччина та Японія. Унаслідок відсутності конкретних прописаних умов ЗЕД вільна економічна зона на території Луганської та Донецької областей фактично не запрацювала [15].

Одним із видів вільної економічної зони є банківсько-страхова, тобто офшорна. Інформаційні джерела та науковці дають різні визначення стосовно офшорів, але, на нашу думку, вони являють собою здебільшого економічні території країни, де відсутній податок як такий, або ставка є надзвичайно низькою. Також в офшорних зонах відсутня прозорість операцій, що проводяться в межах країни, та обмін інформацією. Зареєстрована в офшорі компанія не має права вести будь-яку діяльність на території країни «податкового притулку».

Офшори мають такі характеристики: низька або нульова ставка на певний вид капіталу або доходу; комерційна та банківська таємниця; відсутність валютного та банківського контролю (що свідчить про те, що можна легко як перерахувати гроші в офшор, так і забрати їх звідти); банківська система є розвинутою; наявність професійних консультантів.

Легальною метою використання офшорів можна вважати оптимізацію податків. Якщо, наприклад, сплатити податок на прибуток з продажу компанії в офшорі в меншому розмірі, і тим самим залучивши в країну резидента більше коштів. Проте, на погляд експертів, навіть якщо оптимізація є правомірною, вона в будь-якому випадку суперечить меті закону. У багатьох офшорах використовують Британське право, яке прийнято вважати одним із найнадійніших у світі. Тобто, продаючи компанію через офшори, власник може бути впевненим, що суд із надуманих підстав не оскаржить угоду. Однак, на жаль, найчастіше офшори використовують у протизаконних та нищівних для української економіки випадках. Ухилення від податку – древній прийом з античними коренями. Багаті мешканці Афін, задля уникнення оплати мита, здійснювали торгівлю поза межами міста. Однією з цілей ведення бізнесу через офшор є приховування кінцевого власника компанії, що допомагає людям с великими статками зберігати в «податкових гаванях» кошти, залишаючись повністю анонімними. Беручи до уваги статистичні дані щодо країн, з яких надходить найбільше прямих іноземних інвестицій, робимо припущення, що власники зареєстрованих в офшорах компаній можуть працювати за схемою «відмивання грошей». Найпопулярнішою схемою є такий спосіб, коли власник-резидент однієї української компанії укладає договір з іншою своєю компанією, зареєстрованою в офшорі, з приводу купівлі-продажу товарів, яких фактично не існує. Після чого з офшору кошти потрапляють або у вигляді інвестицій до української компанії, або у вигляді рухомого й нерухомого майна.

Економіст Каліфорнійського університету Габріель Цукман припускає, що в офшорах знаходиться близько 10 % світового ВВП. Зокрема, від 2-3 % ВВП у Скандинавії, до 15 % в Європі. У країнах Латинської Америки та Перської затоки цей показник може

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

перевищувати 60 % від валового внутрішнього продукту. У 2016 р. розгорівся «гучний» світовий скандал, коли з панамської фірми, що спеціалізувалась на реєстрації та супроводі офшор, Mossack Fonseca було викрадено 11,5 млн документів. Після їх оприлюднення стали відомі списки клієнтів компанії, серед яких політики та інші публічні діячі, які є співвласниками 240 компаній з 200 країн світу.

За Розпорядженням Кабінету Міністрів від 23 лютого 2011 року № 143-р «Про перелік офшорних зон», до офшорних зон належить 41 країна та території. Україна протистоїть співпраці компаній-резидентів з офшорами з допомогою реалізації плану BEPS, який був затверджений «великою двадцяткою». План складається з 15 етапів, що спрямовані на ліквідацію ухилення від податків та ненадання звітів усіма резидентами, яким підконтрольні зареєстровані за кордоном компанії.

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши тенденцію залучення Україною прямих іноземних інвестицій, можна підвести підсумок, що є можливості покращити інвестиційний клімат нашої держави, оскільки потенціал використовується не на повну. Уряду варто налагоджувати інвестиційний клімат насамперед інвестиціями в людський капітал українців. Україна й досі залишається індустріальною країною (експортуємо переважно сировину, а готова високотехнологічна продукція займає лиш низькій відсоток на вітчизняному ринку). Саме постіндустріалізація має стати нашим пріоритетом як інвестиційно привабливого регіону. Наприклад, Японія має обмежену кількість природних ресурсів, однак за рахунок високого рівня якості освіти та розвитку інноваційних технологій її ВВП на душу населення значно вищий, ніж в Україні (49 188 USD проти 3225 USD). Держава просто імпортує ресурси інших країн, а експортує вже готовий, переважно, високотехнологічний продукт за значно вищою ціною, аніж витратила на необхідні ресурси. Україна також має всі шанси стати «інноваційним гігантом». Для цього необхідно притримуватись двох принципів, а саме: прагнення стримати «відтік мізків» з України, а також заохочування до створення інноваційних винаходів та проєктів. Стосовно запровадження вільної економічної зони на Донбасі, то для вдалого функціонування БЕЗ не достатньо буде чітко виписати усі засади – потрібно працювати над роботою судової системи, аби та стала гарантом захисту прав інвестора.

Таким чином, економіка України незадовільним рівнем розвитку і потребує додаткових капіталовкладень у формі притоку іноземних інвестицій для стабілізації та збалансування економічного стану. Проведені реформи в економічній сфері не завжди ефективні й поступова інтеграція вимагає від держави впровадження ефективної інвестиційної політики.

Список використаних джерел

1. Хелецька А. А. Наукові підходи до визначення механізму регулювання інвестиційної діяльності. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_29.
2. Індеси. Прямі іноземні інвестиції в Україні / Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/2020>.
3. Умови ведення ведення бізнесу. Україна. *Doingbusiness.org*. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreeconomies/ukraine>.
4. Удосконалення ведення статистики прямих іноземних інвестицій / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=FDI_pr_2020-06-26.pdf.
5. Центр Разумкова. Хто і як інвестує в Україну. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/khto-i-ia-k-investuie-v-ukrainu/>
6. UNCTAD (preliminary estimates). URL: <https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-fell-42-2020-outlook-remains-weak>.
7. World investment report 2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf.

8. Mind. Рейтинг українських стартапів – 2020: кому вдалося здобути найбільшій обсяг інвестицій і яким проектам підвишити оборот допомогла саме пандемія. URL: <https://mind.ua/publications/20219740-rejting-ukrayinskih-startapiv-2020-komu-vdalosya-zdobuti-najbilshij-obsyag-investicij>.

9. John R. Suler. *Psychology of the Digital Age: Humans Become Electric*. Cambridge U Press. 2016.

10. Раманова Ю.С. Герасимчук В.Г. Механізм підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2017. № 14. С. 417-422.

11. Маркевич К. Л. Регулювання ПП в контексті національної безпеки: міжнародний досвід та висновки для України. *Теоретичні і прикладні питання економіки* : збірник наукових праць. 2020. № 1 (40), С. 141-153.

12. Манзюк О.О. Негативні наслідки діяльності офшорних зон та шляхи їх подолання в Україні. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. № 2(15). С. 172–178.

13. Gabriel Zucman. *The Hidden Wealth of Nations one. A Century of Offshore Finance*. University of Chicago Press. 2015. 200 p.

14. International Consortium of Investigative Journalists. *The Panama Papers. Exposing the Rogue Offshore Finance Industry*. URL: <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/>

15. Вільна економічна зона на Донбасі: чорна діра бюджету. URL: <https://www.dw.com/uk/вільна-економічна-зона-на-донбасі-чорна-діра-бюджету/a-55322071>

16. Чуницька І. І. Інвестиційний клімат України: сутність, проблеми та шляхи їх вирішення. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3(14). С. 111-117.

17. Хоменко І. О., Волинець Л. М., Чубикіна А. О. Стратегічні засади інвестування в людський капітал для забезпечення розвитку національної економіки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 1 (21). С. 38-45.

18. Хоменко І.О. Інвестиційне забезпечення відтворення основних фондів. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету* : зб. наук. праць. 2009. № 35. С. 115-119.

19. Хоменко І. О., Каштальян О. О. Особливості становлення, впровадження та розвитку стартапів. *Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2020. С. 39-41.

20. Кичко І. І., Савченко В. Ф. Стратегічні орієнтири інвестиційно-інноваційного розвитку в Україні. *Здобутки і проблеми євроінтеграційних зрушень в Україні на сучасному етапі* : монографія / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Л. М. Мекшун. Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 8–29.

21. Кичко І. І. Перспективи реалізації моделі венчурного інвестування в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 3(7). С. 171-177.

References

1. Kheletska, A. A. (2012). *Naukovi pidkhody do vyznachennia mekhanizmu rehuliuвання investytsiinoi diialnosti* [Scientific approaches to determining the mechanism of regulation of investment activity]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (2). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_29.

2. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance]. (2020). *Indeksy. Priami inozemni investytsii v Ukraini* [Indices. Foreign direct investment in Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/economy/fdi/2020>.

3. *Umovy vedennia vedennia biznesu. Ukraina* [Terms of doing business. Ukraine]. (n.d.). *Doingbusiness.org*. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/data/exploreconomies/ukraine/>

4. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (2020). *Udoskonalennia vedennia statystyky priamykh inozemnykh investytsii* [Improving foreign direct investment statistics]. https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=FDI_pr_2020-06-26.pdf

5. *Tsentr Razumkova. Khto i yak investuie v Ukrainu* [Razumkov Center. Who and how invests in Ukraine]. <https://razumkov.org.ua/statti/khto-i-iak-investuie-v-ukrainu>.

6. UNCTAD (preliminary estimates). <https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-fell-42-2020-outlook-remains-weak>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. World investment report 2020. (2020). https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf.

8. Mind. Reitynh ukrainskykh startapiv – 2020: komu vdalosia zdobuty naibilshiti obsiah investytsii i yakym proiektam pidvyshyty oborot dopomohla same pandemiia [Mind. Rating of Ukrainian startups - 2020: who managed to get the largest amount of investment and which projects to increase turnover helped the pandemic]. (n.d.). URL: <https://mind.ua/publications/20219740-rejting-ukrayinskih-startapiv-2020-komu-vdalosya-zdobuti-najbilshij-obsyag-investicij>.

9. John R. Suler. (2016). *Psychology of the Digital Age: Humans Become Electric*. Cambridge U Press.

10. Ramanova, Yu. S. (2017). Mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy [Mechanism for increasing the attraction of foreign direct investment in the economy of Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» – Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, (14), pp. 417-422.

11. Markevich, K. L. (2021). Rehuliuвання PII v konteksti natsionalnoi bezpeky: mizhnarodnyi dosvid ta vysnovky dlia Ukrainy [Realization of national economic interests of Ukraine in attracting foreign direct investment]. *Teoretychni i prykladni pytannia ekonomiky – Theoretical and applied issues of economics*, (1(40)), pp. 141-153.

12. Mandzyuk, O.O. (2013). Nehatyvni naslidky diialnosti ofshornykh zon ta shliakhy yikh podolannia v Ukraini [Negative consequences of offshore zones and ways to overcome them in Ukraine]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, (2(15)), pp. 172–178.

13. Gabriel Zucman. (2015). UC Berkeley. The Hidden Wealth of Nations.

14. International Consortium of Investigative Journalists. The Panama Papers. Exposing the Rogue Offshore Finance Industry. <https://www.icij.org/investigations/panama-papers>.

15. DW. Free economic zone in Donbass: a black hole in the budget. <https://www.dw.com/uk/вільна-економічна-зона-на-донбасі-чорна-діра-бюджету/a-55322071>.

16. Chynytska, I. I. (2019). Investytsiyni klimat Ukrainy: sutnist, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Investment climate of Ukraine: essence, problems and ways of their solution]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, (3(14)), pp. 111-117.

17. Khomenko I. O., Volynets L. M., Chubykina A. O. (2020). Stratehichni zasady investuvannia v liudskiy kapital dlia zabezpechennia rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Strategic principles of investing in human capital to ensure the development of the national economy of Ukraine]. *Problems and prospects of economics and management – Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, (1(21)), pp. 38-45.

18. Khomenko, I. O. (2009). Investytsiine zabezpechennia vidtvorennia osnovnykh fondiv [Investment support for the reproduction of fixed assets]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv State Technological University*, (35), pp. 115-119.

19. Khomenko, I. O., Kashtalian, O. O. (2020). Osoblyvosti stanovlennia, vprovadzhennia ta rozvytku startapiv [Features of formation, implementation and development of startups]. In *Yunist nauky – 2020: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva – Youth of Science - 2020: socio-economic and humanitarian aspects of society development* (pp. 39-41). ChSTU.

20. Kychko, I. I., Savchenko, V. F. (2018). Stratehichni oriientyry investytsiino-innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Strategic guidelines for investment and innovation development in Ukraine]. In *V. F. Savchenko, L. M. Mekshun (Eds.), Zdobutky i problemy yevrointehratsiinykh zrushen v Ukraini na suchasnomu etapi – Achievements and problems of European integration changes in Ukraine at the present stage* (pp.8–29). ChNTU.

21. Kychko, I. I. (2016). Perspektyvy realizatsii modeli venchurnoho investuvannia v Ukraini [Prospects for the implementation of the venture investment model in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(7)), pp. 171-177.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Хоменко Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Khomenko Inna – Doctor of Economics, professor, professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: innakhomenko28@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0839-4636>

ResearcherID: F-3881-2014

Волинець Людмила Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри транспортного права та логістики, Національний транспортний університет (вул. Омеляновича-Павленко, 1, м. Київ, 01010, Україна).

Volynets Lyudmila – PhD in Economics, associate professor, associate professor of the Department of Transport Law and Logistics, National Transport University (1 Omelyanovycha-Pavlenko Str., 01010 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Volynec_3@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5064-2349>

Шамкало Антон Олегович – молодший спеціаліст, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Shamkalo Anton – Junior Specialist, Chernihiv Polytechnic National University (Shevchenko str., 95, Chernihiv, 14027, Ukraine).

E-mail: ashamkalo2110@gmail.com

УДК 339.138

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-27-32

Анастасія Божок

**ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ: ІНСТРУМЕНТИ
ЗАЛУЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ**

Anastasiia Bozhok

DIGITAL MARKETING TRENDS: CONSUMER INVOLVEMENT TOOLS

Концепція маркетингу різко змінилася за останні роки. З огляду на значне зростання користувачів Інтернету, ведення бізнесу без застосування інструментів інтернет-маркетингу не принесе бажаного успіху, оскільки споживання «в магазинах» змінюється на споживання «в Інтернеті». У цій статті досліджено тенденції цифрового маркетингу та онлайн-маркетингові інструменти. Розглянуто маркетингові канали взаємодії між продавцями та покупцями. Визначено, яких цілей має досягти вебсайт компанії та коли варто інвестувати в пошукові системи. У результаті визначені переваги та труднощі, які можуть виникнути в інтернет-продавця в результаті використання онлайн-маркетингових каналів.

Ключові слова: інтернет-маркетинг; онлайн-маркетинг; цифровий маркетинг; маркетингові інструменти; споживач.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

The concept of marketing has changed sharply in recent years. Given the vast growth of Internet users, doing business without using of Internet marketing tools will not bring the desired success, as consumption "in stores" is change by consumption "online". This article examines digital marketing trends and online-marketing tools. Marketing channels of interaction between sellers and buyers are studied. It defines what goals the company's Web site should achieve and when to invest in search engines. As result, the advantages and difficulties that may arise in the Internet seller as a result of using online marketing channels are identified.

Keywords: Internet-marketing; online marketing; digital marketing; marketing tools; consumer.

Fig.: 1. References: 11.

JEL Classification: M30, M31, M37, M39

Постановка проблеми. Роль маркетингу в компанії суттєво змінилася за останні роки. Маркетингова діяльність трансформується під впливом цифрових інновацій. Такі лідери цифрових трансформацій, як Google, Amazon та соціальні медіа сприяють тому, що поведінка користувачів, системи пошуку, покупок, платежів постійно удосконалюються. Потенційний клієнт сьогодні має можливість отримати широкую інформацію про товар, перш ніж здійснити покупку, а ціни та властивості продукції можна легко порівняти й дізнатися про враження клієнтів лише в кілька кліків. Тому в сучасних реаліях перед маркетологами постає багато нових завдань, серед яких надання релевантної інформації певному споживачу у відповідний час і в потрібному місці. Це потребує удосконалення маркетингової стратегії, яка б поєднувала традиційні та цифрові ЗМІ, а також використання найсучасніших інструментів інтернет-маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених і практиків займаються пошуком нових інструментів інтернет-маркетингу, дослідженням успішності їх поєднання для залучення більшої кількості споживачів та підвищення ефективності маркетингу. Зокрема, це вітчизняні вчені Є. Ромат [1], С. Смерічевський [2]. Закордонні вчені, такі як Ф. Котлер, Г. Катарджая, І. Сетьяван описують динаміку зміни ринку та зростаючу відмінність субкультур, які формуватимуть майбутнього клієнта [3]; М. Ішорайте висвітлює шляхи підвищення впізнаваності бренда за рахунок онлайн-маркетингових інструментів [4]; Е. Ламенетт, який є засновником Інтернет-агентства в GmbH, у своїх публікаціях наводить практичні знання з інтернет-маркетингу, партнерських програм, маркетингу контенту та соціальних мереж [5].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи постійний і швидкий розвиток штучного інтелекту, сьогодні виклики в бізнесі загострюватимуться, особливо із збільшенням попиту на вдосконалені рішення та появою нових потреб, таких як динамічна оптимізація вмісту для масштабної персоналізації, впровадження нових інструментів цифрового маркетингу, маркетинг, керований даними, інвестування у хмарні технології та навчання.

Метою статті є дослідження сучасних онлайн-маркетингових інструментів, які дозволяють залучити більшу кількість споживачів та підвищити ефективність маркетингу в компанії.

Виклад основного матеріалу. Витрати на маркетинг збільшуються і в майбутньому становитимуть дедалі більшу частку загального бюджету компаній. Дедалі більше використання маркетингових каналів та варіантів дизайну реклами доступні компаніям у контексті інтернет-маркетингу [6]. Це впливає на поведінку споживача в Інтернеті під час пошуку, придбання товарів і послуг і вона загалом змінюється через зростаючу кількість користувачів Інтернету. Станом на січень 2021 р. у світі було 4,66 млрд активних користувачів Інтернету – 59,5 % світового населення. З цієї кількості 92,6 % (4,32 млрд) отримали доступ до Інтернету через мобільні пристрої, а отже, і розширюється використання онлайн-маркетингових інструментів і технологій (рис.) [7].

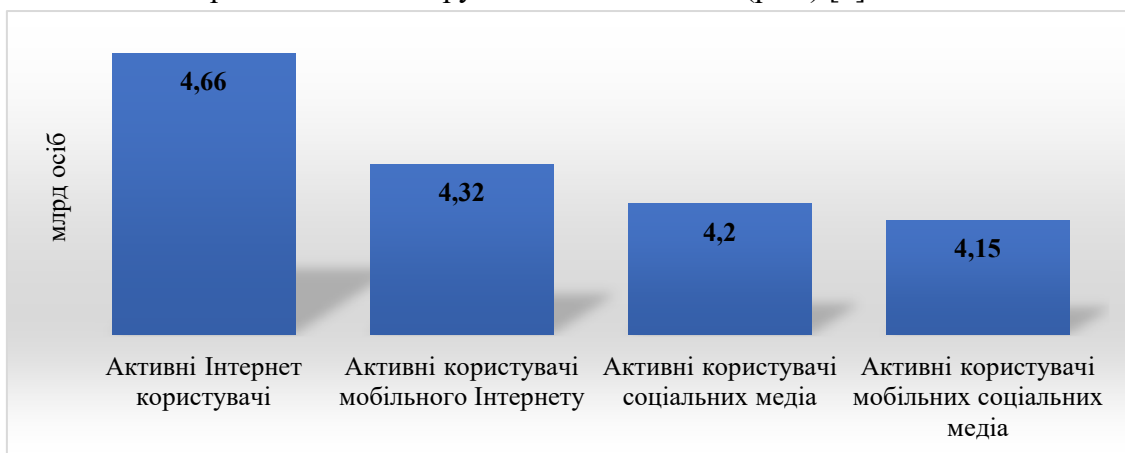

Рис. Глобальне цифрове населення в 2021 р.

Маркетингові технології включають широкий спектр програмного забезпечення та рішень, які використовуються для досягнення цілей та завдань компаній. Оскільки технології продовжують впорядковувати процеси в постійно зростаючій кількості глобальних галузей, їх впровадження в маркетингову діяльність компаніями також помітно збільшилось за останні роки. Відповідно до статистичних даних, у 2019 р. вартість світової галузі маркетингових технологій перевищила 121 млрд дол. США у всьому світі, що в річному обчисленні збільшилось на 22 % [8].

Уваги заслугоує той факт, що протягом останнього десятиріччя кількість рішень MarTech зросла зі 150 у 2011 р. до 8000 у 2020 р. Найбільший приріст було зафіксовано серед технологій передачі даних, які охоплюють платформи управління різними даними, платформи даних про клієнтів, вебаналітику та інші інструменти, які допомагають маркетологам збирати, аналізувати та використовувати інформацію для успішного розвитку бізнесу. Інші основні категорії в різноманітному ландшафті маркетингових технологій включають:

- контент-маркетинг;
- соціальні медіа;
- рекламу в пошукових системах;
- інструменти стимулювання збуту.

Вони призначені допомогти удосконалити маркетингову діяльність, залучити клієнтів і поширити комунікацію з брендами. Хоча ці системи здебільшого використовуються у сфері цифрового маркетингу, вони також можуть принести користь оптимізації і через офлайн-канали збуту, що робить їх важливими багатограничними складовими в сучасному маркетинговому світі.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Ключову роль в ефективності діяльності багатьох компаній, які орієнтовані на споживача, відіграє онлайн-реклама, а досконале поєднання великих обсягів даних і цифрових технологій підвищує результативність маркетингу, збільшує конверсії, обсяги продажів і ефективність інших пропозицій для клієнтів певного бренду. Розробка нових цифрових платформ дозволяє це зробити в масштабі. Розвиток штучного інтелекту відкриватиме нові потужні можливості для маркетологів.

На відміну від традиційних засобів масової інформації – купленого ефіру або рекламного простору – соціальні медіамережі в Інтернеті можна використовувати безкоштовно, але вони потребують залучення ресурсів: людей, витрат на навчання персоналу, а також створення релевантного контенту, відстеження ефективності присутності в Інтернеті та подальше просування товарів або послуг. Використовуючи нові цифрові рішення, компанія має можливість безпосередньо взаємодіяти зі споживачами, відстежувати їхню поведінку, визначати їхні інтереси і в підсумку завойовувати лояльність клієнтів.

Для того щоб краще зрозуміти, як маркетингові організації реагують на глибокі зміни, The Boston Consulting Group провела опитування керівників маркетингу понад 30 великих корпорацій, приблизно дві третини з яких є транснаціональними компаніями *Fortune 500* з Азії, Європи, Латинської Америки та США. Компанії представляють цілий ряд галузей, які включають споживчі товари, роздрібну торгівлю, фінансові послуги, медіа, технології та подорожі. Керівники корпорацій пройшли онлайн-опитування та взяли участь в інтерв'ю. Відповідно до досліджень, інвестиції в цифровий маркетинг принесли виняткову віддачу: більший капітал бренду, збільшення продажів, кращий сервіс для споживачів, менші витрати, інновації продуктів, більшу лояльність, а також загальну поінформованість споживачів [9].

Сьогодні споживачі очікують більшої персоналізації, яка розглядається як потужний інструмент в маркетингу, враховуючи навіть те, що останніми роками законодавство значно посилило обмеження щодо збору та використання даних. Маркетологи сьогодні використовують більше каналів та інструментів, ніж три роки тому. Основними інструментами інтернет-маркетингу є:

- вебсайт компанії;
- пошукові системи;
- e-mail маркетинг;
- соціальний медіамакетинг;
- афіліатний маркетинг.

Розглянемо детальніше Корпоративний вебсайт забезпечує компаніям присутність в Інтернеті з глобальним охопленням та перебуває в центрі уваги маркетингових кампаній, оскільки на нього посилається не тільки всі online, але і offline-канали. Яких цілей має досягти вебсайт компанії?

1. Надання інформації потенційному споживачу (сайт компанії як пункт інформації).
2. Встановлення, просування та підтримка контактів з клієнтами (сайт компанії як точка взаємодії).
3. Збільшення продажів (сайт компанії як точка продажу).
4. Підтримка та покращення корпоративного іміджу.
5. Високий рейтинг в пошукових системах.

Однією з поширених перешкод для споживачів при здійсненні покупки в Інтернеті є відсутність довіри. Чим вищий рівень довіри, тим більше ймовірність того, що споживачі здійснять покупку «зі всіма умовами». Наприклад, надавши особисті дані, інформацію про банківську картку. Тому вебсайт компанії має відповідати очікуванням клієнтів та надавати їм достовірну інформацію. На онлайн-довіру впливають насамперед:

- конфіденційність та безпека (захист конфіденційності та безпеки особистих даних);
- дизайн сайту (графічні елементи дизайну, структура елементів дизайну).

Пошукові системи є одним із найбільш ефективних та поширених каналів залучення споживачів. 3,5 млрд у день пошукових запитів в Google, при цьому варто зазначити, що 75 % інтернет-користувачів використовують першу строку в інтернет-результатах пошуку [10]. Тому маркетинг у пошукових системах, який включає заходи із залучення відвідувачів на сайт компанії, допомагає збільшити обсяги продажів. Маркетинг пошукових систем включає 2 компонента: платний маркетинг пошукових систем (SEA) та маркетинг оптимізованої пошукової системи (SEO). Коли варто інвестувати в пошукові системи?

1. Інвестування в оптимізацію пошукових систем (SEO) важливо, коли:

- клієнти вводять популярні пошукові терміни (тобто ті, які часто використовуються);
- клієнти лояльні до компанії.

2. Інвестування в платні рекламні оголошення особливо потрібно, якщо клієнти здійснюють пошук за менш популярними словами або якщо компанії пропонують високу вартість товару.

E-mail маркетинг передбачає безліч технічних можливостей для прямого та особистого звернення до цільових груп з індивідуальним контентом. У межах законодавства можуть використовуватися як дані отримувача, так і його поведінка в Інтернеті. Персоналізація електронних листів із відповідною швидкістю покращує сприйняття реклами клієнтом та його позитивні реакції, але важливо зберігати середню частоту надсилання електронних листів для того, що не відштовхнути клієнтів або через малу кількість електронних листів не втратити їх.

Іншим ефективним і недорогим способом залучення споживачів в Інтернеті є маркетинг у соціальних мережах, який забезпечує взаємодію зі споживачем на різних етапах процесу прийняття рішення про купівлю. Так, 300 годин відеоматеріалів завантажуються за 1 хвилину в YouTube; 60 млн підприємств у світі зареєстрували свої сторінки на Facebook; щоденно 4,2 млрд вподобань в Instagram [10]. Успішна відповідь на скарги споживачів у соціальних мережах може надати більше задоволення від покупки за рахунок віртуальної присутності учасників. Компанії мають сприяти активній участі користувачів у соціальних мережах, оскільки це позитивно впливає на їхні фінансові цілі. Можливості для компаній просувати це зобов'язання включає створення:

- живого контенту за допомогою зображень або відео;
- інформативного і актуального контенту;
- інтерактивного контенту за рахунок звернення до учасників.

Також уваги заслуговує той факт, що на сьогодні 34 % підприємців у світі використовують афіліатний маркетинг [10]. Його суть полягає в тому, що компанія партнер пропонує товар або послуги від інших компаній-продавців на основі інтернет-комісії. Переважно в ньому беруть участь 3 суб'єкти: продавець, партнерська компанія та споживач. Однак для того, щоб успішно реалізувати свою продукцію, продавці мають ретельно обирати компаній-партнерів, які мають релевантну аудиторію клієнтів, а отже, і потенціал для їх залучення, а також користуються позитивною репутацією у споживачів.

Інтернет-маркетинг має свої переваги та труднощі для інтернет-продавців. Його переваги полягають в тому, що їм не потрібно налаштовувати інтернет-магазини, оскільки соціальні медіа можуть слугувати їхньою платформою в маркетингу, легко діставатись до клієнтів за допомогою Інтернету, а також вони можуть вести двосторонню розмову.

Однак його складнощі полягають у тому, що деякі клієнти все ще вважають за краще особисто бачити й перевіряти товари чи послуги, а також вони вагаються щодо платіжних операцій. Крім того, профіль бізнесу (роки у бізнесі, щомісячний чистий дохід та навчання в галузі інтернет-маркетингу) не пов'язані з перевагами та труднощами, перед якими постають продавці бізнесу в Інтернеті. Аналогічним чином, навчання в галузі інтернет-маркетингу та видів інтернет-бізнесу (на основі продуктів, послуг) не впливає на переваги та труднощі, що виникають.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, рекомендується, щоб особа, яка прагне мати бізнес в Інтернеті та використовуватиме інтернет-маркетинг, повинна мати гарні навички прийняття рішень у бізнесі, щоб підготуватися до різних перевагами та труднощів. Власник бізнесу має знати, що споживачі іноді віддають перевагу Інтернету або фізичним магазинам товарів та послуг залежно від їхньої доступності, прозорості та взаємовідносин із власником бізнесу. Крім того, ті, хто буде займатись інтернет-бізнесом та використовуватиме інтернет-маркетинг, повинні розуміти поведінку споживачів [11].

Отже, персоналізація, штучний інтелект та машинне навчання, маркетинг впливу, партнерський маркетинг є одними з найбільших можливостей розвитку бізнесу. Усе це потребує доступу до нових даних, технологій та вмісту. Поточні виклики загостряться зі збільшенням попиту на вдосконалені рішення та появою нових потреб, таких як динамічна оптимізація вмісту для підтримки масштабної персоналізації. Маркетинг, керований даними, є джерелом конкурентних переваг, і більшість компаній мають інвестувати в хмарні технології та навчання, щоб розкрити потенціал. Інвестування у внутрішні можливості надає ключові стратегічні переваги, такі як краще таргетування та розуміння рентабельності інвестицій кожного каналу.

Висновки і пропозиції. Поінформованість споживача про компанію може бути підвищена за допомогою інструментів інтернет-маркетингу, які можуть повідомляти, нагадувати та переконувати клієнтів про торгові марки, товари чи послуги.

Клієнт може взаємодіяти з компанією різними способами, наприклад, переглядаючи відео, рекламу, граючи в ігри, проводячи час на сайті або спілкуючись з іншими клієнтами в соціальних мережах. Для підвищення впізнаваності бренда необхідно: посилити взаємодію клієнта з брендом компанії, побудувати позитивні асоціації брендів у свідомості споживачів, підвищуйте їхню лояльність до компанії, пов'язуючи його з цільовою аудиторією та мотивувати клієнтів познайомитися з компанією чи брендом, супутніми товарами та послугами.

Публікації через різні медіаканали зміцнюють позиції компанії, бренд стає визначним. Створюється впізнаваність бренду через рекламу, просування, продаж та зв'язки з громадськістю через Інтернет. Інтернет-маркетинг включає не тільки рекламу на вебсайтах, але також електронні листи та соціальні повідомлення в мережі.

Маркетинг у соціальних мережах передбачає використання Інтернет-інструментів соціальних медіа (Facebook, YouTube та LinkedIn), щоб інноваційно охоплювати споживачів підвищити лояльність до бренду, допомагає просувати компанію та покращити її впізнаваність.

Список використаних джерел

1. Ромат Е. В. Реклама в системе маркетинга: учебник. Киев : Студцентр, 2008. 480 с.
2. Смеричевський С. Ф., Касьянова Н. В., Глушаченко С. С. Маркетингові дослідження кредитного рейтингу на основі штучної нейронної мережі. *Маркетинг і цифрові технології*: науковий журнал. 2017. Т. 1, № 2. С. 32–40.
3. Котлер Ф., Катарджая Г., Сетьяван І. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / пер. з англ. К. Куницької та О. Замаєвої. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2018. 208 с.
4. Isotaite M. Raising brand awareness through internet marketing tools (2016). URL: https://www.researchgate.net/publication/303717415_raising_brand_awarenees_through_internet_marketing_tools.
5. Lammenet E. (2019). Praxiswissen Online-Marketing: Affiliate-, Influencer-, Content- und E-Mail-Marketing, Google Ads, SEO, Social Media, Online- inklusive Facebook-Werbung. URL: https://www.researchgate.net/publication/331280374_Praxiswissen_Online-Marketing_Affiliate-Influencer-Content-und-E-Mail-Marketing_Google_Ads_SEO_Social_Media_Online-_inklusive_Facebook-Werbung.
6. Творонович В. І., Божок А. Р. Вплив цифрових лідерів на трансформацію маркетингу. *Бренд-менеджмент: маркетингові інструменти* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11 березня 2021 р.). Київ : КНТЕУ, 2021. С. 254-256.

7. Johnson, J. Global digital population as of January 2021 / Statista, 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>.

8. Guttman A. Distribution of advertising spending in the United States in 2018 and 2022, by media / Statista, 2019. URL: <https://www.statista.com/markets/424/topic/>.

9. Sayre K., Vaishali Rastogi, Zwillenberg P., Visser J., Sheerin A. (2012). Marketing Capabilities for the Digital Age / BCG. URL: <https://www.bcg.com/publications/2012/digital-transformation-technology-marketing-capabilities-for-digital-age>.

10. Clicks, Impressions und Conversions – Eine Einführung in die Besonderheiten und Erfolgsfaktoren des Online-Marketings. URL: <https://open.vhb.org/blocks/ildmetaselect/detailpage.php?id=57>.

11. Kim Edward Santos Santos. (2020). Online Marketing: Benefits and Difficulties to online Business Sellers URL: https://www.researchgate.net/publication/339941818_Online_Marketing_Benefits_and_Difficulties_to_online_Business_Sellers.

References

1. Romat, E. V. (2008). *Reklama v sisteme marketinha [Advertising in the marketing system]*. Studtsentr.

2. Smerychevskiy, S. F., Kasianova, N. V., Hlushachenko, S. S. (2017). Marketynhovi doslidzhennia kredytnoho reitynu na osnovi shtuchnoi neironnoi merezhi [Marketing research credit rating based on artificial neural network]. *Marketynh i tsyfrovi tekhnologii – Marketing and digital technologies*, 1(2), pp. 32–40.

3. Kotler, F., Katardzhaia, H., Setiavan, Yi. (2018). *Marketynh 4.0. Vid tradytsiinoho do tsyfrovoho [Marketing 4.0: From traditional to digital]*. KM-BUKS.

4. Isotaite, M. (2016). Raising brand awareness through internet marketing tools. https://www.researchgate.net/publication/303717415_raising_brand_awarenees_through_internet_marketing_tools.

5. Lammenet, E. (2019). Praxiswissen Online-Marketing: Affiliate-, Influencer-, Content- und E-Mail-Marketing, Google Ads, SEO, Social Media, Online- inklusive Facebook-Werbung. https://www.researchgate.net/publication/331280374_Praxiswissen_Online-Marketing_Affiliate-_Influencer-_Content-_und_E-Mail-Marketing_Google_Ads_SEO_Social_Media_Online-_inklusive_Facebook-Werbung.

6. Tvoronovych, V. I., Bozhok, A. R. (2021). Vplyv tsyfrovyykh lideriv na transformatsiiu marketynhu [The influence of digital leaders on the transformation of marketing]. *Brend-menedzhment: marketynhovi instrumenty – Brand management: marketing tools* (pp. 254–256). KNTEU.

7. Johnson, J. (2021). *Global digital population as of January 2021*. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>.

8. Guttman, A. (2019). Distribution of advertising spending in the United States in 2018 and 2022, by media. <https://www.statista.com/statistics/272316/advertising-spending-share-in-the-us-by-media/>.

9. Sayre, K., Vaishali, Rastogi, Zwillenberg, P., Visser, J., Sheerin, A. (2012). Marketing Capabilities for the Digital Age. <https://www.bcg.com/publications/2012/digital-transformation-technology-marketing-capabilities-for-digital-age>.

10. Clicks, Impressions und Conversions – Eine Einführung in die Besonderheiten und Erfolgsfaktoren des Online-Marketings. <https://open.vhb.org/blocks/ildmetaselect/detailpage.php?id=57>.

11. Kim Edward Santos Santos. (2020). Online Marketing: Benefits and Difficulties to online Business Sellers. https://www.researchgate.net/publication/339941818_Online_Marketing_Benefits_and_Difficulties_to_online_Business_Sellers.

Божок Анастасія Романівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, маркетингу та бізнес-адміністрування, Державний університет інфраструктури та технологій (вул. І. Огієнко, 19, м. Київ, 03049, Україна).

Bozhok Anastasiia – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics, Marketing and Business Administration, State University of Infrastructure and Technology (19 I. Ohienko Str., 03049 Kyiv, Ukraine).

E-mail: nastya.bozhok@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4404-2267>

Researcher ID: AAE-8833-2019

УДК 330.15:330.341.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-33-44

Світлана Повна

**ВПЛИВ РІВНЯ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ РЕСУРСАМИ КРАЇНИ
НА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

Svitlana Povna

**INFLUENCE OF THE LEVEL OF RESOURCE ENDOWMENT
OF THE COUNTRY ON THE FEATURES OF ITS INNOVATIVE DEVELOPMENT**

У статті проведено порівняльний аналіз України, Білорусі та Казахстану для з'ясування, наскільки багатство країни на природні ресурси впливає на особливості її інноваційного розвитку. Дослідження підтвердило зворотний зв'язок рівня забезпеченості країни ресурсами з темпами її інноваційного розвитку: чим багатша країна на природні ресурси, тим нижче рівень розвитку інновацій у ній. Ця тенденція, що називається «ресурсним прокляттям», найбільшою мірою проявила себе на теренах Казахстану через суттєву залежність від експорту нафти, а також в Україні – через залежність від експорту зернових культур. Основні фактори, що впливають на характеристики економічного розвитку країни в таких умовах, – це рівень людського капіталу, що проявляється через формальну освіту, сформовані вміння та навички, а також досконалість інституційного середовища, що має створити стимули для розвитку високотехнологічних виробництв обробної промисловості. Для подолання негативних ефектів «ресурсного прокляття» необхідна воля та системні організаційні зусилля держави щодо перенаправлення рентного доходу на розвиток сучасних виробництв, а також допомога щодо їх виходу на зовнішні ринки. Але проблемою тут є незацікавленість держави в покращенні інституційного середовища за наявності високої природноресурсної ренти, тобто виникає взаємозв'язок між наявністю сировинної ренти та недосконалими інститутами. Позитивною тенденцією в Україні можна вважати розвиток сектора ІКТ, що в потенціалі може запобігти різкому зниженню рівня розвитку людського капіталу.

Ключові слова: інноваційний розвиток; економічний розвиток; забезпеченість ресурсами; ресурсне прокляття; інституційне середовище; людський капітал; обробна промисловість.

Рис.: 1. Табл.: 5. Бібл.: 31.

The article provides a comparative analysis of Ukraine, Belarus and Kazakhstan to find out how the country's wealth in natural resources affects the features of its innovative development. The study confirmed the inverse relationship between the level of a country's resource endowment and the rate of its innovative development: the richer a country is in natural resources, the lower the level of innovation development in it. This trend, which is called the "resource curse", has manifested itself to the greatest extent in Kazakhstan through a significant dependence on oil exports, as well as in Ukraine due to dependence on the export of grain crops. The main factors affecting the characteristics of the country's economic development in such conditions are the level of human capital, which manifests itself through formal education, formed skills, as well as the perfection of the institutional environment, which should create incentives for the development of high-tech manufacturing industries. Overcoming the negative effects of the "resource curse" requires the will and systemic organizational efforts of the state to redirect resource rent to the development of modern industries, as well as assistance in their entry into foreign markets. But the problem here is the lack of interest of the state in improving the institutional environment in the presence of high natural resource rent, that is, there is a relationship between the availability of resource rent and imperfect institutions. The development of the ICT sector can be considered a positive trend in Ukraine, which could potentially prevent a sharp decline in the level of human capital development.

Keywords: innovative development; economic development; resource endowment; resource curse; institutional environment; human capital; manufacturing industry.

Table: 5. References: 31.

JEL Classification: O130; O170

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток сьогодні вважається одним із головних шляхів досягнення національними економіками достатнього рівня добробуту та продуктивності праці. Саме з цієї причини в міжнародному масштабі проводиться постійний моніторинг стану інноваційного розвитку країн (Європейське інноваційне табло [1], Глобальний індекс інновацій [2]). Згідно з європейським інноваційним таблом – 2020, приблизно дві третини економічного зростання Європи за останні десятиліття були забезпечені інноваціями, також дослідження та інновації є важливою частиною відповіді на кризу та будуть мати життєво важливе значення для підтримки стійкого відновлення Європи після пандемії коронавірусу [1]. Інноваційний потенціал є суттєвою домінантою конкурентоспроможності регіональних господарських систем [3].

Багато теорій економічного зростання, включно з класичним варіантом, називають природні ресурси одним із його чинників, завдяки використанню якого можна домогтися суттєвих успіхів, що проявляється насамперед як зростання ВВП [4]. З іншого боку, багато сучасних досліджень говорять про наявність феномену «ресурсного прокляття» та його негативний вплив на темпи економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам впливу ресурсного забезпечення країни на особливості її економічного та інноваційного розвитку присвячено багато публікацій як закордонних (Pellegrini L., Tasciotti L., Spartaco A., Entele B. R. [22], Entele B. R. [26]), так і вітчизняних учених, серед яких виділимо таких авторів: А. Гражевська [20], Г. Башнянин, Б. Шевчик [21], В. Липов [31], О. Могильний [27] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У цьому дослідженні ми проводимо компаративний аналіз України, Білорусі та Казахстану для з'ясування, наскільки багатство країни на природні ресурси впливає на особливості її інноваційного розвитку. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що Україна також є багатою на ресурси країною, і неправильне їх використання може призвести до неправильного вибору пріоритетів розвитку, на основі яких можуть бути загальмовані подальші тенденції розвитку національної економіки.

Мета статті. Мета статті полягає в проведенні порівняльного аналізу України, Білорусі та Казахстану в контексті впливу їх ресурсного забезпечення на особливості інноваційного розвитку та подальшого напрацювання відповідних рекомендацій для вибору пріоритетних напрямів розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки стану інноваційного розвитку аналізованих країн (України, Білорусі і Казахстану) у табл. 1 ми порівняли динаміку їхніх рейтингів згідно з Глобальним інноваційним індексом.

Таблиця 1

Порівняння динаміки рейтингів країн згідно Глобального інноваційного індексу, місце

<i>Країна</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
Україна	43	47	45
Білорусь	86	72	64
Казахстан	74	79	77

Джерело: [5].

Як видно з табл. 1, Україна зі значним відривом лідирує на тлі Білорусі й Казахстану, посідаючи 43-47-е місце протягом 2018-2020 рр. Позначимо найбільш сильні сторони кожної країни. Так, Україна посідає перше місце у світі за критерієм «Корисні моделі за походженням / млрд ВВП у доларах за паритетом купівельної спроможності (ПКС)», третє – за критерієм «Жінки, що працюють із вченими ступенями, %», а також «Співвідношення учнів і вчителів у середній школі». Білорусь посідає перше місце в світі за критерієм «Створення мобільних додатків / млрд ВВП у доларах за ПКС» і друге – за критерієм «Жінки, що працюють із вченими ступенями, %». Найбільш сильною стороною Казахстану, згідно з Глобальним індексом інновацій, є критерій «Легкість захисту міноритарних інвесторів» (сьоме місце у світі).

Також ми провели аналіз інноваційного розвитку зазначених країн відповідно до їхніх національних статистик (табл. 2).

Згідно з табл. 2 Білорусь має істотну перевагу в показниках інноваційного розвитку. Зростає перевага Білорусі за показником питомої ваги інноваційно-активних організацій за 2016-2019 рр., причиною є як позитивна динаміка показника в Білорусі, так і негативна – в Україні. Відносно показника питомої ваги відвантаженої інноваційної продукції в загальному обсязі відвантаженої продукції, Білорусь має незаперечну перевагу через дуже низький показник в Україні. Також за показником питомої ваги витрат на інновації у ВВП, Україна лідирувала тільки в 2016 р., в наступні роки аналізу Білорусь також має перевагу. У статистиці Казахстану немає комплексного дослідження інновацій, а значення наявного показника (питомої ваги інноваційно-активних організацій), істотно нижче ніж у Білорусі та Україні.

Таблиця 2

Порівняння рівня інноваційного розвитку економік за даними національних статистик

Країна	2016	2017	2018	2019
Питома вага витрат на інновації у ВВП, %				
Україна	0,97	0,31	0,34	0,36
Білорусь	0,82	1,16	0,93	1,03
Питома вага інноваційно-активних організацій, у загальній кількості організацій, %				
Україна	18,9	16,2	16,4	15,8
Білорусь	20,4	21,0	23,3	24,5
Казахстан (Мангістауська область)	н.д.	3,5	4	3,4
Питома вага відвантаженої інноваційної продукції у загальному обсязі відвантаженої продукції, %				
Україна	–	0,7	0,8	1,3
Білорусь	16,3	17,4	18,6	16,6

Джерело: [6-9].

Мотивація підприємств до інноваційної діяльності виникає з особливостей їхньої спеціалізації. Так, витрати на інновації залежать від структури економіки й відображають те, за рахунок чого підприємства даної країни отримують прибуток. І найбільш яскраво спеціалізація країни проявляється в структурі її експорту [10]. Проаналізуємо основні показники експортної діяльності країн (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння показників експорту, 2019 р.

Показник	Значення
Україна	
Експорт товарів, млн дол.	50054,6
Експорт послуг, млн дол.	15628,9
Усього експорт, млн дол.	65683,5
Чисельність населення, млн осіб	41,9
Експорт, дол./особу	1567,6
Білорусь	
Експорт товарів, млн дол. США	32955,1
Експорт послуг, млн дол. США	8794,9
Усього експорт, млн дол. США	41750
Чисельність населення, млн осіб	9,408
Експорт, дол./особу	4437,7
Казахстан	
Всього експорт, млн дол. США	57723
Чисельність населення, млн осіб	18,6318
Експорт, дол./особу	3098,1

Джерело: розраховано автором за [6; 8; 11-13].

Отже, хоча Україна у 2019 р. має найкращий абсолютний показник загального експорту (65 683,5 млн дол. США), при розрахунку питомого експорту на одну особу Україна має показник, майже у 3 рази менший, ніж у Білорусі, та у 2 рази – нижчий за показник Казахстану. Але, крім кількісних показників, важливою є також якісна структура експорту країн (табл. 4). Для її оцінки ми проаналізували всі основні статті експорту кожної країни, що становлять понад 5 % у структурі експорту (щодо Казахстану зроблені деякі винятки).

Білорусь – країна, яка не має багатих природних ресурсів, її експорт можна охарактеризувати як результат розвитку переробної промисловості. Хоча в деяких статтях товарного експорту Білорусі неможливо відокремити експорт сировини від експорту товарів переробної промисловості. Україна славиться своїми чорноземами, однією з її конкурентних переваг також є вдале географічне розташування, що призвело її до переважного розвитку рослинництва і пов'язаних із ним галузей, а також транспортних послуг (включаючи трубопровідний транспорт). Якщо у 2019 р. експорт машин і устат-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

кування в Білорусі становить 18 % від її товарного експорту, то в Україні – лише 9 %. Особливістю Казахстану є великі запаси нафти, що призвело до спеціалізації експорту цієї країни виключно на продажу копалин (переважно сирової нафти і газу). Відзначимо, що Казахстан окремо не виділяє у статистиці експорт послуг.

Таблиця 4

Порівняльний аналіз основних статей експорту, 2019 р., млн дол США

Стаття експорту	2019, млн дол. США	Структура від загального експорту в 2019 р., %
Україна		
Експорт товарів, у т. ч.:	50054,6	100
Продукти рослинного походження	12914,5	25,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255,7	20,5
Мінеральні продукти	4866,5	9,7
Жири та масла рослинного або тваринного походження	4732,2	9,5
Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання	4464,4	8,9
Готові харчові продукти	3220,4	6,4
Експорт послуг, у т. ч.:	15628,9	100
Транспортні послуги	9109,9	58,3
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	2575,9	16,5
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	1640,2	10,5
Ділові послуги	1278,2	8,2
Білорусь		
Експорт товарів, у т. ч.:	32955,1	100
Мінеральні продукти	7079,3	21,5
Продукція хімічної промисловості, каучук (включаючи хімічні волокна та нитки)	6349,0	19,3
Машини, обладнання і транспортні засоби	5809,2	17,6
Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина	5483,6	16,6
Чорні, кольорові метали та вироби з них	2402,4	7,3
Деревина та целюлозно-паперові вироби	1720,0	5,2
Експорт послуг, у т. ч.:	8794,9	100
Транспортні послуги	4027,8	45,8
Комп'ютерні, телекомунікаційні та інформаційні послуги	2392,5	27,2
Інші ділові послуги	1106,4	12,6
Будівельні послуги	679,0	7,7
Казахстан		
Експорт товарів, у т. ч.:	57723	100
Сира нафта	33563,1	58,1
Газ	2790,8	4,8
Мідь	2506,1	4,3

Джерело: розраховано автором за [6; 11-12; 14].

Таким чином, Україна й Казахстан змогли увійти на світовий ринок здебільшого завдяки сировинним товарам, що обмежило можливості їхнього економічного розвитку й зумовило недостатню зацікавленість підприємств у розвитку інновацій. Білорусь, навпаки, знайшла свої ніші на світовому ринку у сфері обробної промисловості, що дає можливість використовувати ефект зростаючої віддачі й послужило стимулом для підприємств розвиватися саме завдяки інноваційній діяльності.

Рівень розвитку і багатства країни зазвичай пов'язують зі ступенем інноваційності її економіки (рис. 1). При цьому виділяють розподіл інновацій на високий та низький рівні [15, с. 24], оскільки, наприклад, розвинуті країни світу у структурі інновацій мають близько 60 % радикальних інновацій у високотехнологічних сферах економіки і лише 10-12 % поліпшуючих інновацій у традиційних галузях [16, с. 39].

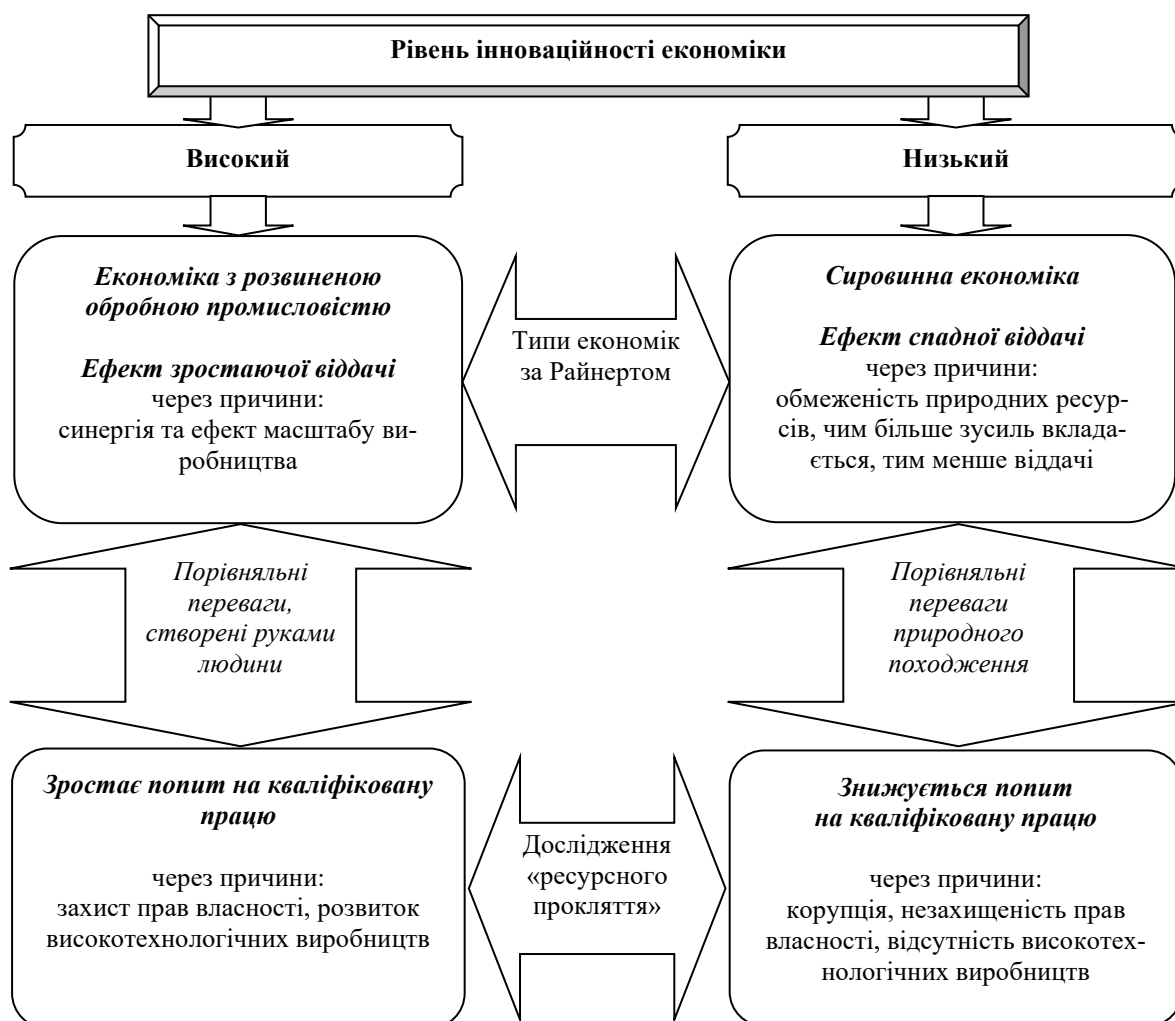

Рис. Зв'язок рівня інноваційності економіки з галузями, які в ній розвиваються
Джерело: розроблено автором за [15; 17; 24].

На думку Е. Райнерта [17], продуктивні інновації прямо впливають на рівень багатства країни через підвищення додаткової вартості виготовлених товарів і послуг. Крім того, він вказував на те, що інновації, які спроможні забезпечити ефект зростаючої віддачі, зазвичай створюються в обробній промисловості. На противагу цьому, виділяється сировинна економіка із спадною віддачею. Обмеженість природних ресурсів з часом призводить до того, що чим більше зусиль вкладається в такі галузі, тим менше віддачі вони дають. Закон спадної віддачі стверджує, що якщо один виробничий фактор має природне походження (як у сільському господарстві або видобутку корисних копалин), то з часом збільшення вкладень капіталу або праці призведе до виробництва все меншої кількості продукції на одиницю праці або капіталу. При цьому виділяють спадну віддачу двох видів: 1) екстенсивна – коли виробництво розширюється за рахунок ресурсів гіршої якості; 2) інтенсивна – коли більше праці вкладається в ту саму ділянку землі або інший фіксований ресурс. В обох випадках, збільшуючи виробництво, країна матиме меншу продуктивність.

Так, наприклад, для України одна з головних ніш на світовому ринку – це експорт пшениці (експортується 60 % вирощеної пшениці [18], рослинництво формує 25 % доходів від товарного експорту України [6]), і сьогодні вона вже зіштовхнулася з обмеженням кількості земель сільськогосподарського призначення (табл. 5).

Динаміка посівних площ України, 2015-2019 рр., тис. га

Рік	Сільськогосподарські культури, тис. га	У тому числі зернові та зернобобові культури, тис. га
2015	26901,8	14738,4
2016	27026,0	14401,2
2017	27585,2	14623,6
2018	27699,3	14839,4
2019	28000,8	15318,1
2019 / максимальне значення, %	100	100

Джерело: [19]

Як видно з табл. 5, на сьогодні Україна максимально використовує наявні посівні площі. Отже, можна констатувати досягнення «стелі» щодо використання цього ресурсу та суттєву залежність економіки України від природноресурсної ренти.

При аналізі рентної економіки існують два підходи: 1) увага фокусується на експортній спеціалізації країни, пов'язаній із постачанням сировини як основного товару, що є визначальною передумовою формування рентного статусу її господарства. Соціально-економічні наслідки функціонування такої економіки зазвичай пов'язуються із ситуаціями «ресурсної пастки», що породжує «голландську хворобу» та сприяє формуванню периферійного статусу економіки країни; 2) рентна економіка розглядається як залежна від сформованого в країні рентоорієнтованого інституційного середовища, при цьому підриваються стимули до інноваційної діяльності та уповільнюються темпи економічного зростання [20, с. 10].

«Ресурсне прокляття» – це парадокс «багатої країни з бідним населенням», що являє собою нездатність багатих на ресурси країн повноцінно отримувати економічну вигоду від їх використання. Виділяються такі негативні ефекти цього явища: «голландська хвороба», «гонитва за рентою» та політична корупція, що посилюють та самовідтворюють «пастку бідності» [21, с. 188]. У світовій практиці є багато підтверджень щодо реалізації саме такого сценарію розвитку.

Так, наприклад, дослідження Базілікати (одного з найбідніших районів Італії) на фактичних даних тривалістю понад 20 років показало, що відкриття та розробка великих нафтових родовищ не призвело ані до помітного покращення зайнятості, ані до підвищення рівня освіти, не покращилися також інші соціальні показники. У дослідженні зроблено висновок про негативну перспективу відносно потенціалу розвитку на основі ресурсів для неблагополучних регіонів у розвинутих країнах [22].

Основними причинами виникнення механізму «ресурсного прокляття» вважаються недостатній розвиток людського капіталу та недосконале інституційне середовище.

Так, щодо розвитку людського капіталу виділяють дві траєкторії економічного розвитку. У країнах із великими запасами природних ресурсів примітивний трудомісткий видобуток ресурсів змінюється поступово на дедалі більш капіталомісткий, розвиваються галузі, що переробляють ресурси. Країна експортує товари, пов'язані із сировиною, але частка доданої вартості в цих товарах поступово підвищується [23]. Однак на прикладі Казахстану можна стверджувати: при спробах розвивати нафтопереробну галузь її продукти не знаходять такого ж попиту на світовому ринку, як сира нафта. І якщо, наприклад, питома вага сирової нафти в експорті Казахстану становить близько 60 %, то нафтопродукти і мазут у 2019 р. є лідерами з-поміж експортних товарів Казахстану з часткою від загального експорту лише 1,8 % і 1,6 % відповідно [14].

І навпаки, у країнах, бідних на ресурси, спочатку розвиваються галузі, що вимагають багато праці й мало інших ресурсів. Поступово накопичення капіталу призводить до розвитку більш складних обробних галузей, де основними факторами виробництва є праця і капітал. Експорт такої країни, спочатку досить трудомісткий, надалі стає дедалі більш капіталомістким.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Вказані траєкторії відрізняються динамікою накопичення людського капіталу, що включає як формальний рівень освіти, так і розвиток необхідних навичок і умінь. В умовах багатих ресурсами економіки в добувних і обробних галузях капітал поступово заміщує працю і знижує її роль у виробництві. Проблема полягає у зниженні стимулів до інвестицій в людський капітал. В економіках, бідних на ресурси, у міру накопичення капіталу праця стає більш дефіцитною та дорогою, а тому у працівників є стимули набувати нові навички, що, у свою чергу, прискорює розвиток нових, більш прогресивних галузей обробної промисловості [23].

Недосконалість інститутів, а саме високий рівень корупції та низький рівень захисту прав власності, звичайно запобігає економічному розвитку країни. Наприклад, інвестиції в інфраструктуру допоможуть компаніям знизити витрати, але не гарантують дотримання права власності на зароблені прибутки; результатом може бути поява лише інфраструктурних об'єктів, без зростання інвестицій у сучасні виробництва. Якщо в країні через слабкий захист прав власності не з'являються високотехнологічні підприємства, інвестиції в людський капітал недоцільні через відсутність потенційних місць докладання кваліфікованої праці [24]. Проблема полягає в тому, що за наявності сировинної ренти у держави відсутні стимули до проведення реформ щодо підвищення ефективності державного апарату [23]. Тобто виникає своєрідний взаємозв'язок наявності сировинної ренти та недосконалих інститутів.

Вважається, що механізмом уникнення «ресурсного прокляття» є диверсифікація інвестицій, тобто переорієнтація використання отриманої на сировинному експорті валюти на перспективні високотехнологічні сегменти ринку, які будуть виступати драйверами економічного зростання [25]. Так, дослідження [26] показало, що навіть багаті ресурсами країни можуть досягти успіху, якщо в них є організації та послуги інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ). У ньому підтверджено існування ресурсного та інституціонального прокляття через наявність істотного негативного впливу показників достатку природних ресурсів та інституціональної неефективності на темпи економічного розвитку. Однак у таких країн є можливість уникнути даного явища при умові, що вони зможуть нарощувати людський капітал, впроваджувати послуги ІКТ та підвищувати якість інститутів. Політика, яка піклується про розвиток людського капіталу, якісних інститутів, впровадження та використання послуг ІКТ у країнах із ресурсним прокляттям, може допомогти їм уникнути негативних ефектів.

Також результати дослідження одинадцяти країн за 20 років [27] підтвердили гіпотезу ресурсного прокляття, оскільки більш висока рента за природні ресурси, як встановлено, запобігає економічному розвитку всіх досліджуваних країн. Навпаки, розвиток людського капіталу, фінансовий розвиток, індустріалізація, технологічні інновації синтезують економічне зростання. Ще більш важливо, розвиток людського капіталу повинен стати пріоритетом для перетворення прокляття природних ресурсів у благо для цих країн. Але, на нашу думку, якщо отримати прибуток можна за рахунок використання сировинної бази, то змінити ситуацію в бік розвитку інноваційної економіки можна тільки за рахунок організаційних зусиль держави.

З іншого боку, можна погодитись з думкою О. Могильного [28, с. 6], що розвиток сільського господарства України не є «прокляттям», проблеми лежать у сфері її інституційного розвитку. Потужний агроресурсний потенціал та надання у державній політиці пріоритетності аграрному сектору не є причиною відставання в економічному розвитку від світових лідерів. Наприклад, експортна орієнтованість аграрного сектору Нідерландів не завадила розвитку інноваційних технологій і тому, що ВВП на одну особу є одним із найбільших в ЄС.

США теж має високорозвинений аграрний (і енергетичний) сектор. Але зробити з США енергетичну (як і аграрну) супердержаву фізично неможливо просто тому, що США – це технологічна держава, і технології не поступляться своїм місцем, скільки б нафти (або аграрної продукції) там ні видобувалося (ні вирощувалося), це будуть продукти третього рівня за важливістю [29]. Таким чином, головна проблема України полягає у відсутності прагнення розвивати обробну промисловість через впровадження продуктивних і технологічних інновацій високого рівня.

Згідно з нашими дослідженнями [30] в Україні є проблема недостатньої ефективності переробної промисловості, про що свідчить незначна доля валової доданої вартості переробної промисловості у ВВП, та випереджальне інвестування переробної промисловості на фоні тих економічних результатів, що вона показує. Ці висновки разом з негативними тенденціями розвитку інноваційних процесів (табл. 2) дозволяють констатувати, що в національній обробній промисловості використовуються передусім цінові фактори конкурентоспроможності (що не дають можливості збільшити додану вартість у них) та не використовується потенціал продуктивних інновацій.

Але біфуркаційною точкою розриву «пастилки бідності» є розвиток інтелекту та інновацій в обробній промисловості. Синергічний ефект економічного розвитку досягається за наявності трьох фундаментальних передумов: існування конкурентного ринку, базової соціальної інфраструктури та розвинутого людського капіталу [21, с. 186, 189]. Ключовою передумовою економічного розвитку країни є зміна умов отримання рентного доходу, коли зусиллями держави підприємницька ініціатива перенаправляється на створення інноваційних конкурентоспроможних продуктів, а також відбувається стимулювання і підтримка їх виходу на зовнішні ринки [31, с. 29].

Висновки і пропозиції. Отже, наше дослідження підтвердило зворотний зв'язок рівня забезпеченості країни ресурсами з темпами її інноваційного розвитку. Ця тенденція, що називається «ресурсним прокляттям», активно проявила себе на теренах України. Для її подолання необхідна воля та системні організаційні зусилля держави щодо перенаправлення рентного доходу на розвиток високотехнологічних виробництв обробної промисловості, а також допомога щодо виходу таких виробництв на зовнішні ринки. Позитивною тенденцією в Україні можна вважати розвиток сектора ІКТ, що в потенціалі може запобігти різкому зниженню рівня людського капіталу.

Список використаних джерел

1. European Innovation Scoreboard 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1158.
2. Global Innovation Index 2020. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.
3. Бутко М.П. Архітектура конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія. Київ : АМУ, 2016. 452 с.
4. Рудевська В. Еволюція теорій економічного зростання та чинники його оцінювання. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 2 (22). С. 18-30.
5. Explore economy profiles from the GII 2020. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>.
6. Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 465 с.
7. Наука и инновации, статистика Беларуси. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii>.
8. Динамика основных социально-экономических показателей Казахстана. URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic>.
9. Об инновационной деятельности предприятий в Мангистауской области за 2017-2019 годы. URL: <https://stat.gov.kz/search/item/ESTAT134896>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

10. Повная С. В. Сравнение результатов инновационной деятельности Беларуси и Украины. *Проблемы социально ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы* : материалы XXV Международной научно-практической конференции (5 февраля 2021г.) / Гомельский филиал Международного университета «МИТСО»; под общ ред С.Д.Колесникова. Гомель, 2021. С. 83-85.

11. Товарная структура экспорта Беларуси в 2019 г. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya>.

12. Внешняя торговля услугами, статистика Беларуси. URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-uslugami>.

13. Численность населения Беларуси на 1 января 2020 г. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/.

14. Ассоциация финансистов Казахстана. Доля нефти в структуре казахстанского экспорта снизилась до 58% по итогам 2019 года. URL: <http://www.afk.kz/ru/analytics/monitor-mnerk/dolya-nefti-v-strukture-kazaxstanskogo-eksporta-snizilas-do-58-po-itogam-2019-goda.html>.

15. Повна С. Організаційний механізм розробки і впровадження інновацій, використання його в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3(15). С. 23-30.

16. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України. *Економіка України*. 2006. № 8. С. 35-40.

17. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. 384 с.

18. Элеваторы Украины – обзор рынка в 2019 году. РБК-Украина. URL: [HTTTPS://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%202017%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC](https://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%202017%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC).

19. Статистичний збірник «Регіони України» 2019. Частина II / за ред. І. Вернера; Державна служба статистики України. Київ, 2020. 640 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U%20%D0%86%D0%86.pdf.

20. Гражевська А. О. Теоретико-методологічні новації інституціоналізму в дослідженні рентах відносин. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. Вип. 730-731. Економіка. С. 8-11. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

21. Башнянин Г. І., Шевчик Б. М. «Пастка бідності» та економічний орієнталізм. 2018. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

22. Pellegrini, L., Tasciotti, L., Spartaco, A. A regional resource curse? A synthetic-control approach to oil extraction in Basilicata, Italy. *Ecological Economics*. 2021. № 185. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805>.

23. Фактор «ресурсное проклятие» / БРИИК. URL: <http://www.briik.ru/index.php/factory/resursnoe-proklyatie>.

24. Любимов И.Л. Может ли ресурсное проклятие стать благом для российской экономики? *Russian Journal of Entrepreneurship*. 2016. Т. 17, № 10. С. 1265–1274. DOI: 10.18334/rj.17.10.35292.

25. Лир В. Поиск антидота от «голландской болезни». *Зеркало недели*. 6-12 апреля 2019 г. № 13. URL: https://zn.ua/energy_market/resursnoe-proklyatie-313986_.html.

26. Entele B. R. Impact of institutions and ICT services in avoiding resource curse: lessons from the successful economies. *Helion*. 2021. № 7. URL: www.cell.com/helion.

27. Syed Rahim, Muntasir Murshed, Sukru Umarbeyli, Dervis Kirikkaleli, Mahmood Ahmad, Muhammad Tufail, Salman Wahab. Do natural resources abundance and human capital development promote economic growth? A study on the resource curse hypothesis in Next Eleven countries. *Resources, Enviroment and Sustainability*. 2021. № 4. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/>

S2666916121000050?token=C1A5DFE94940DC9936A3686405D4DD6D25E984D52530486486F88266EE5B8139B956316A1DEF078175E005A2E1F58CA3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103536.

28. Могильний О. М. Аграрна економіка України: «ресурсне прокляття» чи локомотив розвитку? *Агросвіт*. 2015. № 5. С. 3-10.

29. Кошкин П. Россия и «ресурсное проклятие»: когда действия режима контрпродуктивны для экономики / Форбс. URL: <https://www.forbes.ru/kompanii/342131-rossiya-i-resursnoe-proklyatie-kogda-deystviya-rezhima-kontr-produktivny-dlya>.

30. Повна С. В. Аналіз стану інвестування в Україні як засобу розвитку підприємств та структурних перетворень в економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. №2 (22). С. 63-71.

31. Липов В. В. Конкурентная стратегия развития Украины в условиях глобализации. *Экономика Украины*. 2018. № 3(668). С. 21-35.

References

1. European Innovation Scoreboard 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1158.
2. Global Innovation Index 2020. <https://www.globalinnovationindex.org/Home>.
3. Butko, M. P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Architectonics of competitiveness of the regions of Ukraine in the context of European integration]*. AMU.
4. Rudevska, V. (2020). Evoliutsiia teorii ekonomichnoho zrostantia ta chynnyky yoho otsiniuvannia [Evolution of theories of economic growth and factors of its estimation]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinni – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), pp. 18-30.
5. Explore economy profiles from the GII 2020. <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>.
6. Verner, I. Ie. (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]*.
7. *Nauka i innovatsii statistika Belarusi [Science and innovation, statistics of Belarus]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/>.
8. *Dinamika osnovnykh sotsialno-ekonomicheskikh pokazatelei Kazakhstana [Dynamics of the main socio-economic indicators of Kazakhstan]*. <https://stat.gov.kz/official/dynamic>.
9. *Ob innovatsionnoi deiatelnosti predpriatii v Mangistauskoii oblasti za 2017-2019 gody [On the innovative activity of enterprises in the Mangystau region for 2017-2019]*. <https://stat.gov.kz/search/item/ESTAT134896>.
10. Povna, S. V. (2021). Sravnenie rezultatov innovatsionnoi deiatelnosti Belarusi i Ukrainy [Comparison of the results of innovation activities of Belarus and Ukraine]. In *Problemy sotsialno orientirovannogo innovatsionnogo razvitiia belorusskogo obshchestva i profsoiuzu materialy XXV Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii 5 fevralia 2021g – Problems of socially oriented innovative development of the Belarusian society and trade unions: materials of the XXV International scientific and practical conference* (February 5). Gomel.
11. *Tovarnaia struktura eksporta Belarusi v 2019 g. [Commodity structure of Belarus exports in 2019]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/>.
12. *Vneshniaia torgovlia uslugami statistika Belarusi [Foreign trade in services, statistics of Belarus]*. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-uslugami/>.
13. *CHislennost naseleniia Belarusi na 1 ianvaria 2020 g [Population of Belarus as of January 1, 2020]*. https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/ssrd-mvf_2/natsionalnaya-stranitsa-svodnyh-dannyh/naselenie_6/chislennost-naseleniya1_yan_poobl/.
14. *Assotsiatsiia finansistov Kazakhstana Dolia nefi v strukture kazakhstanskogo eksporta snizilas do 58 po itogam 2019 goda [Association of Financiers of Kazakhstan. The share of oil in the structure of Kazakhstan's exports decreased to 58% at the end of 2019]*. <http://www.afk.kz/ru/analytics/monitor-mnerk/dolya-nefti-v-strukture-kazaxstanskogo-eksporta-snizilas-do-58-po-itogam-2019-goda.html>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

15. Povna, S. (2018). Orhanizatsiyni mekhanizm rozrobky i vprovadzhennia innovatsii, vykorystannia yoho v Ukraini [Organizational mechanism of development and implementation of innovations, its use in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(15)), pp. 23-30.

16. Petryna, M. (2006). Bazovi umovy stvorennia innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy [Basic conditions for creating an innovative model of economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (8), pp. 35-40.

17. Raynert, E. S. (2011). *Kak bogatyie stranyi stali bogatyimi, i pochemu bednyie stranyi ostayutsya bednyimi* [How rich countries became rich, and why poor countries remain poor]. Izd. dom Gos. un-ta – Vyisshy shkolyi ekonomiki.

18. RBK-Ukraina (n.d.). *Elevatory Ukrainy - obzor rynku v 2019 godu* [Elevators in Ukraine - market overview in 2019]. [HTTPS://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-](https://MARKETING.RBC.UA/NEWS/03.10.2019/10241#:~:TEXT=%D0%92%202017-2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%20217%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC)

[2019%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE,%D0%BF%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8E%20%D1%81%20217%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BC](https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805).

19. Verner, I. (2020). *Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2019. Chastyna II* [Statistical collection "Regions of Ukraine" 2019. Part II]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_U%20%D0%86%D0%86.pdf.

20. Hrazhevskaya, A. O. (2015). Teoretyko-metodolohichni novatsii instytutsionalizmu v doslidzhenni rentnykh vidnosyn [Theoretical and methodological innovations of institutionalism in the study of rent relations]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 730-731, pp. 8-11. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

21. Bashnianyn, H. I., Shevchyk, B. M. (2018). «Pastka bidnosti» ta ekonomichniy oriientalizm [The «poverty trap» and economic orientalism]. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

22. Pellegrini, L., Tasciotti, L., Spartaco, A. (2021). A regional resource curse? A synthetic-control approach to oil extraction in Basilicata, Italy. *Ecological Economics*, (185). <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0921800921000999?token=4C628616EFE3EE9CE132469625CB72BB1BF47E791FA651385D171864C8CBA6509A0131D3C2343CF786029719127B0D06&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103805>.

23. BRIIK. (n.d.). Faktor resursnoe proklyatie [The resource curse factor]. <http://www.briik.ru/index.php/factory/resursnoe-proklyatie>.

24. Liubimov, I. L. (2016). Mozhet li resursnoe proklyatie stat blagom dlia rossiiskoi ekonomiki? [Could the resource curse be a boon for the Russian economy?]. *Russian Journal of Entrepreneurship*, 17(10), pp. 1265–1274. DOI: 10.18334/rp.17.10.35292.

25. Lir, V. (2019). Poisk antidota ot gollandskoi bolezni [Search for an antidote for «Dutch disease»]. *Zerkalo nedeli – Mirror of the week*, (13). https://zn.ua/energy_market/resursnoe-proklyatie-313986_.html.

26. Entele, B. R. (2021). Impact of institutions and ICT services in avoiding resource curse: lessons from the successful economies. *Helion*, (7). www.cell.com/helion.

27. Syed Rahim, Muntasir Murshed, Sukru Umarbeyli, Dervis Kirikkaleli, Mahmood Ahmad, Muhammad Tufail, Salman Wahab (2021). Do natural resources abundance and human capital development promote economic growth? A study on the resource curse hypothesis in Next Eleven countries. *Resources, Enviroment and Sustainability*, (4). <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2666916121000050?token=C1A5DFE94940DC9936A3686405D4DD6D25E984D52530486486F88266EE5B8139B956316A1DEF078175E005A2E1F58CA3&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210414103536>.

28. Mohylnyi, O. M. (2015). Ahrarna ekonomika Ukrainy: «resursne prokliattia» chy lokomotyv rozvytku? [Ukraine's agrarian economy: a «resource curse» or a locomotive of development?]. *Ahrosvit – Agrosvit*, (5), pp. 3-10.

29. Koshkin, P. (2017). Rossiia i resursnoe proklyatie kogda deistviia rezhima kontrproduktivny dlia ekonomiki [Russia and the "resource curse": when the actions of the regime are counterproductive for the economy]. *Forbs*. <https://www.forbes.ru/kompanii/342131-rossiya-i-resursnoe-proklyatie-kogda-deystviya-rezhima-kontr-produktivny-dlya>.

30. Povna, S. V. (2020). Analiz stanu investuvannia v Ukraini yak zasobu rozvytku pidpriemstv ta strukturnykh peretvoren v ekonomitsi [Analysis of the state of investment in Ukraine as a means of enterprise development and structural changes in the economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), pp. 63-71.

31. Lipov, V. V. (2018). Konkurentnaia strategiia razvitiia Ukrainy v usloviakh globalizatsii [Competitive development strategy of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (3(668)), pp. 21-35.

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: svitlanapovna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

Researcher ID: G-9355-2016

УДК 331.36[334.722:004]

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-45-53

Людмила Ремньова, Тетяна Забаштанська

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ
ДІДЖИТАЛ-ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕСУ**

Lyudmyla Remnova, Tetiana Zabashtanska

**CONCEPTUAL BASICS OF STAFF TRAINING
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION**

У статті проаналізовано логічну послідовність впровадження цифрових технологій у бізнес-процеси компанії та виявлено вплив еволюційного ланцюга «діджиталізація – діджиталізація – діджитал-трансформація» на появу нових викликів у сфері корпоративної освіти. Обґрунтовано принципи формування сучасної моделі корпоративної освіти та критерії вибору інноваційних форм навчання персоналу відповідно до вимог цифрового середовища з урахуванням стрімкого розвитку ринку освітніх послуг під час глобальної пандемії COVID-19.

Ключові слова: навчання та розвиток персоналу; корпоративна освіта; бізнес; цифровізація; діджитал-трансформація; методи навчання; тренди ринку освітніх послуг.

Табл.: 2. Бібл.: 17.

The article analyzes the logical sequence of digital technology implementation in business processes of companies and reveals the impact of the evolutionary chain "digitization - digitalization - digital transformation" on the emergence of new challenges in the field of corporate education. The principles of forming a modern model of corporate education and the criteria for selecting innovative forms of staff training are highlighted in accordance with the requirements of the digital environment in the context of the rapid development of the educational market during the global pandemic COVID-19.

Keywords: training and staff development; corporate education; business; digitalization; digital transformation; teaching methods; trends in the educational market.

Table: 2. References: 17.

JEL Classification: M53; M21

Постановка проблеми. Сучасні виклики постіндустріального суспільства, катализатором яких стала глобальна пандемія коронавірусу, обумовлюють прискорення трансформації ринку праці й суттєво змінюють підходи до навчання та розвитку персоналу в новій економічній реальності. При цьому в умовах високої амплітуди хаотичних змін та непередбачуваності сучасного бізнес-середовища, інваріантності напрямів антикризового розвитку господарюючих суб'єктів, відсутності напрацьованого позитивного досвіду виходу зі складних ситуацій об'єктивно актуалізується потреба в науковому переосмисленні нових форматів навчання персоналу через площину кардинально нових завдань у сфері управління людським капіталом у цифрову добу. Відповідно, назріла потреба в науковій систематизації нових трендів у розвитку соціально-трудова процесів у постіндустріальну епоху та виробленні нових концептуальних підходів до розвитку персоналу з метою забезпечення його адаптації до нових вимог цифрової економіки та більш ефективного включення в процеси діджитал-трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на проблему останніх наукових досліджень щодо впливу цифрових технологій на перетворення у бізнесі та нові вимоги до персоналу бізнес-організацій, можна з абсолютною впевненістю зробити висновок, що в науковому дискурсі понятійний апарат багатьох нових явищ ще остаточно не сформувався, а шляхи пошуку нових ефективних форматів навчання персоналу в умовах нової цифрової реальності ще лише почали активно обговорюватися. Зокрема, окремі сфокусовані дослідження наявних можливостей використання цифрових технологій для активізації перетворень у бізнесі висвітлено у працях закордонних науковців Дж. Блумберга, Д. Крейса, Дж. Манчіні, І. Стрелкової, а також у наукових публікаціях вітчизняних дослідників К. Багацької, В. Верби, М. Диби, А. Гейдор, Ю. Гернего, О. Грибіненко, О. Гусевої, С. Легомінової, А. Нотаріної, Б. Тетерятника, Д. Семилітко, О. Ферчук та інших. Водночас у зазначених наукових працях відсутня однастайність тлумачення термінології, пов'язаної з використанням цифрових технологій у бізнесі, а також недостатньо розкриваються сучасні виклики, з якими стикнулася система корпоративного навчання в епоху цифрових трансформацій та як це вплинуло на зміну її традиційних форматів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне проведеним дослідженням закордонних та вітчизняних науковців, слід зазначити, що на сьогодні залишаються не до кінця вирішеними питання щодо розуміння перебігу трансформаційних процесів у сфері навчання та розвитку персоналу в епоху цифрової економіки і відповідного формування нових підходів до побудови корпоративної освіти залежно від глибини розвитку процесів діджиталізації.

Мета статті полягає у дослідженні впливу процесів діджиталізації на появу нових викликів у сфері корпоративної освіти та обґрунтуванні концептуальних засад навчання та розвитку персоналу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Для більш глибокого розуміння особливого стану сучасного бізнес-середовища та характеру трансформаційних процесів у корпоративній освіті в епоху прискорення процесів діджиталізації необхідно спочатку уточнити категоріальний апарат, що використовується для тлумачення процесів, пов'язаних із використанням цифрових технологій у бізнесі.

У зарубіжній практиці для характеристики впровадження цифрових технологій у бізнес використовують три основні категорії [12; 16]:

1) *digitization* (діджитизація, що дослівно перекладається з англійської як оцифрування) – підготовчий етап, що передбачає процес конвертування інформації з паперових та інших носіїв у цифровий формат з метою подальшого використання в комп'ютерних системах;

2) *digitalization* (діджиталізація) – полягає у переведенні операцій, комунікацій, функцій бізнесу, бізнес-моделей та процесів у цифрову площину, що в результаті призводить до поєднання традиційних функцій бізнесу з цифровими (зокрема, традиційний маркетинг з діджитал-маркетингом, фізичний сервіс післяпродажного обслуговування – з діджитал-сервісом і т. ін.). При цьому важливо розуміти цей етап як процес руху до цифрового бізнесу;

3) *digital transformation* (діджитал (або цифрова) трансформація) розуміється як глибока та прискорена трансформація діяльності, процесів, компетенцій та моделей бізнесу з метою більш повного використання всього потенціалу змін та можливостей цифрових технологій.

У табл. 1 здійснено систематизацію основної діджитал-термінології, яка прийшла із західних досліджень і по-різному трактується у вітчизняному науковому дискурсі. Так, зокрема, аналіз наведених в табл. 1 трактувань вітчизняних та закордонних науковців свідчить про те, що у наукових працях нерідко ототожнюються терміни «діджиталізація» та «діджитал-трансформація» [3; 4]. Водночас не викликає сумнівів, що більш послідовними у своїх дослідженнях є ті автори, які чітко розмежовують ці два поняття [8; 10]. При цьому важливо не просто розмежовувати терміни, а й правильно розуміти глибину та послідовність тих змін, які за ними стоять. І у цьому контексті, на наш погляд, найбільш слушним є виділення трьох основних термінів «діджитизація», «діджиталізація» та «діджитал-трансформація» як трьох послідовних етапів, що відображають логіку впровадження цифрових технологій у бізнес-моделі та бізнес-процеси компаній [1].

Таблиця 1

Систематизація існуючих наукових підходів до тлумачення діджитал-термінології

Автори	Зміст наукового підходу
1	2
<i>Ототожнення термінів «діджиталізація» та «діджитал-трансформація»</i>	
Верба В.	Ототожнює терміни “оцифрування” бізнесу, діджиталізація та цифрова трансформація в процесі вивчення передумов, драйверів та наслідків використання цифрових технологій у бізнесі [2].

Закінчення табл. 1

1	2
Диба М., Гернего Ю.	Основою діджиталізації економіки та суспільства вважають інформацію, а саме оцифрування значних обсягів знань і даних розглядають як передумову якісних змін в поведінці суб'єктів господарювання. Інтеграцію реальних господарських відносин у віртуальний простір трактують як їх трансформацію [6].
Грибіненко О., Гусева О., Легомінова С.	Ототожнюють поняття «цифрова трансформація» та «діджиталізація», трактуючи діджиталізацію як трансформацію, проникнення цифрових технологій щодо оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, підвищення продуктивності та покращання комунікаційної взаємодії зі споживачами [4].
Молоткова Н., Хазанова Д.	Змішують поняття діджиталізації та діджитал-трансформації. Так, зокрема, вони визначають діджиталізацію, з одного боку, як спосіб переведення будь-якого виду інформації у цифрову форму, а з іншого – як поглиблену трансформацію підприємства, що передбачає активне використання цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів, підвищення ефективності діяльності та покращення досвіду взаємодії з клієнтами [7].
Ферчук О.	Використовує поняття цифрової трансформації та діджиталізації, не розмежовуючи їх змістовне наповнення. Називає цифрову трансформацію пріоритетним завданням для українського бізнесу, а діджиталізацію розглядає як можливість за допомогою нових технологій розвивати бізнес, створювати нові продукти, клієнтський досвід, а також більш досконалі внутрішні бізнес-процеси [14].
<i>Розмежування термінів «діджиталізація» та «діджитал-трансформація»</i>	
Наторіна А.	Чітко розмежовує поняття діджиталізації та діджитал-трансформації, зазначаючи, що діджитал-трансформація діяльності підприємств передбачає зміну ключових блоків їх діяльності: практичного досвіду роботи з покупцями/ клієнтами; операційних бізнес-процесів; бізнес-моделі. Вважає, що діджиталізація бізнес-процесів є лише складовою трансформації внутрішніх операційних бізнес-процесів поряд з віртуалізацією індивідуальної роботи співробітників та транзакційними системами продуктивності [8].
Семилітко А.	Трактує діджиталізацію як перехід організації до нових способів мислення й роботи на базі використання соціальних, мобільних та інших цифрових технологій, що призводить до зміни стилю управління, систем заохочення і впровадження нових бізнес-моделей. Діджитал-трансформацію визначає як масштабну трансформацію бізнесу, яка передбачає використання цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів, підвищення продуктивності компанії та поліпшення досвіду взаємодії з клієнтами [10].
<i>Розмежування термінів «діджиталізація», «діджиталізація» та «діджитал-трансформація»</i>	
Тетерятник Б.	Додатково виокремлює поняття «діджиталізація» як процес автоматизації здійснюваних уручну процесів та заснованих на паперовій формі носіїв інформації, що уможлиблює наступне оцифрування інформації" [13]. Тим самим діджиталізація розглядається як основа впровадження діджиталізації.
Багацька К., Гейдор А.	Розглядають ці три терміни через призму логічної послідовності впровадження цифрових технологій у бізнес-моделі та бізнес-процеси компаній: 1 етап – діджиталізація (перенесення даних у цифрові носії); 2 етап – діджиталізація, що передбачає впровадження цифрових технологій в окремі процеси функціонування підприємства; 3 етап – діджитал-трансформація шляхом інтеграції підприємства з усіма підсистемами, функціями і процесами в діджитал-середовище [1].

Джерело: складено автором на основі [1-4; 6-8; 10; 13; 14].

У контексті розуміння перебігу трансформаційних процесів у сфері навчання та розвитку персоналу в епоху цифрової економіки важливо акцентувати увагу на наступних важливих моментах, виявлених в процесі здійсненого термінологічного аналізу:

1. Діджиталізація є переходом бізнес-організації до нових способів мислення та роботи на базі використання соціальних, мобільних та інших цифрових технологій, зміни стилів управління, систем заохочення й впровадження нових бізнес-моделей, тоді як діджитал-трансформація є масштабною трансформацією бізнесу, яка передбачає вищий рівень використання цифрових технологій з метою оптимізації бізнес-процесів, підвищення продуктивності персоналу та компанії в цілому, поліпшення досвіду взаємодії з клієнтами [10].

2. Як справедливо зазначено в «Стратегії розвитку індустрії 4.0», що була розроблена Асоціацією промисловців та підприємців України, трансформаційний етап тісно пов'язаний із масштабом цифрових змін і має місце тоді, коли використання цифрових технологій призводить до впровадження інноваційних методів роботи на відміну від простого розширення чи підтримки традиційних (старих) методів [12].

3. Для більш глибокого розуміння нових задач адаптації та розвитку персоналу у цифрову епоху важливим вихідним методологічним концептом є розуміння еволюційного ланцюга «діджитизація – діджиталізація – діджитал-трансформація» як логічної послідовності впровадження цифрових технологій у бізнес-моделі та бізнес-процеси компаній. При цьому, важливо зазначити, що концептуальні підходи до побудови системи навчання персоналу будуть суттєво відрізнятися в залежності від основних здобутків кожного з послідовних етапів, виділених у дослідженні К. Багацької та А. Гейдор [1]:

- на етапі діджитизації - перенесення даних у цифрові носії, за рахунок чого підвищується швидкість руху інформації, виконання процесів, відбувається економія ресурсів;

- на етапі діджиталізації - впровадження цифрових технологій в окремі процеси функціонування підприємства (наприклад, банкінг, фінансовий і управлінський облік та менеджмент, білінгові системи, маркетинг, підбір персоналу, продажі тощо);

- на етапі діджитал-трансформації підприємство з усіма підсистемами, функціями і процесами інтегрується в діджитал-середовище, зазнаючи при цьому глибинних трансформаційних процесів і переходячи до нової якості.

Для переважної більшості українських компаній як приватного, так і публічного сектора економіки можна вважати успішно завершеним перший підготовчий етап цифрової трансформації. При цьому варто враховувати, що процеси діджитизації тривали понад двадцять років [1]. Як свідчать наведені в табл. 2 дані дослідження Швейцарського центру міжнародної конкурентоспроможності *IMD* у 2019-2020 роках [15; 17], у 2019 році Україна була на 54-му місці в світі в рейтингу конкурентоспроможності у цифровому середовищі (для порівняння, в 2018 році наша країна займала 59-е місце, а у 2017 році – 60-е). І хоча в 2020 році позиції України погіршилися на одну позицію (табл. 2), це не применшує потенціалу цифрової трансформації бізнес-організацій в нашій країні, а активний поступ у системному використанні цифрових інструментів стає важливим бечмаркінгом, що відрізняє успішні бізнеси від тих, які в непрості часи коронакризи поступово втрачають довіру клієнтів і свою присутність на ринку.

Таблиця 2

10 країн-лідерів та Україна в рейтингу *IMD* Швейцарського центру міжнародної конкурентоспроможності в цифровому середовищі

Країна	2020 рік	2019 рік	Зміна рейтингу (↑, ↓)
Сінгапур	1	1	0
Данія	2	8	↑6
Швейцарія	3	4	↑1
Нідерланди	4	6	↑2
Гонконг	5	2	↓3
Швеція	6	9	↑3
Норвегія	7	11	↑4
Канада	8	13	↑5
Арабські Об'єднані Емірати	9	5	↓4
США	10	3	↓7
Україна	54	55	↓1

Джерело: складено автором за даними досліджень Швейцарського центру міжнародної конкурентоспроможності *IMD* у 2019 та 2020 роках [15; 17].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Глобальна пандемія COVID-19 суттєво прискорила активізацію цифрових процесів у всіх сферах суспільного буття. Одночасно актуалізувався такий напрям роботи кадрових служб сучасних підприємств, як навчання та розвиток працівників протягом усього життя (LLL – Long Life Learning) відповідно до нових викликів та потреб самого підприємства. У контексті LLL концепції потрібно враховувати постійне зменшення тривалості життєвого циклу знань у турбулентному бізнес-середовищі, що обумовлює необхідність безперервного навчання протягом життя, а також потребує регулярного оновлення моделі компетентностей персоналу відповідно до нових глобальних викликів VUCA-світу у цифрову епоху [9]. Невипадково сфера навчання та розвитку персоналу входить в трійку HR-функцій, які в сучасних реаліях є лідерами з впровадження цифрових процесів поряд з рекрутингом та HR-аналітикою [5].

Водночас посилюється значний розрив між тими вітчизняними компаніями, що активно впроваджують цифрові технології у корпоративну освіту, швидко адаптуються до вимог часу та впевнено використовують нові ресурси й технології для навчання і розвитку свого персоналу, і тими підприємствами та організаціями, що займають вичікувальну позицію щодо впровадження змін. У цьому контексті слід зазначити, що інноваційні підходи до розвитку корпоративної освіти з використанням цифрових технологій є каталізатором розвитку сучасних бізнес-організацій, які не лише вчасно реагують на сьогоднішні зміни, але і вчасно готуються до прояву нових глобальних трендів у сфері управління персоналом.

В умовах формування постіндустріального суспільства вирішальна роль людського капіталу в економічній динаміці отримує нові наукові підтвердження. При цьому вплив людського капіталу на економічне зростання проявляється не лише безпосередньо через підвищення рівня освіченості працівників і, як наслідок, відповідне підвищення продуктивності праці, але й опосередковано, через зростання інноваційної складової, що, у свою чергу, залежить від ефективності і прискорення науково-дослідних розробок, комерціалізації інноваційних проєктів та їх масового впровадження в усі сфери людської життєдіяльності, включаючи управління людськими ресурсами. У результаті впровадження хмарних технологій, постійного удосконалення інструментів People-аналітики, проривного розвитку штучного інтелекту, робототехніки та автоматизації суттєво змінюється формат традиційних професій, відбувається їх рекомбінація та поширення нових ролей, встановлюються нові зв'язки між структурними підрозділами, крос-функціональними командами та мережевими структурами. Надалі ці процеси будуть лише поглиблюватись на новий, більш досконалий рівень, що потребує переосмислення підходів до перебудови системи корпоративної освіти відповідно до нових вимог часу.

Як на наш погляд, розробка інноваційних підходів до навчання та розвитку персоналу в умовах поступової цифрової трансформації бізнесу повинна базуватися на таких вихідних положеннях:

- масштабний перехід на нові наукоємні та інформаційні технології в майбутньому суттєво змінить характер праці у напрямку від виконавчо-репродуктивного до інтелектуально-інноваційного, що висуває нові вимоги до рівня кваліфікації фахівців і набутих ними компетенцій. З цих позицій постійне навчання та перенавчання персоналу повинні стати новою нормою життя, а постійне удосконалення цифрових навичок повинно бути інтегроване в траєкторії професійного розвитку персоналу;

- підвищення цінності інтелектуального капіталу та креативно-емоційного інтелекту у створенні ланцюгів доданої вартості потребує все більшої інтелектуалізації та креативізації людської праці. Відповідно, у процесі корпоративної освіти потрібно використовувати ті сучасні форми навчання, які дозволяють розвивати не лише hard skills, а й так звані soft skills та метанавички, сприяють формуванню ефективних крос-функціональних проєктних команд та поширенню нової культури так званого симфонічного топменеджменту на засадах горизонтального управління та гнучкості бізнес-процесів;

- переформатування сучасних бізнес-процесів та робочих процесів під впливом автоматизації, роботизації та штучного інтелекту приведе до зменшення частки стандартних професій із заданим вузьким набором навичок та повторюваних задач, трансформації функціонального контенту трудових процесів відповідно до вимог цифрових технологій. У контексті вищезазначеного методи розвитку персоналу не повинні відставати від завдань компанії, а навпаки мають бути інтегрованими в загальну стратегію розвитку бізнесу та синхронізуватися з нею у часовому горизонті. Відповідно до зазначеного принципу потрібно узгоджувати окремі етапи циклу розвитку персоналу (визначення та оцінка зон розвитку – зворотний зв'язок – визначення напрямів та цілей розвитку – складання плану розвитку – реалізація плану розвитку);

- передумовами для розвитку корпоративної освіти на нових засадах у цифрову добу є розширені можливості щодо застосування в процесі навчання та розвитку персоналу платформ-інтеграторів, інтегрованих мобільних додатків, чат-ботів на основі використання штучного інтелекту, інструментів HR-аналітики та Big Data, хмарних систем, VR-технологій. При цьому завдяки застосуванню технологій доповненої реальності та віртуалізації внутрішнього простору суттєво розширюються можливості навчання та розвитку, складається візуально-емоційне уявлення про особливості організації та виконання виробничих завдань, відбувається максимальне занурення в отримуваний унікальний досвід, полегшуються процеси онбордингу та адаптації персоналу.

Нові вимоги до навчання персоналу в умовах цифровізації бізнес-процесів потребують зміни форм та методів навчання. При цьому перевага повинна надаватися інноваційним методам, які використовують найбільш ефективні засоби передачі інформації, дозволяють краще структурувати інформацію та упакувати її у стислі візуальні формати, забезпечують практичну спрямованість, інтерактивність та максимальне залучення учасників навчального процесу, передбачають інклюзивність інструментів навчання, сприяють особистому розвитку персоналу та розвитку емоційного інтелекту, створюють можливості для використання дистанційного формату та індивідуалізації процесу навчання за умови консультаційної підтримки фахівців. До таких сучасних методів навчання персоналу можна віднести менторство, секондмент, баддинг, шедоунг, фасилітацію, коучинг, сторітелінг, кінотренінг, гейміфікацію, бізнес-симуляцію, віртуальний тренажер, баскет-метод, кейс-метод, тімбілдинг тощо.

До переваг використання інноваційних методів навчання персоналу слід, в першу чергу, віднести: актуальність матеріалу та його адаптацію під конкретні потреби підприємства, вагому кількості практичних занять безпосередньо на робочому місці, посилення професійного та міжособистісного спілкування працівників, поступовий перехід від формального до неформального спілкування, посилення мотивації працівників тощо. Водночас потрібно пам'ятати, що будь-який із перелічених методів має як переваги, так і недоліки. Так, зокрема, якість використання вищезазначених інноваційних методів навчання значною мірою залежить від рівня підготовленості тренера (ментора, коуча, фасилітатора), а тому ті методи, які були дієвими в одних компаніях, можуть не спрацювати в інших. У зв'язку з відсутністю чітких рекомендацій стосовно вибору конкретного інноваційного інструмента навчання можуть бути обрані неефективні методи для цієї конкретної компанії. Крім того, на початкових етапах впровадження інновацій може мати місце недовіра та негативне сприйняття нових інструментів навчання працівниками.

Важливо зазначити, що з початком глобальної пандемії COVID-19 трансформація системи корпоративної освіти великою мірою визначається сучасними трендами розвитку ринку освітніх послуг у цифровому середовищі. До таких трендів слід віднести:

- можливість масштабування навчального процесу завдяки масовому використанню онлайн-технологій; зниження витрат на навчання в розрахунку на 1 людину і відповідне зменшення вартості навчальних програм за межами внутрішньої корпоративної освіти, що дає можливість вчитися у кращих фахівців та на кращих світових програмах;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- у зв'язку з підвищення конкуренції на ринку освітніх послуг конкурентною перевагою є не просто наявність сучасної онлайн-платформи, а логіка та естетика її побудови, структурованість, зручність у використанні та можливість інтеграції з мобільними пристроями, додавання учасників, переналаштування на новий контент та використання нових методів навчання;

- поява платформ-інтеграторів дозволяє використовувати контент партнерських програм;

- підвищуються вимоги до якості навчальних курсів, їх візуалізації та упаковки;

- зростає роль тьюторів та методистів під час реалізації навчальних програм за індивідуальними траєкторіями;

- суттєво зменшився життєвий цикл навчальних курсів і зростає потреба у їх постійному апгрейдингу, ревіталізації та рекомбінації відповідно до конкретних професійних завдань та вимог ситуації.

Таким чином, сучасний етап цифрової трансформації бізнес-процесів вимагає швидкої адаптації системи корпоративної освіти до нових вимог часу відповідно до зазначених концептуальних принципів. Саме такий комплексний підхід до удосконалення системи навчання та розвитку персоналу може забезпечити конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу та підвищити професійний рівень залученого персоналу відповідно до ускладнених вимог нового часу.

Список використаних джерел

1. Багацька К., Гейдор А. Бізнес-процеси в умовах диджиталізації економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2019. №5. С. 23-32. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2019/05/5.pdf>.

2. Верба В. А. Передумови, драйвери та наслідки цифрової трансформації бізнесу. *Стратегічні імперативи сучасного менеджменту* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квіт. 2018 р.). Київ : КНЕУ, 2018. С. 491-496.

3. Гусева О. Ю., Легомінова С. В. Диджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1 (23). С. 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/естебі_2018_1_7.

4. Грибніненко О. М. Диджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Міжнародні відносини. Серія. Економічні науки*. 2018. № 16. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ес_n/article/view/3523/3197.

5. Данилевич Н. С., Рудакова С. Г., Щетініна Л. В., Касяненко Я. А. Діджиталізація HR-процесів у сучасних реаліях. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 3(64). С. 147-156. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu.

6. Диба М. І., Гернего Ю. О. Диджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 50-63. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_18_07_050_uk.pdf.

7. Молоткова Н. В., Хазанова Д. Л. Диджитализированное управление персоналом: понятие, перспективы развития. *Креативная экономика*. 2018. Т. 12, № 11. С. 1865-1878. URL: https://www.researchgate.net/publication/336212122_Didzitalizirovannoe_upravlenie_personalom_ponatie_perspektivy_razvitiya.

8. Наторіна А. О. Digital-трансформація діяльності підприємств. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 90-93. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/20.pdf.

9. Ремньова Л.М. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 99-105. URL: <https://ppeu.stu.cn.ua/articles>.

10. Семилітко Д. Диджиталізація в дії: як цифрова трансформація бізнесу впливає на успіх компанії. *Аудитор України*. 2019. № 5. С. 76-79.

11. Словник “IT Glossary”. URL: <https://www.gartner.com/it-glossary/digitization>.

12. Стратегія розвитку “Індустрія 4.0” / Асоціація підприємств промислової автоматизації України. Грудень 2019. 78 с. URL: <https://appau.org.ua/en/category/pubs>.

13. Тетерятник Б. С. Диджитализация и диджитализация в контексте виртуализации хозяйственной деятельности. *Научный вестник МГУ*. 2017. № 29(2). С. 21-23.

14. Ферчук О. Топ-менеджер EVO: цифрова трансформація – завдання №1 для українського бізнесу. URL: <https://rau.ua/novyni/top-menedzher-evo>.

15. Cabolis Chr. In Anticipation of the 2019 IMD world competitiveness Yearbook. IMD world competitiveness center. May 2019. URL: https://www.imd.org/contentassets/0b8ed32e71b249ea9b79c19ad785541c/com_may_2019.pdf.

16. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. *I-scoop*. URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption>.

17. World Competitiveness Rankings 2020 Results. URL: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2020>.

References

1. Bahatska, K., Heydo, r A. (2019). Biznes-protsesy v umovakh dydzhitalizatsiyi ekonomiky [Business processes in the digitalization of the economy]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, (5), pp. 23-32. <http://visnik.knute.edu.ua/files/2019/05/5.pdf>.

2. Verba, V. A. (2018). Peredumovy, drayvery ta naslidky tsyfrovoyi transformatsiyi biznesu [Prerequisites, drivers and consequences of digital business transformation]. In *Stratehichni imperatyvy suchasnoho menedzhmentu – Strategic imperatives of modern management* (pp. 491-496). KNEU.

3. Husyeva, O. Yu., Lehominova, S. V. (2018). Dydzhitalizatsiya – yak instrument udoskonalennya biznes-protsesiv, yikh optymizatsiya [Digitalization - as a tool for improving business processes, their optimization]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, (1(23)), pp. 33-39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_1_7.

4. Hrybinenko, O. M. (2018). Dydzhitalizatsiya ekonomiky v noviy paradyhmi tsyfrovoyi transformatsiyi [Digitalization of the economy in a new paradigm of digital transformation]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya. Ekonomichni nauky – International relations. Series. Economic sciences*, (16). http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3523/3197.

5. Danylevych, N. S., Rudakova, S. H., Shchetinina, L. V., Kasyanenko, Ya. A. (2020). Didzhitalizatsiya HR-protsesiv u suchasnykh realiyakh [Digitalization of HR-processes in modern realities]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, (3(64)), pp. 147-156. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu.

6. Dyba, M. I., Herneho, Yu. O. (2018). Dydzhitalizatsiya ekonomiky: svitovyy dosvid ta mozhlyvosti rozvytku v Ukrayini [Digitalization of the economy: world experience and opportunities for development in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (7), pp. 50-63. http://finukr.org.ua/docs/FU_18_07_050_uk.pdf.

7. Molotkova, N. V., Khazanova, D. L. (2018). Dydzhitalyzyrovannoe upravlenye personalom: ponyatyte, perspektyvy razvytyya [Digitalized personnel management: concept, prospects]. *Kreativnaia ekonomika – Creative economy*, 12(11), pp. 1865-1878. https://www.researchgate.net/publication/336212122_Didzitalizirovannoe_upravlenie_personalom_ponatie_perspektivy_razvitiya.

8. Natorina, A. O. (2017). Digital-transformatsiya diialnosti pidpriemstv [Digital-transformation of enterprises]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (4), pp. 90-93. http://www.economy.in.ua/pdf/4_2017/20.pdf.

9. Remnova, L. M. (2019). Osnovni vyklyky ta determinanty novoyi modeli upravlinnya personalom u VUCA-sviti [The main challenges and determinants of the new model of personnel management in the VUCA world]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), pp. 99-105. <https://ppeu.stu.cn.ua/articles>.

10. Semylytko, D. (2019). Dydzhitalizatsiya v diyi: yak tsyfrova transformatsiya biznesu vplyvaye na uspikh kompaniyi [Digitalization in action: how the digital transformation of business affects the success of the company]. *Audytor Ukrainy – Auditor of Ukraine*, (5), pp. 76-79.

11. Slovyk “IT Glossary” [Dictionary “IT Glossary”]. <https://www.gartner.com/it-glossary/digitization>.

12. Asotsiatsiia pidpriemstv promyslovoi avtomatyzatsii Ukrainy [Association of Industrial Automation Enterprises of Ukraine]. (2018). *Stratehiya rozvytku “Industriya 4.0” [Development strategy “Industry 4.0”]*. <https://appau.org.ua/en/category/pubs>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

13. Teteryatnyk, B. S. (2017). Didzhitzatsiia i didzhitalizatsiia v kontekste virtualizatsii khoziaistvennoi deiatelnosti [Digitization and digitalization in the context of virtualization of economic activity]. *Nauchnyi vestnik MSHU – Scientific Bulletin of Moscow State University*, (29(2)), pp. 21-23.

14. Ferchuk, O. (n.d.). *Top-menedzher EVO: tsyfrova transformatsiya – zavdannia № 1 dlia ukrayinskoho biznesu [Top manager of EVO: digital transformation is the # 1 master for Ukrainian business]*. <https://rau.ua/novyni/top-menedzher-evo>.

15. Cabolis Chr. In Anticipation of the 2019 IMD world competitiveness Yearbook. IMD world competitiveness center. (May 2019). https://www.imd.org/contentassets/0b8ed32e71b249ea9b79c19ad785541c/com_may_2019.pdf.

16. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. *I-scoop*. <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption>.

17. World Competitiveness Rankings 2020 Results. <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-competitiveness-ranking-2020>.

Ремньова Людмила Михайлівна – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедрою управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Remnova Lyudmyla - PhD in Economics, Professor, Head of Department of Human Resources Management and Labor Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: remneva1962@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>

Researcher ID: F-5075-2016

Забаштанська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zabashkanska Tatiana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Marketing, PR Technologies and Logistics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tamza.cn@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

Researcher ID: M-4471-2014

УДК 330.33(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-54-62

Жанна Дерій, Наталія Бутенко, Тетяна Зосименко

**ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Zhanna Derii, Natalia Butenko, Tatyana Zosymenko

**IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF CIRCULAR
ECONOMY: PROBLEMS AND PROSPECTS**

Циркулярна економіка у країнах Європи визнана як базис стратегії сталого зростання та закріплена у Плані дій ЄС щодо переходу до циркулярної економіки. У межах нинішньої економічної моделі лінійного виробництва і споживання лише невелика частка відходів, що утворюються, повторно використовується, переробляється або продається як вторинні матеріали. Альтернативою цій моделі є циркулярна економіка. Вона спрямована на те, щоб утримувати сировинні ресурси після закінчення терміну служби продуктів для їх подальшого використання. Розширення масштабів циркулярної економіки України потребує комплексної системної перебудови, починаючи з законодавчої бази, впровадження інноваційних технологій, фінансування та форм ведення бізнесу, закінчуючи формуванням свідомості суспільства, підготовки людей до того, щоб змінити свої звички на шляху до ширшого використання сталих продуктів та створення нових шляхів взаємодії виробників та споживачів.

Ключові слова: циркулярна економіка; лінійна економіка; сталий розвиток; бізнес-моделі; ресурсоефективність; декаплінг; сценарії розвитку.

Рис. 2. Бібл.: 15.

The circular economy in European countries is recognized as the basis of the strategy of sustainable growth and enshrined in the EU Action Plan for the transition to a circular economy. Within the current economic model of linear production and consumption only a small proportion of waste that generated is reused, recycled or sold as recycled materials. An alternative to this model is the circular economy. It aims to keep products and materials in the value chain for a longer period of time and to restore raw materials after the end of the life of the products for further use. Expanding Ukraine's circular economy requires a comprehensive systemic restructuring, from the legal framework, the introduction of innovative technologies, financing and forms of business, to the formation of public consciousness, preparing people to change their habits towards greater use of sustainable products and creating new ways interaction between producers and consumers.

Keywords: circular economy; linear economy; sustainable development; business models; resource efficiency; decoupling; development scenarios.

Fig.: 2. References: 15.

JEL Classification: E60

Постановка проблеми. Парадигма сучасного розвитку вибудовується з оглядом на економічний, екологічний та соціальний стан суспільства та виклики глобалізованого світу, пов'язані зокрема з поширенням пандемії, викликаної COVID 19. Для сьогодення України притаманні негативні явища, такі як зростання цін на енергоносії; зменшення запасів корисних копалин та виснаження родовищ; соціальна нестабільність та зниження життєвого рівня всіх демографічних груп населення; зростання рівня забруднення водних, земельних, лісових ресурсів та атмосферного повітря; зростання кількості та площі місць видалення відходів, зокрема й несанкціонованих; вплив людської діяльності на зміни клімату. Окреслені тенденції вимагають перегляду традиційних підходів до економічного зростання та гарантування добробуту в суспільстві, а саме переходу від лінійної моделі розвитку до моделі циркулярної економіки.

Циркулярна економіка у країнах Європи визнана як базис стратегії сталого зростання та закріплена у Плані дій ЄС щодо переходу до циркулярної економіки. За даними фонду Елен Мак Артур, циркулярна економіка вже до 2025 р. зможе щорічно приносити понад 1 трлн дол. доходу й забезпечувати приріст світового ВВП на 7 % [14]. Проте впровадження концепції циркулярної економіки у національну практику господарювання та визнання її як парадигми в орієнтирах сталого розвитку перебуває на дуже низькому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого розвитку та циркулярної економіки входить у коло наукових інтересів багатьох як вітчизняних, так і закордонних фахівців. Зокрема, Ж. Дерій досліджує проблему розвитку циркулярної економіки в розрізі окремих суб'єктів національного господарства та використання інструментів еко-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

логічної політики при вирішенні задач сталого розвитку [4; 13]. І. Кичко тривалий час опікується проблемою особистих потреб, зокрема вивчає феномен екологічних потреб людини [8]. Підписання Угоди Україна-ЄС актуалізувало вивчення питань євроінтеграції та імплементації принципів сталого розвитку у національну практику господарювання. Зокрема, Т. Зосименко, Н. Шадура-Никипорець опрацьовували питання галузевого співробітництва України та країн Євросоюзу з оглядом на концептуальні засади циркулярної економіки [5]. Вивчення глобальної економіки з погляду циркулярності та як засіб побудови нового екологічно стійкого суспільства, досліджує І. Зварич [6; 7]. М. Варфоломєєв, О. Чуриканова й С. Мірошниченко [2; 9] досліджують циркулярну економіку з погляду впливу на сталий розвиток у контексті глобалізаційних змін.

Усі вищенаведені фактори мають різновекторний вплив залежно від сфери діяльності та ланцюга створення доданої вартості. Вирішення зазначених проблем потребує системних дій на всіх управлінських рівнях: державному, регіональному та місцевому [12]. Оскільки кожна країна має свої власні національні особливості, різні пріоритетні напрями реалізації концепції циркулярної економіки, які передусім зумовлені рівнем економічного розвитку, тому для України постає необхідність вибору чіткої та простої за своєю структурою концепції, яка б зосередила увагу на вирішенні ключових екологічних проблем саме України, а саме: ефективному управлінні та поводженні з відходами, логістиці та застосуванні інноваційних циркулярних бізнес-моделей.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи численні дослідження у цій сфері, актуальними залишаються питання впровадження концепції циркулярної економіки в українські практики, визначення інструментів та моделей циркулярної економіки для національної системи господарювання.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження механізмів циркулярної економіки та стану й перспектив впровадження даної концепції в Україні.

Виклад основного матеріалу. У міру зростання населення світу й дедалі більшої залежності економіки від зовнішніх ресурсів для задоволення попиту на енергію, воду і продовольство, людство відчуває величезний тиск у зв'язку з необхідністю пошуку цих ресурсів і задоволення потреб у поводженні з відходами та викидами. У межах нинішньої економічної моделі лінійного виробництва і споживання лише невелика частка відходів, що утворюються, повторно використовується, переробляється або продається як вторинні матеріали. Переважна більшість, включаючи ресурсоцінні та дефіцитні матеріали, вивозиться на звалища або спалюється. У світлі обмежених потоків ресурсів економіка більше не зможе покладатися на лінійні моделі виробництва та споживання (рис. 1).

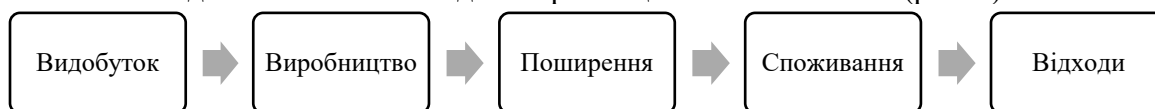

Рис. 1. Схематичне зображення лінійної економіки

Джерело: побудовано авторами.

У лінійній економіці більша частина ресурсів береться з природи, використовується, а потім як відходи ліквідується. Альтернативою цій моделі є циркулярна економіка. Вона спрямована на те, щоб утримувати продукти й матеріали в ланцюгу створення вартості протягом більш тривалого періоду і відновлювати сировинні ресурси після закінчення терміну служби продуктів для їх подальшого використання.

Оскільки в межах циркулярної економіки використовуються всі доступні ресурси замість того, щоб втрачати їх на звалищах, вона часто називається «круговою економікою», адже цикл постійно повторюється (рис. 2).

У круговій економіці всі ресурси постійно «перевикористовуються», а природа має час на відновлення.

Рис. 2. Схематичне зображення циркулярної економіки

Джерело: побудовано авторами.

У країнах, що активно виступають за впровадження циркулярної моделі економіки, зокрема країнах ЄС, розроблено відповідні інструменти для прискорення цього процесу. Серед них можна виділити 6 основних:

- стала ефективність у будівництві;
- верифікація екологічних інновацій та технологій;
- відслідковування вуглецевого сліду;
- екомаркування;
- екоменеджмент та екоаудит;
- зелені закупівлі.

У контексті імплементації циркулярних бізнес-моделей в Україні потрібно мати на увазі те, що все залежить від намірів підприємств реорганізувати свій бізнес. Наявність законодавчих бар'єрів, що обмежують доступ до банківського фінансування є одним із ключових факторів, які стримують впровадження циркулярних бізнес-проектів в Україні. Це викликає необхідність розробки єдиної системи оцінки ефективності, окупності та ризиків реалізації цих проектів.

Одна з проблем, яка є перешкодою на шляху впровадження циркулярної економіки, це стан поводження з відходами, яких в Україні накопичено значну кількість, що призводить до забруднення довкілля, додатковим витратам на утримання полігонів відходів, втратам фінансових ресурсів. Використання відходів як вторинних матеріалів має певні переваги перед звичайним захороненням:

- зменшення тиску на навколишнє середовище;
- максимізація використання ресурсів, що підлягають вторинній переробці;
- мінімізація антропогенного забруднення довкілля, запобігання збільшенню сміт-тезвалищ;
- збереження енергії та природних ресурсів;
- підвищення рівня культури споживання, формування екологічної свідомості [11].

В європейських країнах деякі відходи великих підприємств використовують як сировину для інших. Так, наприклад, золу, що утворилася при спаленні вугілля на ТЕС використовують при будівництві шосейних доріг. За оцінками експертів, накопичені відходи від роботи українських ТЕС становлять 400 млн тонн золошлаків. Для їх зберігання використовуються землі сільськогосподарського призначення.

Розширення масштабів циркулярної економіки України потребує комплексної системної перебудови, починаючи із законодавчої бази, впровадження інноваційних технологій,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

фінансування та форм ведення бізнесу, закінчуючи формуванням свідомості суспільства, підготовки людей до того, щоб змінити свої звички на шляху до ширшого використання сталих продуктів та створення нових шляхів взаємодії виробників та споживачів.

Однією з цікавих концепцій є принцип переходу від стандартної концепції продажу продукції до сервісної моделі. За даним принципом замість продажу продукту, продається послуга користування даним продуктом. Виробник перестає бути зацікавленим у постійному виробництві та перевиробництві, що своєю чергою постійно потребує залучення нових ресурсів. Основна увага приділяється якісним показникам продукції та їх довговічності, оскільки дохід отримуватиметься не з продажу, а з користування продуктами [9].

Існує кілька сценаріїв переходу до циркулярної економіки, в основі яких лежить поняття декаплінгу. Усі досліджувані моделі активно обговорюються у звітах та доповідях ООН, ОЕСР, Світового банку та ЄС.

1. Відновлюваний сценарій. Суть сценарію полягає у зниженні частки викопного палива у виробництві та споживанні удвічі, перехід на альтернативні джерела енергії, збільшення частки відновлювальних джерел енергії. За цим сценарієм також передбачається кардинальна зміна роботи транспортної системи з метою усунення залежності від використання вуглеводнів як палива.

2. Сценарій енергоефективності. Досягнення більш енергоефективної економіки шляхом забезпечення підвищення ефективності загалом на 25 %, у порівнянні з аналогічним показником на 2010 рік. У цьому випадку досягнення такого показника відбувається за допомогою зменшення обсягів споживаної енергії за всіма напрямками. Здебільшого це стосується економічної діяльності: того, як ми освітлюємо товари, утримуємо необхідні температури в холодильниках, досягаємо ефективності промислових процесів, а також перевезень. У розрізі витрат послуги, що пропонуються нафтопереробними та комунальними підприємствами, скорочуються на 25 %. Заощаджені кошти за рахунок сплати за меншу кількість енергії розподіляються на придбання енергоефективного обладнання та проведення навчань та консультацій з енергоефективності. Таким чином сумарні витрати залишаються незмінними, але менша частка буде використовуватися на послуги енергопостачання, а більша – на інноваційне обладнання та ноу-хау для підвищення енергоефективності [3].

3. Три субсценарії ресурсоефективності.

3.1 Досягнення економіки з більш раціональним використанням матеріалів завдяки підвищенню ефективності використання матеріалів на 25 % та зведення відходів до мінімуму. Реалізація цього сценарію орієнтується на раціональне використання ресурсів, зниження рівня відходів як промислових, так і побутових. Рух по цьому сценарію розв'язує задачу щодо ефективного використання матеріалів вдвічі, у порівнянні зі звичайним ходом діяльності: від 1 % за наявними даними до 2 % на рік, у часовій перспективі до 2030 року.

3.2 Зростання рівня циркулярності в економіці за рахунок заміни використовуваних первинних матеріалів переробленими матеріалами. Це дозволить збільшити обсяги використання вторинних матеріалів – фактично, замінюючи значну частку первинних матеріалів, які використовуються сьогодні, переробленими матеріалами.

3.3 Перехід до економіки, яка більше розвивається на результатах, шляхом збільшення терміну служби споживчих товарів тривалого використання, включаючи зростання пропозиції високоякісних послуг у вигляді післяпродажного сервісу: гарантійний ремонт, забезпечення запчастинами. За підрахунками це дозволить зменшити закупівлі матеріалів 25 % менше, замінити первинних матеріали переробленими. Цей сценарій також орієнтується на ефективне використання фінансових ресурсів, які можуть бути використані на раціоналізацію використання сировини та матеріалів. Заощаджені таким чином кошти – реальна можливість проводити модернізацію та здійснювати технічне обслуговування.

Шляхи декаплінгу, безумовно, потребують часу для втілення у життя, однак 2030 рік як орієнтир є досить реальним. Стимулювання підвищення ефективності використання ресурсів за допомогою оподаткування, більш жорстких цільових показників переробки та повторного використання, вимог до дизайну продуктів, обмежень на спалення відходів, нових бізнес-моделей – усі ці заходи допоможуть вчасно реалізувати поставлені цілі [3]. З часом це сприятиме впровадженню концепції моделі економіки, у якій головною сферою інтересів усіх економічних агентів буде отримання високоякісних послуг, а не володіння товаром, який можна отримати у формі спільного користування, показники продажів при цьому будуть змінюватись залежно від екологічних та сталих характеристик відповідної продукції.

На сьогоднішній день лише 8,6 % світової економіки є циркулярною. Приблизно 50 % сумарних викидів парникових газів в атмосферу припадає на ресурсодобувну та переробну промисловість. За попередніми прогнозами попит на сировину та первинні матеріали істотно збільшиться до 2050 р. Це стане першопричиною збільшення викидів сміття та парникових газів у навколишнє середовище щонайменше вдвічі [15]. Така перспектива викликає велике занепокоєння не тільки в економічних гігантах – ЄС, США та Китаї, але й в Україні.

Економічне зростання, до якого прагне будь-яке суспільство, так чи інакше призведе до збільшення обсягів видобутку, а це своєю чергою – до збільшення антропогенного навантаження на довкілля. Це ставить людство перед необхідністю зміни методів управління економічною діяльністю, зокрема до переходу до циркулярної економіки.

Велику частку ВВП України становлять ресурсо- та енергомісткі галузі діяльності. Так, добувна та кар'єрна промисловість принесла 7,2 % ВВП у 2017 році, переробна – 14,7 %, а сільське, лісове та рибне господарство – 12,1 % [1]. Це означає, що пріоритетними напрямками державної політики є:

1. Ефективне управління відходами.
2. Оптимізація використання природних ресурсів.
3. Зниження енергоємності.
4. Мінімізація негативного впливу на довкілля.

Усе це є можливим за умови переходу до моделі циркулярної економіки, що передбачає поступове вилучення небезпечних хімічних речовин із процесів виробництва та життєвого циклу продуктів. Саме тому нагальною необхідністю є впровадження європейських стандартів управління виробництвом. Тому першим кроком буде створення та введення в повсякденну діяльність ефективних циркулярних бізнес-моделей, розроблених з урахуванням особливостей економіки України.

Одним із головних ризиків впровадження кругової економіки є логістика. Вона має стати ключовим фактором у нових циркулярних бізнес-моделях. Тому головним питанням є те, як логістична система може адаптуватися до нової моделі й не стати на заваді розвитку циркулярної економіки. У розрізі економіки України тут виявляються принаймні такі ризики:

1. Висока вартість транспортування сировини для вторинної переробки. У циркулярній економіці товари безперервно беруть участь у перевезеннях і не потрапляють у відходи, оскільки вони використовуються повторно. Найскладнішим і найважливішим завданням логістики є передбачуваність вантажних потоків, низька вартість сировини та матеріалів і широка варіативність товарних якостей. У бізнес-процесах циркулярної економіки вартість логістики є першим пріоритетним фактором, що впливає на встановлення конкурентоспроможної ціни товару. З цієї причини виробничі компанії, що випускають недорогу продукцію, загострюють увагу на транспортних витратах і найчастіше розробляють власні логістичні схеми. Одним зі шляхів зменшення ризиковості є

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

запровадження нових транспортних послуг, які об'єднуюватимуть інфраструктуру з потребами циркулярної економіки. Прикладом так званої «зеленої логістики» є перевезення вантажу за умови повної загрузки вантажівок в обох напрямках. Дедалі частіше компанії та споживачі обирають послуги оренди та лізингу замість факту власності.

2. Якість доріг – фактор, який є перешкодою вільному та швидкому транспортуванню товарів територією України. Майже всі дороги перебувають у поганому стані. Це тягне за собою збільшення коштів на амортизацію транспортних засобів. Отже, логістика продовжуватиме бути значущою компонентою функціонування та розвитку циркулярної економіки. Вона дозволяє підвищити участь споживачів у повторному виробництві та скороченні витрат шляхом оптимізації вантажних перевезень і циркулярних транспортних маршрутів.

У контексті імплементації циркулярних бізнес-моделей в Україні потрібно мати на увазі те, що все залежить від намірів підприємств реорганізувати свій бізнес, чи підприємці або стартап-компанії шукають способи розроблення нових бізнес-моделей, що, у свою чергу, означатиме необхідність створення відповідних систем із взаємоудогодженням усіх їхніх елементів. Основними рекомендаціями щодо проектування систем управління циркулярних бізнес-моделей для України є те, що їх запровадження стає джерелом інновацій: забезпечуючи як інструмент можливість впровадження результатів різних видів інновацій у продукт і послуги, процеси або в різні організаційні налаштування та допомагаючи вивести на ринок наявні продукти і послуги по-новому. Наявність законодавчих бар'єрів, що обмежують доступ до банківського фінансування, є одним із ключових факторів, які стримують впровадження циркулярних бізнес-проектів в Україні. Це викликає необхідність розроблення єдиної системи оцінювання ефективності, окупності та ризиків реалізації цих проектів [10].

Усі вищенаведені фактори мають різновекторний вплив залежно від сфери діяльності та ланцюга створення доданої вартості. Вирішення зазначених проблем потребує системних дій на всіх управлінських рівнях: державному, регіональному та місцевому. Оскільки кожна країна має свої власні національні особливості, різні пріоритетні напрями реалізації концепції циркулярної економіки, які передусім зумовлені рівнем економічного розвитку, тому для України постає необхідність вибору чіткої та простої за своєю структурою концепції, яка б зосередила увагу на вирішенні ключових екологічних проблем саме України, а саме: ефективному управлінні та поводженні з відходами, логістиці та застосуванні інноваційних циркулярних бізнес-моделей.

Поряд із очевидними перевагами в довгостроковій перспективі є також поточні перешкоди на шляху до переходу до циркулярної економіки:

- складність впровадження системних змін;
- економічні переваги (збитки у перші роки);
- недосконалі ринки (відсутність необхідної інфраструктури, конкуренції, знань та стимулів на ринку);
- недостатній рівень сортування відходів;
- соціальні фактори (недостатня обізнаність населення);
- недосконале державне регулювання;
- труднощі фінансування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, необхідно зауважити, що питання впровадження циркулярної економіки в Україні досі залишається відкритим. Попри те, що Україна вже стала на шлях переходу до циркулярної економіки і робить перші кроки, спираючись на досвід європейських країн, існує ще багато проблем, які потребують детального дослідження та впровадження оптимальних рішень на рівнях держави та бізнесу. За допомогою розробки та практичної реалізації інноваційних бізнес-моделей

технічні та біологічні матеріали продовжуватимуть брати участь в економічному циклі, а природні ресурси будуть збережені. Можна стверджувати, що циркулярна економіка характеризується формуванням кардинально нових економічних підходів, які дозволяють мінімізувати негативний антропогенний вплив на довкілля. Вивчення механізмів, парадигмальних засад та концептуальних підходів моделі циркулярної економіки дозволяють сформулювати алгоритми її впровадження у національній економічній системі шляхом постійного контролю за використанням ресурсів, збалансованого використання ресурсів та матеріалів, у тому числі вторинних, запуск циклічних процесів у виробництві, спільне використання та споживання товарів, свідоме поводження з відходами.

Імплементация принципів концепції циркулярної економіки призведе до зростання торговельних потоків та поширення інноваційних-інвестиційних підходів до організації процесу торгівлі на різних рівнях у ланцюгу вартості товару: «зелені» закупівлі; реалізація вторинних матеріалів та відходів з метою отримання енергії; торгівля вторинною сировиною, брухтом та товарами, які були у вжитку; торгівля товарами для реконструкції та ремонту; торгівля товарами тривалого використання, які були у вжитку.

Крім того, перехід до моделі циркулярної економіки вимагає відповідних системних змін та впровадження підприємцями нових бізнес-моделей виробництва та реалізації товарів та послуг. Впровадження сучасних бізнес-моделей циркулярної економіки, які вдалось запровадити світовим компаніям, свідчать про перспективність цього напрямку розвитку економіки.

Запропоновані стратегії переходу до циркулярної економіки, не можуть бути реалізовані одномоментно, а вимагають певного часу. Проте орієнтир на 2030 рік як контрольну дату є досить реальним. Стимулювання підвищення ефективності використання ресурсів за допомогою оподаткування, більш жорстких цільових показників переробки та повторного використання, вимог до дизайну продуктів, обмежень на спалення відходів, нових бізнес-моделей – усі ці заходи допоможуть вчасно реалізувати поставлені цілі. З часом це сприятиме впровадженню концепції циркулярної економіки, у якій головною сферою інтересів споживачів будуть високоякісні послуги, а не володіння товарами, а показники продажів будуть варіюватися залежно від екологічних характеристик відповідної продукції.

Список використаних джерел

1. Валовий внутрішній продукт у 2010–2018 рр. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/gdp2010-2018.pdf>.
2. Варфоломеев М. О., Чуріканова О. Ю. Циркулярна економіка як невід’ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929>.
3. Війкман А., Сконберг К. Циркулярна економіка та переваги для суспільства. Явні перемоги в області робочих місць та клімату в економіці, заснованій на відновлюваній енергії та ресурсоефективності. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>.
4. Дерій Ж. В., Вінниченко К. О. Інструменти екологічної політики при вирішенні проблем раціонального використання земельних ресурсів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 7-15.
5. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І., Шадура-Никипорець Н. Т. Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна-ЄС. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4 (20). С. 9-18.
6. Зварич І. Глобальна циркулярна економіка як засіб побудови нового екологічно стійкого суспільства. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 4 (49). С. 148–155.
7. Зварич І. Я. Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / ТНЕУ. Тернопіль, 2019. 512 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

8. Кичко І. І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення. Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 258 с.
9. Мірошніченко С. Економіка замкненого циклу як запорука сталого розвитку світової спільноти. URL: <https://www.gurt.org.ua/articles/30308>.
10. Руда М. В., Мирка Я. В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/jun/21886/st12.pdf>.
11. Тимошенко І. П., Дронова О. Л. Циркулярна економіка для умов України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 9. С. 120-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_9_18.
12. Advancing Sustainable Materials Management: 2015 Fact Sheet. URL: https://www.epa.gov/sites/production/files/2018-07/documents/2015_smm_msw_factsheet_07242018_fnl_508_002.pdf.
13. Derii Zh. Households role in the circular economy. *Problems and prospects of economics and management*. 2017. № 3(11). Pp. 39-45.
14. Official website of Ellen MacArthur. URL: <https://www.ellenmacarthur.com>.
15. The Circularity Gap Reform 2020. URL: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/en/news-andevents/all-news/2019-circularity-gap-report-reveals-world-only-9-circular-and-trend-negative>.

References

1. Valovyi vnutrishnii produkt u 2010–2018 rr. [Gross domestic product in 2010–2018]. <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/gdp2010-2018.pdf>.
2. Varfolomieiev, M. O., Churikanova, O. Yu. (2020). Tsyrukuliarna ekonomika yak nevidiemnyi shliakh ukrainskoho maibutnoho v aspekti hlobalizatsii [Circular economy as an integral part of the Ukrainian future in terms of globalization]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929>.
3. Viikman, A., Skonberh, K. (n.d.). Tsyrukuliarna ekonomika ta perevahy dlia suspilstva. Yavni peremozhtsi v oblasti robochykh mist ta klimatu v ekonomitsi, zasnovanii na vidnovliuvanii enerhii ta resursoefektyvnosti [Circular economy and benefits for society. Clear winners in jobs and climate in renewable energy and resource efficiency economy]. <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>.
4. Derii, Zh. V., Vinnychenko, K. O. (2018). Instrumenty ekolohichnoi polityky pry vyrishenni problem ratsionalnogo vykorystannia zemelnykh resursiv [Tools of environmental policy for solving problems of rational use of land resources]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(16)), pp. 7-15.
5. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I., Shadura-Nykyporets, N. T. (2019). Implementatsiia staloho rozvytku yak kliuchovy pryncyp haluzevoho spivrobotnytstva Ukraina – YeS [The implementation of sustainable development as a core principle of the EU – Ukraine sectoral cooperation]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(20)), pp. 9-18.
6. Zvarych, I. (2016). Hlobalna tsyrukuliarna ekonomika yak zasib pobudovy novoho ekolohichno stiikoho suspilstva [Global circular economy as a means of building a new environmentally sustainable society]. *Svit finansiv – The world of finance*, 4(49), pp. 148–155.
7. Zvarych, I. Ya. (2019). *Paradyhma hlobalnoi inkluzyvnoi tsyrukuliarnoi ekonomiky [Paradigm of global inclusive circular economy]* [PhD candidate thesis, TNEU].
8. Kychko, I. I. (2010). *Osobyisti potreby: rehuliatorni mekhanizmy formuvannia ta zabezpechennia [Personal needs: regulatory mechanisms of the formation and provision]*. Chernihivskiy derzhavnyi instytut prava, sotsialnykh tekhnolohii ta pratsi.
9. Miroshnychenko, S. (n.d.). *Ekonomika zamknenoho tsykladu yak zaporuka staloho rozvytku svitovoi spilnoty [Closed-loop economy as a guarantee of sustainable development of the world community]*. <https://www.gurt.org.ua/articles/30308>.
11. Ruda, M. V., Myrka, Ya. V. (2020). Tsyrukuliarni biznes-modeli v Ukraini []. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/jun/21886/st12.pdf>.

12. Tymoshenko, I. P., Dronova, O. L. (2018). Tsyrkuliarna ekonomika dlia umov Ukrainy [Circular economy for the conditions of Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, (9), pp. 120-127. http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_9_18.
13. Advancing Sustainable Materials Management: 2015 Fact Sheet. (2015). https://www.epa.gov/sites/production/files/2018-07/documents/2015_smm_msw_factsheet_07242018_fnl_508_002.pdf.
14. Derii, Zh. (2017). Households role in the circular economy. *Problems and prospects of economics and management*, (3(11)), pp. 39-45.
15. Official website of Ellen MacArthur. URL: <https://www.ellenmacarthur.com>.
16. The Circularity Gap Reform 2020. <https://circulareconomy.europa.eu/platform/en/news-and-events/all-news/2019-circularity-gap-report-reveals-world-only-9-circular-and-trend-negative>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: F-3828-2014

Scopus Author ID: ID 57192007118

Бутенко Наталія Василівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри екологічного менеджменту та підприємництва, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (вул. Васильківська, 90А, м. Київ, 01601, Україна).

Butenko Natalia – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Department of Environmental Management and Entrepreneurship, Taras Shevchenko National University of Kyiv (90 A Vasylkivska Str., 01601 Kiev, Ukraine).

E-mail: n_butenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8498-6441>

Зосименко Тетяна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zosymenko Tetiana – PhD in economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tetiana.zosymenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2230-4921>

УДК 379.852

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-63-70

*Катерина Кудряшова, Галина Рябуха***ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ
В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ***Kateryna Kudriashova, Galyna Ryabukha***PROSPECTS OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT
IN CHERNIHIV REGION**

У статті досліджено дефініцію поняття «екологічний туризм» та визначено місце Чернігівської області за кількістю пам'яток садово-паркового мистецтва. Доведено унікальність Мезинського національного природного парку за різноманітністю флори та фауни. Розроблено перелік правил поведінки на території парку для зменшення антропогенного навантаження на природу. Висвітлено характеристики екостежки на території «Рихлівської дачі». Проаналізовано сучасний стан інтернет-маркетингу природних парків та виявлено необхідність створення додаткових інструментів просування Мезинського національного природного парку. Доведено перспективність соціальних мереж Instagram та TikTok та запропоновано змістовний контент.

Ключові слова: екологічний туризм; Мезинський національний природний парк; екостежка; інтернет-маркетинг; Instagram; TikTok.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 16.

The article examines the definition of "ecological tourism" and identifies the place of the Chernihiv region by the number of monuments of landscape art. The uniqueness of the Mezyn National Nature Park in terms of the diversity of flora and fauna has been proved. A list of conduct rules in the park has been developed to reduce the anthropogenic burden on nature. The characteristics of the eco-trail on the territory of "Rykhlivska dacha" are highlighted. The current state of Internet marketing of nature parks was analyzed and the need to create additional tools for promoting Mezyn National Nature Park is revealed. The availability of social networks like Instagram and TikTok was proved and meaningful content was offered.

Keywords: ecological tourism; Mezyn National Nature Park; eco-trail; internet marketing; Instagram; TikTok.

Fig.: 3. Table: 2. References: 16.

JEL Classification: Q56; Q57; R11

Постановка проблеми. Розвиток екологічного туризму в Чернігівській області сприяє дослідженню його особливостей та перспектив. Пам'ятка садово-паркового мистецтва – Мезинський національний природний парк є осередком екологічного туризму за унікальність біорізноманіття. Саме тому виявлення інструментів просування з метою розширення аудиторії відвідувачів є необхідним та пріоритетним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню рекреаційного використання просторових ресурсів присвячені дослідження науковців різних сфер діяльності: економістів, лісівників, екологів, географів, біологів, особливо варто відзначити праці М. Бутка, Б. Данилишина, Ж. Дерій, О. Зеленської, М. Долішнього, О. Тарасової, С. Генсірука, М. Нижник, І. Бойко, О. Фурдичко та інших. Також рекреаційне лісокористування та його вплив на ліси висвітлені у працях О. Данілової, М. Мельничука, Т. Павловської, І. Калущького та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження вчених присвячені використанню рекреаційному потенціалу регіонів України. Проте недостатньо уваги приділено можливостям розвитку екологічного туризму з використанням інтернет-маркетингу.

Мета статті. Метою статті є поглиблене дослідження використання потенціалу розвитку екологічного туризму в Чернігівській області на прикладі Мезинського національного природного парку та розробка інструментів інтернет-маркетингу.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом посилена увага суспільства звернута до понять зеленого туризму, аграрного туризму, подієвого туризму, освітнього туризму та культурологічного туризму. Усі ці терміни мають багато спільного, але вони не є синонімами екологічного туризму. Для того щоб зрозуміти, що ж таке «екологічний туризм», у табл. 1 наведено дефініцію цього поняття.

Таблиця 1

Дефініція поняття «екологічний туризм»

Всесвітній фонд дикої природи WWF	Це цілеспрямовані мандрівки до природних територій з метою глибшого розуміння місцевої культури та довкілля, що не руйнують цілісність екосистем та роблять охорону довкілля вигідною для місцевого населення.
Гектор Цебаллос-Ласкурейн	Екологічний туризм поєднує подорожі та дбайливе ставлення до природи, дозволяє поєднати вивчення зразків флори й фауни, сприяючи їх захисту та отримуючи радість від знайомства.
В. І. Гетьман	Екологічний туризм включає всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля, налагодження стосунків із місцевим населенням, поліпшення фінансово-економічного добробуту регіонів.
Міжнародний союз охорони природи IUCN	Це мандрівка з відповідальністю перед довкіллям порівняно недоторканими природними територіями з метою вивчення та насолоди природними та культурними об'єктами, що сприяє охороні довкілля, здійснює «м'який» вплив на довкілля, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевого населення та отримання ним користі від цієї діяльності.
В. В. Храбовченко	Це вид туризму, що орієнтується на туристичний попит, пов'язаний із пізнанням природи і збереженням екосистем при одночасному врахуванні інтересів місцевого населення.

Джерело: узагальнено автором на основі [11; 2; 15;].

Досліджуючи сутність терміну «екологічний туризм», варто зазначити, що він має широке тлумачення. Отже, *екологічний туризм* – це вид туризму з мінімальним антропогенним впливом на навколишнє середовище, який спрямований на ознайомлення, пізнання і збереження природи.

Основними причинами розвитку екологічного туризму є прагнення людей до спілкування з природою, втома від соціальних контактів, вичерпність емоційних ресурсів, зменшення фізичних навантажень (сидячий спосіб життя) та інше. У табл. 2 наведено функції екологічного туризму.

Таблиця 2

Функції екологічного туризму

<i>Пізнавальна функція</i>	<i>Рекреаційна функція</i>	<i>Екологічна функція</i>	<i>Збереження здоров'я людини</i>	<i>Естетична функція</i>
↓↓↓	↓↓↓	↓↓↓	↓↓↓	↓↓↓
- Знайомство з різноманітним флорі і фауни. - Вивчення біоценозів.	- Активний відпочинок. - Зміна ситуації. - Зняття емоційного напруження.	- Формування екологічної культури. - Забезпечення екологічної безпеки. - Взаємодія з дикою природою.	- Свіже повітря: аромотерапія, фітонциди. - Сонячні промені підвищують активність кори головного мозку, позитивно впливають на обмін речовин і гормональний фон. - Мінеральні води мають цілющі властивості.	- Джерело натхнення для творців мистецтва. - Задоволення естетичних уявлень.

Екологічний туризм призначений для невеликих груп туристів (до 10 осіб), які хочуть більше дізнатись про природу в певній місцевості та допомогти людям, які там живуть. Екотуристи подорожують туди, де головною пам'яткою є життя рослин і тварин. Вони хочуть дізнатись більше про те, як люди живуть поруч із дикою природою.

Чернігівщина посідає одне з провідних місць за кількістю пам'яток культурної спадщини в Україні - понад 9 тис. пам'яток, з них – 1881 національного значення. Зокрема, діє три національні заповідники («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка») Міністерства культури України та Меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут» Міністерства оборони України та 33 музеї комунальної форми власності [9].

Серед перлин туристично-рекреаційного потенціалу області можна визначити пам'ятки садово-паркового мистецтва – Качанівський та Сокиринський палацово-паркові комплекси, Тростянецький дендропарк, а також Мезинський та Ічнянський національні природні парки [1].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Мезинський національний природний парк (далі Мезинський НПП) був створений у 2006 році. Загальна площа парку становить 31 035,2 га.

На території Мезинського НПП виявлено 14 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України (1996). Серед них *Allium ursinum* L., *Huperzia selago* L., *Platanthera chlorantha* Cust., *P. bifolia* L., *Orchis militaris* L., *Neottia nidus-avis* L., *Nymphoides peltata* O. Kuntze, *Salvinia natans* L. *Listera ovata* L., *Lycopodium annotinum* L., *Epipactis helleborine* L., *Lilium martagon* L., *Dactylorhiza incarnata* L., *Epipactis atrorubens* Schult.

Рідкісних тварин на території Мезинського НПП нараховується 24 видів. Більшість місцевих тварин, занесених до Червоної книги, – це хребетні тварини. До списку червонокнижних тварин парку увійшли: п'явка медична *Hirudo medicinalis* L., вусач мускусний *Aromia moschata* L., красотіл пахучий *Calostoma sycophanta* L., махаон *Papilio machaon* L., стрічкарка тополева *Limenitis populi* L., бражник скабіозовий *Haematorus ostralegus* L., джміль моховий *Bombus muscorum* F., джміль пахучий *Bombus fragrans* L., дозорець-імператор *Anax imperator* Leach, кордулегастер кільчатий *Cordulegaster annulatus* Latrielle (Безхребетні), стерлядь *Acipenser ruthenus* L., мідянка *Coronella austriaca* Laurenti, лелека чорний *Ciconia nigra* L., зміїд *Circaetus gallicus* G., лунь польовий *Circus cyaneus* L., лунь степовий *Circus macrourus* S. G. Gmelin, шуліка рудий *Milvus milvus* L., журавель сірий *Grus grus* L., кулик-сорока *Haemantopus ostralegus* L., сорокопуд сірий *Lanius excubitor* L., борсук звичайний *Meles meles* L., видра *Lutra lutra* L., горностай *Mustela erminea* L. (Хребетні) [9].

Дослідження антропогенних чинників впливу на природні комплекси та об'єкти базується на даних моніторингу стану навколишнього природного середовища. На території Мезинського НПП головними чинниками антропогенного впливу є господарська діяльність, серед видів якої найбільш розвинутою є сільське господарство. Ведення сільського господарства, особливо пов'язане з землеробством, потребує застосування хімічних речовин та періодичного порушення поверхневого шару ґрунту. Випасання худоби, при мозаїчній структурі розміщення заповідних територій, обов'язково вплине на стан їх збереження та буде порушувати заповідний режим території.

Зменшення антропогенного впливу під час відвідування Мезинського НПП туристами досягається шляхом спрямування людей по екостежках, при цьому мінімізується їх перебування за межами стежок. Для цього проводиться благоустрій стежок, зокрема, покриття. У світовій практиці застосовують штучні перешкоди, які розміщені поблизу стежки й ускладнюють пересування відвідувачів за її межами.

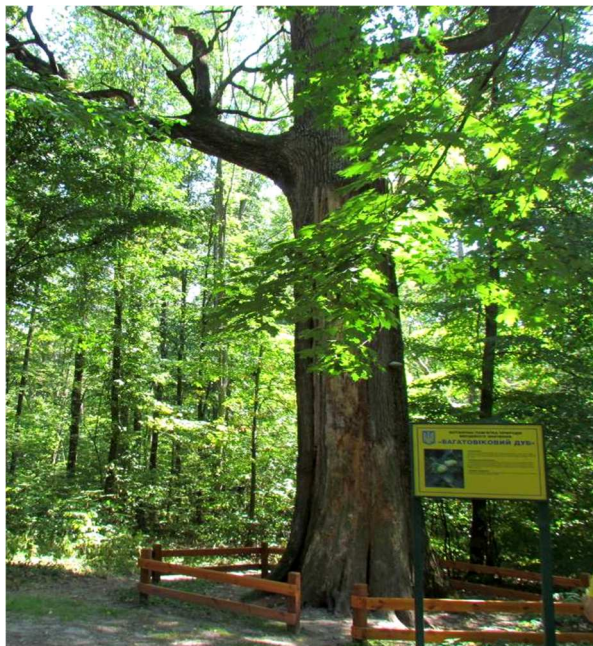
Під час подорожі туристи повинні дотримуватись 10 заповідей екотуриста, які були сформульовані Міжнародним товариством екотуризму (The International Ecotourism Society), а саме:

- 1) Пам'ятати про вразливість Землі;
- 2) залишати тільки сліди, забирати із собою тільки фотографії;
- 3) пізнавати світ, у який потрапив: культуру народів, географію;
- 4) шанувати місцевих мешканців;
- 5) не купувати вироби, що піддають небезпеці довкілля;
- 6) завжди ходити тільки протоптаними стежками;
- 7) підтримувати програми захисту довкілля;
- 8) використовувати методи зберігання довкілля, де це можливо;
- 9) підтримувати організації, що сприяють захисту природи;
- 10) подорожувати з фірмами, що у своїй діяльності підтримують принципи екотуризму [16].

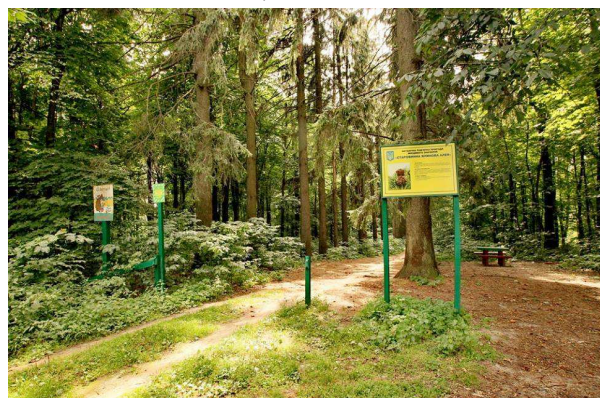
На території «Рихлівської дачі» в Мезинському НПП була створена екостежка (рис. 1), яка має 10 основних зупинок [6].

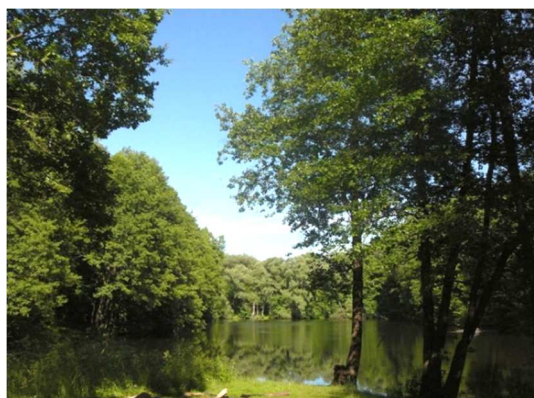
*Печера Рихлівського монастиря,
кінець XVII ст.*

800-річний «Цар дуб»

Старовинна ялинова алея

Лісове озеро

Рис. 1. Об'єкти екологічної стежки на території «Рихлівської дачі»

Зупинка 1. Старовинна ялинова алея, яка веде до монастирських печер. Алея складається із ялини європейської висотою понад 30 м у кількості 79 дерев.

Зупинка 2. Каштанова алея, яка веде до пасічного саду, Цар-дуба, не розкопаних печерних лабіринтів та до ставка. На території алеї - 42 дерева каштану кінського віком понад 100 років.

Зупинка 3. Пасічний сад, у якому ростуть вишні, сливи, яблуні, волоські горіхи. Сад знаходиться праворуч дороги, а ліворуч йде стежка до освяченої криниці.

Зупинка 4. Ділянки неморального лісу. Дорога стрімко підіймається вгору та веде до кленово-липового лісу, який вирізняється великою різноманітністю рослинних видів.

Зупинка 5. «Цар-дуб». Дерево віком близько 800 років, окружність стовбура – 650 см.

Зупинка 6. Панорами «Рихлівської дачі». На цій зупинці відкриваються панорами на ставок і на схили «Рихлівської дачі», що зберігають таємниці, порослих лісом, печерних лабіринтів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зупинка 7. Ставок, навколо порослий лісом, який підходить до води і формує коренями каркас ставка. Якщо спуститися стежкою до ставка, то можна побачити дуб-довгожитель віком понад 800 років, діаметр стовбура – 1,8 м, висота – 24.

Зупинка 8. Понад ставом. Праворуч можна побачити дамбу, яка регулює рівень води в ставку, ліворуч знаходиться заболочений ставок. Далі від ставка знаходиться стара монастирська конюшня.

Зупинка 9. Конюшня – двоповерхова будівля, яку легко побачити. Ліворуч від стежки маршруту розташований старий монастирський сад, який і досі плодить.

Зупинка 10. Монастирські руїни. Далі ліворуч знаходиться хутір Рихли. Закінчення маршруту біля руїн гостинного двору. Тут правіше є три дивних дерева дубів – Дуплистий, Рогатий та Дуб бажань. Їх також варто побачити.

Запорукою формування інтересу та бажання відвідати Мезинський НПП є розвиток інтернет-маркетингу, який створить новий додатковий канал поширення інформації та збільшить зацікавленість потенційних відвідувачів. У результаті покращиться імідж природного парку, а також посиляться додаткові конкурентні переваги [10].

Порівняння інструментів інтернет-маркетингу природних парків та заповідників доводить слабкі позиції Мезинського НПП, Ічнянського НПП, національного історико-культурного заповідника «Качанівка» у порівнянні із парком природи «Беремицьке». Зокрема, у Мезинського НПП є сайт та сторінка Facebook, Ічнянський НПП має лише сайт [3; 4]. Найбільшим арсеналом інструментів інтернет-маркетингу володіє парк природи «Беремицьке», серед них: сайт, сторінки Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, YouTube-канал [5].

Проаналізувавши перспективність інструментарію інтернет-маркетингу, запропоновано створення Instagram-сторінки та профайлу TikTok [7; 8].

Створення Instagram-сторінки дозволить показати унікальність та цінність Мезинського НПП, сформуванню зацікавленість потенційних відвідувачів. Для формування контенту сторінки доречним буде розміщення зображень природи із заохоченнями відвідати парк. Наведення цікавих фактів сприятиме інтересу до пізнання та зацікавленості відвідати екскурсії. Відгуки відвідувачів та рекомендацій відомих людей сформують довіру та імідж природного парку.

Відповідно до статистики кількість користувачів Instagram збільшиться до 1180,5 млн до 2023 року, демонструючи стрімкий розвиток (рис. 2) [14].

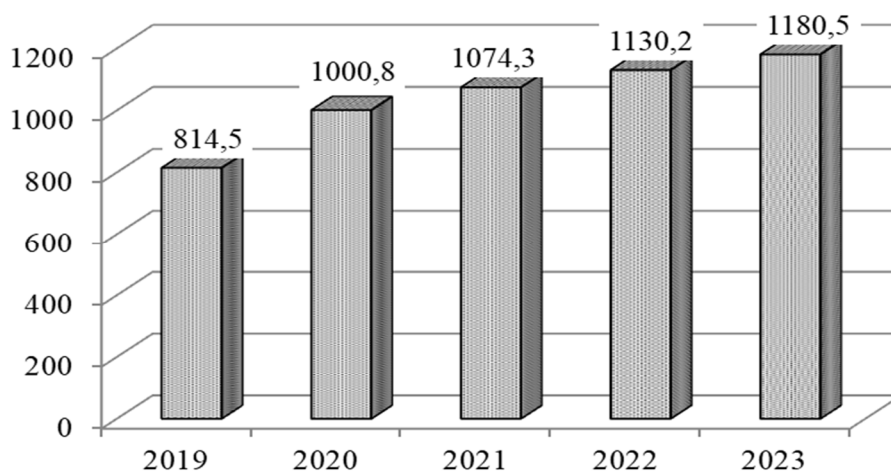

Рис. 2. Прогноз кількості користувачів Instagram до 2023 р., млн чол.

Перспективною є найбільш динамічна соціальна мережа світу TikTok. Сервіс із музичними відео нараховує понад 2 млрд завантажень та активно розвивається (рис. 3). Варто відзначити, що Україна посідає 25-е місце у світовому рейтингу TikTok за загальною кількістю інфлюенсерів (облікових записів із кількістю підписників понад тисячу) [13].

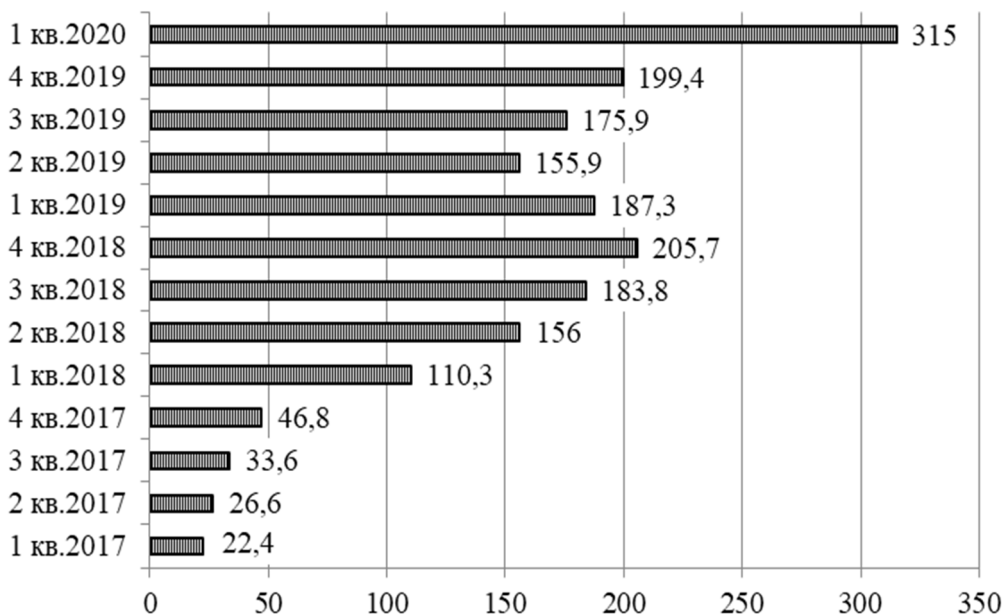

Рис. 3. Кількість завантажень додатку TikTok протягом 2017-2020 рр., млн

На основі статистичних даних можна зробити висновок, що у квітні 2020 року була завантажена рекордна кількість – 315 млн. Варто також зазначити, що у квітні 2020 року TikTok подолав позначку у 2 млрд завантажень з більш ніж 150 країн світу [12].

Контент TikTok повинен бути орієнтований на проведення коротких відеолекцій про природу парку, онлайн-екскурсій, а також розміщення відео відомих людей. Для цього можна заохотити їх наданням безкоштовних додаткових послуг (екскурсій, фотосесій). Для популяризації Мезинського НПП у соціальних мережах доречним буде створення тематичних фотолокацій. Візуалізація мальовничих місць сприятиме формуванню бажання відвідати природний парк та створити власні фотознімки.

Запорукою успішного просування є регулярність публікації матеріалів, цікавий контент, розробка заохочувальних акцій і проведення цікавих заходів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток екологічного туризму в Чернігівській області – один із пріоритетних напрямів покращення стану природних територій, ознайомлення та вивчення біоценозів, формування екологічної культури. З кожним роком зростає зацікавленість туристів до пізнання природи. Мезинський НПП є унікальним за кількість біорізноманіття у поєднанні зі стоянкою первісної людини, проте не визначається достатньою кількістю та якістю популяризації в соціальних мережах. Розвиток інтернет-маркетингу зі створення сторінок в Instagram та TikTok дозволить створити імідж, підвищити конкурентоспроможність, розширити аудиторію відвідувачів. Подальші дослідження рекомендовано спрямувати на розробку цілісної маркетингової стратегії Мезинського НПП.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Самко О. О. Особливості формування та функціонування регіонального ринку туристичних послуг. *Продуктивні сили і регіональна економіка*. 2008. Ч. 2. С. 53-64.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Гетьман В. І. Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України. *Гори і люди (у контексті сталого розвитку)* : матеріали Міжнар. конф. присвяченої Міжнар. року гір (м. Рахів, 14–18 жовтня 2002 р.). Рахів, 2002. Т. 1. С. 304–313.
3. Ічнянський національний природний парк : офіційний сайт. URL: <http://ichn-park.in.ua>.
4. Мезинський національний природний парк : офіційний сайт. URL: <http://mezinpark.com.ua>.
5. Парк природи «Беремицьке». URL: <https://beremytske.com.ua>.
6. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів та об'єктів Мезинського НПП. Харків, 2010. Т. 1. Пояснювальна записка, книга I. 254 с.
7. Соціальна мережа «Інстаграм». URL: <https://www.instagram.com>.
8. Соціальна мережа «Тікток». URL: <https://www.tiktok.com>.
9. Туристична галузь Чернігівщини / Чернігівська обласна державна адміністрація. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=1756&tp=1>.
10. Шабардіна Ю. В. Організаційно-економічний механізм розвитку рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 2(74). С. 126-133.
11. A word without nature. URL: <https://www.worldwildlife.org>.
12. Gain Valuable Insights on the Greater App Economy. URL: <https://sensortower.com>.
13. Industry Standard Analytical Platform for transparent & fraud-free influencer marketing. URL: <https://hypeauditor.com>.
14. Introducing Financial Services from Insider Intelligence. URL: <https://www.insiderintelligence.com>.
15. IUCN, International Union for Conservation of Nature. URL: <https://www.iucn.org>.
16. The International Ecotourism Society. URL: <https://ecotourism.org>.

References

1. Butko, M. P., Samko, O. O. (2008). Osoblyvosti formuvannia ta funktsionuvannia rehionalnoho rynku turystychnykh posluh [Features of formation and functioning of the regional market of tourist services]. *Produktyvni syly i rehionalna ekonomika – Productive forces and regional economy*, 2, pp. 53-64.
2. Hetman, V. I. (2002). Osnovni zavdannia i problemy rozvytku ekoturizmu v natsionalnykh pryrodnykh parkakh i bios-fernykh zapovidnykakh Ukrainy [The main tasks and problems of ecotourism development in national nature parks and biosphere reserves of Ukraine]. *Hory i liudy (u konteksti staloho rozvytku): materialy Mizhnar. konf. prysviachenoї Mizhnar. roku hir – Mountains and people (in the context of sustainable development): materials International. conf. dedicated to the International. year of the mountains* (Vol. 1, pp. 304–313).
3. Ichnianskyi natsionalnyi pryrodnyi park: ofitsiynyi sait [Ichnia National Nature Park: official site]. <http://ichn-park.in.ua>.
4. Mezynskyi natsionalnyi pryrodnyi park: ofitsiynyi sait [Mezyn National Nature Park: official site]. <http://mezinpark.com.ua>.
5. Park pryrody «Beremytske» [Beremitske Nature Park]. <https://beremytske.com.ua>.
6. Proekt orhanizatsii terytorii, okhorony, vidtvorennia ta rekreatsiinoho vykorystannia pryrodnykh kompleksiv ta obiektiv Mezynskoho NPP [Project of organization of the territory, protection, reproduction and recreational use of natural complexes and objects of Mezynsky NNP] (2010). (Vol. 1).
7. Sotsialna merezha «Instahram» [Social network «Instagram»]. <https://www.instagram.com>.
8. Sotsialna merezha «Tiktok» [Social network «Tiktok»]. URL: <https://www.tiktok.com>.
9. Chernihivska oblasna derzhavna administratsiia [Chernihiv Regional State Administration]. *Turystychna haluz Chernihivshchyny [Tourism industry of Chernihiv region]*. <https://cg.gov.ua/index.php?id=1756&tp=1>.

10. Shabardina, Yu. V. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm rozvytku rekreatsiinoho potentsialu rehionu [Organizational and economic mechanism development regional recreation potential]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University*, 2(74), pp. 126-133.
11. A word without nature. <https://www.worldwildlife.org>.
12. Gain Valuable Insights on the Greater App Economy. <https://sensortower.com>.
13. Industry Standard Analytical Platform for transparent & fraud-free influencer marketing. <https://hypeauditor.com>.
14. Introducing Financial Services from Insider Intelligence. <https://www.insiderintelligence.com>.
15. IUCN, International Union for Conservation of Nature. <https://www.iucn.org>.
16. The International Ecotourism Society. <https://ecotourism.org>.

Кудряшова Катерина Миколаївна — кандидат економічних наук, доцент кафедри аграрних технологій та лісового господарства, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kudriashova Kateryna — PhD in Economics, Associate Professor of Agricultural Technologies and Forestry Department, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Katrinchernigov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5626-0958>

Рябуха Галина Ігорівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна)

Ryabukha Galyna — PhD in Economics, Associate Professor of Tourism Department, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: g.ryabukha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2146-7489>

УДК 628.47:332

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-71-81

*Оксана Мініна, Наталія Шадура-Никипорець***ПРОБЛЕМИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В КОНТЕКСТІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ***Oksana Minina, Nataliia Shadura-Nykyropets***WASTE MANAGEMENT PROBLEMS WITHIN
A SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONTEXT: REGIONAL FOCUS**

У статті розглянуто основні питання і проблеми, що існують у системі поводження з відходами на регіональному рівні. Виявлено дуже незадовільний стан цієї системи, суттєві територіальні диспропорції в утворенні та накопиченні відходів, низький рівень їх утилізації. Порівняльний аналіз багатьох показників продемонстрував суттєві відмінності в структурі відходів окремого регіону порівняно із середньонаціональними показниками – за джерелами утворення, за галузеву структуру, за категоріями матеріалів. Масштаби концентрації відходів на душу населення в досліджуваній сфері є в 30 разів нижчим, а середній рівень накопичення відходів на одиницю території – у 67,5 раза нижчими, ніж в Україні, що, проте, не знижує рівень загрози для екологічно збалансованого розвитку регіону. Вирішення проблем у сфері поводження з відходами на рівні окремої області пропонується через реалізацію Регіонального плану управління відходами.

Ключові слова: відходи; поводження з відходами; система управління відходами; утилізація; регіон; сталий розвиток; регіональний план.

Рис.: 8. Бібл.: 4.

The article considers the main issues that exist in the waste management system at the regional level. Study revealed extremely unsatisfactory condition of this system, significant territorial disparities in the formation and accumulation of waste, low level of their utilization. The comparative analysis of a number of indicators showed significant differences in the structure of waste in a particular region compared to the national average – by sources of generation, by industry structure, by categories of materials. The scale of waste concentration per capita in the studied area is 30 times lower, than in Ukraine on average and the average level of waste accumulation per unit area is 67.5 times lower than in Ukraine on average. That, however, does not reduce the threat to the environmentally sustainable development of the region. Solving waste management problems at the level of a particular region is offered through the implementation of the Regional Waste Management Plan.

Keywords: waste; waste management; waste management system; utilization; region; Sustainability; regional plan.

Fig.: 8. References: 4.

JEL Classification: Q53; Q01; R11

Постановка проблеми. На сучасному етапі, що характеризується зусиллями України в напрямку її інтеграції до європейського світогосподарського простору, проблеми збалансування економічних, соціальних та екологічних складових набувають особливої гостроти у зв'язку з поширенням парадигми сталого розвитку у світі як скоординованої глобальної стратегії виживання людства.

Найбільш актуальною для світової спільноти нині є проблема поводження з відходами. Сьогодні Україна залишається державою з одним із найбільших обсягів утворення та накопичення відходів серед європейських країн, а існуюча система управління відходами є дуже застарілою, що не відповідає положенням концепції екологізації виробництва та споживання. Це вимагає підвищеної уваги до вирішення проблем у сфері поводження з відходами на мікро-, мезо- та макрорівнях. Основний акцент потрібно переносити на регіональний рівень, адже процес децентралізації, що відбувається в державі, та вимоги до розробки регіональних планів поводження з відходами створюють передумови й можливості формування комплексного підходу до вирішення цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю теми відходів є її переважно прикладний характер. Зокрема, серед останніх публікацій можна відзначити практикум «Все для еколога на підприємстві – 2019» еколога-практика В. Щербини, курс «Побутові відходи – дії зараз!», який розробили й запропонували до використання на інтернет-платформі Prometheus Т. Омеляненко, А. Таранцова, Є. Аратовська,

І. Миронова, К. Косоуров як узагальнений результат своєї практичної діяльності, та багато інших практичних ініціатив. Проте не менш вагомими є і теоретичні напрацювання з цієї теми. Зокрема, правові питання поводження з відходами вивчалися в наукових працях таких дослідників, як Г. Балюк, З. Бройде, О. Гончаров, В. Зуєв, Н. Корнякова, М. Кравченко, М. Микитенко, О. Піонтковська, Т. Третяк, М. Черкашина, Ю. Юрескул та багатьох інших. Крім правових, в останніх дослідженнях розглядається і багато інших питань у сфері поводження з відходами, з-поміж яких треба виділити публікації таких дослідників, як А. Андрейченко, І. Андрощук, О. Березюк, Д. Брезицька, І. Бухта, Ж. Дерій, Г. Жук, Н. Кузьо, В. Матейчик, Є. Михайлова, М. Орфанова, П. Писаренко, В. Приходько, Л. Сербінова, Д. Токарчук, В. Трофимчук, О. Хандогіна, Н. Хумарова та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на гостроту проблеми поводження з відходами, суттєве відставання України від розвинених країн у її вирішенні, недостатню кількість досліджень регіональної специфіки і нагромадженого досвіду з цього питання, важливим видається більш деталізований аналіз регіональних аспектів, особливо в умовах формування парадигми сталого розвитку. Виявлення потенціалу в цій сфері дозволить говорити про перспективи формування сучасної системи поводження з відходами на регіональному рівні, переходу до циркулярної економіки, забезпечення гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних засад розвитку регіону.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження регіональних аспектів проблеми поводження з відходами в контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Типовим регіоном, що має цілий спектр проблем поводження з відходами, характерний, з одного боку, для держави загалом, та специфічні ознаки, які визначаються особливостями регіональної господарської системи, сукупністю соціально-економічних, демографічних та інших чинників, з іншого боку, було обрано Чернігівську область України. Область займає територію у 31,9 тис. км², що становить 5,3 % від загальної території країни, та посідає третє місце за розмірами [1], тобто територіально вона належить до однієї з найбільших областей. Чисельність населення станом на 01.01.2020 р. становила 991,3 тис. осіб, або 2,37 % від наявного населення України, тобто за кількістю населення область посідає лише 22-е місце [1; 2]. Іншими словами, за характеристиками локалізації населення Чернігівщину можна вважати аутсайдером.

Протягом 2010-2019 рр. у Чернігівській області тенденції утворення відходів були нерівномірними (рис. 1). До 2015 р. відбувалося зростання їх кількості в середньому на 18,8 % щороку, з 2015 р. загальна тенденція характеризується сповільненням: у середньому – це -5,36 % кожного року. Аналогічно змінювалася частка області в загальноукраїнських обсягах утворених відходів: з 2010 по 2015 рр. вона збільшилася утричі – з 0,09 до 0,28 %, з 2015 по 2019 рр. частка скоротилася до 0,16 %. Як показують статистичні дані, питома вага регіону в загальних обсягах утворення відходів у країні є несуттєвою [1; 2].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 1. Утворення відходів у Чернігівській області

Джерело: [1; 2].

Слід зазначити, що відходи генеруються в Чернігівській області в масштабах суттєво вищих, ніж відбувається їх знешкодження та використання (рис. 2). За досліджуваний період утилізації щороку підлягало в середньому $\frac{1}{6}$ від обсягу утворених відходів. Цей показник є нижчим, ніж в середньому по Україні і знижується. Так, у 2019 р. в області підприємствами-виробниками відходів було утилізовано 9,9 %, тоді як загалом по країні цей показник становив 24,5 %, у 2018 р. – 15,3% та 29,4 % відповідно, у 2017 р. – 17,8 % та 30,2%, у 2016 р. – 14,5 % та 28,6 %, у 2015 р. – 15,4 % та 29,6 %, у 2010 р. – 22,7 % та 34,2 % відповідно.

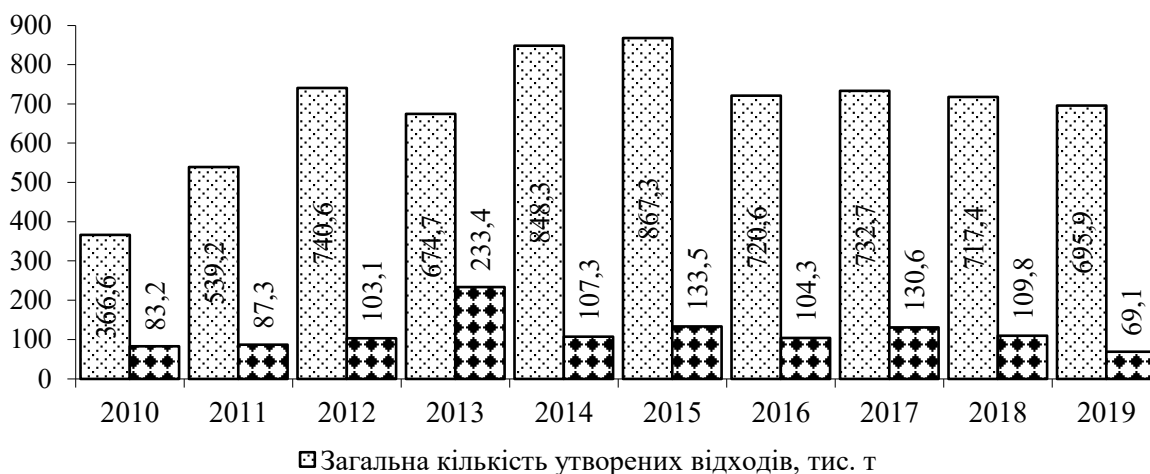

Рис. 2. Обсяги утворених та утилізованих підприємствами-виробниками відходів

Джерело: [1; 2].

Операції з утилізації відходів здійснюють не лише підприємства, що їх продукують, а й підприємства, що здійснюють операції поводження з відходами, проте обсяги утилізації такими підприємствами постійно скорочуються. Зокрема, за останні 5 років вони зменшилися удвічі. Що стосується спалених відходів, протягом 2010-2019 рр. динаміка їх обсягів не набула однозначного характеру: найменші обсяги були зафіксовані у 2013 р. (8,2 тис. т) і 2014 р. (8,6 тис. т), найбільші – у 2016 р. (15,6 тис. т). Частка області в загальнодержавному обсязі спалених відходів залишається незначною – в 2019 р. вона становила 1,3 %. Левова частка відходів спалювалася з метою отримання енергії.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Враховуючи природні та економічні фактори, основною складовою відходів, що утворюються в області, є тверді побутові та виробничі відходи IV класу небезпеки, які здебільшого видаляються на полігони, сміттєзвалища, накопичувачі тощо. У 2019 р. порівняно з 2010 р. обсяг відходів, що направляються у сховища організованого складування (поховання), зменшився у 3,5 раза. Різке скорочення відбулося в 2011 р., і в наступні роки щорічні обсяги видалених відходів були на приблизно одному рівні. Проте загальні обсяги накопичених відходів характеризуються усталеною тенденцією до нарощення – в середньому на 3,4 % щороку (рис. 3). Динаміка описується достовірною моделлю ($R^2 = 0,9933$), що може бути використана при прогнозуванні. У 2019 р. показник перевищував значення 2010 р. на 35,6 %. З 2010 р. по 2013 р. частка Чернігівської області в загальноукраїнських обсягах накопичених відходів залишалась майже незмінною (0,064-0,067 %).

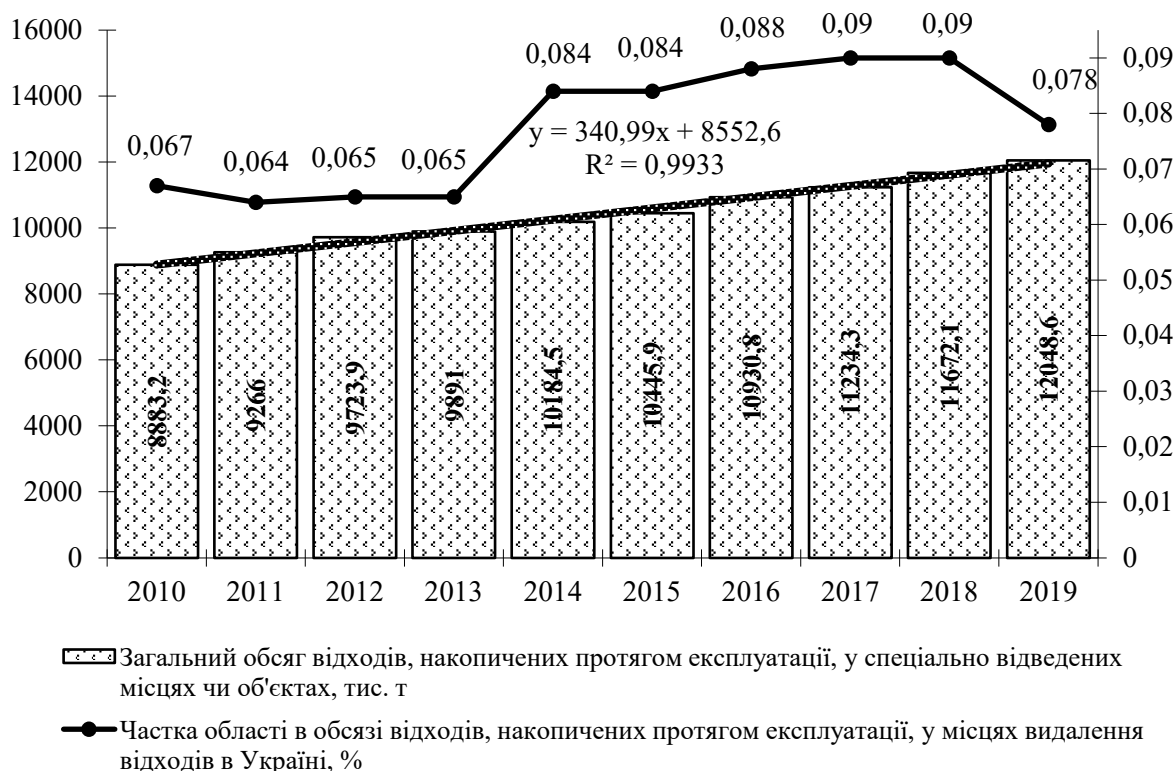

Рис. 3. Динаміка загального обсягу відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах, тис. т

Джерело: [1].

Стосовно джерел генерування відходів ситуація залишалася майже незмінною: протягом 2012-2019 рр. основна маса відходів в області утворювалася в результаті економічної діяльності підприємств та організацій; на відходи домашніх господарств у середньому щорічно припадало 30 % [3]. Натомість структура джерел генерування відходів загалом по Україні має інакший вигляд: 98 % відходів утворюються внаслідок економічної діяльності й тільки близько 2 % – від діяльності домогосподарств.

У структурі відходів за видами діяльності більша частина всіх відходів області (55,3 %) є результатом активності підприємств переробної промисловості, 23,2 % – діяльності сільського господарства, 12,8 % – підприємств з постачання електроенергії, пари та кондиційованого повітря (рис. 4).

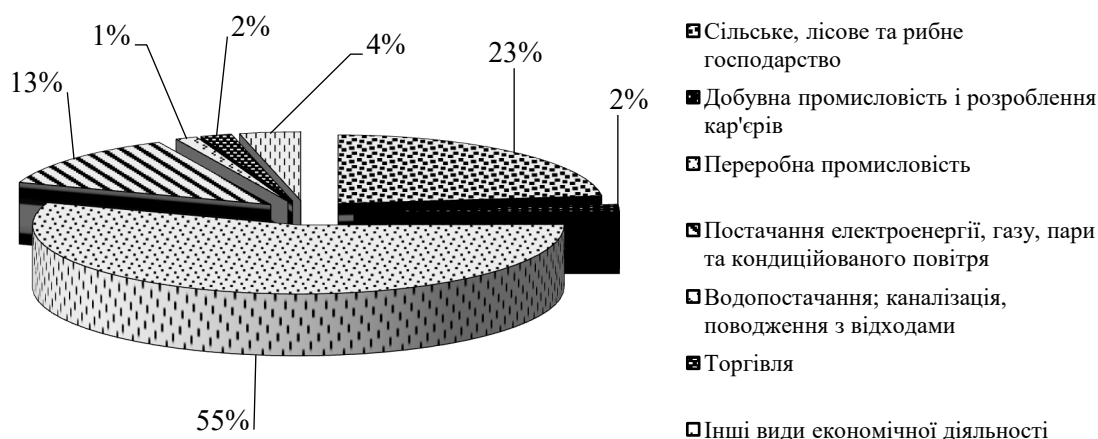

Рис. 4. Структура утворених у Чернігівській області відходів за видами економічної діяльності, 2019 р., %

Джерело: [1].

Дослідження структури утворення відходів I-IV класів небезпеки за категоріями матеріалів у 2019 році, показує, що понад 40 % відходів має рослинне походження. Також суттєву частку займають такі компоненти, як тваринні екскременти, сеча та гній, тобто побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною (17,5 %), відходи згоряння (12,8 %), побутові та подібні відходи (6,3 %), деревні відходи (6 %), залишки сортування (4,8 %). Структура відходів області за категоріями матеріалів кардинально відрізняється від загальноукраїнської картини, де домінують мінеральні відходи.

Якщо структура відходів, що утворилися внаслідок економічної діяльності, представлена всіма категоріями матеріалів, то домогосподарства генерували переважно звичайний осад, побутові та подібні відходи. Також у структурі їх відходів представлені порівняно невеликі обсяги відходів чорних, кольорових металів, паперові, картонні, пластикові відходи.

Аналізуючи середньодушовий рівень концентрації накопичених відходів (рис. 5), стає зрозумілим, що, незважаючи на скорочення чисельності мешканців Чернігівщини, обсяг накопичених відходів, що приходиться на одну особу, зростає з прискоренням. У середньому щорічний приріст показника становив 4,8 %. Якщо у 2010 р. на одного жителя області припадало 8,0 т накопичених відходів, то у 2019 р. – 12,2 т, що на 52,5 % більше, ніж у базовому році. Порівняно з аналогічним показником по Україні масштаби концентрації відходів на душу населення в Чернігівській області є суттєво нижчими. Попри скорочення різниці за досліджуваний період, відмінності між загальнодержавними та обласними показниками залишаються значними: у 2019 р. середньодушовий обсяг накопичення відходів в Україні становив 367,3 т/осіб, що у 30 разів перевищувало показник Чернігівської області.

Подібна ситуація спостерігалася і за рівнем локалізації – рівнем концентрації накопичених відходів щодо площі території. Середньорічний приріст показника становив 2,6 %. У результаті у 2019 р. на 1 км² території Чернігівської області припадало 377,7 т накопичених відходів, що на 35,6 % більше, ніж у 2010 р. Разом з позитивною динамікою середньодушового показника такі тенденції свідчать про наявність загроз для екологічно збалансованого розвитку регіону. Порівняно із середнім показником по Україні в області він залишається істотно нижчим: у 2019 р. середній рівень накопичення відходів на одиницю території по Україні становив 25500,2 т/км², що у 67,5 разів перевищувало показник Чернігівської області.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 5. Динаміка середньодушових обсягів накопичення відходів, т/осіб

Джерело: [1].

Динаміка показників загальної відходоємності суспільного виробництва на національному (відносно ВВП у цінах 2010 року) та регіональному (відносно ВРП у цінах 2010 р.) рівнях представлена на рис. 6.

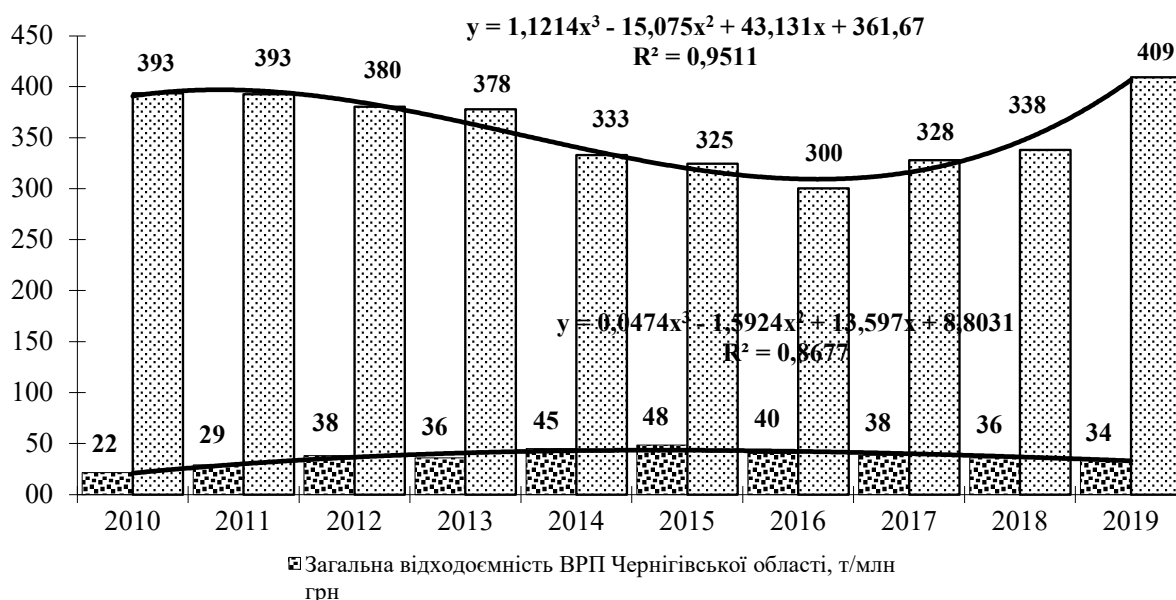

Рис. 6. Динаміка показників відходоємності реального ВВП України та реального ВРП Чернігівської області, т/млн грн

Джерело: [1].

З діаграми видно, що загальнодержавні тенденції не збігаються з регіональними. На рівні держави з 2010 по 2016 роки спостерігалась низхідна тенденція зміни показника загальної відходоємності: щороку він зменшувався в середньому на 4,4 %. Наступні три роки тренд змінив напрям на висхідний із середньорічним приростом показника у 10,87 %. Натомість на рівні Чернігівської області з 2010 р. по 2015 р. відходоємність ВРП зростала швидкими темпами – у середньому на 17,6 % щорічно. Зменшення почалося з 2016 р. і за 4 роки становило 29,7%. У 2019 р. загальна відходоємність реального ВВП України у 12 разів перевищувала загальну відходоємність реального ВРП Чернігівської області, на початку досліджуваного періоду – у 18 разів.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Описана динаміка відходоємності ВРП Чернігівської області відображується досить достовірною моделлю ($R^2 = 0,8677$), що може бути застосована для прогнозування обсягів промислових відходів.

У територіальному вимірі утворення відходів у Чернігівській області є дуже нерівномірним. Найбільша кількість відходів (59,8%), згенерована у 2019 р., припадала на м. Чернігів, Прилуцький та Городнянський райони (рис. 7). Першим за обсягами генерування відходів був обласний центр – м. Чернігів, де у 2019 р. було утворено 160,7 тис. т відходів I-IV класів небезпеки.

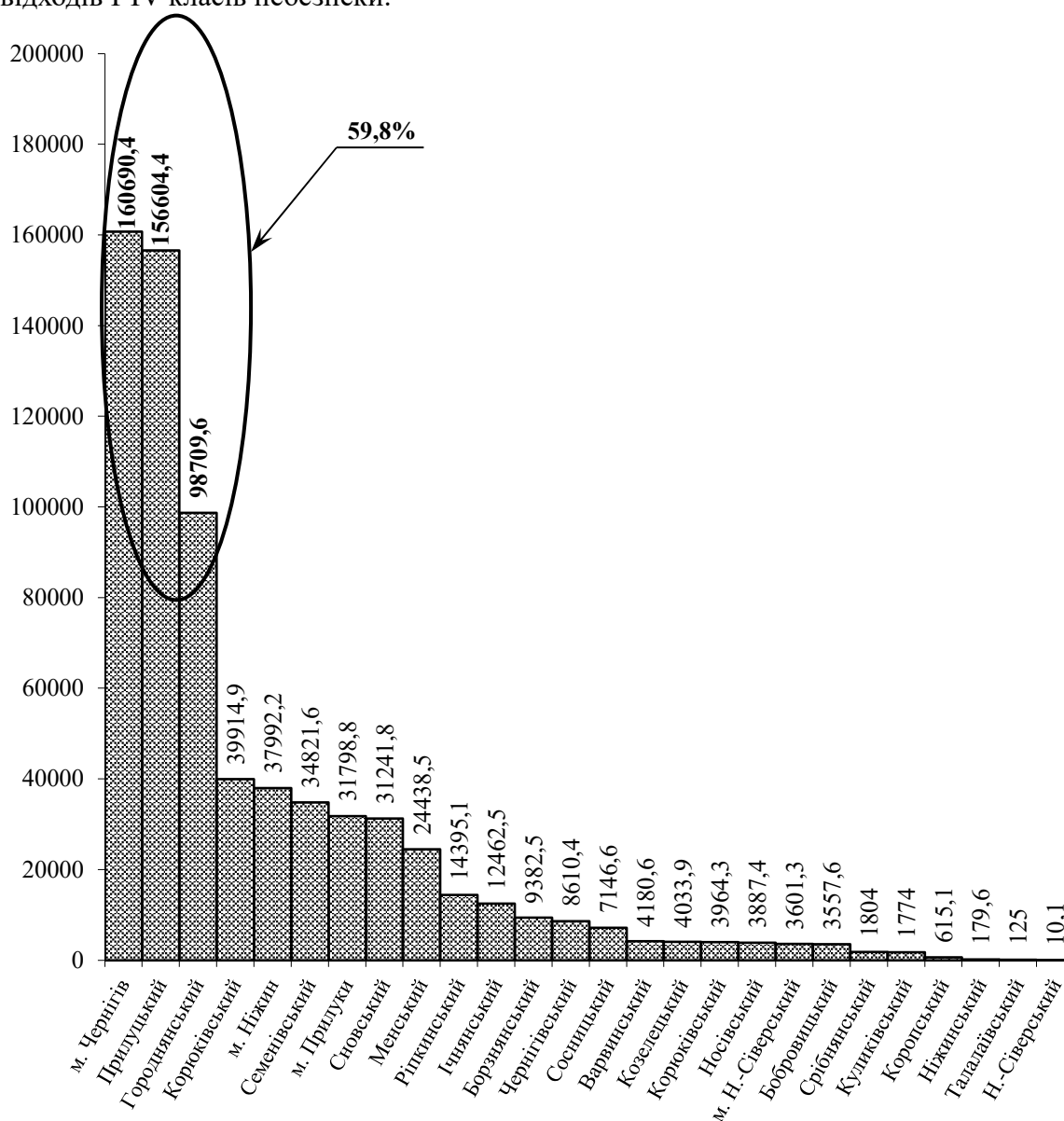

Рис. 7. Позиціонування міст та районів Чернігівської області за обсягами утворення відходів у 2019 р., т

Джерело: [1].

У територіальному вимірі найбільші обсяги відходів було видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти у м. Чернігові. Суттєво нижчими, однак порівняно високими були обсяги видалення відходів у м. Ніжині, м. Прилуки. У сукупності це формує суттєві диспропорції в показниках концентрації накопичених відходів за містами та районами області (рис. 8).

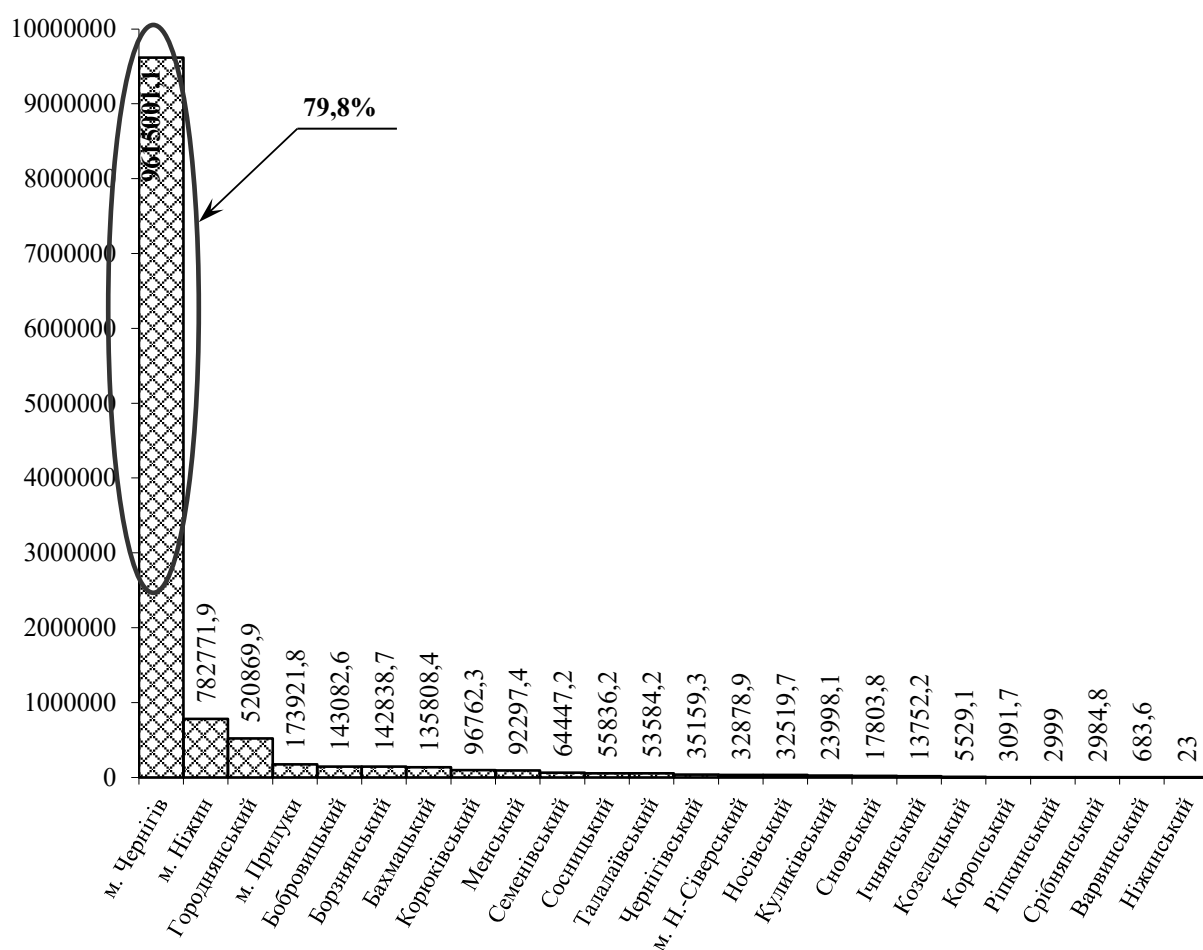

Рис. 8. Позичіонування міст та районів Чернігівської області за загальним обсягом накопичених протягом експлуатації відходів на кінець 2019 р., т [1]

Джерело: [1].

Основним місцем локалізації накопичених відходів закономірно залишається м. Чернігів. Станом на кінець 2019 р. там зосереджувалося 79,8 % (9615 тис. т) усіх відходів області, решта міст та районів мають істотно нижчі показники. Зокрема, м. Прилуки – найбільший генератор відходів в області, станом на кінець 2019 р. мало на своїй території 173,9 тис. т відходів, що становить лише 1,4 % від загальнообласного показника.

Найвищі обсяги накопичених відходів на одиницю території мали міста Чернігів, Ніжин та Прилуки. У районному вимірі за обсягом накопичених відходів на одиницю території першість у 2019 р. посідав Городнянський район.

За показником обсягу утворених відходів від економічної діяльності на одиницю реалізованої продукції у 2019 р. лідером був Городнянський район, де на кожен 1000 грн продукції припадало 107,69 кг відходів. Істотно менші, однак порівняно високі значення цього показника були зафіксовані у Семенівському районі (62,76 кг/тис. грн). Високі значення мали також Прилуцький, Сновський, Ріпкинський райони. Загалом, значення показника, вищі за середньообласний рівень, мали 9 районів області.

Стосовно розподілу джерел надходження у територіальному вимірі, найбільші обсяги відходів від виробничої сфери були в м. Чернігові (103,4 тис. т). Серед районів першість належала Семенівському, де від об'єктів виробничої сфери було отримано 7,8 тис. т відходів. Відходи від перевізників, збирачів було зафіксовано тільки у м. Чернігові, Менському та Сновському районах. Найбільші обсяги відходів, отриманих від домогосподарств,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

у Городнянському (72,2 тис. т), Семенівському (18,7 тис. т) районах, м. Чернігові (43,5 тис. т), м. Ніжині (20,3 тис. т) та м. Прилуки (17,6 тис. т). Щодо сфери послуг, то найбільші обсяги відходів (понад 60% від загальних обсягів області) було отримано від неї у Городнянському районі. Істотні обсяги відходів було отримано від підприємств сфери послуг у м. Прилуки, м. Новгород-Сіверський та Бахмацькому районі.

Порівняльний аналіз показників середньодушового рівня утворення відходів від домогосподарств показав, що найбільш інтенсивно відходи генерувалися домогосподарствами Городнянського та Семенівського районів. Вони перевищують середньообласний показник у 12,8 та 5,3 рази відповідно. Також вищі за середньообласні показники були в м. Прилуки, м. Ніжині, Борзнянському районі.

Незадовільні тренди показників накопичення відходів є результатом недоліків інфраструктури поводження з відходами. Станом на 01.01.2020 р. в Чернігівській обласний реєстр місць видалення відходів (МВВ) внесено 9 полігонів та 491 сміттєзвалище твердих побутових відходів. Вказані об'єкти займають площу 586,3046 га. Більшість діючих МВВ в регіоні (531 з 546) відноситься до категорії В – небезпечних об'єктів. Найбільше небезпечних МВВ розташовано у Городнянському (65 об'єктів) та Чернігівському (62 об'єкти) районах. Кількість непаспортизованих МВВ в області становила 161 од., з них 29 розташовано в Козелецькому, 22 – у Менському, 19 – у Ніжинському, 18 – у Новгород-Сіверському районі.

Інфраструктура утилізації та оброблення відходів Чернігівської області представлена 8 пунктами приймання/збирання відходів електронного та електричного обладнання у м. Чернігові. В регіоні відсутні пункти приймання/збирання зношених шин, пункти приймання транспортних засобів на утилізацію, пункти та установки централізованого знешкодження медичних відходів [4].

Проблеми у сфері поводження з твердими побутовими відходами на території області досягли свого найвищого рівня загострення. Стан місць видалення твердих побутових відходів становить реальну небезпеку для довкілля та населення, що проживає на прилеглих територіях. Так, наприкінці 2019 р. середній рівень завантаженості спеціально відведених місць та об'єктів видалення відходів перетнув позначку 60 %. Полігон м. Чернігова завантажений на 75,1%, м. Ніжина – на 14,3%, м. Новгород-Сіверського – на 19,6 %, звалище м. Прилуки (за площею використання) – на 62,2 %. У районному вимірі більше половини проектної потужності місць та об'єктів видалення відходів вичерпано Варвинським (69,4%), Сновським (64 %), Ічнянським (58,9 %), Борзнянським (57 %), Менським (56,5%) районами [1; 4].

Проте, навіть у районах із низьким рівнем завантаженості МВВ спостерігаються загально регіональні проблеми інфраструктури поводження з відходами: відсутні спеціальні природоохоронні споруди та системи екологічного моніторингу, не визначені технологічні карти, накопичення сміття проводиться безсистемно, ущільнення та присипка ґрунтом здійснюється не своєчасно або взагалі не проводиться, не ведеться облік відходів, не відновлюється або відсутнє обвалування, прилегла територія засмічена відходами. Недостатня кількість та технічний стан спеціалізованої техніки взагалі ставить під загрозу процес сміттєвидалення в більшості районних центрів.

За даними статистичного обліку, що формується відповідно до переліку, визначеного Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, в області обліковується 355 підприємств, що утворюють відходи. Найбільше з них сконцентровано у м. Чернігові (112 од.), м. Ніжині і м. Прилуки (по 29 од.), Ічнянському (21 од.), Семенівському (17 од.) та Корюківському (16 од.) районах. Збирання відходів забезпечує 92 підприємства, з яких 33 суб'єкти знаходяться у Чернігівському районі. Утилізацію відходів здійснює лише

1 підприємство, розташоване у Варвинському районі. Видаленням відходів займаються 82 підприємств, із яких 33 розташовані у Чернігівському районі, 14 – у Борзнянському. У 2019 р. 89 підприємств області мали спеціально відведені місця та об'єкти видалення відходів загальною кількістю 146 од., з яких 115 – для побутових відходів [1].

У Чернігівській області 14 підприємств оснащені 37 установками для спалювання відходів з метою отримання енергії загальною потужністю 19548 т/рік, лише 3 підприємства області мають установки для спалювання відходів з метою теплового перероблення відходів – їх сукупна потужність становить 5178 т/рік, 5 підприємств мають установки для утилізації та перероблення відходів загальною потужністю 118 тис. т на рік. Три з них розташовано у м. Чернігові, по одній у м. Ніжині та Варвинському районі [1].

В області існує проблема, яка на сьогодні не містить вираженого характеру, але через певний час її наслідки будуть становити реальну загрозу як об'єктам довкілля, так і здоров'ю населення прилеглих територій. Суть її полягає в тому, що в результаті життєдіяльності населення утворюються відходи, які містять небезпечні складові, зокрема відпрацьовані люмінесцентні та енергозберігаючі лампи, відпрацьовані хімічні джерела струму, зіпсована електронна техніка та електричне обладнання, відходи автотранспорту тощо. Враховуючи досягнення науково-технічного прогресу, обсяги побутових відходів, що утворюються у населення та містять небезпечні складові, будуть постійно збільшуватися. Вказані групи відходів в основному не вилучаються, а вивозяться на полігони та сміттєзвалища за унітарною схемою видалення. При цьому на цьому етапі неможливо оцінити їх обсяги та наслідки для довкілля.

Зазначена проблеми за відсутності відповідної інфраструктури щодо збору й переробки таких відходів та цільового фінансування не вирішується. Основні причини такого становища – відсутність коштів у органів місцевого самоврядування, на яких покладена відповідальність за забезпечення цієї ділянки роботи, та неналежне виконання обов'язків визначеними комунальними підприємствами.

Висновки і пропозиції. На сьогодні проблема поводження з відходами є однією з найбільш актуальних серед низки екологічних проблем регіону. Відходи, як один із найбільших забруднювачів довкілля, накопичуються в Чернігівській області в масштабах суттєво вищих, ніж відбувається їх утилізація. Попри те, що загальна тенденція щодо утворення відходів у регіоні характеризується сповільненням, рівень їх утилізації залишається дуже низьким та суттєво відстає від показників європейських країн.

Абсолютно нерозвинутою залишається система роздільного збору твердих побутових відходів, відсутня відповідна інфраструктура, не набули поширення технології переробки, обробки та використання цих відходів як вторинної сировини, рівень їх захоронення складає 99,8 %.

На державному рівні у 2017 р. було схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року, а у 2019 р. затверджено Національний план управління відходами до 2030 року, що заклали основу реформі управління відходами в Україні, перехід до сучасної ефективної системи, побудованої на прогресивних європейських принципах.

На регіональному рівні вирішення цього питання на першому етапі відбувається шляхом розробки і реалізації Регіональних планів управління відходами, що мають стати відправною точкою для впровадження реформи на місцевому рівні. У Чернігівській області такий План також розроблено. Його реалізація дозволить суттєво знизити обсяги захоронення відходів, побудувати сучасну інфраструктуру їх переробки, вирішити проблему надмірної кількості МВВ, що не відповідають нормам, суттєво покращити екологічний стан у регіоні.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області: [офіційний сайт]. URL: <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3 (11). С. 39-45.
4. Офіційний сайт Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: <http://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15780&tp=1&pg=>.

References

1. Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti [Main Department of Statistics in Chernihiv Region]. <http://www.chernigivstat.gov.ua/books/silgosp.php>.
2. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Derii, Zh. V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(11)), pp. 39-45.
4. Ofitsiyniy sait Departamentu ekolohii ta pryrodnykh resursiv Chernihivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Department of Ecology and Natural Resources of Chernihiv Regional State Administration]. <http://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15780&tp=1&pg=>.

Мініна Оксана Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет “Чернігівська політехніка” (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Minina Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: minina.ok.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

Researcher ID: H-1167-2016

Шадуро-Никипорець Наталія Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет “Чернігівська політехніка” (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Shadura-Nykyvorets Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of theoretical and applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nikiporetc@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

Researcher ID: H-1176-2016

УДК 338.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-82-90

Тетяна Гоголь, Владислава Пономаренко

**ВПЛИВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ Й ОПОДАТКУВАННЯ
НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ ТА ОБ'ЄДНАНИХ АРАБСЬКИХ ЕМІРАТІВ**

Tatyana Gogol, Vladyslava Ponomarenko

**THE IMPACT OF ACCOUNTING AND TAXATION ON THE ECONOMY
OF UKRAINE AND THE UNITED ARAB EMIRATES**

У статті визначено місце, яке посідає Україна та Об'єднані Арабські Емірати у світовій економіці у 2019 році відповідно до класифікації країн за методикою Світового банку, проаналізовано основні показники економічного розвитку за 2019 рік, здійснено аналіз структури ВВП в ОАЕ та в Україні. Також побудовано графіки річного ВВП на душу населення в досліджуваних країнах протягом 2005-2019 рр. Спираючись на законодавчі документи досліджуваних країн, встановлено наявні стандарти у сфері ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності й необхідність їх застосування для різних суб'єктів господарської діяльності. При цьому визначено головні органи, що регулюють питання, пов'язані з бухобліком, та розкрито їхню функціональну спрямованість. Розглянуто механізм податкової системи як України, так і Об'єднаних Арабських Еміратів, і відповідну нормативно-правову базу, яка регламентує оподаткування. Визначено вплив бухгалтерського обліку й оподаткування на економіку аналізованих держав.

Ключові слова: економіка; ВВП; бухгалтерський облік; складання фінансової звітності; МСФЗ; податкова система; оподаткування; податки; Україна; ОАЕ.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 18.

The article identifies the place of Ukraine and the United Arab Emirates in the world economy in 2019 according to the classification of countries according to the World Bank, analyzes the main indicators of economic development in 2019, analyzes the structure of GDP in the UAE and Ukraine. Also, graphs of annual GDP per capita in the studied countries during 2005-2019 were constructed. Based on the legislative documents of these countries, the existing standards in the field of accounting and financial reporting and the need for their application to various business entities. At the same time, the main bodies regulating issues related to accounting have been identified and their functional orientation has been revealed. The mechanism of the tax system of both Ukraine and the United Arab Emirates, as well as the relevant legal framework governing taxation are considered. The influence of accounting and taxation on the economy of the analyzed states is determined.

Keywords: economy; GDP; accounting; preparation of financial statements; IFRS; the tax system; taxation; taxes; Ukraine; UAE.

Fig.: 2. Table: 3. References: 18.

JEL Classification: P52, O40, M41, E62

Постановка проблеми. Прозоре відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку є фундаментальною основою ефективного ведення бізнесу в кожній країні та, безперечно, передумовою розвитку як відповідної галузі, так і самої економіки загалом. Стала законодавча база також відіграє не останню роль у процесі функціонування і підприємств, і держави. Однак змінюється світ, пришвидшується процес глобалізації, удосконалюються виробничі потужності, відбувається оцифрування бізнесу, люди по-новому сприймають явища і процеси, які були звичними для них раніше. Усе це дає поштовх для покращення життя, підвищення економічного розвитку країн і, звичайно, модернізації нормативно-правової бази. До того ж податкова система формує надходження до бюджету, і тим самим забезпечує не лише виконання державою її функцій, але й дає можливість побачити перспективи сталого розвитку для країни. Ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності, законодавчі норми, властиві механізми оподаткування викладають шлях до процвітання держави, хоча їхній вплив є неоднозначним. Саме тому постає питання дослідження цих компонентів та їхнього впливу на економіку країн із різним рівнем економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо рівня економічного розвитку, аспектів бухгалтерського обліку й оподаткування України та Об'єднаних Арабських Еміратів вивчали такі науковці, як М. Шигун, П. Гайдуцький, В. Жук, Г. Лещук, І. Тернова, І. Мудрієвська, Г. Яценко, М. Скрипниченко, А. Томашевська, Т. Смиковчук, І. Дулі, Р. Колісниченко, В. Назарков, К. Полтавченко, М. Кравченко, Р. Покин'єчерета, В. Слюсаренко, К. Філіп, О. Трофименко, Е. Трофименко, Н. Логінова, О. Мазіна,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В. Олійник. Вони здійснили вагомий внесок у науку, розкривши цю проблему у своїх працях, виділивши особливості як бухгалтеріку, фінзвітності, елементів податкової системи, так і нормативно-правового забезпечення, що регламентує ці питання.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Кожен рік має свої переваги та недоліки стосовно реалізації поставлених завдань (затвердження і виконання планів, наприклад, виконання державного бюджету країни, або ж своєчасне внесення відповідних змін у нормативно-правові акти з метою усунення неузгодженостей у законодавстві), формуючи при цьому загальний вплив на економіку держави. Так, макроекономічні показники розвитку відображають величину змін. Нові закони вносять свої корективи як у ведення господарської діяльності, так і у сферу оподаткування. Багато наукових робіт розкривають ці питання. Однак, щоб краще досягнути досягнутий рівень економічного розвитку загалом, варто звернути увагу одночасно й на місце країни у світовій економіці, і на вивчення основ бухгалтерського обліку, їх нормативно-правовий фундамент, і на механізм оподаткування. Це дозволить проаналізувати як теперішній стан економіки, так і окреслити перспективи майбутнього економічного зростання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження впливу бухгалтерського обліку й оподаткування на економіку України та Об'єднаних Арабських Еміратів, аналіз основних індикаторів економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Процвітання кожної країни залежить від її економіки, яка, у свою чергу, підносить державу на відповідний рівень розвитку. Так, деякі країни посідають більш провідні позиції у світі, зважаючи на власний досвід, а інші – лише починають свій шлях. З метою порівняння і аналізу досягнутого рівня розвитку, систем оподаткування і ведення бухгалтерського обліку у двох зовсім не схожих одна на одну державах, звернемо увагу насамперед на їхнє місце в економічному світовому просторі, потім на мову ведення бізнесу, тобто на сам бухгалтерський облік, а також на елементи податкової системи – податки, чим і окреслимо особливості в зазначених сферах кожної країни.

По-перше, визначимо, які місця посідають аналізовані держави у світовій економіці. Схиляючись до класифікації країн за методикою Світового банку (ВВП на душу населення), бачимо, що Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) належать до розвинутих держав із великим рівнем доходів і посідають 19-е місце у світі [1]. Натомість Україна належить до країн, що розвиваються, із середнім рівнем доходів на душу населення і посідає 112-у позицію [1]. Наведемо основні показники економічного розвитку досліджуваних країн у вигляді табл. 1 та відсотки ВВП, які припадають на провідні галузі, у таблиці 2.

Таблиця 1

Індикатори економічного розвитку ОАЕ та України за 2019 рік

Індикатор	ОАЕ	Україна
ВВП на душу населення (поточний долар США)	43 103,32	3 659,03
Приріст ВВП на душу населення (річний, %)	0,23	3,83
ВВП (поточний долар США, тис.)	421 142 267,94	153 781 069,12
Інфляція, дефлятор ВВП (річний, %)	-1,90	8,12

Джерело: [1].

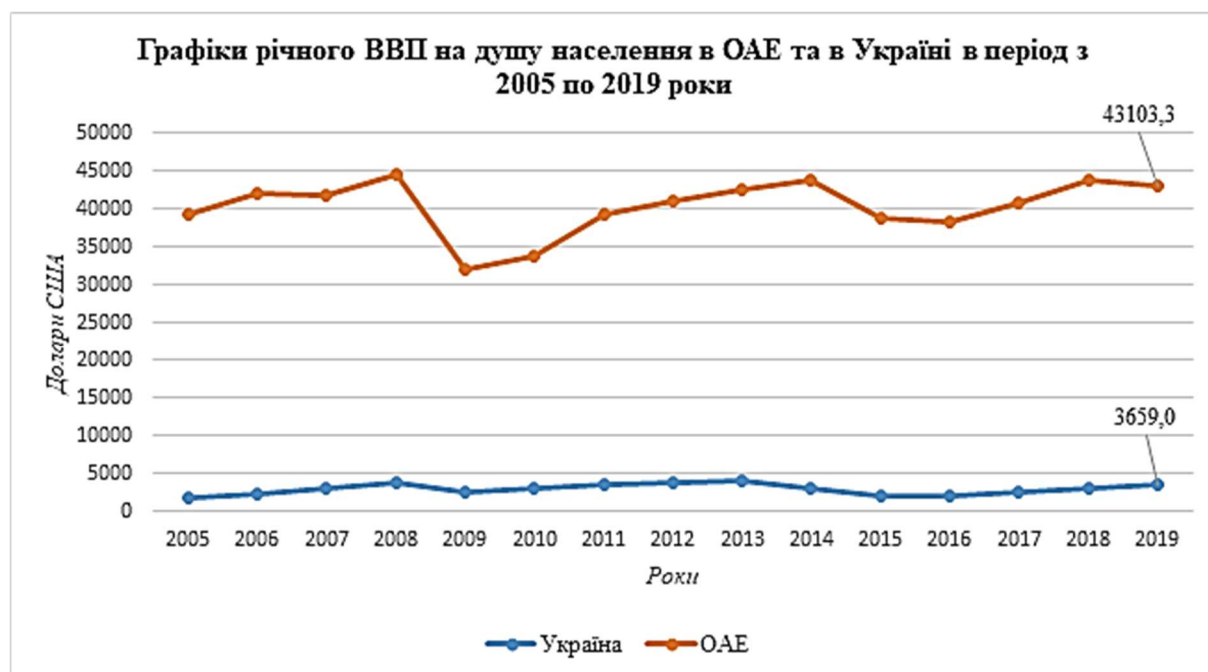
Таблиця 2

Структура ВВП в ОАЕ та в Україні за 2019 рік

Показник	ОАЕ	Україна
Валовий внутрішній продукт, млн дол. США	421,1	153,8
Сільське господарство, % від ВВП	1	9
Промисловість, % від ВВП	46	23
Виробництво, % від ВВП	9	11
Послуги, додана вартість (% від ВВП)	53,1	54,4

Джерело: [2].

Проаналізувавши наведені дані, можна зробити висновок, що в ОАЕ за 2019 рік ВВП на душу населення становить понад 43 тис. дол. США, в Україні ж – майже у 12 разів менше. На рис. 1 прослідковуються різноманітні коливання ВВП на душу населення протягом 2005-2019 рр., але попри на тенденцію спадання цього показника протягом 2019 року в Об'єднаних Арабських Еміратах, їм притаманний хоч і не значний, але все ж таки додатний приріст ВВП на душу населення (оскільки в розрахунку взято величини реального ВВП), при цьому на 3,6 % випереджає Україна. Однак звертаємо увагу на дефлятор ВВП, і одразу стає зрозуміло, що цей приріст не що інше, як наслідок інфляції (8,12 %). Також варто звернути увагу й на від'ємне значення цього показника в ОАЕ, що вказує на зниження загального рівня цін в економіці держави. Тепер звернемо увагу на таблицю 2, яка відображає відсоток ВВП у таких галузях, як сільське господарство, промисловість, виробництво та невиробнича сфера. ВВП в ОАЕ майже на половину складається із надходжень від промисловості, в Україні – майже на чверть, але відсоток надходжень від сільського господарства в 9 разів більший, ніж в ОАЕ. До того ж питома вага ВВП з надання послуг (включаючи додану вартість) в обох державах коливається близько 54 %.

Рис. 1. Графіки річного ВВП на душу населення в ОАЕ та в Україні у період з 2005 по 2019 роки

Джерело: побудовано авторами на основі [1].

Таким чином, зважаючи на таку багатогранність відмінностей у розглянутих індикаторах розвитку, можемо стверджувати, що ОАЕ є розвинутою країною з передовим досвідом, а Україна посідає не останнє місце серед країн, що розвиваються.

По-друге, проаналізуємо організацію бухгалтерського обліку у двох країнах. Відповідно до пп. 18 п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України» від 20.08.2014 року № 375 Мінфін є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що здійснює державне регулювання бухгалтерського обліку, фінансової, бюджетної звітності та аудиту в Україні, розробляє стратегію розвитку національної системи бухгалтерського обліку, а також визначає єдині методологічні засади, обов'язкові для всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування (крім банків),

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

здійснює адаптацію законодавства з питань бухгалтерського обліку та аудиту в Україні до законодавства ЄС, надає індивідуальні роз'яснення з цих питань, якщо вони належать до діяльності заявників [9].

В Україні згідно із Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 року № 996-XIV (ст. 12¹) передбачено застосування міжнародних стандартів [4]. Для деяких підприємств вони є обов'язковими (ч. 2 ст. 12¹ Закону № 996-XIV):

«Підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами» [4].

Крім того, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності регламентується як національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (НП(С)БО), так і національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі та міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ), введеними в дію відповідно до законодавства, залежно від того, які з наведених стандартів застосовуються підприємством [4].

МСФЗ стали обов'язковими в Україні для всіх компаній, чії цінні папери циркулюють на публічному ринку, з 1 січня 2012 року [12]. Додатково МСФЗ дозволено було застосовувати з 1 січня 2011 року, а банки станом на цю дату повинні були вже перейти на МСФЗ у складанні річної фінансової звітності; щодо квартальної, то це відбулося дещо пізніше, а саме з першого кварталу 2016 року [12]. Цю вимогу Національний банк України виклав у Постанові № 540 від 18 серпня 2015 року в пп. 2 п. 3:

«Банк складає проміжну фінансову звітність у комплекті скороченої фінансової звітності відповідно до МСБО 34 „Проміжна фінансова звітність”. Комплект скороченої проміжної фінансової звітності має містити інформацію у розрізі всіх заголовків та проміжних підсумків, що були включені в останню річну фінансову звітність» [10].

Варто зазначити, що Стандарт МСФЗ для малих і середніх підприємств (МСП) в Україні офіційно не прийнятий, але згідно з абз. 2 п. 1 розд. IV НП(С)БО 1 його можуть використовувати підприємства, які зобов'язані застосовувати міжнародні стандарти фінансової звітності відповідно до законодавства, а також ті підприємства, які прийняли таке рішення самостійно (за винятком тих, на які не поширюється сфера застосування МСФЗ для МСП), при цьому використовуючи форми звітів, затверджені НП(С)БО 1 [8; 12].

Так розпочався перехід на міжнародні стандарти у різних сферах економіки в Україні. До того ж усі стандарти МСФЗ перекладені українською мовою, а процес перекладу координується Фондом МСФЗ, щоб забезпечити постійний переклад останніх оновлень [12].

В Об'єднаних Арабських Еміратах національним бухгалтерським органом є Асоціація бухгалтерів та аудиторів (*англ. The Accountants & Auditors Association (AAA)*), яка зареєстрована як неприбуткова організація, що забезпечує здійснення ключових стратегічних ініціатив для розвитку бухгалтерської та фінансової спеціалізації в країні, а також активно співпрацює з відповідними органами влади, щоб запропонувати стандарти бухгалтерського обліку й аудиту та нові нормативні стандарти для фаху [14]. На жаль, ця організація не затверджує стандарти бухобліку, а лише може їх рекомендувати [13]. Що ж стосується національних стандартів бухгалтерського обліку, то на сьогодні можна констатувати їх відсутність [13].

Головним нормативно-правовим документом у цій сфері виступає Закон „Про комерційні компанії” від 01.07.2015 року № 2 (Закон ОАЕ № 2), який вимагає від усіх компаній застосовувати міжнародні стандарти та практики бухгалтерського обліку під час підготовки своїх рахунків [5; 13]. Так, ОАЕ прийняли стандарти МСФЗ та МСФЗ для МСП. Відповідно до ст. 26 Закону ОАЕ № 2:

– кожна компанія повинна вести бухгалтерські записи, в яких відображаються здійснені нею операції, щоб у будь-який момент мати можливість розкрити фінансове становище компанії та забезпечити партнерам або акціонерам підтвердження, що її рахунки зберігаються належним чином;

– кожна компанія зберігає свої бухгалтерські книги в головному офісі протягом принаймні 5 років з моменту закінчення фінансового року компанії;

– компанія може зберігати електронну копію оригіналу документів, що наявні на зберіганні в ній відповідно до контролю, виданого Міністерським рішенням [5].

Звернемо увагу й на те, що не всі МСФЗ перекладені арабською мовою, нині цей процес триває [13]. Так, Фонд МСФЗ координує публікацію щорічного обмеженого обсягу міжнародних стандартів місцевою мовою [13].

Таким чином, обидві держави практикують застосування міжнародних стандартів фінансової звітності, але в Україні використовують ще й П(С)БО і НП(С)БО в різних секторах економіки відповідно до чинного законодавства, а сам процес переходу офіційно розпочався на чотири роки раніше, ніж в ОАЕ, хоча так і не набув загального характеру. Важливе значення має і наявність МСФЗ, викладених українською мовою, що забезпечує краще розуміння матеріалу як спеціалістами цього фаху, так і бухгалтерами, які не володіють англійською мовою, що, у свою чергу, впливає на швидкість поширення міжнародних стандартів на теренах України.

По-третє, встановимо особливості податкових систем аналізованих країн у розрізі існуючих податків і їхніх ставок. Насамперед згадаємо, що відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, їх вичерпний перелік та порядок адміністрування, платників, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства регламентує Податковий кодекс України (ПКУ) [3]. Відповідно до ст. 8 ПКУ в Україні встановлюються загальнодержавні і місцеві податки та збори (рис. 2) [3].

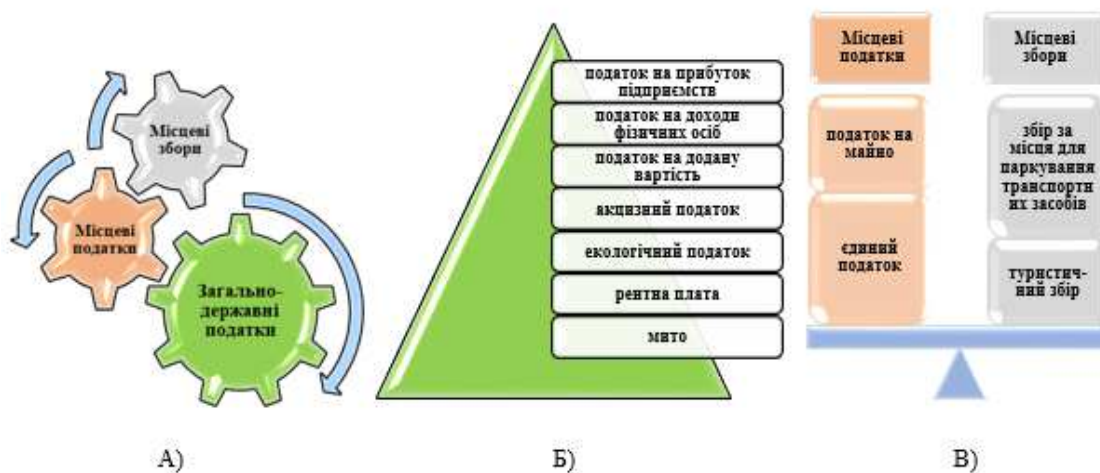

Рис. 2. Податкова система України:

А – класифікація податків; Б – види загальнодержавних податків; В – види місцевих податків і зборів
Джерело: розроблено авторами на основі [3].

Як бачимо, з рис. 2, Б, в Україні затверджено 7 загальнодержавних податків, кожному з яких притаманні свої особливості нарахування та сплати, визначені ПКУ.

В ОАЕ, на відміну від української, система оподаткування лише почала своє формування щодо деяких її елементів. Так, Закон «Про акцизний податок» від 01.10.2017 року № 7 (Закон ОАЕ № 7) запровадив стягнення акцизного податку в основному з тютюно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вих виробів, газованих та енергетичних напоїв, а також з інших некорисних товарів для населення, які виготовляються або імпортуються на територію ОАЕ [6]. Згідно зі ст. 3 цього Закону ставка податку не повинна перевищувати 200 % ціни; а ст. 11 регламентується включення податку в рекламовану ціну, тобто оголошені ціни акцизних товарів уже включають цей податок (крім випадків, визначених Законом ОАЕ № 7) [6]. До того ж зазначено, що від оподаткування звільняються акцизні товари, які експортуються (ст. 12 Закону ОАЕ № 7) [6].

Не набув чинності й ще один нормативно-правовий документ, а саме Закон «Про ПДВ» від 01.01.2018 року № 8 (Закон ОАЕ № 8), який врегулював питання стосовно нарахування та сплати податку на додану вартість. Відповідно до ст. 3 цього Закону стандартна ставка встановлена в розмірі 5 %; а ст. 38 передбачає відображення рекламної ціни вже з урахуванням ПДВ [7]. Статтею 45 Закону ОАЕ № 8 перераховано товари й послуги, які підлягають нульовій ставці, серед них: прямий або непрямий експорт, міжнародний транспорт пасажирів та товарів, постачання або імпорт інвестиційних дорогоцінних металів, постачання сирової нафти та природного газу й інші [7]. Звільняються від сплати податку на додану вартість:

- фінансові послуги, визначені відповідно до чинного законодавства;
- постачання житлових будинків шляхом продажу чи здавання в оренду, крім тих, що мають нульову ставку податку;
- постачання землі;
- постачання місцевого пасажирського транспорту (ст. 46 Закону ОАЕ № 8) [7].

Що стосується реєстрації як платника ПДВ, то згідно з п. 1 ст. 13 вона має обов'язковий характер у разі, якщо загальна вартість усіх поставок перевищує або межу обов'язкової реєстрації за попередній 12-місячний період або обов'язковий поріг реєстрації протягом наступних тридцяти днів після її здійснення [7]. Крім того, передбачена й добровільна реєстрація відповідно до ст. 17 Закону ОАЕ № 8 [7].

А тепер порівняємо всі дані про податки в Україні та в Об'єднаних Арабських Еміратах за допомогою таблиці 3.

Таблиця 3

Загальнодержавні податки та їх ставки в ОАЕ та в Україні

Податок	Нормативна ставка податку у відсотках від бази оподаткування	
	ОАЕ	Україна
Податок на прибуток підприємств	–	18
Податок на доходи фізичних осіб	–	18
Податок на додану вартість	5	20
Акцизний податок	різні ставки до 200 %	різні ставки
Екологічний податок	–	різні ставки
Рентна плата	–	різні ставки
Мито	–	різні ставки

Джерело: [3; 6; 7; 15-18].

Таким чином, спостерігаємо диспропорцію в кількості податків, і ставка ПДВ в Україні більша в чотири рази. Варто відзначити, що в табл. 3 дані про ставки в ОАЕ є стандартними, тобто відносяться до кожного емірату у складі федерації, які, у свою чергу, також можуть затверджувати як інші місцеві податки та збори, так і відповідні їм ставки оподаткування [6; 7; 15]. Також треба звернути увагу і на наявність вільних економічних зон, де податки стягуються відповідно до спеціальних режимів, а то і взагалі відсутні.

З метою уникнення подвійного оподаткування та запобігання податкових ухилень стосовно податків на доходи і капітал між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами було укладено угоду від 22.01.2003 року, яка «застосовується до податків на доходи і на капітал, що стягуються від імені Договірної Держави або її політико-адміністративних підрозділів, або місцевих органів влади, або місцевих урядів, незалежно від способу їх стягнення» (п. 1 ст. 2 цієї угоди) [11].

Так, обґрунтовуючи відмінності, можемо стверджувати, що питання стосовно справляння податків та зборів більш точно прописані в Податковому кодексі України за кожним їх видом, що полегшує пошук потрібної інформації та її сприйняття; у законодавчій базі ОАЕ наявні декілька документів, що регламентують оподаткування. На противагу семи українським загальнодержавним податкам у податковій системі ОАЕ існує лише два, які застосовуються до всіх еміратів. Це пояснюється тим, що кожній державі притаманна своя форма правління, а саме: Україна – унітарна парламентсько-президентська республіка, ОАЕ – федерація абсолютних монархій (із семи еміратів) [17; 18].

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що Україна посідає 112-е місце за оцінкою Світового банку у 2019 році за рівнем економічного розвитку із 185 країн світу, натомість Об'єднані Арабські Емірати – на дев'яносто три сходинки вище, що підкреслює передовий досвід їхнього розвитку в економічному світовому просторі. Що стосується величини річного ВВП на душу населення, то в Україні вона становить 3659,03 дол. США і майже в 12 разів є меншою за розмір цього індикатора в ОАЕ. При цьому структурна частка ВВП, яка припадає на сільське господарство, вказує на перевагу аграрного напрямку в економіці України, у свою чергу, питома вага ВВП, що належить промисловості ОАЕ, чітко окреслює спрямованість Об'єднаних Арабських Еміратів на індустрію. Незважаючи на відмінності розвитку секторів економіки, обидві країни нарощують ВВП на душу населення, про що свідчить додатний приріст такого показника, і тим самим покращують добробут усіх своїх громадян, забезпечуючи їм світле майбутнє. Спільним для обох держав є застосування МСФЗ у системі бухгалтерських рахунків та складанні фінансової звітності; відмінним – те, що в ОАЕ не існує національних стандартів, а відповідний орган, що регулює питання в цій сфері, не має повноважень щодо їх затвердження. До того ж система оподаткування в Україні закріплена Податковим кодексом від 2 грудня 2010 року, а перший елемент податкової системи Об'єднаних Арабських Еміратів – акцизний податок, лише з 1 жовтня 2017 року, що вказує на початок процесу формування загальнодержавних податків у цій країні. Отже, зважаючи на особливості економічного розвитку, відмінності бухгалтерського обліку та оподаткування в аналізованих країнах, можемо стверджувати, що економіка ОАЕ вже процвітає, а уряд і надалі оновлює нормативну базу; Україна ж лише виходить на шлях розквіту соціально-економічного добробуту країни, рухаючись кроками інтеграції та модернізуючи чинне законодавство.

Список використаних джерел

1. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>.
2. World Development Indicators: Structure of output. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>.
3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
5. Federal Law No.2 of 2015 on Commercial Companies (2015, July 1). URL: <http://rakez.com/Portals/0/Download/UAE-Rules-and-Regulations/Federal-Law-No-2-of-2015-on-Commercial-Companies.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Federal Law No. 7 of 2017 on Excise Tax (2017, October 1). URL: <https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/Federal%20Decree-Law%20No.7%20of%202017%20on%20Excise%20Tax.pdf>.

7. Federal Law No. 8 of 2017 on VAT (2018, January 1). URL: [https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/VAT%20Decree-Law%20No.%20\(8\)%20of%202017%20-%20English.pdf](https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/VAT%20Decree-Law%20No.%20(8)%20of%202017%20-%20English.pdf).

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

9. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

10. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 жовтня 2011 року № 373: Постанова Правління Національного банку України від 18 серпня 2015 р. № 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0540500-15#Text>.

11. Про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і капітал: Угода між Урядом України і Урядом Об'єднаних Арабських Еміратів від 22 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784_003#Text.

12. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: Ukraine. URL: <https://www.ifrs.org/-/media/feature/around-the-world/jurisdiction-profiles/ukraine-ifrs-profile.pdf>.

13. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: United Arab Emirates. URL: <https://www.ifrs.org/-/media/feature/around-the-world/jurisdiction-profiles/united-arab-emirates-ifrs-profile.pdf>.

14. About Accountants & Auditors Association. URL: http://aaa4uae.ae/?page_id=474.

15. Вихід на ринок Об'єднаних Арабських Еміратів. URL: <https://uae.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/vihid-na-rinok-obyednanih-arabskih-emirativ>.

16. World Bank Group (2019). Paying Taxes 2019. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Special-Reports/PwC---Paying-Taxes-2019---Smaller-19112018.pdf>.

17. Economy Profile Ukraine. Doing Business 2020 (2018). URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>.

18. Economy Profile United Arab Emirates. Doing Business 2020 (2018). URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/united-arab-emirates/ARE.pdf>.

References

1. World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

2. World Development Indicators: Structure of output. <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>.

3. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Code of Ukraine № 2755-VI (of December 2, 2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

4. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine], Law of Ukraine № 996-XIV (of July 16, 1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian].

5. Federal Law No. 2 of 2015 on Commercial Companies (2015, July 1). <http://rakez.com/Portals/0/Download/UAE-Rules-and-Regulations/Federal-Law-No-2-of-2015-on-Commercial-Companies.pdf>.

6. Federal Law No. 7 of 2017 on Excise Tax (2017, October 1). <https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/Federal%20Decree-Law%20No.7%20of%202017%20on%20Excise%20Tax.pdf>.

7. Federal Law No. 8 of 2017 on VAT (2018, January 1). [https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/VAT%20Decree-Law%20No.%20\(8\)%20of%202017%20-%20English.pdf](https://www.mof.gov.ae/en/lawsAndPolitics/govLaws/Documents/VAT%20Decree-Law%20No.%20(8)%20of%202017%20-%20English.pdf).

8. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» [National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General requirements for financial reporting"], Standard № 73 (on February 7, 2013). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo finansiv Ukrainy [On approval of the Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 375 (of August 20, 2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>.

10. Pro vnesennia zmin do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24 zhovtnia 2011 roku № 373 [On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine of October 24, 2011 № 373], Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine № 540 (of August 18, 2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0540500-15#Text>.

11. Pro unyknennia podviinoho opodatkuvannia ta poperedzhennia podatkovykh ukhylen stosovno podatkov na dokhody i kapital [On the avoidance of double taxation and the prevention of fiscal evasion with respect to taxes on income and on capital], Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the United Arab Emirates (of January 22, 2003). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784_003#Text.

12. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: Ukraine. <https://www.ifrs.org/-/media/feature/around-the-world/jurisdiction-profiles/ukraine-ifrs-profile.pdf>.

13. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: United Arab Emirates. <https://www.ifrs.org/-/media/feature/around-the-world/jurisdiction-profiles/united-arab-emirates-ifrs-profile.pdf>.

14. About Accountants & Auditors Association. http://aaa4uae.ae/?page_id=474.

15. Vykhid na rynek Obiednanykh Arabskykh Emirativ [Entering the market of the United Arab Emirates]. <https://uae.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/vihid-na-rinok-obyednanih-arabskih-emirativ>.

16. World Bank Group (2019). Paying Taxes 2019. <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Special-Reports/PwC---Paying-Taxes-2019---Smaller-19112018.pdf>.

17. Economy Profile Ukraine. Doing Business 2020 (2018). <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>.

18. Economy Profile United Arab Emirates. Doing Business 2020 (2018). <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/united-arab-emirates/ARE.pdf>.

Гоголь Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Gogol Tetyana – Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tatyana.gogol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7830-2936>

Пономаренко Владислава Сергіївна – студентка, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ponomarenko Vladyslava – Student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: potestatengloria@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7777-6155>

УДК [330.837:336]330:004(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-91-110

Максим Дубина, Ольга Попело, Олена Тарасенко

**ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Maksym Dubyna, Olha Popelo, Olena Tarasenko

**INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS OF THE FINANCIAL SYSTEM
OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY
DEVELOPMENT**

У статті розглянуто питання інституційних трансформацій фінансової системи, які відбуваються в епоху становлення цифрової економіки. Відповідно, проаналізовано сутність фінансової системи та її структуру, що здійснено через дослідження сформованих у наукових працях підходів до розгляду природи такої системи, її композиції. Також у статті розглянуто та виокремлено особливості впливу процесу цифровізації на розвиток суспільних систем. Важливу увагу приділено обґрунтуванню змін основних інститутів фінансової системи у процесі впливу цифрових технологій на формування та розвиток фінансових відносин. У підсумку було описано роль інституцій та інститутів у формуванні фінансової поведінки економічних агентів, сучасні трансформаційні процеси у функціонуванні фінансової системи та визначено нові технології, впровадження та використання яких змінює окремі компоненти такої системи.

Ключові слова: фінансова система; економічні агенти; цифровізація; цифрова економіка; цифрові інновації; сфера фінансових послуг; інститут; інституція; інституційна трансформація.

Табл.: 1. Рис. 2. Бібл.: 67.

Within the article, the issues of institutional transformations of the financial system, which take place in the era of digital economy, are considered. Accordingly, the essence of the financial system and its structure are analyzed, which is carried out through the study of the scientific approaches to the nature of this system, its composition. In addition, in the article, the peculiarities of the influence of digitalization process on the development of social systems are considered and singled out. Important attention is paid to the substantiation of changes in the main institutions of the financial system in the process of the digital technologies impact on the formation and development of financial relations. As a result, the role of institutions and institutes in shaping financial behavior of economic agents, modern transformation processes in the financial system functioning are described, and new technologies, which introduction and use changes individual components of this system, are identified.

Keywords: financial system; economic agents; digitalization; digital economy; digital innovations; financial services; institute; institution; institutional transformation.

Table: 2. Fig.: 2. References: 67.

JEL Classification: B52; G10

Постановка проблеми. Цифровізація є об'єктивним процесом, який сьогодні розвиваються швидкими темпами та впливає на функціонування всіх соціальних систем. Особливу роль нові цифрові технології відіграють у розвитку економіки, активізації господарських процесів та підвищенні ефективності бізнесу. Розробка нових інформаційних інновацій та їх швидке впровадження у функціонування економічних систем поступово змінює сталу модель управління такими системами, їхній подальший розвиток. У підсумку активного розроблення та впровадження окреслених технологій у світі почала формуватися та швидко розвиватися модель цифрової економіки, в якій головну роль у всіх без винятку господарських процесах починають відігравати сучасні цифрові інновації.

Фінансова система як надважлива складова національної економіки також зазнає значних трансформацій, що відбуваються в нових умовах діджиталізації фінансових відносин між основними економічними агентами. Особливу роль цифрові технології вже відіграють у розвитку сфери фінансових послуг, де відбуваються кардинальні зміни системи обслуговування споживачів таких послуг, формується нова модель надання їм окреслених послуг. Проте й інші компоненти фінансової системи також зазнають впливу діджиталізації та поступово змінюються, впроваджуючи нові й ефективні технології для забезпечення власного раціонального функціонування. У підсумку окреслених процесів фінансова система як макроекономічний об'єкт дослідження переходить на новий якісний рівень власного розвитку, змінюється традиційна модель її розвитку, в основі якої на сьогодні провідну роль починають відігравати цифрові інновації. Поступово, як

свідчить досвід, у межах такої системи зароджуються нові інституції та інститути, які розвиваються, асимілюються і забезпечують передумови для модернізації фінансової системи будь-якої країни.

Окреслене актуалізує питання проведення додаткових досліджень у цій сфері, визначення базових інституцій та інститутів, які формуються нині в межах фінансової системи та в майбутньому будуть впливати на її розвиток. Важливим для розуміння процесів інституціонального розвитку фінансової системи є поглиблення теоретичних та методологічних положень діджиталізації сфери фінансових послуг, визначення особливостей зародження нових інституцій у результаті зміни зовнішнього середовища, в якому розвиваються фінансові відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування фінансової системи держави, її інституціональний розвиток розглядаються у значній кількості наукових праць як вітчизняних, так і закордонних учених. До їх числа можна віднести таких: Н. Архірейська, В. Базилевич, З. Варналій, О. Василик, Т. Васильєва, Ю. Воробйов, Т. Ганзицька, А. Глущенко, І. Гросфельд, М. Карлін, О. Кириленко, О. Коваленко, С. Лютий, Р. Мертон, С. Міщенко, М. Миргородська, С. Науменкова, В. Опарін, В. Оспіщев, О. Рожко, В. Федосов, І. Чугунов, І. Школьник, С. Юрій. Беззаперечно, вказані науковці зробили колосальний вплив на розвиток фінансової науки та заклали фундамент для дослідження фінансової системи в країнах із ринковою економікою.

Питання становлення цифрової економіки та її впливу на функціонування різних економічних агентів на сьогодні активно досліджуються вченими в усьому світі. До фундаторів, які сформували концепцію цифрової економіки та активно проводили наукові дослідження у цій сфері, варто віднести таких науковців: Н. Азьмук, В. Боронос, О. Вишневський, М. Гобл, А. Гриценко, Н. Демчишак, М. Єрмошенко, Г. Карчева, Н. Колін, Ю. Костинець, С. Коляденко, Н. Краус, Н. Лейн, В. Ляшенко, Н. Негропonte, Є. Поліщук, А. Росс, С. Скіннер, К. Сем'ячков, О. Сенкевич, Д. Тепскотт, С. Шкарлет та ін. У роботах зазначених науковців значна увага приділяється дослідженню особливостей становлення цифрової економіки, її ролі в підвищенні рівня конкурентоспроможності національного господарства, виокремлені та обґрунтовані заходи прискорення цифровізації господарських процесів та вплив цифрових технологій на розвиток економічних агентів.

Безпосередньо в наукових працях А. Антонюк, О. Борисюк, В. Вовк, С. Волосович, Л. Гаряги, С. Демидової, А. Мазаракі та Н. Молчанової розглядаються окремі системні та макроекономічні питання впливу цифрових технологій на розвиток фінансової системи країн. Цілком логічно, що на сьогодні велика кількість науковців вивчають окремі аспекти впливу цифрових технологій на розвиток різних підсистем фінансової системи. Наприклад, А. Антонюк приділяє увагу питання впливу цифрової економіки на розвиток фінансового ринку України [1], а О. Борисюк та М. Дацюк-Томчук досліджують нові продукти, що створюються на фінансовому ринку в умовах цифрової економіки [5]. Водночас М. Лизогуб вивчає питання розвитку фінансової системи в умовах викликів фінансових технологій [30], а С. Волосович розглядає доміанти технологічних інновацій у фінансовій сфері [8]. Тобто вченими здійснено загальний системний аналіз розвитку фінансової системи як єдиного об'єкта дослідження в умовах активного розвитку цифрової економіки. Зокрема, С. Демидова розглядає особливості розвитку фінансової системи в умовах технологічних новацій, тотальної цифровізації економічної діяльності, досліджує особливості формування нових інститутів у трансформаційних умовах становлення цифрової економіки [14]. Питання впливу цифровізації на розвиток системи публічних фінансів розглядаються в роботах Н. Молчанової. Авторка розглядає сутність інновацій у фінансових відносинах, обґрунтовує рекомендації щодо розвитку практичних аспектів цифровізації у фінансовій сфері [40].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових робіт у сфері функціонування фінансової системи, її інституціонального розвитку, на сьогодні недостатньо вивченими залишаються нові інституціональні зміни, що відбуваються у межах такої системи, причини їх виникнення, їхня природа та вплив, який вони починають здійснювати на фінансові відносини між різними економічними агентами.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень трансформації інституціональних засад розвитку фінансової системи в результаті становлення цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, безумовно, становлення цифрової економіки у світі вже є процесом об'єктивним, який складно зупинити. Надалі проникнення нових цифрових технологій у всі сфери суспільства буде лише поглиблюватися. Уже сьогодні кардинальних змін зазнає насамперед сфера економічних відносин, у межах якої процеси діджиталізації відбуваються найшвидшими темпами. Це пов'язано із її значним потенціалом забезпечення зростання ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Особливу роль впровадження цифрових технологій відіграє в розвитку фінансової системи та всіх без винятку фінансових установ та організацій. Саме тому в межах статті для з'ясування сутності сучасних інституціональних трансформацій окресленої системи, що відбуваються внаслідок розвитку зазначених технологій, спочатку конкретизуємо сутність фінансової системи та визначимо, яким чином виникають, змінюються та розвиваються інституції в межах такої системи, причиною виникнення та трансформації яких стали процеси цифровізації національної економіки.

Дослідження розпочнемо з конкретизації сутності фінансової системи та її структури. Окреслене питання в науковій площині на сьогодні досліджено досить ґрунтовно. Саме тому розглянемо декілька концептуальних підходів до розгляду змісту такої системи та обґрунтуємо її морфологічну будову. Взагалі фінансову систему прийнято розглядати з позиції системного підходу як складний, багатокомпонентний об'єкт дослідження, який відіграє ключову роль у розвитку національної економіки та залежить від значної кількості екзогенних та ендогенних чинників. У науковій літературі існує низка наукових підходів до розгляду природи фінансової системи, її ролі в розвитку економіки країни. Проведемо їх аналіз.

Зокрема Т. Ганзицька стверджує, що «фінансова система – комплекс взаємопов'язаних інституційних елементів, діяльність яких спрямована на мобілізацію, розподіл та використання публічних фондів коштів, і така діяльність регламентована нормами чинного законодавства країни» [11, с. 50]. А. Мейш, О. Лисак зауважують, що «фінансова система – сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, які є у розпорядженні держави» [37, с. 71]. Л. Сиволап констатує, що «фінансова система – сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму» [51, с. 50]. Подібного підходу дотримується і Ю. Воробйов, який стверджує, що «фінансова система держави є цілісним механізмом, елементи якого знаходяться в постійній взаємодії між собою. Усі сфери фінансової системи мають як схожі ознаки, так і специфічні. Схожі ознаки є підставою для об'єднання окремих елементів в одну систему» [9, с. 26].

В. Роль та В. Сергієнко розглядають сутність фінансової системи з юридичної сторони, а саме «фінансова система – сукупність правовідносин, які складаються при формуванні, розподілі і використанні відповідних фондів коштів, що, в свою чергу, не дає повною мірою окреслити суть такого поняття» [49, с. 162].

У свою чергу, низка науковців трактують сутність фінансової системи через використання системно-структурного підходу, акцентуючи увагу на морфології такої системи, її базових компонентах та зв'язках між ними. Наприклад, А. Глущенко стверджує, що

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

«національна фінансова система – це сукупність відособлених, але взаємопов’язаних сфер і ланок фінансових відносин, а також фінансових органів і інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками в країні» [13, с. 51]. О. Коваленко зазначає, що «фінансова система – це комплекс фінансових підсистем, елементів та компонентів, які, взаємодіючи, утворюють нову інтегративну цілісність» [24, с. 12].

Л. Миргородська зауважує, що фінансова система – це сукупність ринків та інших інститутів, які використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами і ризиками. Ця система містить у собі ринки фінансових інструментів, фінансових посередників, фірми, які пропонують фінансові послуги, і органи, що регулюють діяльність усіх цих установ [38, с. 12]. Водночас А. Нестеренко надає досить ґрунтовне визначення фінансової системи, а саме: «фінансова система – єдина, характеризується цілісністю складових її сфер і ланок, їх взаємозалежністю і взаємообумовленістю комплексу фінансових інститутів і відповідних їм правовідносин, уповноваженого суб’єкта, процедур здійснення фінансової діяльності, функціонування якого регулюється нормами права, що встановлюють юридичні засоби формування, розподілу та організації використання публічних грошових фондів» [41, с. 74].

Таким чином, можна стверджувати, що фінансова система за своєю природою є надскладним, складноструктурованим об’єктом дослідження. Природа цієї системи безпосередньо пов’язана з рухом фінансових ресурсів між різними економічними агентами. Фактично значна частина фінансової системи складається з компонентів, функціонування яких покликано забезпечити ефективний та раціональний обіг окреслених ресурсів. Звичайно, важливу роль у функціонуванні фінансової системи відіграють також безпосередньо серед усіх економічних суб’єктів фінансові установи, які є одними з найбільш важливих та невід’ємних компонентів. Фактично, умови розвитку фінансових установ, ефективність їхньої роботи є одним із визначальних чинників забезпечення стабільного розвитку окресленої системи. У межах цієї статті не ставимо за мету надати чітке авторське трактування сутності категорії «фінансова система».

Проведемо аналіз також наукових концепцій до розгляду структури фінансової системи. При цьому зауважимо, що кількість досліджень у цій сфері є значною, проте єдиний підхід до виокремлення структурної будови окресленої системи у науковій спільноті не сформувався. Однак між собою такі концепції відрізняються інколи досить кардинально, що зумовлено насамперед складною природою фінансових відносин, їх різноманітністю.

Наприклад, А. Мейш, О. Лисак зауважують, що «...фінансова система складається із внутрішньої будови та організаційної структури. Внутрішня будова складається зі сфер та ланок, і представлена такими складовими: державні фінанси, фінанси суб’єктів господарювання, міжнародні фінанси та фінансовий ринок (забезпечувальна сфера) [37, с. 71]. Своєю чергою, Н. Селюченко, З. Шмігельська виділяють такі ланки фінансової системи: бюджетна система України, фінанси спеціальних цільових фондів, кредитна система, обов’язкове державне страхування, фінанси господарюючих суб’єктів [50, с. 367]. Однак, на наше переконання, окрім кредитних відносин, фінансова система також характеризує і інвестиційні, депозитні, страхові відносини між економічними агентами, а тому логічно розглядати у структурі такої системи не кредитну систему, а загалом фінансовий ринок, або при цьому до цього переліку підсистем віднести також депозитну систему, страхову систему, інвестиційну систему і т. ін. Доречним також вважаємо виокремлення ланки міжнародних фінансів та фінансів домогосподарств як окремих компонентів фінансової системи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О. Стойко, Д. Дема виділяють серед основних ланок фінансової системи державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, страхування [53]. При цьому автори не розкривають більш детально сутність такого компонента цієї системи, як страхування, оскільки значна кількість фінансових відносин, що виникають між страхувальниками та страховиками, є частиною фінансових відносин, які віддзеркалює у своєму змісті категорія «фінансовий ринок».

А. Нестеренко пропонує до складу фінансової системи віднести такі самостійні сфери: публічні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, міжнародні фінанси, фінансовий ринок [41, с. 74-75], а А. Глущенко стверджує, що основними компонентами фінансової системи є фінанси держави, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансовий ринок, міжнародні фінанси [13, с. 15]. Окреслений підхід, на наш погляд, є найбільш вдалим для розгляду структури фінансової системи. Виділення в окрему ланку фінансової системи саме фінансів домогосподарств є необхідним із позиції дослідження специфічних рис та процесів, що відбуваються при формуванні, розподілі та використанні коштів фізичних осіб. Саме підвищення уваги до дослідження цієї підсистеми дозволяє більш чітко визначити роль фінансових ресурсів домогосподарств у загальному розвитку фінансової системи.

Отже, у межах цієї статті у структурі фінансової системи будемо виділяти такі підсистеми: фінанси держави, включаючи цільові фонди; фінанси суб'єктів господарювання; фінанси домогосподарств; фінансовий ринок та міжнародні фінанси. Зауважимо, що враховуючи всеосяжний характер процесів цифровізації, усі окреслені підсистеми зазнають значних трансформацій, що пов'язано із впровадженням нових технологій обігу фінансових ресурсів, нових концепцій обслуговування клієнтів, впровадженням нових моделей взаємодії між органами влади та іншими економічними агентами. Проаналізуємо наслідки впливу цифровізації на ланки фінансової системи.

Прийнято вважати, що цифрова економіка являє собою модель економічного розвитку, який забезпечується передусім тотальним запровадженням нових цифрових технологій у всі сфери та галузі національного господарства, функціонування фінансового ринку та сферу державних фінансів. Тотальний характер розробки та використання таких технологій і свідчить про формування нової моделі економіки, яка на сьогодні зароджується та розвивається вже в більшості країн світу. Уперше термін цифрова економіка було запроваджено у 1995 р. Доном Тепскоттом, який визначив базові особливості такого типу економіки і до їх сукупності відніс такі: знання, оцифрування, віртуалізацію, інноваційність [67].

На сьогодні існує досить значна кількість наукових концепцій розгляду сутності категорії «цифрова економіка». Перелік окремих із них представлено в таблиці.

Таблиця

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «цифрова економіка»

Зміст визначення	Джерело
1	2
Цифрова економіка – віртуальне економічне середовище, що за допомогою ІКТ здійснює трансформацію традиційних економічних взаємовідносин, які складаються в системі виробництва, розподілу, обміну та споживання [27, с. 73].	Ковтонюк К. Цифрова трансформація світової економіки. <i>Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка.</i> 2017. Вип. 47. С. 70-76.
Цифрова економіка – це не окрема галузь, а віртуальне середовище, яке доповнює нашу реальність. Дедалі частіше цифрова економіка переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування все складнішим [21, с. 14].	Карчека Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. <i>Фінансовий простір.</i> 2017. № 3 (27). С. 13-21.
Цифрова економіка – сучасний тип господарювання, що характеризується переважною роллю даних і методів управління ними як визначального ресурсу у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання [47, с. 39].	Пугачевський К. Й., Пугачевська К. С. Цифровізація економіки як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. <i>Інфраструктура ринку.</i> 2018. Вип. 25.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл.

1	2
Цифрова економіка – це діяльність, в якій ключовими факторами виробництва є цифрові дані і їх використання, що дає змогу суттєво підвищити ефективність у різних сферах і видах діяльності [15, с. 74].	Демчишак Н.Б., Дубик Г.Ю., Гриб В.М. Розвиток експорту цифрових технологій в умовах формування єдиного цифрового простору Європейського Союзу. <i>Економіка та держава</i> . 2020. № 6. С. 73-79.
Цифрова економіка – економіка, що базується на виробництві електронних товарів і сервісів високотехнологічними бізнес-структурами і дистрибуції цієї продукції за допомогою електронної комерції [28, С. 106-107].	Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні. <i>Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні проблеми науки і практики</i> . 2016. № 6. С. 105-112.
Цифрова економіка – це модель взаємодії всіх учасників економічних процесів інформаційного суспільства, яка побудована на використанні ІКТ та електронних каналів зв'язку із застосуванням електронного документообігу [36, с. 119].	Матвейчук Л. О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. <i>Вісник Запорізького національного університету</i> . 2018. № 4(40). С. 116-127.
Цифрова економіка – економічні процеси (за винятком виробництва товару), які протікають незалежно від реального світу. При цьому товари та послуги не мають фізичного носія та є «електронними» [7].	Войнаренко М.П. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно-інтелектуального потенціалу та інновацій. <i>Вісник Хмельницького національного університету</i> . 2015. № 3. Т. 3. С. 18–24.
Цифрова економіка – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях [29, с. 212].	Краус Н. М., Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. <i>Інтелект XXI</i> . 2018. № 1. С. 211-214.
Цифрова економіка – економіка, яка заснована на нових методах генерування, оброблення, зберігання, передачі даних і цифрових комп'ютерних технологіях, а також включає такі поняття, як Інтернет речей, Індустрія 4.0, розумне підприємство, мережі зв'язку п'ятого покоління, інжинірингові послуги прототипування та ін. [52, с. 120-121].	Степаненко О. П. Перспективні напрями цифрової трансформації в контексті розбудови цифрової економіки. <i>Моделювання та інформаційні системи в економіці</i> . 2017. № 93. С. 120–131.
Цифрова економіка – результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення у сфері інформації та комунікації, що впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності [48, с. 133].	Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. <i>Інноваційна економіка</i> . 2018. № 5-6. С. 131-143.
Цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях та інформаційно-комунікативних технологіях (ІКТ), але, на відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій [43, с. 12].	Пишуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ, 2020. 274 с.
Цифрова економіка – це не окрема галузь, а віртуальне середовище, яке доповнює нашу реальність... Цифрова економіка – це економіка віртуальних світів [2, с. 94].	Батракова Т. І. Линовецька В. Ю. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні. <i>Економічні студії</i> . 2018. № 2 (20). С. 94-97.

Джерело: систематизовано авторами.

Таким чином, враховуючи сутність окреслених концепцій трактування категорії «цифрова економіка», аналіз фундаментальних робіт у сфері становлення цифрової економіки, виділимо базові особливості такої моделі економічного розвитку. На наш погляд, до їх числа варто віднести такі:

1) всеосяжний характер та вплив як на всі сфери суспільства, так і на розвиток усіх без винятку країн світу;

2) використання інформації як основного ресурсу розвитку підприємств, підвищення ефективності, відкриття нових можливостей для трансформації усталеної моделі функціонування;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) поглиблення процесів консьюмеризації, впровадження принципів індивідуалізму у сферу продажу товарів, надання послуг, зміна формату обслуговування, який будується на врахуванні індивідуальних потреб споживачів;

4) підвищення обсягів інформації про всі аспекти життєдіяльності суспільства, удосконалення систем збору даних, їх обробки, зберігання їх виключно в електронному вигляді;

5) підвищення ролі інформаційно-комунікаційних технологій в економічному розвитку, що проявляється в наступному:

– активний розвиток електронної промисловості, виробництво гаджетів, телекомунікаційного обладнання, мікрочипів тощо;

– активний розвиток сектору інформаційно-комунікаційних технологій та зростання його ролі у формуванні ВВП країни;

– вплив окресленого сектору на ефективність функціонування інших галузей та секторів національного господарства;

6) цифровізація бізнесу, виникнення нових видів підприємницької діяльності, нових типів підприємств, віртуалізація економічних відносин;

7) ускладнення процесу впровадження інновацій, оскільки нові технології можуть розроблятися та використовуватися лише на основі попередніх, що вимагає постійного інноваційного оновлення в діяльності суб'єктів господарювання;

8) підвищення ролі освіти у забезпеченні розвитку як економіки краї загалом, так і окремих підприємств, трансформація цієї сфери суспільства, її оновлення, ускладнення та віртуалізація;

9) підвищення транспарентності бізнесу, роботи органів державної влади;

10) зростання рівня конкуренції між підприємствами, що вимагає впровадження сучасних інноваційних технологій у виробництво, продаж товарів та надання послуг, що безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності національних економік;

11) трансформація сфери фінансових послуг, зміна моделі обслуговування клієнтів банківськими і парабанківськими установами, активне впровадження фінансових інновацій у їхню роботу;

12) активне впровадження процесів автоматизації, роботизації, що здійснюється не лише у сфері виробництва, але й у сфері надання послуг, інституційного регулювання суспільних відносин.

Безпосередньо, враховуючи такі особливості цифрової економіки, цілком логічно, що в межах фінансової системи відбуваються кардинальні та невідворотні процеси. Насамперед такі трансформації стосуються інституціонального забезпечення розвитку окресленої системи, оскільки інститути фінансової системи, з одного боку, створюють обмежувальні рамки функціонування економічних суб'єктів у частині діяльності управлінських органів, а з іншого – беруть участь у процесах розподілу ресурсів, впливаючи на їхню ефективність та інтенсивність [46, с. 51].

Враховуючи, що в межах фінансової системи вже існує величезна кількість базових інституцій, які у своїй сукупності створюють інституціональне середовище для розвитку фінансових відносин між економічними агентами, звичайно процеси цифровізації здійснюють вплив на їхній розвиток. Здійснимо дослідження, як ці інститути змінюються в умовах становлення цифрової економіки. Для цього вбачаємо логічним розглянути сутність таких понять, як «інститут», «інституція» та їхню роль у розбудові фінансової системи країни.

Питання конкретизації змісту таких наукових категорій, як «інститут», «інституція» є непротими в науковій літературі, та, зокрема, в економічній науці. Історія інституціоналізму нараховує не одне десятиліття у власному розвитку, а кількість окремих напрямків цієї теорії на сьогодні є значним. Проте, попри тривалу історію проведення досліджень у

сфері інституціоналізму, вивчення ролі інститутів у забезпеченні економічного розвитку в країні, питання конкретизації та уніфікації наукових підходів до розгляду окреслених категорій є відкритими. Саме тому досить часто науковці у своїх роботах змушені постійно конкретизувати власну позицію щодо розгляду цих понять для логічного представлення результатів своїх досліджень. У межах даної статті не ставимо за мету провести ґрунтовний аналіз наукових концепцій розгляду сутності дефініцій «інститут», «інституція», але проаналізуємо найбільш поширені підходи до трактування їхньої сутності з метою визначення особливостей їх формування в межах фінансової системи.

Один з основоположників теорії інституціоналізму У. Гамільтон, досліджуючи можливості використання цієї теорії у сфері економічної науки, визначав інститути таким чином: інститут – це словесний символ для кращого позначення групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичним для групи і перетворився для народу в звичай [55, с. 406]. Т. Веблен зауважував, що інститути – іншими словами, звичний образ життя, керуючись яким живуть люди. Інститути – це результат процесів, що відбуваються в минулому, вони адаптовані до обставин минулого і, як наслідок, не перебувають у повній гармонії з вимогами сучасного часу [6]. Д. Норт сформулював загальновідоме трактування сутності категорії «інститут», яке нині активно використовується в наукових працях більшості представників цієї теорії. Науковець запропонував інститути розглядати як правила гри, або більш формально – створені людиною обмеження, які організують відносини між людьми. Відповідно, вони задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії – чи то в політиці, соціальній сфері або економіці [42, с. 17].

Окреслені підходи до розуміння сутності інституту є досить абстрактними і не дають конкретної відповіді, що таке інститут і що таке інституція. Зауважимо, що розгляд цих понять у науковій літературі також отримав дискусійний напрям. Окремі вчені розглядають ці дефініції як ідентичні, інші – як різні. Наприклад, Т. Лозинська, досліджуючи інституціональний аналіз, зазначає, що «у сфері наукового пізнання доцільним є використання терміна «інститут», під яким треба розуміти складну суспільну форму людської взаємодії, що ґрунтується на сукупності формальних і неформальних обмежень, механізмах дотримання встановлених норм і відповідній структурно-організаційній основі [33, с. 10]. З іншого боку, Ю. Лопатинський, обґрунтовуючи використання основної категорії інституціоналізму «інститут», а не «інституція», зазначає: «у широкому трактуванні... доцільніше використовувати термін “інститут”; “інституцію” коректніше використовувати для позначення узагальненої групи організацій (наприклад, фінансові інституції тощо). Якщо інститути є макроекономічною категорією, а організації – мікроекономічною, то інституції слід віднести до мезоекономічного рівня» [34].

Історія досліджень у цьому напрямі триває у вітчизняній науці й донині. На наш погляд, зазначені категорії не варто розглядати як синонімічні поняття, оскільки кожна з цих категорій відображає у своєму змісті окремі процеси, явища, що існують у нашій реальності. Розглянемо декілька наукових концепцій до розгляду сутності категорій «інституція» та «інститут»:

1) інституції – соціальні форми типізації функцій господарських суб'єктів, що визначають їхні статуси й ролі в системі виробництва суспільного буття та утворюють систему відносин функціональної структури суспільства [20, с. 41];

2) інституції – це соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків [3, с. 56].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) інституції – система формальних і неформальних норм і правил у вигляді стандартів поведінки, звичок, рутини, традицій, звичаїв, що визначають домінуючий спосіб мислення для соціальної групи чи всього народу у економічній соціальній, політичній або будь-якій іншій сфері [22].

4) інституція – система, що включає тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу) і м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки і стереотипи мислення), які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації і стимулювання поведінки економічних суб'єктів і приводить до скорочення трансакційних витрат [26, с. 100];

5) інституції – стабільно функціонуючі в суспільстві традиції, норми, звичаї, стереотипи мислення, правила, інструкції та стандарти [4, с. 148];

6) інституції – правила гри, традиції й норми, обмеження, а серед інститутів ринку виділяє базисні (праця, власність, управління, влада), похідні (ринок, ціна і ціноутворення, організація і підприємництво, конкуренція і конкурентоспроможність, маркетинг, інфраструктура, соціальний капітал, державні інститути – регуляторні органи і правові акти) [57, с. 161]; інституції – це правила, традиції, установлені стереотипи, а інститути – організаційно оформлені утворення, які підтримують правила, інституції, формують умови життєдіяльності й можливості суспільного буття [57, с. 162].

У свою чергу, в науковій літературі також сформувався досить значний масив наукових підходів до розгляду сутності категорії «інститут»:

1) інститути – комплекси комплементарних інституцій, що забезпечують злагоджену взаємодію суб'єктів господарювання в межах виконуваних ними конкретних соціальних функцій або завдань [31];

2) інститут – самостійна система, в якій норми, правила, звичаї виступають у вигляді елементів, а відносини та соціальні дії слугують зв'язками, що забезпечують її цілісність. Інститут – це стійка впорядкованість норм, правил та звичаїв і зв'язків між ними у вигляді певних відносин та соціальних дій, яка визначає інтегративні якості системи та забезпечує її взаємодію із зовнішнім середовищем [32, с. 9];

3) інститут як система організації соціальної діяльності, як правила гри безпосередньо відображають договірні, контрактні в юридичному сенсі відносини між незалежними суб'єктами, включаючи окремих індивідуумів, на ринках обмежених економічних ресурсів та благ, у політичній сфері й в інших сферах суспільного життя [54, с. 40];

4) інститут – це сукупність формальних і неформальних правил, які структурують дії економічних агентів в економічному середовищі [39];

5) інститут – це встановлення, установка, певний порядок, що може бути віднесено і до моралі, і до права, і до релігії, і до економіки. Говорять: інститут війни, інститут науки, інститут кровної помсти і т. ін. [44, с. 172];

6) інститут – усталені, структуровані й самовідтворювальні форми соціальної взаємодії людей, як-от: правила, норми, стандарти, зразки та ін., а також організаційні структури [35, с. 44];

7) інститути у вузькому розумінні – це правила економічної гри, встановлені законом і організаціями, які забезпечують дотримання цих правил усіма економічними суб'єктами, використовуючи стимули, винагороди і покарання. Це, власне, державні та недержавні організації, підприємства державного сектору, фінансові посередники і брокери, а також домашні господарства [56, с. 537].

Таким чином, якщо проаналізувати представлені окремі наукові підходи до розуміння сутності категорій «інститут» та «інституція», то можна зробити однозначний висновок про відсутність єдиного серед учених підходу не лише до розуміння змісту цих ка-

тегорій, але й до розгляду їх як окремих, самостійних дефініцій. Така ситуація лише ускладнює проведення досліджень у сфері інституційного забезпечення розвитку окремих економічних об'єктів, макрофінансових систем. Тим складніше також досліджувати, як змінюються інститути в результаті впливу ендогенних та екзогенних чинників різної природи. Для цього, щоб нівелювати таку обставину, у межах цієї статті інститут будемо розглядати як окрему норму, правило (формалізоване і неформалізоване), які створюються у межах суспільства протягом певного часу і відіграють ключову роль у подальшому розвитку окремих суспільних систем. Цілком логічно, що інститути в результаті тривалого зародження та формування стають об'єктивно функціонуючими та невід'ємними елементами розвитку також економічних систем. Фактично будь-яка господарська діяльність здійснюється відповідно до тієї інституційної матриці, яка існує в суспільстві в певний момент часу.

Враховуючи, що інститути, на наше переконання, є насамперед нормами, що сформувалися у суспільстві, то інституції вбачаємо за доцільно розглядати як чинники, що ці норми утворили, впливали на їх формування. Традиційно в будь-якому суспільстві інститути зароджуються у результаті впливу традицій, історичних передумов розвитку окремого суспільства, звичаїв, культурних особливостей, ментальності і т. ін. Досліджувати вплив інституцій на розвиток окремих суспільних систем є дуже складним завданням, оскільки їхній зміст та значний спектр типів, видів, залежностей між ними не дає змоги чітко виокремити специфічні риси їх зародження та потенціал до впливу на інші системи. Складність вивчення інституцій пов'язана з унеможливленням також їх формалізації, чіткої ідентифікації їх видів та змінності залежно від особливостей розвитку самого суспільства.

Саме тому в межах цієї статті не ставимо за мету проводити детальний аналіз всієї інституційної матриці, яка є в основі розвитку фінансової системи країни, а зупинимося на конкретизації тих змін, що загалом впливають на формування як інститутів, так і інституцій у межах окресленої системи в результаті становлення цифрової економіки. Зауважимо, що безпосередньо окремі інституції в українському суспільстві в межах фінансової системи вже почали зароджуватися і розвиватися досить давно під впливом процесів інформатизації та діджиталізації. Зокрема, поступово змінювалися звички громадян, передусім щодо використання готівкових коштів, збереження власних заощаджень на банківських рахунках та використання карток для зняття готівки. Також помітні зміни відбулися і у ставленні до роботи кредитних установ, використанні кредитних карток, що емітовані банківськими установами.

Якщо розглядати процеси зародження та розвитку інституцій та інститутів у межах саме фінансової системи, то важлива їх роль полягає безпосередньо у тому, що вони прямо впливають на модель фінансової поведінки економічних агентів. Загалом це і є їхня основна функція, спонукати основних суб'єктів фінансової системи до певної моделі поведінки, обмежуючи інші можливості та дії. Особливо чітко це простежується у межах банківської системи, де існує потужний механізм інституційного регулювання роботи банківських установ. Таким чином, можна зв'язок між інституціями, інститутами та їх функціонуванням зобразити у вигляді такої схеми (рис. 1).

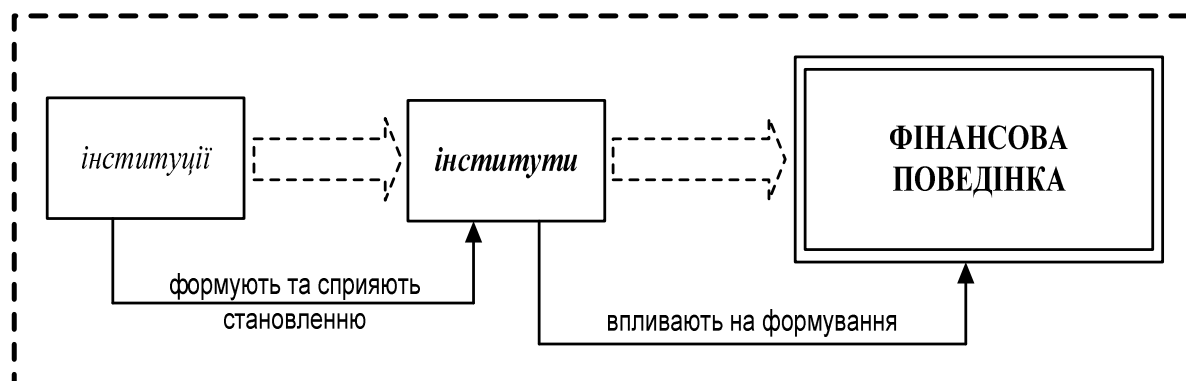

Рис. 1. Роль інституцій та інститутів у формуванні фінансової поведінки
Джерело: складено авторами на основі [10; 16; 17; 23; 25; 65].

Для кращого визначення тих змін, які відбуваються у фінансовій системі внаслідок становлення цифрової економіки, визначимо загальні особливості впливу цифрових технологій на формування та розвиток саме фінансових відносин загалом. До таких особливостей варто віднести такі:

- 1) активне впровадження інформаційних технологій у сферу надання фінансових послуг споживачам усіх видів, спрощення такого процесу;
- 2) підвищення важливості питань фінансової інклюзії, зростання рівня доступності фінансових послуг для громадян;
- 3) збільшення спектру фінансових послуг, які можна отримувати онлайн, моделі взаємодії між фінансовими установами та їх клієнтами;
- 4) зростання швидкості проведення фінансових операцій, прискорення переказу коштів, оплати товарів та послуг;
- 5) розвиток моделі безготівкової економіки, в якій питома вага безготівкових розрахунків постійно збільшується;
- 6) трансформація роботи фінансових установ через активне використання нових інноваційних технологій у сфері банківського менеджменту;
- 7) підвищення прозорості функціонування фінансових установ;
- 8) віртуалізація сфери фінансових послуг, створення та розвиток віртуальних валют, які зайняли важливе місце в системі онлайн-розрахунків та управління активами;
- 9) створення цифрових активів, виникнення нових форм накопичення багатства;
- 10) активне впровадження цифрових технологій для оцінювання фінансових ризиків різних типів фінансових установ;
- 11) зростання доступності позикових коштів для економічних агентів взагалі у світі.

Розглянемо також, які зміни відбуваються внаслідок впливу цифрових технологій в окремих компонентах фінансової системи країни:

1) *фінанси держави*: у цій підсистемі активним є впровадження системи електронного врядування, акумуляції інформації про розпорядників бюджетних коштів, використання цифрових платформ для проведення тендерів, використання відповідного програмного інструментарію у сфері оподаткування, що стало можливим через використання нових цифрових технологій;

2) *фінанси суб'єктів господарювання*: нові зручні програмні сервіси для сплати податків, банківського обслуговування (інтернет-банкінг), доступність та швидкість отримання кредитних послуг (проте, не завжди прийнятна вартість), нові види активів для збереження коштів, сфери інвестування, нові можливості інтернет-маркетингу для продажу фінансових продуктів;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3) *фінанси домогосподарств*: зміна сфери фінансових послуг, трансформація моделі фінансового обслуговування громадян, швидкість отримання фінансових послуг, нові можливості щодо отримання кредитів, поступовий розвиток моделі P2P кредитування, краудфандингових платформ, здійснення розрахунків за допомогою смартфонів, що змінює модель фінансової поведінки громадян, їх взаємодію з фінансовими установами;

4) *фінансовий ринок*: активний розвиток сфери FinTech (InsurTech) у всіх секторах фінансового ринку, розвиток віртуальних валют та цифрових активів, використання програмних продуктів для оцінювання ризиків (BigDate, штучний інтелект, хмарні технології);

5) *міжнародні фінанси*: доступність інформації про інвестиційні проекти в країнах, формування світового ринку криптовалют та нові можливості здійснення інвестицій.

Модель трансформації інституційного середовища розвитку фінансової системи в умовах цифрової економіки представлена на рис. 2.

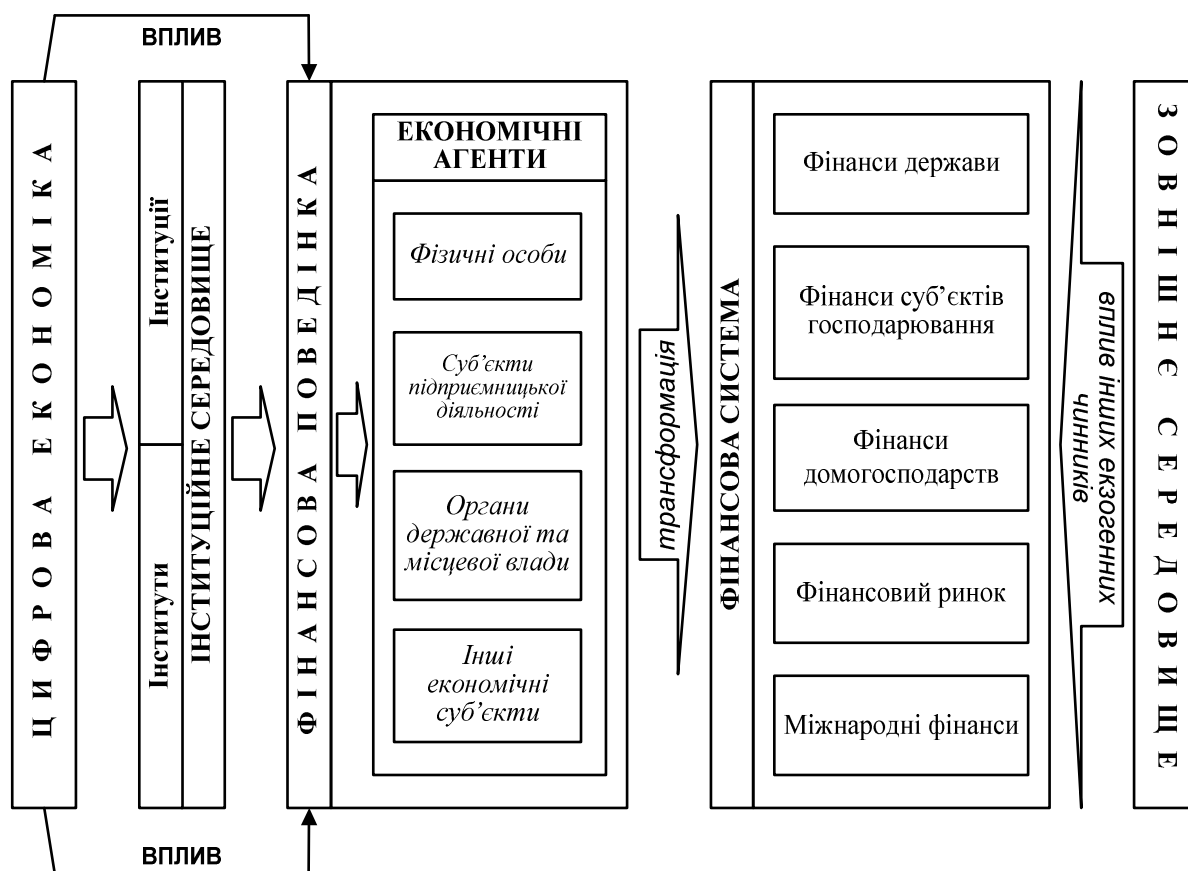

Рис. 2. Модель трансформації інституційного середовища розвитку фінансової системи в умовах цифрової економіки

Джерело: складено авторами з урахуванням [1; 12; 18; 19; 45; 58-64; 66].

Отже, можна зробити висновок, що цифрові трансформації сьогодні відбуваються в усіх без винятку компонентах фінансової системи та пронизують усі види фінансових відносин, що виникають і розвиваються між економічними агентами. Це ще раз підтверджує незворотність окресленого процесу та подальше проникнення нових інноваційних технологій у фінансову систему всіх без винятку країн. У переважній більшості випадків впровадження таких технологій відбувається значно швидше, ніж розвивається інституційне забезпечення для регулювання наслідків від їх реалізації у межах окресленої системи. Таким чином цифрові технології, враховуючи ті переваги, що вони створюють для економічних агентів, досить часто сприяють також і формуванню нових ін-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ститутцій, інститутів, зародження яких відбувається у таких випадках швидко (революційним шляхом), впливають на фінансову поведінку всіх без винятку користувачів фінансових послуг та основних суб'єктів фінансової системи.

Висновки і пропозиції. У статті проведено дослідження інституційних трансформацій фінансової системи в умовах становлення цифрової економіки. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що на сьогодні окреслена система зазнала вже кардинальних змін у власному функціонуванні, які відбулися в результаті активного впровадження цифрових технологій як фінансовими установами, так і органами державної влади. Можна констатувати невідворотний характер трансформації фінансової системи в результаті впливу таких технологій, який надалі буде лише поглиблюватися і далі змінювати принципи функціонування такої системи. Варто визначити, що окреслені технології здійснюють значний вплив саме на зміну фінансової поведінки економічних суб'єктів, що також призводить до необхідності впровадження нових механізмів забезпечення її ефективності та раціональності.

Таким чином, цілком зрозуміло, що питання вивчення впливу цифрових технологій на фінансову систему, її окремі компоненти та загалом фінансові відносини завжди будуть актуальними, оскільки нові зміни в межах такої системи постійно призводять і до її розвитку. Саме тому актуальними стають також дослідження у сфері аналізу впливу окремих інформаційних технологій на подальший розвиток окресленої системи, визначення базових положень інституційного регулювання, які необхідно впровадити для забезпечення стабільності, стійкості до загроз, ефективності фінансової системи країни.

Список використаних джерел

1. Антонюк А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток фінансового ринку України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 2 (265). С. 13-29. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/265/pdf/13-29.pdf>.
2. Батракова Т. І. Линовецька В. Ю. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні. *Економічні студії*. 2018. № 2 (20). С. 94-97.
3. Богиня Д., Бурлицький С. Домогосподарство: гомеостатичний підхід. *Економічна теорія*. 2014. № 3. С. 60–71.
4. Бонезький О. О. Показники рівня економічної довіри до гривні з позицій функцій грошей. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. № 2 (8). С. 22–26.
5. Борисюк О. В. імперативи розвитку фінансового ринку України в умовах цифровізації. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. Т. 2, № 22. С. 168-176. URL: <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/593>.
6. Веблен Т. Теорія праздного класу. Москва : Прогресс, 1984. 183 с. (Экономическая мысль Запада).
7. Войнаренко М. П. Мережеві інструменти капіталізації інформаційно-інтелектуального потенціалу та інновацій. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3, Т. 3. С. 18–24.
8. Волосович С. В. Домінанти технологічних інновацій у фінансовій сфері. *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький державний університет ім. Г. Сковороди, 2017. Вип. 33/1. С. 15–22.
9. Воробйов Ю. М., Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія. Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. 232 с.
10. Гайдай Т. В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу. *Економічна теорія*. 2006. № 2. С. 34–45.
11. Ганзицька Т. С. Сучасне розуміння поняття та структури фінансової системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 48-50. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/15.pdf.
12. Гаряга Л. О. Розвиток фінансового ринку в умовах цифровізації економіки. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 388-393.
13. Глущенко А. С. Фінанси : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2014. 440 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Демидова С. Финансовая система в условиях цифровой трансформации экономики. *Научный вестник ЮИМ*. 2020. № 1. С. 47-53.
15. Демчишак Н. Б., Дубик Г. Ю., Гриб В. М. Развитие экспорту цифровых технологий в условиях формирования единого цифрового простора Европейского Союза. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 73-79.
16. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2018. 666 с.
17. Дубина М. В. Теоретична основа інституціоналізму як наукового напрямку економічної науки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія „Економіка і менеджмент”*. 2017. Вип. 27, ч. 1. С. 8-11.
18. Дубина М. В., Жаворонок А. В., Федішин М. П. Формування інституційного середовища розвитку криптовалют в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 17(2019). С. 80-85.
19. Дубина М. В., Козляниченко О. М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21-32.
20. Иншаков О. В. Экономические институты и институции: к вопросу типологии и классификации. *Социологические исследования*. 2003. № 9. С. 42-51.
21. Карчека Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13-21.
22. Катигрובהва О. В. Сутнісна характеристика поняття «інститут» та «інституція» в теорії інновацій. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnsna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>.
23. Кичко І. І. Інституціональне забезпечення індивідуально-ринкового регулювання особистих потреб. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 10(137). С. 185-191.
24. Коваленко О. Развитие финансовой системы Украины в условиях глобализационных процессов : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2014. 252 с.
25. Коваленко Ю. М. Інституціалізація фінансового сектора економіки : монографія. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2013. 608 с.
26. Коваленко Ю. М. Сучасне інституційне середовище фінансового сектору економіки України. *Фінанси України*. 2013. № 5. С. 100-111.
27. Ковтонюк К. Цифрова трансформація світової економіки. *Вчені записки університету «КРОК»*. Серія : *Економіка*. 2017. Вип. 47. С. 70-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2017_47_12.
28. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні проблеми науки і практики*. 2016. № 6. С. 105-112.
29. Краус Н. М., Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект XXI*. 2018. № 1. С. 211-214.
30. Лизогуб М. Финансовая система в условиях вызовов финансовых технологий. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 112-115.
31. Липов В. В. Довіра: від ціннісних засад до конкретних інституціональних форм та функцій. *Формування та трансформація. Творення простору суспільної довіри в Україні XXI сторіччя* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17-19 лютого 2016 року). Львів: ДВНЗ «Університет банківської справи», Асоціація українських банків, 2016. С. 58-75. URL: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.
32. Литвиненко Н. І. Інституціональні чинники розвитку сучасної соціально-економічної системи : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Державний вищий навчальний заклад «Національний гірничий університет». Дніпропетровськ, 2016. 33 с.
33. Лозинська Т. М. До проблем вживання термінів «інститут» і «інституція» в контексті інституціонального аналізу. *Бізнес Інформ*. 2014. № 7. С. 8-13.
34. Лопатинський Ю. М. Інституціалізація транзитивної економіки. *Научные труды ДонНТУ. Серія : Экономическая*. 2006. Вип. 103-1. С. 229-232.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

35. Мазур Е. Е. Систематизація підходів до визначення категорії «інститут». *Економіка розвитку*. 2014. № 4 (69). С. 41-45.
36. Матвейчук Л. О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4 (40). С. 116-127.
37. Мейш А. В., Лисак О. М. Перспективи розвитку фінансової системи України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 70-74.
38. Миргородська Л. Фінансові системи зарубіжних країн. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
39. Моїсєнко О. М. Роль формальних та неформальних інститутів економічної влади трансформаційної економіки. *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании 2012* : материалы Международной научно-практической конференции. Одесса : КУПРИЕНКО, 2012. Вып. 4. Т. 1. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer29/477.pdf>.
40. Молчанова Н. П. Развитие общественных финансов в условиях становления цифровой экономики. *Научные исследования экономического факультета*. 2017. Т. 9. Вып. 3. С. 7-16. URL: <https://archive.econ.msu.ru>.
41. Нестеренко А. С. Визначення «фінансової системи» та її структурний склад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-3. Т. 1. С. 72-75.
42. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
43. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ, 2020. 274 с. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.
44. Поліщук О. В. Міжнародні аспекти інституціоналізації економіки України. Стратегія розвитку України. *Економіка, соціологія, право*. 2011. № 1. С. 171–173.
45. Попело О., Самойлович А. Компетентнісний потенціал освіти в забезпеченні розвитку продуктивних сил України в умовах цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3(23). С. 48-56.
46. Поченчук Г. М. FinTech у структурі фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 49-55.
47. Пугачевський К. Й., Пугачевська К. С. Цифровізація економіки як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 25. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/9.pdf.
48. Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2018. № 5-6. С. 131-143.
49. Роль В., Сергієнко В., Попова С. Фінансове право : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2011. 392 с.
50. Селюченко Н., Шмігельська З. Управління фінансовою системою України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 725 : Проблеми економіки та управління. С. 366–371.
51. Сиволап Л. А. Сучасний стан фінансової системи в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 50-55.
52. Степаненко О. П. Перспективні напрями цифрової трансформації в контексті розбудови цифрової економіки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2017. № 93. С. 120–131.
53. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Алерта, 2017. 432 с.
54. Файзуллин Т. Ф., Файзуллина А. И. Сущность институционализма и его значение в исследовании социально-экономических явлений. *Вестник ОГУ*. 2007. № 9. С. 37–42.
55. Холопов А. В. История экономических учений : учеб. пособие. Москва : Эксмо, 2008. 448 с.
56. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії: підручники. Київ : Знання, 2007. 878 с.
57. Шпикуляк О. Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 159–165.
58. Colin N., Landier A., Mohnen P., Perrot A. The digital economy. *Les notes du conseil d'analyse économique*. 2015. № 26. Pp. 1-12. URL: <https://www.cae-eco.fr/en/Economie-numerique>.

59. Dubyna M., Zhavoronok A., Kudlaieva N., Lopashchuk I. Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*. 2021. Vol. 14(1). Pp. 97–102.

60. Gobble M. M. Digitalization, Digitization, and Innovation. *Research-Technology Management*. 2018. Vol. 61, Issue 4. P. 56–59.

61. Grosfeld I. Comparing Financial Systems: Problems of Information and Control in Economies in Transition, CASE Research Foundation, Warsaw. 12. Negroponte N. Being Digital. NY : Knopf, 1995. 256 p.

62. Kholiavko N. Systematization of Scientific Approaches to the Interpretation of Information Economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3, No. 4. Pp. 157-164.

63. Kholiavko N., Popova L., Marych M., Hanzhurenko I., Koliadenko S., Nitsenko V. Comprehensive methodological approach to estimating the research component influence on the information economy development. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2020. № 4. Pp. 192-199.

64. Merton R. C., Bodie Z. The Design of Financial Systems: Towards a Synthesis of Function and Structure. *NBER Working Paper*. 2004. № 10620. DOI 10.3386/w10620.

65. Popelo O. Institutional framework for regional development regulation. *Problems and prospects of economics and management*. 2019. № 4 (20). Pp. 298-311.

66. Skinner C. Digital Human: The Fourth Revolution of Humanity Includes Everyone. UNKNO, 2018. 400 p.

67. Tapscott D. The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence. New York : McGraw-Hill, 1995.

References

1. Antoniuk, A. (2019). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok finansovoho rynku Ukrainy [Digital economy and its impact on the financial market development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, (2(265)), pp. 13-29. <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/265/pdf/13-29.pdf>.

2. Batrakova, T. I. Lynovetska, V. Yu. (2018). Osoblyvosti ta pryntsyipy tsyfrovoi ekonomiky v Ukraini [Features and principles of digital economy in Ukraine]. *Ekonomichni studii – Economic studies*, (2(20)), pp. 94-97.

3. Bohynia, D., Burlytskyi, S. (2014). Domohospodarstvo: homeostatychnyi pidkhid [Household: homeostatic approach]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, (3), pp. 60–71.

4. Bonetskyi, O. O. (2010). Pokaznyky rivnia ekonomichnoi doviry do hryvni z pozytsii funktsii hroshei [Indicators of the economic confidence level in the hryvnia from the standpoint of the functions of money]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, (2(8)), pp. 22–26.

5. Borysiuk, O. V. (2020). Imperatyvy rozvytku finansovoho rynku ukrainy v umovakh tsyfrovizatsii [Imperatives of the financial market development in Ukraine in the conditions of digitalization]. *Ekonomichni chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 2(22), pp. 168-176. <https://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/593>.

6. Veblen, T. (1984). *Teoriia prazdnogo klasya [Theory of the idle class]*. Progress.

7. Voinarenko, M. P. (2015). Merezhevi instrumenty kapitalizatsii informatsiino-intelektualnoho potentsialu ta innovatsii [Network tools for the capitalization of information and intellectual potential and innovation]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 3(3), pp. 18–24.

8. Volosovych, S. V. (2017). Dominanty tekhnolohichnykh innovatsii u finansovii sferi [Dominants of technological innovations in the financial sector]. *Ekonomichni visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 33/1, pp. 15–22.

9. Vorobiov, Yu. M., Voroshylo, V. V. (2013). *Finansy domashnikh gospodarstv u finansovii systemi derzhavy [Finance of households in the financial system of the state]*. VD «ARIAL».

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Haidai, T. V. (2006). Instytutsiia yak instrument instytutsiinoho ekonomichnoho analizu [Institution as a tool of the institutional economic analysis]. *Ekonomichna teoriia – Economic theory*, (2), pp. 34–45.
11. Hanzhytska, T. S. (2016). Suchasne rozuminnia poniattia ta struktury finansovoi systemy [Modern understanding of the concept and structure of the financial system]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, (5), pp. 48-50. http://lsej.org.ua/5_2016/15.pdf.
12. Hariaha, L. O. (2018). Rozvytok finansovoho rynku v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky [Development of the financial market in terms of the economy digitalization]. *Biznes Inform – Business Inform*, (11), pp. 388-393.
13. Hlushchenko, A. S. (2006). *Finansy [Finance]*. Mahnoliia 2014.
14. Demydova, S. (2020). Finansovaia sistema v usloviiakh tsifrovoi transformatsii ekonomiki [Financial system in digital transformation of the economy]. *Nauchnyi vestnik IuIM – Scientific Bulletin of UIM*, (1), pp. 47-53.
15. Demchyshak, N. B., Dubyk, H. Yu., Hryb, V. M. (2020). Rozvytok eksportu tsyfrovyykh tekhnologii v umovakh formuvannia yedynoho tsyfrovoho prostoru Yevropeiskoho Soiuzu [Development of the digital technologies export in the conditions of formation of the uniform digital space of the European Union]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (6), pp. 73-79.
16. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of the financial services market development on the basis of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. ChNTU.
17. Dubyna, M. V. (2017). Teoretychna osnova instytutsionalizmu yak naukovooho napriamu ekonomichnoi nauky [Theoretical basis of institutionalism as a scientific direction of economics]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia „Ekonomika i menedzhment” Scientific Bulletin of the International Humanities University. Economics and Management Series*, 27(1), pp. 8-11.
18. Dubyna, M. V., Zhavoronok, A. V., Fedyshyn, M. P. (2019). Formuvannia instytutsiinoho seredovyscha rozvytku kryptovaliut v Ukraini [Directions for Increasing the Development of Cryptocurrency in Ukraine]. *Modern Economics*, 17, pp. 80-85.
19. Dubyna, M. V., Kozlianchenko, O. M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhitalizatsii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), pp. 21-32.
20. Inshakov, O. V. (2003). Ekonomicheskie instituty i institutsii: k voprosu tipolohii i klassifikatsii [Economic institutes and institutions: on the issue of typology and classification]. *Sotsiologicheskie issledovaniia – Sociological research*, (9), pp. 42-51.
21. Karcheka, H. T., Ohorodnia, D. V., Openko, V. A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [Digital economy and its impact on the development of national and international economy]. *Finansovyi prostir – Financial space*, (3(27)), pp. 13-21.
22. Kamyhrobova, O. V. (n.d.). *Sutnisna kharakterystyka poniattia «instytut» ta «instytutsiia» v teorii innovatsii [Essential characteristics of the concept of "institute" and "institution" in the theory of innovation]*. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnisna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>.
23. Kychko, I. I. (2012). Instytutsionalne zabezpechennia indyvidualno-rynkovoho rehuliuвання osobystykh potreb [Institutional support of the individual market regulation of personal needs]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, (10(137)), pp. 185-191.
24. Kovalenko, O. (2014). *Rozvytok finansovoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv [Development of the financial system of Ukraine in the context of globalization processes]* [PhD dissertation, Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka].
25. Kovalenko, Yu. M. (2013). *Instytutsializatsiia finansovoho sektora ekonomiky [Institutionalization of the financial sector of economy]*. Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy.

26. Kovalenko, Yu. M. (2013). Suchasne instytutsiine seredovyshe finansovoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Modern institutional environment of the financial sector of Ukraine's economy]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (5), pp. 100-111.
27. Kovtoniuk, K. (2017). Tsyfrova transformatsiia svitovoi ekonomiky [Digital transformation of the world economy]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Seriya: Ekonomika – Scientific notes of KROK University. Series: Economics*, 47, pp. 70-76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2017_47_12.
28. Koliadenko, S. V. (2016). Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini [Digital economy: preconditions and stages of the formation in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni problemy nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, (6), pp. 105-112.
29. Kraus, N. M., Kraus, K. M. (2018). Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovoykh tekhnolohii [Digitization in terms of institutional transformation of economy: the basic components and tools of digital technologies]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, (1), pp. 211-214.
30. Lyzohub, M. (2018). Finansova systema v umovakh vyklykiv finansovykh tekhnolohii [Financial system in the face of challenges of financial technologies]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (4), pp. 112-115.
31. Lypov, V. V. (2016). Dovira: vid tsinnisnykh zasad do konkretnykh instytutsionalnykh form ta funktsii [Trust: from values to specific institutional forms and functions]. In *Formuvannia ta transformatsiia. Tvorennia prostoru suspilnoi doviry v Ukraini XXI storichchia: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Formation and transformation. Creating a space of public trust in Ukraine in the XXI century: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 58-75). DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Asotsiatsiia ukraïnskykh bankiv. http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11986&menu=119&Itemid=266.
32. Lytvynenko, N. I. (2016). *Instytutsionalni chynnyky rozvytku suchasnoi sotsialno-ekonomichnoi systemy [Institutional factors of the development of the modern socio-economic system]* [PhD dissertation, Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Natsionalnyi hirnychyi universytet»].
33. Lozynska, T. M. (2014). Do problem vzhyvannia terminiv „instytut” i „instytutsiia” v konteksti instytutsionalnogo analizu [On the problems of using the terms "institute" and "institution" in the context of the institutional analysis]. *Biznes Inform – Business Inform*, (7), pp. 8–13.
34. Lopatynskiy, Yu. M. (2006). Instytutsionalizatsiia tranzytyvnoi ekonomiky [Institutionalization of transitive economy]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seriya: Ekonomicheskaya – Scientific works of DonNTU. Series: Economic*, 103-1, pp. 229–232.
35. Mazur, E. E. (2014). Systematyzatsiia pidkhodiv do vyznachennia katehorii «instytut» [Systematization of approaches to the definition of the category "institute"]. *Ekonomika rozvytku – Development economics*, (4(69)), pp. 41-45.
36. Matveichuk, L. O. (2018). Tsyfrova ekonomika: teoretychni aspekty [Digital economics: theoretical aspects]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu – Bulletin of Zaporizhia National University*, (4(40)), pp. 116-127.
37. Meish, A. V., Lysak, O. M. (2019). Perspektyvy rozvytku finansovoi systemy Ukrainy. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu [Prospects for the financial system development in Ukraine. Bulletin of Khmelnytsky National University]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, (1), pp. 70-74.
38. Myrhorodska, L. (2003). *Finansovi systemy zarubizhnykh krain [Financial systems of foreign countries]*. Tsentr navchalnoi literatury.
39. Moiseienko, O. M. (2012). Rol formalnykh ta neformalnykh instytutiv ekonomichnoi vlady transformatsiinoi ekonomiky [The role of formal and informal institutions of economy within the economy transformation]. In *Sovremennye problemy i puti ikh resheniia v nauke, transporte, proizvodstve i obrazovanii 2012: material Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii – Modern problems and ways to solve them in science, transport, production and education 2012: materials of the International Scientific and Practical Conference* (issue. 4, Vol. 1). KUPRYENKO. <https://www.sworld.com.ua/konfer29/477.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

40. Molchanova, N. P. (2017). Razvytye obshchestvennykh finansov v usloviakh stanovleniya tsyfrovoy ekonomiky [Development of public finance in the context of the digital economy formation]. *Nauchnye issledovaniia ekonomicheskogo fakulteta – Scientific research of the Faculty of Economics*, 9(3), pp. 7-16. <https://archive.econ.msu.ru>.

41. Nesterenko, A. S. (2013). Vyznachennia «finansovoi systemy» ta yii strukturnyi sklad [Definition of "financial system" and its structural composition]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser.: Jurisprudence*, 1(6-3), pp. 72-75.

42. Nort, D. (1997). *Instituty, institutsionalnye izmeneniia i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, institutional change and the functioning of economy]*. Fond ekonomicheskoi knigi «Nachala».

43. Pyshchulina, O. (2020). *Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty [Digital economy: trends, risks and social determinants]*. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

44. Polishchuk, O. V. (2011). Mizhnarodni aspekty instytutsionalizatsii ekonomiky Ukrainy. Stratehiia rozvytku Ukrainy [International aspects of the economy institutionalization in Ukraine. Development strategy for Ukraine]. *Ekonomika, sotsiologhiia, pravo – Economics, sociology, law*, (1), pp. 171–173.

45. Popelo, O., Samoilovych, A. (2020). Kompetentnisnyi potentsial osvity v zabezpechenni rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Competence potential of education in ensuring the development of productive forces of Ukraine in the digital economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(23)), pp. 48-56.

46. Pochenchuk, H. M. (2018). FinTech u strukturi finansovoi systemy [FinTech in the financial system structure]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 21, pp. 49-55.

47. Puhachevskiy, K. Y., Puhachevska, K. S. (2018). Tsyfrovizatsiia ekonomiky yak faktor pidvyschennia konkurentospromozhnosti krainy [Digitization of economy as a factor in increasing the competitiveness of the country]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 25. http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/25_2018_ukr/9.pdf.

48. Putsenteilo, P. R., Humeniuk, O. O. (2018). Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruksii tradytsiinoi ekonomiky [Digital economy as the newest vector of the traditional economy reconstruction]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, (5-6), pp. 131-143.

49. Rol, V., Serhiienko, V., Popova, S. (2011). *Finansove pravo [Financial law]*. TsUL.

50. Seliuchenko, N., Shmihelska, Z. (2012). Upravlinnia finansovoiu systemoiu Ukrainy [Management of the financial system of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, (725), pp. 366–371.

51. Syvolap, L. A. (2016). Suchasnyi stan finansovoi systemy v Ukraini [Current state of the financial system in Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: the realities of time*, (3(25)), pp. 50-55.

52. Stepanenko, O. P. (2017). Perspektyvni napriamy tsyfrovoy transformatsii v konteksti rozbudovy tsyfrovoy ekonomiky [Perspective directions of digital transformation in the context of the digital economy development]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi – Modeling and information systems in economics*, (93), pp. 120–131.

53. Stoiko, O. Ya., Dema, D. I. (2017). *Finansy [Finance]*. (2nd ed.). Alerta.

54. Faizullin, T. F., Faizullina, A. I. (2007). Sushchnost institutsionalizma i ego znachenie v issledovanii sotsialno-ekonomicheskikh iavlenii [Essence of institutionalism and its significance in the study of socio-economic phenomena]. *Vestnyk OHU – OSU newspaper*, (9), pp. 37–42.

55. Kholopov, A. V. (2008). *Istoriia ekonomicheskikh uchenyi [History of economic doctrines]*. Eksmo.

56. Chukhno, A. A., Yukhymenko, P. I., Leonenko, P. M. (2007). *Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theories]*. Znannia.

57. Shpykuliak, O. H. (2010). Ekonomichni instytutsii ta instytuty u rozvytku teorii rynku [Economic institutes and institutions in the market theory development]. *Ekonomika APK – Economics of the agro-industrial complex*, (1), pp. 159–165.

58. Colin, N., Landier, A., Mohnen, P., Perrot, A. (2015). The digital economy. *Les notes du conseil d'analyse économique*, (26), pp. 1-12. <https://www.cae-eco.fr/en/Economie-numerique>.
59. Dubyna, M., Zhavoronok, A., Kudlaieva, N., Lopashchuk, I. (2021). Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14(1), pp. 97–102.
60. Gobble, M. M. (2018). Digitalization, Digitization, and Innovation. *Research-Technology Management*, 61(4), pp. 56–59.
61. Grosfeld, I. (1995). *Comparing Financial Systems: Problems of Information and Control in Economies in Transition*, CASE Research Foundation, Warsaw. 12. Negroponte N. Being Digital. Knopf.
62. Kholiavko, N. (2017). Systematization of Scientific Approaches to the Interpretation of Information Economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(40), pp. 157-164.
63. Kholiavko, N., Popova, L., Marych, M., Hanzhurenko, I., Koliadenko, S., Nitsenko, V. (2020). Comprehensive methodological approach to estimating the research component influence on the information economy development. *Scientific Bulletin of National Mining University*, (4), pp. 192-199.
64. Merton, R. C., Bodie, Z. (2004). The Design of Financial Systems: Towards a Synthesis of Function and Structure. *NBER Working Paper*, (106200). DOI 10.3386/w10620.
65. Popelo, O. (2019). Institutional framework for regional development regulation. *Problems and prospects of economics and management*, (4(20)), pp. 298-311.
66. Skinner, C. (2018). Digital Human: The Fourth Revolution of Humanity Includes Everyone. UNKNO.
67. Tapscott, D. (1995). *The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence*. McGraw-Hill.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Попело Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Popelo Olha – Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Civil Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

ResearcherID: I-8572-2016

Publons ID: AAC-1918-2019

Тарасенко Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Tarasenko Olena – PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: prokopenkolena22@gmail.com

УДК 336.7

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-111-116

Світлана Онишко, Тетяна Венгуренко

**ДО ПИТАННЯ ДОМІНАНТ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ВІДНОСИН У ЛАНЦЮГУ «ФІНАНСОВА СИСТЕМА –
ФІНАНСОВИЙ РИНОК – ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО»**

Svitlana Onyshko, Tetiana Venhurenko

**ON THE PROBLEM OF DOMINANTS IN THE CONCEPTUAL
TRANSFORMATION OF CONNECTIONS IN THE «FINANCIAL SYSTEM –
FINANCIAL MARKET – FINANCIAL INTERMEDIARY» CHAIN**

У статті досліджено питання відсутності належної реалізації взаємозв'язку між окремими структурними ланками ланцюга «фінансова система - фінансовий ринок - фінансове посередництво», що призводить до втрати його продуктивного потенціалу при вирішенні проблем соціально-економічного поступу. Наголошено на першочерговому з'ясуванні домінант на рівні концептуальної трансформації відносин у зазначеному ланцюгу крізь призму причинно-наслідкових зв'язків. Виокремлено ключові домінанти зазначеної трансформації, серед яких: 1) вищий рівень зрілості сутнісного наповнення; 2) обґрунтованість обраних стратегічних пріоритетів і цілей та їх екстраполяція на рівень кожної ланки; 3) закономірності розвитку цифрової економіки.

Ключові слова: ланки; відносини; взаємозв'язок; фінансова система; фінансовий ринок; фінансове посередництво; потенціал, синергійний ефект.

Бібл.: 11.

The article is devoted to the problem of the lack of proper relationship implementation between the links of the “financial system – financial market – financial intermediary” chain, which leads to the loss of its productive potential in solving problems of social and economic development. The priority of the dominants clarification at the level of conceptual transformation of relations in stated chain through the prism of causation is emphasized. The key dominants of this transformation are singled out, among which are: 1) higher level of essential content maturity; 2) the validity of the selected strategic priorities and goals and their extrapolation to the level of each link; 3) patterns of the digital economy development.

Keywords: links; relations; interconnection; financial system; financial market; financial intermediary; potential, synergy effect.

References: 11.

JEL Classifications: G10

Постановка проблеми. У сучасних дуже складних умовах невизначеності соціально-економічного світового розвитку, посиленої шоками пандемії COVID-19, очевидно, що ключовим засобом виходу на висхідну траєкторію може бути розвиток усіх сфер суспільного життя на основі використання стратегічних ресурсів, що лежать у площині знань у всій їх багатогранності. Проте не менш очевидно й те, що здійснити такий поступ неможливо поза безпосередньої участі фінансових важелів, сконцентрованих у межах системної діяльності фінансового сектору, хоча й в умовах зміни формату їх взаємозв'язку. Це свідчить про високу актуальність зазначеного напрямку досліджень.

Відповідно до програми розвитку фінансового сектору в Україні стоїть завдання функціонування фінансової системи, здатної забезпечувати сталий розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, що одночасно враховуватиме й міжнародні стандарти. Розвиток та ефективність складових фінансової системи та нефінансового сектору неминуче взаємопов'язані, хоча шляхи їх досягнення є різними та іноді виявляються навіть протилежними. Щодо причин останнього, то тут досить важливу роль відіграють недостатнє концептуальне обґрунтування та реалізація такого взаємозв'язку в частині причинно-наслідкових зв'язків, що його супроводжують. Так, зважаючи, що основним завданням фінансового ринку є трансформація тимчасово вільних коштів в інвестиції, вбачається особлива роль фінансового ринку і фінансового посередництва (як єдиної ланки переміщення капіталів між різними інституційними одиницями й секторами економіки) у здійсненні поставлених перед фінансовим сектором завдань. Такий висновок можна зробити також на основі зазначеної програми розвитку фінансового сектору, де вказується на поступове утвердження у вітчизняній прак-

тиці розширеного розуміння фінансів на зміну їх обмеження переважно державними фінансами. Останнє, цілком природно, сприяло недооцінці ролі фінансового ринку у вирішенні фінансових проблем. Тобто у сфері управління фінансовими відносинами є певна невідпрацьованість базових конструкцій таких відносин і зв'язків між ними для системного прийняття ефективних рішень у ланцюгу фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку окремих ланок у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво» є предметом глибокого дослідження великого кола науковців. Серед вітчизняних науковців, які розглядали проблеми сутності і структури фінансової системи, особливо виділяються праці В. Андрущенка, О. Василика, В. Зимовця, А. Крисоватого, О. Лактіонової, І. Луніної, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія, П. Юхименка. Питання функціонування фінансового ринку відображено в роботах Л. Алексеєнко, Н. Внукової, М. Гапонюка, Р. Квасницької, Ю. Коваленко, В. Корнєєва, Д. Леонова, В. Міщенко, С. Науменкової, К. Стрижиченка, Н. Шелудько, І. Шкільник та багатьох інших. Багатоаспектним питанням фінансового посередництва присвячені роботи О. Гаманкової, О. Вовчак, А. Дробязко, О. Квасової, О. Кнейслер, В. Левченко, Є. Поліщук, Б. Стеценка, В. Юхимчука та інших. Водночас питання органічної взаємодії зазначених ланок, власне яка і здатна забезпечити синергійний ефект у межах означеного ланцюга, часто залишається поза увагою. При цьому важливо, що маючи інтегруючий характер, така взаємодія одночасно здатна здійснювати й руйнівний вплив через існування між усіма ланками тісних причинно-наслідкових зв'язків. Це зумовлює необхідність виваженого підходу до обрання напрямів трансформацій на рівні кожної із ланок з метою їх узгодження. Усвідомлення можливих суперечливих наслідків та реалізація необхідної єдності сприятиме системності при формуванні теоретичного і практичного підґрунтя, спрямованого на уможливлення та підвищення позитивного внеску фінансового сектору на соціально-економічний розвиток через мінімізацію загроз конфлікту інтересів і ризику неефективних рішень.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Таким чином, стоїть завдання обґрунтування необхідності органічної взаємодії та обрання домінант трансформацій окремих ланок у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво» для підвищення позитивного внеску фінансового сектора на соціально-економічний розвиток через мінімізацію ризику неефективних рішень та загроз конфлікту інтересів.

Мета дослідження полягає у висвітленні питання співвідношення окремих ланок у ланцюгу « фінансова система - фінансовий ринок – фінансове посередництво» і пошук шляхів ефективної взаємодії між ними крізь призму концептуальної трансформації відносин у їх середовищі.

Виклад основного матеріалу. Одне із понять фінансів, відповідно до надбань світової наукової думки, розглядає їх як галузь економіки, що стосується фінансових відносин платників податків і уряду, фінансових ринків, корпорацій та домогосподарств. Тобто фінанси трактуються як триєдина єдність сфер: особисті, державні та бізнесові фінанси. Однак усвідомлення того, що потреби кожної із перелічених сфер та їх сукупності загалом обслуговують фінансовий ринок та фінансові інститути (фінансові посередники), пояснює переважання у західній фінансовій науці підходу, коли фінансова система розглядається саме в контексті функціонування фінансового ринку. При цьому останній включає в себе ринки акцій, облігацій та інших фінансових інструментів, фінансових посередників (таких як банки, страхові компанії), фірми, що пропонують фінансові послуги (наприклад, фінансово-консультаційні компанії) та органи, які регулюють діяльність усіх цих установ [1, с. 38]. Таким складом фінансового ринку

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

засвідчується його загальнофункціональне призначення: забезпечувати розвиток економіки шляхом формування і розміщення капіталів та активізації інвестиційних процесів. Це суттєво корелює із визначенням фінансової системи як сукупності фінансових відносин, пов'язаних із розподілом та перерозподілом фінансових ресурсів, та певним чином робить його еквівалентним визначенню фінансового ринку. Однак важливо зазначити й наступне. Так, у контексті процесів розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів слід погодитися з тим, що фінансовий ринок, по-перше, відображає також інституціональне забезпечення фінансової системи, та, по-друге, з огляду на трактування фінансової системи як цілісності, що складена з частин, взаємопов'язаних спільними функціями, він є складовою фінансової системи. На підтвердження цього слід навести й розуміння щодо фінансового сектора, який «...є частиною інституційної системи суспільства, має власну структуру й закономірності розвитку», що поширюється і на його окремі складові, в ряду яких ланки вищезначеного ланцюга.

Зазначеним ілюструється органічний зв'язок фінансового ринку з фінансовою системою як, по-перше, її невід'ємного елемента, а по-друге, системо значущого елемента, якому притаманна системо формуюча функція стосовно цієї системи і який настільки вбудований у фінансовий простір, що здатен за певних умов сприяти або спричинити загрозу стійкості всієї фінансової системи.

Аргументи стосовно статусу фінансового ринку як системного інтегратора особливо проявляються в умовах розвитку цифрової економіки. Подібне, зокрема, стверджується щодо страхових компаній в контексті можливості визначення ними конкурентних позицій на ринку страхових послуг [2, с. 22]. З позиції фінансового ринку, це пов'язано з масштабністю і чисельністю можливих інновацій на цьому ринку. Так, у західній науковій літературі до них належать: створення і популяризація нових фінансових інструментів, технологій, інститутів та ринків, а також інституційні інновації, інноваційні продукти і процеси [3], що відкриває можливості фінансової системи до структурного розширення.

Водночас зазначеним не обмежується ілюстрація зв'язку фінансової системи та фінансового ринку. Не меншої уваги заслуговує трансформаційна властивість фінансового ринку щодо фінансової системи, що включає і концептуальну трансформацію, яка дозволяє реалізувати взаємозв'язки не лише в структурному вимірі, а й у контурі відносин як фундаментальної підвалини будь-яких взаємозв'язків.

На підтвердження вищезазначених ролі та властивостей фінансового ринку можна навести такі приклади. Насамперед достатньо звернутися до місця і ролі фінансової глобалізації в процесах світової глобалізації, що сьогодні перетворилася в ключову детермінанту суспільних трансформацій з отриманням як позитивних, так і негативних результатів. Так, на переконання переважної більшості науковців і практиків саме фінансовий ринок стояв у витоків широкомасштабних світових криз.

Стосовно ключової ознаки сучасного етапу розвитку - впровадження цифрових технологій (діджиталізації), також саме на ринку фінансових послуг вона відбулася фактично найперше. Відповідно до досліджень [4] майже всі компанії фінансового ринку перейшли або перебувають у стадії переходу на цифрові технології. При цьому за даними PricewaterhouseCoopers збільшення рівня діджиталізації країни на 10 % призводить до зростання ВВП на душу населення до 0,75 %. Вважається, що саме на фінансовому ринку найбільше можливостей застосування цифрових технологій унаслідок формування єдиного цифрового простору [5, с. 12].

Як відомо, у процесах переміщення капіталів між різними інституційними одиницями та секторами економіки роль єднальної ланки, сприяючи розвитку економіки загалом, виконує фінансове посередництво. Необхідність та роль фінансових посередників у забезпеченні економічного зростання, зокрема через вплив на структурні зрушення в

економіці, вже десятки років тому підкреслювали закордонні дослідники [6; 7]. При цьому виділення фінансового посередництва як окремої ланки в досліджуваному ланцюгу ми пов'язуємо з його особливим місцем у фінансовій інфраструктурі, не обмежуючись його роллю як структурного елемента фінансового ринку, що залежно від місця професійних учасників визначає модель структурної організації цього ринку. Такий розширений підхід надає можливість повнішого розкриття потенціалу інституціональної теорії, яка сьогодні посідає особливе місце в регулюванні суспільних відносин.

Повертаючись до впровадження цифрових технологій, варто зазначити, що серед фінансових посередників першість у впровадженні ІТ-технологій належить банкам; їх вважають безумовними інноваційними лідерами. Розвиток інформаційних технологій та вільне переміщення капіталів в умовах глобалізації фінансових систем викликає видозміну каналів переміщення фінансових ресурсів, що відповідно здійснює вплив на функціонування фінансового ринку. Однак важливо враховувати, що фінансове посередництво «...охоплює не лише діяльність фінансових посередників, але й включає діяльність інших суб'єктів фінансового ринку, кожен з яких виконує свою роль у процесі переміщення фінансових ресурсів в економіці, таким чином формуючи сукупність взаємовідносин» [9, с. 8]. Звідси очевидний універсальний функціональний характер фінансового посередництва.

Отже, зростає значущість нарощування продуктивних взаємозв'язків у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво», в основі чого має бути новий погляд на усталені в минулому канали перерозподілу фінансових ресурсів, в основі яких впровадження, зокрема, цифрових технологій. Вважається, що лише у 2013-2019 рр. обсяги мобільних платежів у світі зросли у 4,42 раза. З-поміж інших ознак «включення факторів знань у фінансові відносини» є «...поява та поширення принципово нових суб'єктів, різноманітні інструментарні інновації, зміна формату взаємовідносин між фінансовими інституціями та іншими економічними агентами...», «...принципово нові обриси конкуренції між фінансовими інституціями» [10, с. 27].

У світлі зазначеної потреби нарощування продуктивних взаємозв'язків позитивно можна оцінити так званій «СПЛІТ», ухвалений Законом України № 1069-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг». Через розподіл повноважень із регулювання фінансового ринку між НБУ та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку з ліквідацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, фактично посилюються та виходять на новий якісний рівень вищезгадані взаємозв'язки. Останні, зрештою, означають вдосконалення фінансової системи держави, включаючи в цей процес всю сукупність інститутів банківського і небанківського сегментів фінансового сектору, та одночасно поглиблюючи на цій основі винятково важливу роль фінансового ринку для визначення траєкторії розвитку фінансових відносин та фінансової системи.

Фінансовий ринок у світі завжди посідав ключове місце серед індикаторів рівня та ефективності розвитку економіки. Тому підвищення рівня його розвитку та впливу на вітчизняну фінансову систему шляхом посилення взаємозв'язків між ними можна відзначити як важливу умову отримання синергійних ефектів, здатних сприяти функціонуванню і подальшому розвитку національної економіки. На цій основі може бути забезпечено виконання фінансовим сектором забезпечувальної, алокаційної та інвестиційної функцій, що означатиме його реальне зближення з реальним сектором, що на сьогодні становить серйозну проблему. Водночас важливо враховувати, що не лише кожна із виокремлених ланок має особливості реалізації зазначених функцій, але й кожен із елементів, що формують ці ланки, є системним утворенням і також мають свої особливості

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

реалізації цих функцій. Так, основною функцією ринку цінних паперів є алокація фінансових ресурсів, фінансування потреб нефінансового сектору економіки. Проте щодо інших функцій, то їх забезпечувальний і регулюючий ефект здатні проявлятися вже опосередковано через виконання алокаційної функції: ефективний перерозподіл фінансових ресурсів між фінансовим і нефінансовим секторами можливий внаслідок виконання алокаційної функції. Отже, зменшення обсягів позабіржового ринку цінних паперів, обсягів спекулятивних фінансових операцій, обсягів використання операцій з цінними паперами у схемах мінімізації податків, у кінцевому підсумку, сприятимуть інтегральному виконанню ринком цінних паперів усієї сукупності названих функцій.

Загалом, відповідно до уявлень про систему, про те, що власне «...сам об'єкт в цілому може бути представлений багатьма системами з відносно визначеними інтегративними або системо формуючими якостями» [11, с 170-179], і окремі ланки означеного ланцюга, і окремі елементи, що формують ті чи інші ланки, здатні перебудовувати свою структуру та зв'язки, сукупність методів та інструментів, які застосовуються, спростовують усталене уявлення про переважно прямолінійний взаємозв'язок у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво» на рівні цих укрупнених ланок. Насправді, такі зв'язки повинні реагувати на рівень їх пропорційності чи диспропорцій та віддзеркалювати їх в процесі трансформацій, адекватних функціональному призначенню окремих структурних ланок, через заходи інтегрованого регулювання, однак не виключаючи при цьому самостійного розвитку.

Висновки та пропозиції. Таким чином, концептуальна трансформація відносин у ланцюгу «фінансова система – фінансовий ринок – фінансове посередництво» лежить у площині реалізації взаємодії та глибокої функціональної інтеграції між даними економічними структурами завдяки об'єднанню їх функцій і властивостей на основі: 1) вищого рівня зрілості сутнісного наповнення; 2) обґрунтованості обраних стратегічних пріоритетів і цілей та їх екстраполяції на рівень кожної ланки; 3) закономірностей розвитку цифрової економіки як вирішальних домінант такої трансформації. Структурна корекція зазначеного ланцюга за рахунок поєднання і взаємного доповнення методів і важелів розвитку кожної із ланок на основі щільності зв'язку тактичних і стратегічних цілей їх функціонування зумовить появу уніфікованих мотивів, орієнтирів і шляхів розвитку для кожної зі структурних ланок і мінімізуватиме підстави виникнення між ними функціональних суперечностей. Це дозволить підвищити ефективність діяльності в нефінансовому і фінансовому секторах, що забезпечить загальний рівень розвитку національної економіки. Адже лише надійність, збалансованість та пропорційність функціонування усіх структурних елементів економіки здатні надати їй стабільності.

Подальші дослідження лежать у площині розробки конкретних моделей управління та індикаторів, що мають реалізуватися при визначенні стратегічних пріоритетів і засобів формування фінансового середовища функціонування суб'єктів економіки та забезпечення соціально-економічного розвитку загалом.

Список використаних джерел

1. Evi Bodie, Robert Merlon. Finance. Prentice Hall, a PEC, 2000. 584 p.
2. Коваленко Ю. М. Фінансова система та фінансовий сектор. *Фінанси України*. 2011. № 4. С. 87.
3. Пантелєєва Н. М. Цифрова конвергенція ринку фінансових послуг. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 15 жовтня 2019 р. Полтава : ПолтНТУ, 2019. С. 19-22.
4. Tufano P. Financial Innovation: Handbook of the Economics of Finance (Volume Ia: Corporate Finance). *Handbook of the Economics of Finance* / G. Constantinides, M. Harris and R. Stulz (eds.). Amsterdam : Elsevier. 2003. Vol. 1, Part 1. Pp. 307-336.
5. В Києві презентували дослідження «Digital Transformation Readiness». URL: <https://www.imena.ua/blog>.

6. Онищенко В. О., Черв'як А. В. Вплив діджиталізації на рівень розвитку економіки. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 15 жовтня 2019 р. Полтава : ПолтНТУ, 2019. С. 10-12.
7. Goldsmith R. Structure and Development as a Subject for International Comparative Study. *The Comparative Study of Economic Growth and Structure*. 1959. URL: <http://www.nber.org/books/unkn59-1>.
8. Levine R. Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*. June 1997. Vol. XXXV. Pp. 688-726.
9. Ковернінська Ю. В., Онишко С. В., Паєнко Т. В. Фінансове посередництво : навчальний посібник. Ірпінь : УДФСУ, 2020. 238 с.
10. Стеценко Б. С. Інституціоналізація фінансової інфраструктури економіки знань : автореф. ... д-ра екон. наук / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2020. 39 с.
11. Агошкова Е., Ахлибининский Б. Эволюция понятия системы. *Вопросы философии*. 1998. № 7. С. 170-179.

References

1. Evi Bodie, Robert Merlon. (2000). Finance. Prentice Hall, a PEC.
2. Kovalenko, Yu. M. (2011). Finansova systema ta finansovyi sektor [Financial system and financial sector]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (4), pp. 87.
3. Pantielicieva, N. M. (2019). Tsyfrova konverhentsiia rynku finansovykh posluh [Digital convergence of the financial services market]. In *Rozvytok finansovoho rynku v Ukraini: zahrozy, problemy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Development of the financial market in Ukraine: threats, problems and prospects: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 19-22). PoltNTU.
4. Tufano, P. (2003). Financial Innovation: Handbook of the Economics of Finance (Volume Ia: Corporate Finance). In G. Constantinides, M. Harris and R. Stulz (eds.). *Handbook of the Economics of Finance* (vol. 1, Part 1, pp. 307-336). Elsevier.
5. V Kyievi prezentuvaly doslidzhennia «Digital Transformation Readiness» [The study “Digital Transformation Readiness” was presented in Kyiv]. <https://www.imena.ua/blog>.
6. Onyshchenko, V. O., Cherviak, A. V. (2019). Vplyv didzhitalizatsii na riven rozvytku ekonomiky [The impact of digitalization on the economic development level]. *Rozvytok finansovoho rynku v Ukraini: zahrozy, problemy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Development of the financial market in Ukraine: threats, problems and prospects: materials of the International scientific-practical conference* (pp. 10-12). PoltNTU
7. Goldsmith, R. (1959). Structure and Development as a Subject for International Comparative Study. *The Comparative Study of Economic Growth and Structure*. <http://www.nber.org/books/unkn59-1>.
8. Levine, R. (June 1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, XXXV, pp. 688-726.
9. Koverninska, Yu. V., Onyshko, S. V., Paientko, T. V. (2020). *Finansove poserednytstvo [Financial intermediation]*. UDFSU.
10. Stetsenko, B. S. (2020). *Instytutsionalizatsiia finansovoi infrastruktury ekonomiky znan [Institutionalization of financial infrastructure of knowledge economy]* [Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana].
11. Ahoškova, E., Akhlybynynskyi, B. (1998). Evoliutsiia poniatiia sistemy [Evolution of the concept of system]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, (7), pp. 170-179.

Онишко Світлана Василівна – доктор економічних наук, професор, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08205, Україна).

Onyshko Svitlana – Doctor of Economics, Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08205 Irpin, Ukraine).

E-mail: onyshko_sv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5811-2724>

Венгуренко Тетяна Григорівна – старший викладач, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08205, Україна).

Venhurenko Tetiana – Senior Lecturer, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Str., 08205 Irpin, Ukraine).

E-mail: vengurenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9073-6166>

УДК 330.101

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-117-126

Наталія Холявко, Марія Колоток

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОБОТІ
ЗАРУБІЖНИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ**

Nataliia Kholiavko, Mariia Kolotok

**INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES
OF FOREIGN FINANCIAL INSTITUTIONS**

На сьогодні інформаційно-комунікаційні технології вже не являють собою інновацію; до того ж у період пандемії коронавірусу такі технології почали активно використовуватись різноманітними компаніями в усьому світі. У сучасних умовах посилення конкурентної боротьби на ринку фінансові установи вимушені активно впроваджувати нові інформаційні технології, запускати інноваційні послуги, удосконалювати наявні механізми надання фінансових послуг. Стаття спрямована на дослідження світового досвіду використання інформаційних технологій у роботі фінансових установ та ідентифікацію кращих світових практик для подальшого визначення перспектив їх впровадження в Україні. Проаналізовано досвід країн Європейського Союзу (зокрема, Німеччини, Великої Британії, Іспанії, Швеції, Швейцарії), Сполучених Штатів Америки, Японії та Китаю в застосуванні їх фінансовими інститутами новітніх технологій; визначено вплив інформаційно-комунікаційних технологій на ефективність роботи окремих фінансових установ зазначених країн. Автори доходять висновку, що впровадження інформаційних технологій у діяльність фінансових установ забезпечує провідним країнам світу можливість утримання високих місць у світових рейтингах і високих конкурентних позицій на міжнародному ринку фінансових послуг. Серед перспектив подальших досліджень визначено проблему забезпечення кібербезпеки, що вимагає формування дієвих механізмів протидії кібератакам, а також розробки інноваційних інформаційних технологій захисту фінансових систем та інформації про суб'єктів ринку фінансових послуг.

Ключові слова: інформаційні технології; фінансові установи; онлайн-банкінг; штучний інтелект; blockchain; Big Data; фінансові послуги.

Табл.: 3. Рис.: 1. Бібл.: 33.

Today, information and communication technologies are no longer an innovation; moreover, during the coronavirus pandemic, such technologies began to be actively used by various companies around the world. In modern conditions of intensification of competition in the market, financial institutions are forced to actively introduce new information technologies, launch innovative services, improve existing mechanisms for providing financial services. The article is aimed at studying the world experience of using information technologies in the work of financial institutions, and identifying the best world practices in order to further determine the prospects for their implementation in Ukraine. The authors analyze the experience of the European Union (in particular, Germany, Great Britain, Spain, Sweden, Switzerland), the United States, Japan and China in the use of the latest technologies by their financial institutions; the influence of information and communication technologies on the efficiency of certain financial institutions of these countries is determined. The authors conclude that the introduction of information technology in the activities of financial institutions provides the world's leading countries with the opportunity to maintain high rates in world rankings, and high competitive positions in the international financial services market. The article highlights the prospects for further research, namely the problem of cyber security, solving of which requires the development of effective mechanisms to combat cyber-attacks, as well as the development of innovative information technologies to protect financial systems and information about financial services market participants.

Keywords: information technologies; financial institutions; online banking; Artificial Intelligence; blockchain; Big Data; financial services.

Table: 3. Fig.: 1. References: 33.

JEL Classification: G20

Постановка проблеми. Сучасна економіка наскрізь пронизана інформаційними технологіями. Уже практично неможливо уявити ефективне функціонування практично будь-якої сфери суспільного життя без застосування інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки вони дозволяють оптимізувати процеси, підвищити їхню оперативність, дають змогу зберігати й обробляти великі обсяги інформації, проводити більш точні розрахунки, швидко передавати інформацію та забезпечити її точність, прозорість і надійність тощо.

Останнє десятиліття характеризується особливо високими темпами розвитку технологічних інновацій та масштабами трансформації національних економік під їх впливом. Створення нових мов програмування, платформ для операційних систем, роботів

докорінно змінює засади ведення бізнесу. Ці зміни не оминули і фінансовий сектор, у межах якого спостерігається активізація діяльності з впровадження проєктів, орієнтованих на розробку на базі інноваційних інформаційних технологій нових фінансових продуктів та послуг, а також забезпечення більш надійного програмного збереження інформації і захисту її від кібератак.

Провідні держави світу накопичили чималий досвід застосування інформаційних технологій у роботі фінансових установ, у тому числі в напрямі захисту від витоку інформації, підвищення рівня її транспарентності, модернізації механізмів надання фінансових послуг. Позитивний досвід економічно розвинених країн може виявитись цінним для вітчизняних фінансових інституцій, а його імплементація у практику їхньої діяльності сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг і рівня довіри населення до банківських установ. Вищезазначене обґрунтовує актуальність теми цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема використання інформаційних технологій у роботі фінансових установ є актуальною як для науковців, так і для фінансистів-практиків та експертів-аналітиків. Це знайшло свій прояв у великій кількості фахових публікацій, зокрема слід виокремити роботи О. Любіча, В. Плескач, Т. Затонацької, Є. Поліщук, Г. Поченчук та інших вітчизняних учених. З-поміж закордонних науковців, які досліджують питання використання фінансових технологій, варто відзначити Дж. В. Дейн, М. Міллер, Х. Мінські, Й. Блах тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проведений огляд літературних джерел засвідчив достатньо глибоку опрацьованість теми впровадження інформаційних технологій у роботу фінансових установ. Водночас висока динамічність фінансового сектору, швидкі темпи науково-технічного й інноваційного розвитку зумовлюють необхідність постійного моніторингу поточного стану й перспектив імплементації фінансових технологій, особливостей їх використання для вдосконалення існуючих і якісного надання нових фінансових послуг у різних країнах світу.

Метою статті є вивчення світового досвіду використання інформаційних технологій у роботі фінансових установ та ідентифікація кращих світових практик для подальшого визначення перспектив їх впровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Глобалізаційні процеси формують сукупність нових викликів до фінансових установ. Утримання високих конкурентних позицій на світовому ринку фінансових послуг вимагає динамічності, гнучкості й інноваційності діяльності банків та фінансово-кредитних установ. Одним із потужних інструментів конкурентної боротьби стають інформаційні технології, спроможні спростити та прискорити комунікацію суб'єктів ринку, згенерувати інноваційні продукти, вдосконалити підходи до надання фінансових послуг та забезпечити безпеку інформації (рис. 1). У межах цієї статті нами систематизовано досвід деяких країн світу в застосуванні інформаційних технологій у роботі фінансових установ.

Банками країн *Європейського Союзу* витрачаються чималі бюджети на апробацію та впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, реалізацію заходів із протидії кібератакам і підвищення рівня безпечності інформації. Практично всі європейські банки оперативно запровадили мобільний банкінг (електронну систему, що дозволяє через додаток у мобільному телефоні виконувати низку банківських операцій – грошові перекази, оформлення кредитів, відкриття депозитних рахунків тощо) і перебувають у пошуку нових додатків та опцій для такої системи. Стисла характеристика діяльності компаній деяких країн ЄС, що активно використовують у своїй діяльності інноваційні фінансові технології, наведена в табл. 1.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

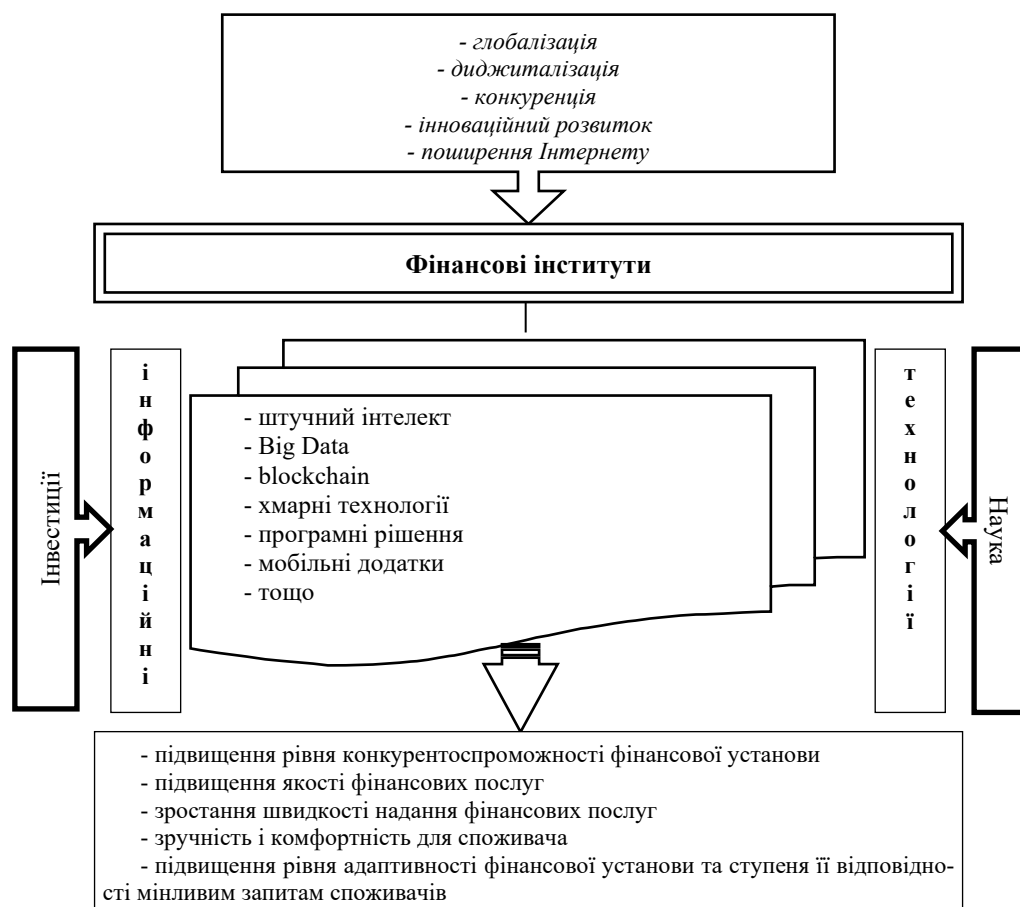

Рис. 1. Чинники та переваги впровадження інформаційних технологій у роботу фінансових установ

Джерело: побудовано авторами.

Таблиця 1

Характеристика діяльності провідних FinTech-компаній Європейського Союзу

Назва компанії	Країна	Масштаби діяльності
Adyen	Нідерланди	У період з 2015 по 2019 рр. дохід Adyen зріс із 98,5 млн до 496,9 млн дол. США
Nexi	Італія	Спеціалізується на платіжних системах, таких як Nexi Payments, належаючи на тому, що сучасні технології витіснили готівкові платежі
Klarna	Швеція	Один із найбільших банків ЄС, який надає платіжні рішення для 85 млн споживачів у 17 країнах
Greensill	Велика Британія	Забезпечує клієнтів фінансовим ланцюгом поставок у Європі, Північній Америці, Латинській Америці, Африці та Азії
Transferwise	Велика Британія	Цифрові грошові перекази компанії використовує понад 10 млн осіб по всьому світу
N26	Німеччина	Функціонує на 24 європейських ринках та нараховує 2,3 млн клієнтів
Oaknorth Bank	Велика Британія	Співпрацює з перспективними банками з усього світу з орієнтацією на задоволення потреб сотень тисяч підприємств
Monzo	Велика Британія	Має досить високу популярність у світі та нараховує понад 2 млн клієнтів (передусім за рахунок того, що гарантує утримати безпечніший захист персональних даних клієнтів і в чотири рази ефективнішу боротьбу з шахрайством порівняно з іншими банками країни)
Funding Circle	Велика Британія	Має попит у малого бізнесу в усьому світі; нараховує понад 90 000 клієнтів
Izettle	Швеція	Поширена в країнах ЄС і Латинської Америки торговельна платформа для малого бізнесу

Джерело: складено авторами на основі [1-6].

Протягом останніх років у *Німеччині* фінансові установи застосовують опцію відеокамери (VTM), за допомогою якої клієнт через мобільний телефон або інший гаджет може отримати особисту консультацію представника банку з будь-якого питання. Така комунікація суттєво скорочує витрати часу споживача фінансових послуг та спрощує для працівника банку ідентифікацію клієнта [7]. Поширеною також стала послуга передачі звукових даних (NSDT), яка дозволяє споживачу при здійсненні операції для підтвердження, замість стандартного одноразового пароля, просто відтворити надісланий банком звук [7]. Така технологія працює навіть в умовах шумного оточення, що робить її зручною і застосовною за різних обставин, в яких може перебувати клієнт.

Чільне місце серед інформаційних технологій, які активно використовуються в роботі фінансових установ, посідає Big Data. Ця технологія дозволяє прискорити процеси збору та аналізу інформації, удосконалити контроль над системами інформаційної безпеки і захисту від шахрайства. На основі технології Big Data комерційний банк *Великої Британії* NatWest створив цифровий сервіс Mettle для малого бізнесу [8]; за використання штучного інтелекту та аналітики Big Data розробив додаток Mimo з обліку особистих коштів [9]; запустив цифрового асистента Coa в онлайн-банкінг для надання клієнтам інформації з більш ніж 200 запитань [8].

Однією із перших серед європейських країн інноваційну інформаційну технологію blockchain реалізувала банківська група Grupo Santander (*Іспанія*). Застосування такої технології в роботі фінансових установ дозволяє суттєвим чином прискорити процеси переказу грошей, здійснювати їх без посередників та забезпечити прозорість проведення операцій. Технологію blockchain покладено в основу розробленої групою Santander платіжної системи One Pay FX, роботу якої спрямовано на оптимізацію платежів між Європою та Південною Америкою [9].

Поступового поширення набуває застосування роботів у діяльності фінансових установ. Власне, це є певна інженерна розробка, механізм із прописаним фахівцем спеціальним набором команд, що загалом станом на сьогодні не є інновацією, однак протягом останніх років набуває нових форм прояву та напрямів застосування. Впровадження роботів дозволяє банкам економити на витратах праці касирів та інших фахівців, які виконують рутинну, монотонну, одноманітну технічну роботу.

У цьому контексті доречно згадати про банк Nordea Bank AB (*Швеція*), що заявляє про прагнення замінити на роботів весь наявний персонал. Навіть перші кроки з реалізації такої ідеї дозволили суттєво скоротити витрати, а в недалекому майбутньому планується повністю замінити роботами операторів телекомунікаційного зв'язку, а також організувати процеси керування активами банку на основі потужностей сучасних роботів [10].

Окремої уваги потребує кейс *швейцарського* банку St. Galler Kantonalbank, у якому комунікація з клієнтами, вирішення їхніх питань, надання допомоги в проведенні операцій здійснюється роботами, тобто, по суті, вони заміщають деякі функції оператора, касира, менеджера. Крім цього, роботами ведеться бухгалтерська звітність [11].

Колосальний досвід у застосуванні роботів мають американські фінансові установи (табл. 2). Наприклад, банківська установа JPMorgan Chase (*США*) використовує робота Persado як копірайтера. Технічні можливості цього робота дозволяють швидко створювати різні варіанти напису текстів, а також за необхідності переписувати їх [12]. Варто відзначити, що згадана вище JP Morgan Chase була однією із перших установ, яка почала зберігати дані у хмарному сховищі Amazon Cloud [13]. Така хмарна інфраструктура відповідає нормам чинного законодавства країни, забезпечує вищу безпеку й конфіденційність інформації. Уже станом на 2020 р. близько 90 % американських банків успішно перейшли на цю технологію.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналогічно до практики запровадження хмарної інфраструктури, глибоко інтегрованим в роботу фінансових установ США є електронний банкінг. У середньому щорічний приріст чисельності користувачів е-банкінгу становить 20 % [14], а деякі банки країни (EverBank Direct, PerkStreet Financil, BankSimple, Bank of Internet USA) здійснюють перехід на використання лише інтернет-банкінгу при наданні повного спектра банківських послуг (відкриття рахунку, проведення грошових переказів, обмін валюти, отримання кредитів, вкладення депозитів, операції на фондовому ринку тощо) [15].

Таблиця 2

Характеристика діяльності провідних FinTech-компаній США

Назва	Масштаби діяльності	Характеристика діяльності
1	2	3
Stripe	Клієнти варіюються від невеликих вебсайтів до Amazon та Facebook.	У 2019 році Stripe запустила нову корпоративну кредитну картку та позики для малого бізнесу, які автоматично погашаються за рахунок платежів, які вона обробляє для позичальників
Ripple	Серед клієнтів має транснаціональну корпорацію Standard Chartered та фінансово-кредитну групу Santander. У 2019 р. продано XRP на 500 млн дол. США	Система, яка за допомогою технології блокчейн сприяє здійсненню міжнародних платежів, у тому числі за допомогою криптовалюти
Coinbase	Кількість клієнтів біржі становить близько 25 млн осіб	Пропонує послуги зберігання криптографічних даних установам. Розробляє особистий гаманець та нові валюти, призначені для тих, хто прагне більшої конфіденційності
Robinhood	Станом на 2020 р. кількість клієнтів становила понад 10 млн осіб	Мобільний додаток, який пропонує торгівлю акціями, ETF, опціонами та криптовалютами без комісій
Chime	Має близько 12 млн клієнтів	Банк, що працює лише для мобільних пристроїв, не має банківської ліцензії, але використовує ресурси та інфраструктуру великих банків. Пропонує безкоштовні чекові рахунки з можливістю автоматичного округлення покупок та внесення змін на ощадні рахунки
Plaid	Кількість клієнтів у 2019 р. збільшилася вдвічі до 2600 осіб, при цьому розширившись на територію Великобританії, Іспанії, Франції та Ірландії	Пов'язує платіжні програми (Square Cash) та програми для особистих фінансів (Acorns) з банківськими рахунками користувачів для переказу і відстеження коштів. Інтеграція Plaid відповідає PSD2, цим самим забезпечуючи додаткову надійність доступу до європейської фінансової екосистеми
SoFi	Налічує понад 850 000 учасників	Пропонує такі фінансові послуги: особисті позики, іпотечні кредити, страхування, чекові рахунки, заощадження та інвестування
Credit Karma	Чисельність клієнтів становить 50 млн осіб	Безкоштовна послуга моніторингу та оцінки кредитних балів
Opendoor	Близько 1,3 млн клієнтів	FinTech-компанія у сфері нерухомості, націлена на кардинальну трансформацію способів продажу клієнтами будинків і споруд
Root	Має ліцензію функціонування в 36 штатах США	Забезпечує автостраховання, кваліфікує клієнтів та встановлює їхні страхові тарифи. Може контролювати водіння за допомогою програми для смартфона, що працює на основі вимірювання 200 змінних. Нещодавно розширила свою діяльність на страхування орендарів, пропонуючи покрити втрати їхнього майна

Джерело: складено авторами на основі [16-20].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Необхідно також зауважити вагомий досвід фінансових установ Японії у використанні інформаційних технологій. Стрімкий розвиток останніх у країні забезпечує оперативну і докорінну трансформацію фінансового сектору, а також створює підґрунтя для лідерства країни на міжнародній арені. До прикладу, одним із перших у світі саме японський банк Ogaki Kyoritsu виступив із ініціативою запустити абсолютно нові банкомати, що не потребують фізичного використання пластикової картки, а для ідентифікації клієнта використовують його біометричні дані [21]. Сьогодні така технологія вже стала звичною практикою для низки банків Японії.

Активно у своїй діяльності технологіями штучного інтелекту користується японська страхова компанія Fukoku Mutual Life Insurance. Зокрема, вона застосовує програму Watson Explorer AI від IBM, яка дозволяє проаналізувати дані медичних полісів по операціях та процедурах і, відповідно, правильно розрахувати розмір страхових виплат. У підсумку, застосування такої технології створює для компанії можливість підвищити свою продуктивність на 30 % [22].

Одним із найбільш потужних гравців на світовому ринку фінансових послуг є *Ku-mai* (табл. 3). У 2018 році фінансові компанії цієї країни інвестували в штучний інтелект близько 23 млрд доларів США [23]. Серед найбільш знакових інноваційних розробок слід зазначити: технологію Eye to God, впровадження якої в термінали самообслуговування дозволило спростити операції розпізнавання облич, зчитування відбитків пальців; технологію Yunsong, яка, на відміну від Eye to God, використовує комп'ютерний зір і завдяки цьому робить процес оплати більш легким та надійним; систему перевірки документів Qunzhi, що використовує технології NLP, графі знань, OCR, які забезпечують вищу точність перевірки і дозволяють знизити навантаження на персонал фінансових установ [24].

Таблиця 3

Характеристика провідних FinTech -компаній Китаю

Назва компанії	Характеристика компанії	Особливості діяльності
1	2	3
Ant Group	Обслуговує більше мільярда користувачів. Загальний обсяг платежів сягає 118 трильйонів юанів	Дочірня компанія групи Alibaba, яка володіє найбільшою китайською платформою цифрових платежів
Lufax	Підтримується великими інтернет-компаніями, такими як Ant Group, WeBank та Tencent Licitong.	Провідна платформа персональних фінансових послуг, яка працюючи за допомогою бізнес-моделі "Hub and Spoke", на основі застосування передових технологій інтегрує онлайн- та офлайн-ресурси в обслуговуванні клієнтів.
East Money	Професійний фінансовий засіб масової інформації в Інтернеті, що надає цілодобово фінансову інформацію та котирування світового фінансового ринку.	Займається цінними паперами, електронною комерцією, наданням фінансових даних, обслуговуванням Інтернет-реклами.
JD Digits	Сформував провідну екосистему фінансових технологій у Китаї для підприємств та споживачів; випустив низку інноваційних продуктів (Jingbaobei, Baitiao, JD Wallet, JD Finance APP, Xiaojinku, JD Microcredit та Xiaobailicai)	Бізнес-метою JD Digital Technology визначено об'єднання галузей з цифровими технологіями, допомога в оцифруванні бізнесу, запровадженні штучного інтелекту.
WeBank	Найбільший у світі цифровий банк, що використовує у своїй діяльності технології BigData, штучний інтелект, блокчейн, хмарні технології для надання комплексних фінансових послуг приватним особам, малому й середньому бізнесу.	WeBank не має фізичних відділень чи філій і не покладається на майнові гарантії. Для управління своєю бізнес-моделлю максимально повно й активно використовує інноваційні інформаційні технології.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 3

1	2	3
Hundsun	Має понад 7000 партнерів, у тому числі у сфері наукових досліджень і розробок.	Провідний постачальник фінансового програмного забезпечення та мережеских послуг у Китаї.
Hithink RoyalFlush	За допомогою своїх цифрових та прикладних платформ, інструментів фінансового аналізу, систем онлайн-торгівлі та програмних рішень в основному займається збором і наданням фінансової інформації корпораціям, фінансовим операторам, приватним інвесторам, уряду та фізичним особам.	Представляє собою інформаційну мережу, яка використовує у своїй діяльності 27 технологій для вебсайту.
Suning Finance	Надає малому та середньому бізнесу якісні портфелі фінансових продуктів, включаючи оплату, фінансування ланцюжка поставок, споживче фінансування, управління інвестиціями, страхування та ін.	У своїй діяльності використовує переважно такі технології: біометрична ідентифікація; контроль ризиків на основі «великих даних»; інтелектуальний маркетинг; роботи-консультанти; фінансова хмара.
ZhongAn	Включає Jack Ma від Alibaba, Pony Ma від Tencent та Mingzhe Ma від Ping An Insurance.	Компанія, які надає свої послуги зі страхування виключно в онлайн-форматі.

Джерело: складено авторами на основі [25-33].

Висновки та пропозиції. Активне впровадження інформаційних технологій у діяльність фінансових установ забезпечує провідним країнам світу можливість утримання високих місць у світових рейтингах і високих конкурентних позицій на міжнародному ринку фінансових послуг. Передусім це обґрунтовується зростанням якісного рівня послуг, які надаються фінансовими установами країни, підвищенням їх швидкості, точності, транспарентності та надійності. Окрім цього, інноваційні технології спроможні робити фінансові операції більш зрозумілими та зручними для споживачів.

До ключових передумов імплементації інформаційних технологій у діяльність фінансових інституцій можна віднести такі: 1) висококонкурентне середовище, що мотивує фінансові установи до постійного пошуку інноваційних ідей, нових бізнес-моделей, підтримки FinTech-стартапів; 2) наявність підтримки наукових досліджень з боку держави та бізнес-сектору; 3) розвиненість інформаційної інфраструктури та інвестування в її вдосконалення; 4) фінансова грамотність громадян та їх готовність до опанування нових технологій; 5) висока інноваційна культура в суспільстві.

На наше переконання, одним із питань, яке найгостріше стоїть на порядку денному сучасних фінансових установ, є захист інформації. У країнах Європейського Союзу цьому питанню приділяється особлива увага як на законодавчому, так і на технічному рівні. Наприклад, наразі тривають роботи над винайденням аксесуарів (спеціальних чохлів) для пластикових карток, які убезпечать їх власників від шахраїв і несанкціонованого зчитування інформації, необхідної для активації вбудованих в них чіпів з даними для здійснення безконтактної оплати. Не менш актуальною є проблема забезпечення кібербезпеки, що вимагає формування дієвих механізмів протидії кібератакам, а також розробки інноваційних інформаційних технологій захисту фінансових систем та інформації про суб'єктів ринку фінансових послуг. Саме в цьому вбачаємо перспективи подальших досліджень за цієї темою.

Список використаних джерел

1. Top 10 Largest fintech companies in Europe. 2020. URL: <https://medium.com/business-chief/top-10-largest-fintech-companies-in-europe-b47de0f3cafc>.
2. Портал інформації про банки Німеччини DeutschesKonto.org. Рахунок №26 та картка MasterCard. URL: <https://www.deutscheskonto.org/ru/number26>.

3. Інвестиційний портал InVenture. Німецький онлайн-банк N26 увійшов в число найдорожчих європейських «єдинорогів». 2019. URL: <https://inventure.com.ua/news/world/nemeckij-onlajn-bank-n26-voshel-v-chislo-samyh-dorogih-evropejskih-edinorogov>.
4. Офіційний сайт OakNorth. URL: <https://www.oaknorth.com>.
5. Офіційний сайт Monzo. URL: <https://monzo.com>.
6. Офіційний сайт Funding Circle. URL: <https://www.fundingcircle.com/uk>.
7. Cavus, N. & Chingoka, D., N., C. (2015). Information technology in the banking sector: Review of mobile banking. *Global Journal of Information Technology*, 5(2), pp. 62-70.
8. Як банки використовують AI та Big Data для створення нових сервісів. 2020. URL: <https://www.everest.ua/yak-banky-vykorystovuyut-ai-ta-big-data-dlya-stvorennya-novyh-servisiv>.
9. Швидкий Blockchain як ядро нових банківських технологій. 2020. URL: <https://guland.com.ua/kryptovalyuta/blockchain/blokcheyn-i-banky.htm>.
10. Електронний журнал «Bloomberg». Заміна роботами співробітників у Швеції. 2018. URL: <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/krupneyshiy-bank-shvecii-reshil-zamenit-robotami-6-tysyach-sotrudnikov-1027409738>.
11. How Five Robots Replaced Seven Employees at a Swiss Bank. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-04/how-five-robots-replaced-seven-employees-at-a-swiss-bank>.
12. Роботи наступають: У США банк найняв штучний інтелект на посаду копірайтера. URL: <https://www.5.ua/nauka/roboty-nastupaiut-u-ssha-bank-nainyav-shtuchnyi-intelekt-na-posadu-kopiraitera-197384.html>.
13. Банки: майбутнє за хмарними рішеннями. 2016. URL: https://ioblik.com/uk/documentation/banki_budushee_za_oblachnymi_resheniyami.
14. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <https://unctad.org>.
15. Сербина О. Г., Пономар В. В. Тенденції розвитку мобільного банкінгу в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 3. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/3/14.pdf>
16. Top 10 Biggest Fintech Companies In America 2020. URL: <https://www.forbes.com/sites/jeffkauffman/2020/02/12/the-10-biggest-fintech-companies-in-america-2020/?sh=6ee40b781259>.
17. Офіційний сайт Ripple. URL: <https://ripple.com>.
18. Не будь как Robinhood: разбираем интерфейсы брокерских приложений. 2020. URL: <https://vc.ru/services/143007-ne-bud-kak-robinhood-razbiraem-interfeysy-brokerskih-prilozheniy>.
19. Дают второй шанс и бесплатную кредитку. Как работает необанк Chime. 2021. URL: <https://vc.ru/finance/203375-dayut-vtoroy-shans-i-besplatnuyu-kreditku-kak-rabotaet-neobank-chime>
20. Офіційний сайт Plaid. URL: <https://plaid.com/eu>.
21. Орлов Д. (2012) Применение азиатских стандартов качества и инновационной практики при создании в россии инвестиционной базы для продвижения на рынок высокотехнологичных банковских продуктов и услуг. URL: <http://rasia.com/files/DmitriyOrlov.pdf>.
22. Как искусственный интеллект используется в реальном бизнесе. 2017. URL: <https://www.azoft.ru/blog/iskusstvennyj-intellekt-v-realnom-biznese>.
23. China's Financial Services Industry Is Banking on AI. 2020. URL: <https://syncedreview.com/2020/01/04/chinas-financial-services-industry-is-banking-on-ai>.
24. IT investment in the banking industry occupies the first place in the financial industry, and AI is heavily deployed to compete for the future of intelligent financial services. Smart Week Report Core Edition. URL: <https://mp.weixin.qq.com/s/S4-RjpojBno4e66XUNvDw>.
25. Top 10 companies in China in 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/31367/top-fintech-companies>.
26. Офіційний сайт Lufax. URL: <https://www.lufaxholding.com/about/index>.
27. Британське агентство новин та постачальник даних про фінансові ринки Reuters. East Money Information Co.,Ltd. URL: <https://www.reuters.com/companies/300059.SZ>.
28. Платформа для пошуку бізнес-інформації про приватні та державні компанії Crunchbase. East Money Information. URL: <https://www.crunchbase.com/organization/east-money-information>.
29. WeBank. *China Internet Watch*. 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/company/webank>.
30. Офіційний сайт Hundsun. URL: <https://www.hundsun.com/en/about.aspx#a1>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

31. Hithink royalflush information Network Co.,Ltd. *Електронний журнал Marketscreener*. URL: <https://www.marketscreener.com/quote/stock/HITHINK-ROYALFLUSH-INFORM-7660572/company>.

32. Офіційний сайт Suning Finance. URL: <https://www.suningholdings.com/cms/snFinancialServices/index.htm>.

33. Zhongan. *Електронний журнал «China Internet Watch»*. 2020. URL: <https://www.chinainternetwatch.com/company/zhongan>.

References

1. *Top 10 Largest fintech companies in Europe*. (n.d.). Retrieved 14.01.2021 https://medium.com/business-chief/top-10-largest-fintech-companies-in-europe-b47de0f3cafc_

2. *Portal informatsii pro banky Nimechchyny DeutschesKonto.org. Rakhunok №26 ta kartka MasterCard [Information portal about German banks DeutschesKonto.org. Account №26 and MasterCard]* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.deutscheskonto.org/ru/number26>.

3. *Investytsiynyi portal InVenture. Nimetskyi onlain-bank N26 uviishov v chyslo naidorozhchyykh yevropeiskykh «iedynorohiv» [InVenture investment portal. The German online bank N26 has become one of the most expensive European "unicorns"]* (n.d.). Retrieved 21.01.2021 https://inventure.com.ua/news/world/nemeckij-onlajn-bank-n26-voshel-v-chislo-samyh-dorogih-evropejskih-edinorogov_

4. Official site OakNorth. (n.d.). Retrieved 03.02.2021 <https://www.oaknorth.com>.

5. Official site Monzo. (n.d.). Retrieved 03.02.2021 <https://monzo.com>.

6. Official site Funding Circle. (n.d.). Retrieved 03.02.2021 <https://www.fundingcircle.com/uk/>

7. Cavus, N. & Chingoka, D., N., C. (2015). Information technology in the banking sector: Review of mobile banking. *Global Journal of Information Technology*, 5(2), pp. 62-70.

8. *Iak banky vykorystovuiut AI ta Big Data dlia stvorennia novykh servisiv [How banks use AI and Big Data to create new services]* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.everest.ua/yak-banky-vykorystovuyut-ai-ta-big-data-dlya-stvorennia-novykh-servisiv>.

9. *Fast Blockchain as the core of new banking technology [Fast Blockchain as the core of new banking technology]* (n.d.). Retrieved 16.01.2021 <https://guland.com.ua/kryptovalyuta/blockchain/blokcheyn-i-banky.htm>.

10. *Elektronnyi zhurnal «Bloomberg». Zamina robotamy spivrobitnykiv u Shvetsii [Bloomberg ezine. Replacement of employees in Sweden]* (n.d.). Retrieved 19.01.2021 <https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/krupneyshiy-bank-shvecii-reshil-zamenit-robotami-6-tysyach-sotrudnikov-1027409738>.

11. *How Five Robots Replaced Seven Employees at a Swiss Bank*. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-04/how-five-robots-replaced-seven-employees-at-a-swiss-bank>.

12. *Roboty nastupaiut: U SShA bank nainiav shtuchnyi intelekt na posadu kopiraitera [Robots are coming: In the US, the bank has hired artificial intelligence for the position of copywriter]* (n.d.). Retrieved 10.01.2021 from <https://www.5.ua/nauka/roboty-nastupaiut-u-ssha-bank-nainiav-shtuchnyi-intelekt-na-posadu-kopiraitera-197384.html>.

13. *Banky: maibutnie za khmarnymy rishenniamy [Banks: the future of cloud solutions]* (n.d.). Retrieved 18.01.2021 https://ioblik.com/uk/documentation/banki_buduschee_za_oblachnymi_resheniyami_

14. *United Nations Conference on Trade and Development*. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://unctad.org/>

15. Serbyna O. H., Ponomar V. V. (2014) Tendentsii rozvytku mobilnoho bankinhu v Ukraini. [Trends in the development of mobile banking in Ukraine] *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (3), Retrieved 22.01.2021 <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/3/14.pdf>.

16. *Top 10 Biggest Fintech Companies In America*. 2020. (n.d.). Retrieved 03.02.2021 <https://www.forbes.com/sites/jeffkaufman/2020/02/12/the-10-biggest-fintech-companies-in-america-2020/?sh=6ee40b781259>.

17. Official site Ripple. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://ripple.com>.

18. *Ne bud kak Robinhood: razbiraem ynteresi brokerskykh prylozheniy [Don't be like Robinhood: we disassemble the interfaces of brokerage applications]* (n.d.). Retrieved 19.01.2021 <https://vc.ru/services/143007-ne-bud-kak-robinhood-razbiraem-interfeysy-brokerskih-prilozheniy>.

19. *They give you a second chance and a free credit card. How neobank Chime works [They give you a second chance and a free credit card. How neobank Chime works]* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://vc.ru/finance/203375-dayut-vtoroy-shans-i-besplatnyu-kreditku-kak-rabotaet-neobank-chime>
20. Official site Plaid. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 https://plaid.com/eu_
21. Orlov D. (2012) *Prymenenye azyatskykh standartov kachestva y unnovatsyonnoi praktyky pry sozdanyu v Possyy ynvestytsyonnoi bazi dlia prodvyzheniya na rinek vysokotekhnolohychnkh bankovskyykh produktov y usluh [Application of Asian quality standards and innovative practices when creating an investment base in Russia for promoting high-tech banking products and services to the market]* Retrieved 02.02.2021 <http://rasia.com/files/DmitriyOrlov.pdf>.
22. *How artificial intelligence is used in real business [How artificial intelligence is used in real business]* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.azoft.ru/blog/iskusstvennyj-intellekt-v-realnom-biznese>.
23. *China's Financial Services Industry Is Banking on AI.* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://syncdreview.com/2020/01/04/chinas-financial-services-industry-is-banking-on-ai>.
24. *IT investment in the banking industry occupies the first place in the financial industry, and AI is heavily deployed to compete for the future of intelligent financial services.* Smart Week Report Core Edition. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://mp.weixin.qq.com/s/S4-RjpoijBno4e66XUNvDw>.
25. *Top 10 companies in China in 2020.* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.chinainternetwatch.com/31367/top-fintech-companies>.
26. Official site Lufax. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.lufaxholding.com/about/index>.
27. *British news agency and financial markets data provider Reuters [British news agency and financial markets data provider Reuters]* East Money Information Co.,Ltd. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.reuters.com/companies/300059.SZ>.
28. *Platforma dlia poshuku biznes-informatsii pro pryvatni ta derzhavni kompanii Crunbase [A platform for finding business information about private and public companies Crunbase]* East Money Information. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.crunchbase.com/organization/east-money-information>.
29. WeBank. *China Internet Watch.* 2020. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.chinainternetwatch.com/company/webank>.
30. Official site Hundsun. URL: <https://www.hundsun.com/en/about.aspx#a1>.
31. Hithink royalfly information Network Co.,Ltd. *Electronic journal Marketscreener.* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.marketscreener.com/quote/stock/hithink-royalfly-inform-7660572/company>.
32. Official site Suning Finance. (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.suningholdings.com/cms/snFinancialServices/index.htm>.
33. Zhongan. *Electronic journal China Internet Watch.* (n.d.). Retrieved 20.01.2021 <https://www.chinainternetwatch.com/company/zhongan>.

Холявко Наталія Іванівна – доктор економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kholiavko Nataliia – Doctor of Economics, Associate Professor, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nateco@meta.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-7233>

Researcher ID: G-6951-2014

Scopus Author ID: 56912328200

Колоток Марія Олегівна – здобувачка вищої освіти, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kolotok Mariia – Student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: masha_kolotok@ukr.net

УДК 005.334:658.15

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-127-133

Олена Шишкіна

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

Olena Shyshkina

**CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF CREATING A STRUCTURAL MODEL
OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE**

У статті досліджено кризові умови, у яких опинились вітчизняні промислові підприємства. Аргументовано необхідність здійснення ефективного управління фінансовими ризиками в умовах нестаціонарної економіки України. Сформульовано сутність процесу управління та його складових. Наголошено на тому, що спектр необхідних управлінських рішень у сфері ризик-менеджменту значним чином визначається циклічністю розвитку промислових підприємств, тривалістю життєвого циклу галузі / підприємства / технологій та обладнання / продукції, що виготовляється, а також стадіями циклів, на яких перебуває досліджуване підприємство. Доведено доцільність побудови моделі управління фінансовими ризиками, яка може базуватись на одній із трьох форм ризик-менеджменту, що можуть бути представлені зовнішнім, внутрішнім або комбінованим управлінням. Розроблено та представлено узагальнену схему моделі управління фінансовими ризиками промислового підприємства, яка враховує ризикоформуючі фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, включає суб'єкт і об'єкт управління, ґрунтується на цілях і задачах управління. Обґрунтовано необхідність врахування наявних нормативно-правових, кадрових, фінансових та інших обмежень, які знатні посилюють негативний вплив фінансових ризиків на процеси функціонування і розвитку підприємств та підвищити ймовірність отримання додаткових збитків.

Ключові слова: фінансові ризики; управління фінансовими ризиками; форми управління фінансовими ризиками; модель управління фінансовими ризиками; мінімізація ризиків.

Рис.: 2. Бібл.: 10.

The article examines the crisis conditions in which domestic industrial enterprises found themselves. The necessity of effective financial risk management in the conditions of non-stationary economy of Ukraine is argued. The essence of the management process and its components is formulated. It is emphasized that the range of necessary management decisions in the field of risk management is largely determined by the cyclical development of industrial enterprises, the life cycle of the industry / enterprise / technology and equipment / products, as well as the stages of cycles in which the researched enterprise. The expediency of building a model of financial risk management, which can be based on one of three forms of risk management, which can be represented by external, internal or combined management, is proved. It is established that external management involves the provision of risk management by external specialists (for example, consulting companies, management companies, specialists and experts specializing in risk management); internal management is focused on independent management of financial risks of the enterprise and provides for the provision of strategic, tactical and operational management; combined management, which involves a combination of external and internal management. The generalized scheme of the model of management of financial risks of the industrial enterprise which considers risk-forming factors of external and internal environment, includes the subject and object of management, is based on the purposes and tasks of management is developed and presented. The need to take into account the existing regulatory, legal, personnel, financial and other constraints, which significantly increase the negative impact of financial risks on the functioning and development of enterprises and increase the likelihood of additional losses.

Keywords: financial risks; financial risk management; forms of financial risk management; financial risk management model; risk minimization.

Fig.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: G21, G33, M21, M40

Постановка проблеми. Розгортання кризових процесів у світовій економічній системі негативно позначається на розвитку національних економік. Одночасно розвиток ринкових умов господарювання вносить істотний елемент невизначеності й ризику в діяльність промислових підприємств.

Наслідки впливу ризиків на функціонування і розвиток промислових підприємств не завжди є однозначно негативними. За умови неефективного менеджменту, відсутності чітко визначених цілей і задач на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу, змін у зовнішньому середовищі, спричинених непрогнозованою зміною нормативно-правових актів, переподілом товарних і фінансових ринків, коливанням валютного курсу тощо, виникнення ризиків спричинює розвиток важких кризових ситуацій у діяльності промислового підприємства, а отже, його регресію що супроводжується збільшен-

ням нераціональних напрямів використання фінансових ресурсів і зростанням обсягів збитків, які загрожують безпеці його подальшої діяльності. Однак із ризиками може бути пов'язаний і прогресивний напрям розвитку промислових підприємств, за умови врахування ключових ризикоформуєчих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та створення ефективної системи управління ризиками, здатної попередити виникнення ризиків фінансових втрат. З огляду на це, актуальність і своєчасність розгляду сформульованої теми дослідження не викликає заперечень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні і прикладні аспекти управління ризиками промислових підприємств різних видів діяльності в останні десятиліття активно розробляються численними іноземними та вітчизняними вченими, зокрема: К. Балдіним, Н. Внуковою, П. Грабовим, В. Гранатуровим, Н. Куніциною, А. Поповою, Г. Клейнером, А. Куликовим, В. Тамбовцевим, М. Роговим, Р. Фатхутдіновим, А. Шапкіним та ін.

Окремі підходи, загальні та специфічні особливості управління ризиками промислових підприємств, причини їх виникнення, методи мінімізації розкриті в роботах А. Бадалової, І. Бланка, І. Балабанова, П. Браунерхельма, Ю. Брігхема, Н. Брегіна, А. Пантелєєва, В. Проскури, В. Савчука, Л. Тепмана та ін. Проте, незважаючи на зростання публікацій у зазначеній сфері, низка проблемних питань залишається недостатньо вивченими.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проведені дослідження дозволяють наголосити на істотному впливі ризиків на діяльність промислових підприємств, при цьому практичних рекомендацій і науково обґрунтованих методів управління ризиками явно недостатньо для створення підприємствами ефективної системи управління фінансовими та іншими видами ризиків, розробки і запровадження ними ефективних методів, прийомів і інструментів мінімізації негативного впливу ризиків на процеси функціонування та розвитку. У зв'язку з цим набувають актуальності питання дослідження концептуальних основ створення структурної моделі управління фінансовими ризиками та необхідності її впровадження в практику діяльності фінансово-економічних підрозділів промислових підприємств в умовах нестаціонарної економіки України.

Формулювання цілей статті. Метою цієї наукової статті є побудова структурної моделі управління фінансовими ризиками, спрямованої на мінімізацію негативного прояву фінансових та інших видів ризиків в умовах невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу. Реалії вітчизняної економіки дедалі більше вимагають від сучасного керівництва вміння бачити перспективи розвитку, підвищення результативного досвіду в розробці та прийнятті ефективних стратегічних і тактичних управлінських рішень у сформованих ризикованих умовах господарювання, залучення високопрофесійних фахівців не тільки у сфері виробництва і збуту, а і у сфері фінансового й ризик-менеджменту. Крім того, необхідно дотримуватися основних принципів стратегічного менеджменту, реалізація яких повинна здійснюватися, насамперед, через прийняття зважених управлінських рішень, заснованих передусім на системному і процесному підходах, ідентифікації і аналізі факторів зовнішнього і внутрішнього макро-, мезо- і мікросередовища, що безпосередньо або опосередковано впливають на операційну, фінансову та інвестиційну діяльність промислового підприємства.

Фінансово-економічна криза спричинює розбалансування економічного й управлінського механізмів промислового підприємства та унеможливує його нормальне функціонування. У таких умовах відсутність кардинальних заходів попереджувального та профілактичного характеру сприяє поглибленню кризових явищ, і при песимістичному

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сценарії розвитку може призвести до банкрутства і ліквідації промислового підприємства. Найбільш небезпечною така ситуація є для підприємств середнього і великого бізнесу, які унаслідок особливостей власної структури майна неспроможні швидко адаптуватись до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, запровадити випуск кардинально інших видів продукції тощо.

Вищеперераховане спричинює потребу в певному найкращому з усіх можливих способів процесі, у контексті поставлених цілей тактичного і стратегічного характеру, враховуючи фінансові, економічні та інші ризики при прийнятті та реалізації всіх видів програм / заходів / рішень.

Таким процесом є управління ризиками як сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою аналізувати, оцінювати і прогнозувати наступ ризикових подій, а також вживати ефективних заходів до мінімізації або нейтралізації негативних наслідків настання зазначених подій.

Необхідно зазначити, що спектр необхідних управлінських рішень та їх наповнення значними чином визначається циклічністю розвитку промислових підприємств, тривалістю життєвого циклу галузі / підприємства / технологій та обладнання / продукції, що виготовляється, а також стадіями циклу, на яких знаходиться досліджуване підприємство. Зауважимо, що виникнення кризових ситуацій протягом різних видів вищеозначених життєвих циклів слід розглядати не як збіг певних несприятливих і випадкових явищ, а як загальну закономірність, властиву ринковим умовам господарювання, яку треба враховувати в процесі ідентифікації, оцінки ризиків та розробки і впровадження антиризових заходів.

Управління фінансовими ризиками є важливою і невід'ємною складовою стратегічного менеджменту. Пов'язано це насамперед з тим, що успішне ведення всіх видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) вимагає не тільки чіткого уявлення про всі можливі джерела виникнення фінансових та супутніх їм ризиків, оскільки від них залежить ефективність прийняття і реалізації рішень, а й з тим, що діагностування, аналіз і облік ризикових ситуацій / явищ і процесів повинен супроводжуватися розробкою заходів, спрямованих на зниження їх негативного впливу, які уособлюються у вигляді втрат прибутку / доходу / капіталу.

Сьогодні, більшість промислових підприємств, навіть приналежні до однієї галузі, відрізняються один від одного за фінансовими можливостями та рівнем залучення інвестиційних та/або кредитних ресурсів, кадровим складом та здатністю залучати потрібних спеціалістів, наявністю інноваційних розробок і рівнем їх впровадження та іншими чинниками, що формують загальний та специфічний спектр загроз і ризиків.

Тому важливим завданням є виявлення і документування тих загальних аспектів управління фінансовими ризиками, які могли б допомогти керівництву промислових підприємств розробляти власні стратегії управління, формувати відповідну політику їх реалізації та створювати ефективні структурні моделі управління ризиками, що можуть базуватись на одній із трьох форм ризик-менеджменту, які представлені зовнішнім управлінням, внутрішнім управлінням та комбінованим управлінням. Сутність цих форм управління ризиками відображено на рис. 1.

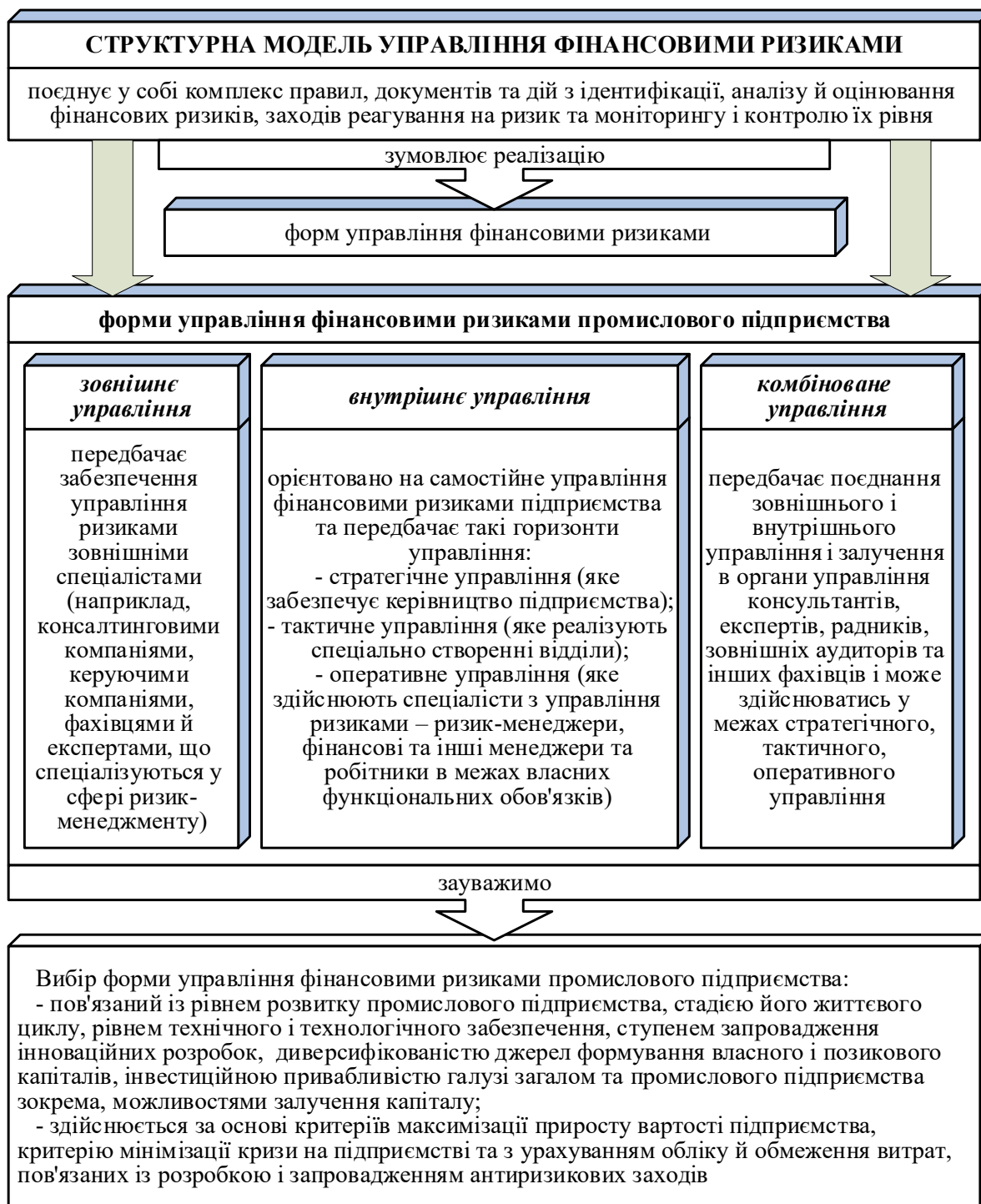

Рис. 1. Сутність і зміст структурної моделі управління фінансовими ризиками промислового підприємства

Джерело: розроблено авторкою на основі [2 – 4, 7, 8, 10].

Концепцію управління фінансовими ризиками можна представити у вигляді узагальненої схеми структурної моделі управління фінансовими ризиками промислових підприємств (рис. 2).

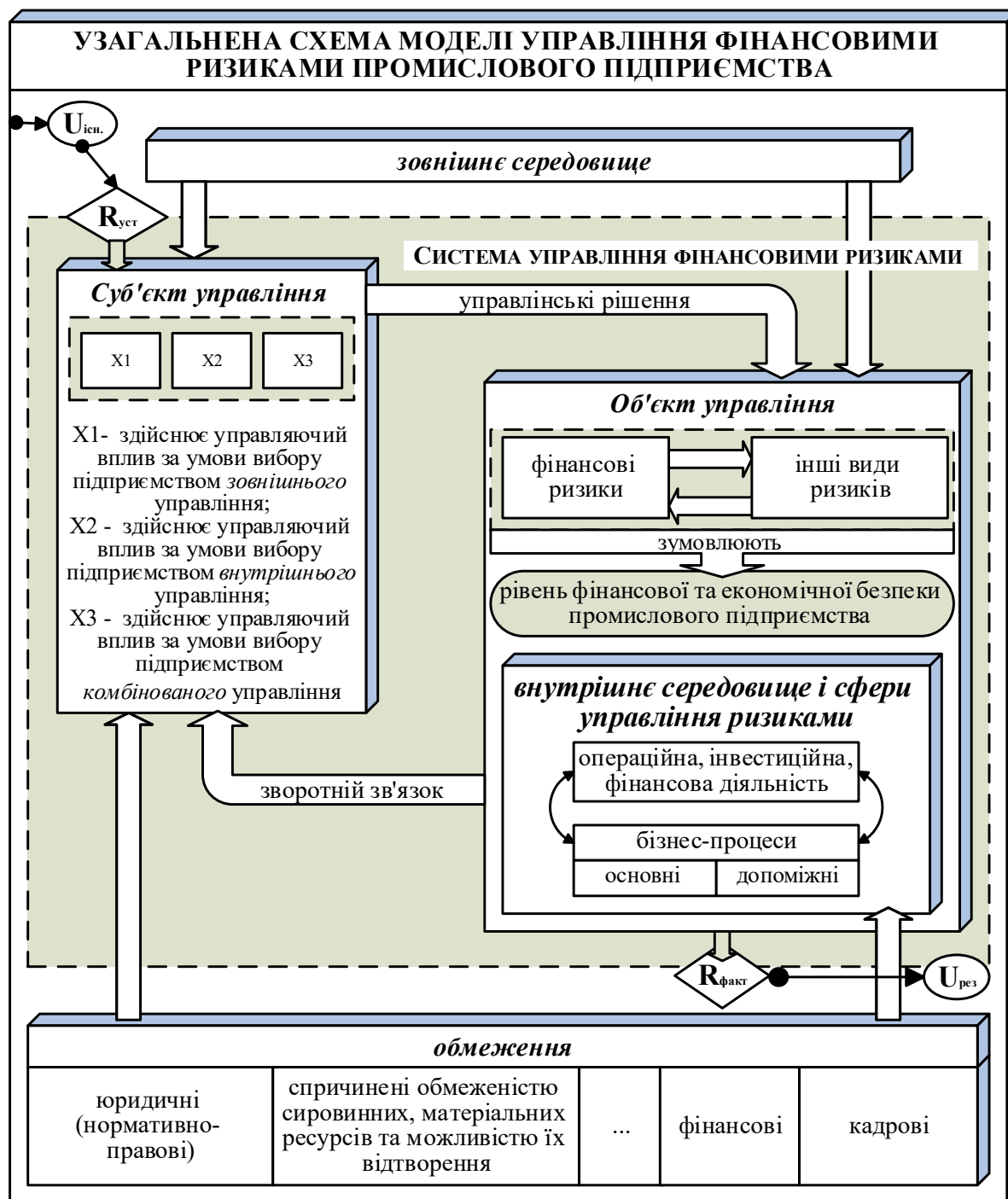

Рис. 2. Узагальнена схема моделі управління фінансовими ризиками промислових підприємств

Джерело: розроблено авторкою на основі [1-8, 10].

Зауважимо, що зміна ризикоформуючих факторів зовнішнього середовища впливає на систему управління фінансовими ризиками, на об'єкт і суб'єкт управління і формує, тим самим, численні загрози, які породжують сукупність фінансових і інших видів ризиків, здатних негативно впливати на параметри фінансово-економічної безпеки будь-якого промислового підприємства. З іншого боку, підприємство належить до певної галузі / виду діяльності й займає певну ринкову нішу на ринку, з огляду на що можливо також виокремити сукупність збурюючих факторів, здатних спричинити втрати фінансової ресурсів.

Сукупність означених факторів ($U_{\text{існ.}}$) дозволяє визначити параметри дійсного становища промислового підприємства та визначити необхідні параметри управління ($R_{\text{уст.}}$). Результатом застосування системи управління фінансовими ризиками є досягнення фактичних результатів управління ($R_{\text{факт.}}$), а також положення підприємства на ринку і рівня загроз, які вдалось контролювати ($U_{\text{рез.}}$).

Запропонована система управління ризиками промислових підприємств відповідає основним принципам управління, а саме:

- безперервність – неперервне реагування на результати впливу ризикоутворюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища;
- системність – що передбачає наявність зворотного зв'язку, а отже можливість виявлення впливу фінансових результатів підприємства на характер його функціонування, що дозволяє гнучко реагувати на зміну параметрів управління досягнення більш ефективних результатів управління;
- комплексність – система дозволяє управляти різними групами як фінансових, так і не фінансових ризиків, а також сукупним ризиком промислового підприємства
- цілеспрямованість – орієнтованість системи управління ризиками на досягнення тактичних і стратегічних цілей промислового підприємства.

У ході управління фінансовими ризиками промислових підприємств необхідно враховувати наявність різного роду обмежень (нормативно-правових, фінансових, кадрових та інших), які здатні підвищити ймовірність виникнення тих чи інших ризиків та збільшити рівень їх впливу, що може спричинити додаткові фінансові втрати.

Висновки і пропозиції. Стан і зміна зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування промислового підприємства впливає на систему управління ризиками й визначає специфічні особливості об'єкта і суб'єкта управління. Ефективність створення зваженої системи управління ризиками визначає також становище, що посідає промислове підприємство на ринку, рівень фінансово-економічної безпеки, а отже, можливість його стійкого функціонування у перспективі.

Запропонована схема моделі управління фінансовими ризиками промислових підприємств може базуватись на одній з трьох форм ризик-менеджменту, які представлені зовнішнім управлінням, внутрішнім управлінням та комбінованим управлінням і спрямована на мінімізацію негативного впливу ризиків й уникнення додаткових фінансових втрат. Питання щодо оцінювання результативності запропонованої системи і відповідної моделі стане предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Braunerhjelm P., Feldman M. Cluster Genesis: Technology Based Industrial Development. Oxford: Oxford University Press, 2006. 353 p.
2. Drucker P. F., Maciariello J. A. Management: tasks, responsibilities, practices. Revised edition. HarperCollins Publishers, 2008. 573 p.
3. Бадалова А. Г. Управление рисками производственных систем: теория, методология, механизмы реализации. Москва : ИЦ МГТУ «Станкин», «Янус - К», 2006. 328 с.
4. Бадалова А. Г., Пантелеев А. В. Промышленный риск-менеджмент. Москва : Издательство «Доброе слово», 2018. 288 с.
5. Балдин К. В., Воробьев С. Н. Риск-менеджмент : учеб. пособие. Москва : Гардарики, 2012. 285 с.
6. Куницына Н.Н. Экономическая динамика и риски. Москва : Редакция журнала «Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий», 2002. 288 с.
7. Проскура В. Ф., Білак Р. Г. Методологічні підходи до управління ризиками. : збірник наукових праць. Мукачєво, 2017. № 9. С. 599–607.
8. Тепман Л. Н. Управление рисками : учеб. пособие. Москва : АНКІЛ, 2011. 352 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238-246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

10. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2020. 318 с.

References

1. Braunerhjelm P., & Feldman M. (2006). *Cluster Genesis: Technology Based Industrial Development*. Oxford: Oxford University Press.

2. Drucker, P. F., & Maciariello, J. A. (2008). *Management: tasks, responsibilities, practices. Revised edition*. HarperCollins Publishers.

3. Badalova, A. G. (2006). *Upravleniye riskami proizvodstvennykh sistem: teoriya, metodologiya, mekhanizmy realizatsii [Risk management of production systems: theory, methodology, implementation mechanisms]*. ITS MGTU “Stankin”, “Yanus - K”.

4. Badalova, A. G., Panteleyev, A. V. (2018). *Promyshlennyy risk-menedzhment [Industrial risk management]*. Izdatel'stvo «Dobroye slovo».

5. Baldin, K. V., Vorobiev, S. N. (2012). *Risk-menedzhment [Risk management]*. Gardariki.

6. Kunitsyna, N. N. (2002). *Ekonomicheskaya dinamika i riski [Economic dynamics and risks]*. Redaktsiia zhurnala «Ekonomika selskokhoziaistvennykh i pererabatyvaiushchikh predpriyatii».

7. Proskura, V. F., Bilak, R. H. (2017). Metodolohichni pidkhody do upravlinnia ryzykamy [Methodological approach to managing rizikami]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, (9), pp. С. 599–607.

8. Tepman, L. N., Shvandara, V. A. (2002). *Riski v ekonomike [Risks in the economy]*. YuNITi-DANA.

9. Shyshkina, O. (2014). Identyfikatsiia ta ekspres-otsinka finansovykh ryzykiv promyslovykh pidpriemstv [Identification and rapid assessment of financial risks of industrial enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, (4), pp. 238-246. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

10. Shyshkina, O. (2020). *Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [Mechanism of financial management of industrial enterprises: theory, methodology, practice]*. ChNTU.

Шишкіна Олена Вікторівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Shyshkina Olena – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: F-3208-2014

УДК 657.37

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-134-142

*Катерина Гнедіна, Павло Нагорний***ЗВІТ ПРО УПРАВЛІННЯ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ***Kateryna Hnedina, Pavlo Nahorni***MANAGEMENT COMMENTARY: ESSENCE AND FEATURES OF FORMATION**

У статті здійснено огляд особливостей формування Звіту про управління. Визначено сутність Звіту про управління, наведено його характеристику в порівнянні з традиційною фінансовою звітністю, окреслено переваги та недоліки. Розглянуто Звіти про управління кількох українських компаній та визначено сильні та слабкі сторони сформованих звітів. Наведено пропозиції стосовно розкриття у Звіті про управління інформації щодо соціальних та екологічних аспектів діяльності підприємства.

Ключові слова: Звіт про управління; екологічна відповідальність; соціальна відповідальність; ESG-звітність; інтегрована звітність; управлінський облік; управлінські рішення.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 17.

The peculiarities of the formation of the Management Commentary are reviewed in the article. The essence of the Management Commentary is determined, its characteristics in comparison with the traditional financial reporting are given, the advantages and disadvantages are defined. The Management Commentary of several Ukrainian companies are examined, the strengths and weaknesses of the generated reports are identified. Suggestions for disclosure of information concerning social and environmental aspects of the enterprise activity in the Management Commentary are described.

Keywords: Management Commentary, environmental responsibility, social responsibility, ESG-reporting, integrated reporting, management accounting, management decisions.

Fig.: 1. Table: 3. References: 17.

JEL Classification: M14; M21; M41; M48

Постановка проблеми. В умовах поширення концепції сталого розвитку та зростання вимог до соціальних та екологічних наслідків функціонування бізнесу особливої актуальності набуває відображення у звітності підприємств не лише фінансової інформації, а й нефінансової, яка розкриває різні аспекти діяльності суб'єктів господарювання та висвітлює політику управління соціально-екологічними ризиками, стратегію розвитку підприємства тощо. Це зумовлює появу та поширення нових форм звітності, яка надає повну та достовірну інформацію стейкхолдерам про всі аспекти діяльності підприємства, зокрема – Звіту про управління. Вітчизняні підприємства мають недостатній досвід складання та подання Звітів про управління, що позначається на рівні їх інформаційного наповнення. Саме тому актуальним та важливим є дослідження наявних вимог та підходів до формування Звіту про управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звіт про управління є новою формою звітності для вітчизняних підприємств. Водночас дослідження процесу його формування перебуває в центрі уваги науковців. Висвітленню питань впровадження Звіту про управління, його переваг та недоліків, можливих шляхів вдосконалення присвячено наукові праці таких учених, як Т. Бондар, К. Безверхий, В. Пантелєєв, С. Свірко, О. Барішнікова, В. Царук, В. Онищенко, Н. Валькова, А. Костякова, П. Куцик, І. Захарчук, Н. Захарова, М. Уткіна, А. Басок, Ю. Слободяник та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на новизну Звіту про управління, досить багато питань щодо його формування залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, актуальними є питання інформаційного наповнення Звіту про управління, визначення можливостей використання інформації, що містить цей звіт, у процесі прийняття управлінських рішень, а також забезпечення соціальної та екологічної відповідальності бізнесу. Крім того, доцільним є узагальнення досвіду формування відповідних звітів вітчизняними підприємствами з метою розробки пропозицій щодо вдосконалення змісту Звіту про управління.

Метою статті є здійснення огляду особливостей складання Звіту про управління та надання практичних рекомендацій щодо розкриття інформації у звіті стосовно різних аспектів діяльності підприємства з метою вдосконалення інформаційного забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень користувачами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виклад основного матеріалу. Звіт про управління – особлива форма звітності, яка подається великими та середніми підприємствами. У статті 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року [1] зазначено, що «Звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності». Аналізуючи наведене визначення, можемо стверджувати, що така форма звітності, зважаючи на призначення, має певні обов'язкові структурні елементи. Відповідно до Методичних рекомендацій зі складання Звіту про управління № 982 [2] основними структурними елементами Звіту про управління є: «Організаційна структура та опис діяльності підприємства», «Результати діяльності», «Ліквідність та зобов'язання», «Екологічні аспекти», «Соціальні аспекти та кадрова політика», «Ризики», «Дослідження та інновації», «Фінансові інвестиції», «Перспективи розвитку», «Корпоративне управління». Слід зазначити, що єдиної стандартизованої форми для Звіту про управління не визначено, адже це суперечило б самій ідеї цієї форми звітності, яка дозволяє у вільному порядку презентувати найбільш суттєві особливості діяльності підприємства. Методичними рекомендаціями [2] визначено лише пропозиції щодо основних структурних елементів цього звіту та розкриття інформації в них.

Зважаючи на наявність у структурі Звіту про управління складових «Екологічні аспекти», «Соціальні аспекти та кадрова політика» та «Корпоративне управління», можемо стверджувати, що ця форма звітності належить до ESG-statement – популярної у зарубіжних країнах звітності сталого розвитку [3]. Основна мета подання звітності сталого розвитку – підтвердження слідування компанією світовому тренду дотримання принципів сталого розвитку, забезпечення прийнятних соціальних умов для працівників підприємства тощо. Звіт про управління за своїм змістом також належить до Integrated statement (інтегрованої звітності), адже передбачає відображення не тільки фінансової, а й нефінансової інформації [4]. Тому Звіт про управління не належить до фінансової звітності. Зазначимо, що часто саме нефінансова інформація займає значну частку Звіту про управління.

Якщо порівнювати Звіт про управління з традиційною фінансовою звітністю, то можна зауважити такі особливості: Звіт про управління, на відміну від фінансової звітності, включає нефінансову інформацію, не має стандартизованої форми, включає аналіз даних, коментарі, висновки, інфографіку для візуалізації даних, охоплює представлення не лише ретроспективної інформації, а і планів компанії на майбутнє тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика фінансової звітності та Звіту про управління

Характеристика	Фінансова звітність	Звіт про управління
Відображення фінансових характеристик діяльності	Наявне	
Публікація на офіційних інтернет-представництвах компанії	Передбачена	
Стандартизований формат	Наявний	Відсутній
Нефінансова інформація	Відсутня	Наявна
Власний підхід до заповнення	Не передбачається	Передбачається
Сприяння поширенню соціальної та екологічної відповідальності компаній	Відсутнє	Наявне
Аналіз наведених даних, висновки	Не передбачається	Передбачається
Форма вираження даних	Числова	Описова, числова, візуальна
Часовий період даних	Минуле, теперішнє	Минуле, теперішнє, майбутнє
Обов'язковість подання	Для всіх підприємств	Для великих та середніх підприємств
Адміністративна відповідальність за порушення порядку подання	Передбачена	Не передбачена
Подання в державні органи	ДФС, Держстат, НБУ (банки)	НКЦПФР, НБУ (банки)

Джерело: розроблено авторами на основі [5-7].

На міжнародному рівні рекомендації щодо складання Звіту про управління відображено у IFRS Practice Statement 1 Management Commentary (Положення з практики «Коментар керівництва») [8]. Напрями розкриття інформації у Звіті про управління відповідно до національних методичних рекомендацій та Положення з практики «Коментар керівництва» представлено на рис. 1.

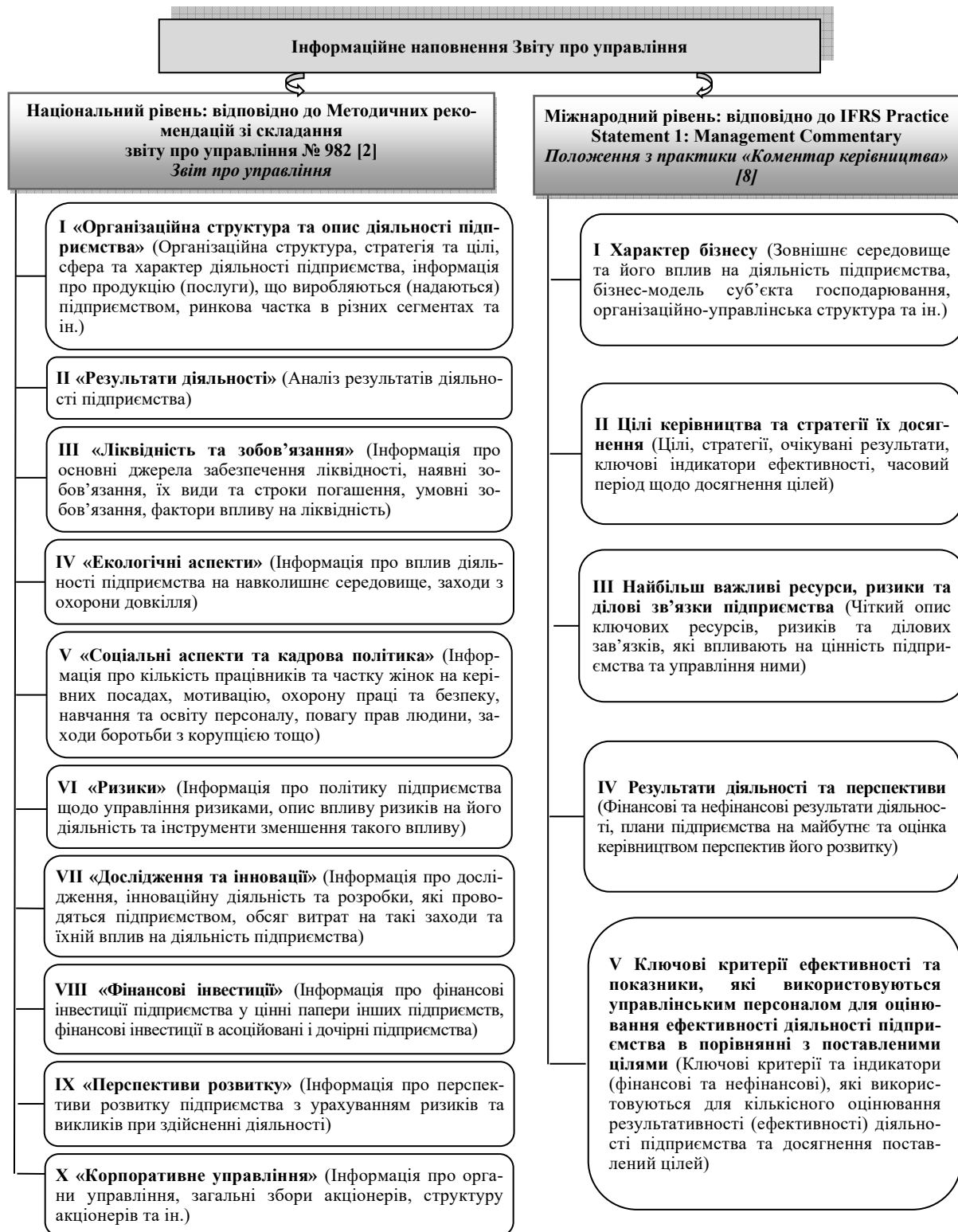

Рис. 1. Напрями розкриття інформації у Звіті про управління

Джерело: [5, с. 81; 2; 8].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Відповідно до Положення з практики «Коментар керівництва», яким керуються зарубіжні компанії при складанні Звіту про управління, основними компонентами такого звіту є: «Характер бізнесу», «Цілі керівництва та стратегії їх досягнення», «Найбільш важливі ресурси, ризики та ділові зв'язки підприємства», «Результати діяльності та перспективи», «Ключові критерії ефективності та показники, які використовуються управлінським персоналом для оцінювання ефективності діяльності підприємства у порівнянні із поставленими цілями» [8].

Отже, Звіт про управління є звітом, який містить інформацію про фінансові та нефінансові результати, ризики та перспективи діяльності підприємства і використовується стейкхолдерами для прийняття управлінських рішень, його форма та зміст залежать від специфіки діяльності підприємства, вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів, підходів до його формування та визначаються підприємством самостійно з урахуванням чинних рекомендацій [5].

Особливу увагу при формуванні Звіту про управління слід звернути на висвітлення стратегічних планів розвитку підприємства та навести перелік ключових індикаторів успіху бізнесу, його ефективності. При цьому як результати, індикатори ефективності, так і плани діяльності мають стосуватися різних аспектів діяльності підприємства. Враховуючи необхідність дотримання підприємством концепції сталого розвитку, у Звіті про управління доцільно розкривати інформацію стосовно економічних, екологічних та соціальних результатів (наслідків) діяльності. Звіт про управління може виступати індикатором соціальної та екологічної відповідальності бізнесу, надаючи стейкхолдерам інформацію про соціальну та екологічну політику підприємства. До розкриття такої інформації слід підходити комплексно та наводити не лише опис умов праці, системи мотивації, соціального захисту працівників, реалізованих екологічних ініціатив та вплив на довкілля, а й конкретні показники, які б демонстрували результати діяльності підприємства у цих сферах. Зміст Звіту про управління не має дублювати зміст фінансової звітності. Звіт про управління має включати всебічну інформацію про діяльність підприємства для прийняття управлінських рішень користувачами.

Звіт про управління – ефективний інструмент поширення соціальної та екологічної відповідальності серед середніх та великих підприємств України. Водночас така форма звітності має свої переваги та недоліки, можливості та загрози (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз Звіту про управління

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - Допустимість власного підходу, стилю оформлення; - Відображення у звіті про управління комплексної характеристики підприємства; - Можливість оцінити ризики та стратегію компанії роботи з ними; - Звертання уваги не тільки на минуле, а й на майбутнє компанії; - Публічність інформації, доступ до неї широкого кола користувачів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Невизначеність відповідальності за порушення заповнення чи подання звіту про управління; - Відсутність хоча б мінімальних вимог до наповненості звіту про управління; - Відсутність достатнього досвіду формування інтегрованої звітності у вітчизняних компаній, висвітлення у звіті нефінансової інформації; - Складність порівняння звітів різних компаній.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - Сприяння зростанню соціальної та екологічної відповідальності серед компаній; - Залучення додаткових інвесторів та кредиторів; - Покращення іміджу компанії, підтримка сучасного, соціально відповідального бренду; - Можливість прослідкувати помилки бізнес-моделі підприємства, окремих дій керівництва; - Надання повної інформації щодо діяльності компанії іноземним зацікавленим особам. 	<ul style="list-style-type: none"> - Приховування негативних відомостей щодо діяльності компанії та неподання відповідної інформації у звіті; - Помилки при заповненні звіту про управління через відсутність досвіду заповнення подібних звітів; - Сприймання компанією звіту про управління як частини фінансової звітності та ігнорування багатьох його можливостей.

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізувавши зміст Звітів про управління декількох вітчизняних підприємств [9-14], можемо зазначити, що підходи управлінського персоналу до складання Звіту про управління є різними. Окремі компанії надають перевагу зовсім коротким звітам, інші - публікують великі за обсягом звіти. Можна виокремити такі основні підходи до формування Звіту про управління серед українських компаній:

- Включення до звіту майже всіх основних структурних елементів, зазначених у Методичних рекомендаціях [2]. Помірне висвітлення фінансових показників. Принцип розподілу інформації та відмови від дублювання даних у різних формах звітності. Висвітлення інформації про соціальну та екологічну відповідальності бізнесу. Активне використання візуалізації даних.

- Відсутність чіткого розуміння призначення звіту. Уподібнення традиційній фінансовій звітності. Відмова від використання візуалізації даних. Перевага словесної та числової форм даних. Переважання фінансової інформації над нефінансовою. Недостатня увага приділена висвітленню соціальних та екологічних аспектів діяльності підприємств. За умови застосування другого підходу Звіт про управління дублює великі обсяги фінансової інформації та втрачає свою лаконічність та чіткість.

Отже, у Звітах про управління вітчизняних підприємств доцільно більше уваги приділяти висвітленню соціальних та екологічних аспектів діяльності та наводити конкретні показники, рекомендований перелік яких представлено в табл. 3. Розкриття такої інформації у Звіті про управління сприятиме вдосконаленню інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з метою покращення соціальних та екологічних результатів діяльності суб'єкта господарювання.

Таблиця 3

Пропозиції щодо розкриття у Звіті про управління інформації про соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємства

Складові Звіту про управління	Питання, що висвітлюються	Показники, які доцільно навести
1	2	3
<i>Соціальні аспекти діяльності</i>	1) <i>Винагорода за працю</i> . Інформація щодо розмірів винагорода за працю, її відповідності встановленим нормативам, а також інформація про преміювання працівників. 2) <i>Нормативи відпочинку</i> . Інформація про тривалість відпусток, вихідних, святкових тощо. 3) <i>Охорона здоров'я</i> . Відомості про лікарняні, регулярні медичні огляди тощо. 4) <i>Шкідливість виробництва</i> . Інформація про виробничу діяльність, яка може шкодити здоров'ю працівників. 5) <i>Матеріальна підтримка</i> . Інформація щодо всіх не виробничих виплат працівникам (підтримка багатодітних, допомога у випадку народження дитини тощо). 6) <i>Інклюзивність</i> . Відомості про підтримку працівників з особливими потребами, що працюють на підприємстві. 7) <i>Культурно-освітні заходи</i> . Інформація про культурно-освітні заходи, які реалізовані для працівників підприємства. 8) <i>Корпоративна культура</i> . Інформація про систему цінностей підприємства, норм поведінки, етичні принципи, яких дотримуються всі працівники підприємства тощо.	1) Середні обсяги заробітної плати різних груп працівників. 2) Обсяги премій та інших матеріальних виробничих заохочень. 3) Частка працівників, що проходять регулярні медичні огляди. 4) Обсяги невиробничої матеріальної допомоги працівникам. 5) Кількість працівників з особливими потребами. 6) Кількість та характеристика культурно-освітніх заходів для робітників та ін.
<i>Екологічні аспекти діяльності</i>	1) <i>Забруднення атмосфери</i> . Інформація про здійснення підприємством викидів шкідливих речовин у атмосферу. 2) <i>Забруднення гідросфери</i> . Інформація про забруднення підприємством гідросфери. 3) <i>Тверді відходи</i> . Інформація про утворення твердих відходів.	1) Обсяги викидів в атмосферу. 2) Обсяги викидів у гідросферу. 3) Обсяги утворених твердих відходів.

Закінчення табл. 3

1	2	3
	4) <i>Сортування відходів</i> . Інформація про сортування відходів підприємством. 5) <i>Хімічне забруднення</i> . Інформація про хімічне забруднення та шкідливий вплив на біосферу. 6) <i>Шумове забруднення</i> . Інформація про шумове забруднення. 7) <i>Теплове забруднення</i> . Відомості про теплове забруднення та негативний вплив на навколишнє середовище. 8) <i>Світлове забруднення</i> . Інформація про штучну люмінесценцію, яка негативно впливає на навколишнє середовище. 9) <i>Візуальне забруднення</i> . Інформація про атрибути зовнішньої реклами, які здатні візуально перекривати естетичні об'єкти. 10) <i>Екологічні заходи</i> . Кількість проведених екологічних заходів, опис реалізованих екологічних ініціатив тощо. 11) <i>Екологічна політика</i> . Інформація про екологізацію виробництва, впровадження екологічних технологій, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки підприємства загалом та ін.	4) Обсяги утворених шкідливих хімічних речовин. 5) Середня гучність роботи найбільших шумоутворювачів. 6) Обсяги утвореного тепла (для окремих груп підприємств). 7) Кількість атрибутів зовнішньої реклами, більших за встановлений розмір. 8) Кількість та характеристика проведених екологічних заходів. 9) Екологічний податок, сплачений підприємством. 10) Екологічні витрати та ін.

Джерело: розроблено авторами на основі [15-17].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження сутності та особливостей складання Звіту про управління дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Звіт про управління – інноваційна форма звітності, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує діяльність підприємства та його плани на майбутнє. Ключовими відмінними рисами Звіту про управління у порівнянні з фінансовою звітністю є те, що у цьому розкриваються результати економічної, соціальної, екологічної діяльності підприємства, наводиться інформація про стратегічні напрями розвитку бізнесу, відсутня стандартизована форма тощо. До сильних сторін Звіту про управління можна віднести його комплексність, індивідуальність, високий ступінь деталізації інформації, охоплення всієї діяльності підприємства.

2. Результати огляду сформованих вітчизняними підприємствами Звітів про управління свідчать про те, що їхніми ключовими недоліками є: фокусування уваги лише на фінансових показниках компанії, відсутність опису інноваційної діяльності та управління потенційними ризиками, інформації щодо соціальної та екологічної відповідальності, інновацій, інвестицій, стратегії тощо. Часом має місце повне уподібнення традиційній фінансовій звітності без розкриття у Звіті про управління нефінансової інформації. Крім того, у певних Звітах про управління відсутня візуалізація наведених даних, що знижує їхню презентабельність. Недостатній досвід формування Звітів про управління вітчизняними підприємствами позначається на інформаційному наповненні таких звітів та втраті можливостей забезпечення користувачів повною інформацією про результати діяльності підприємства.

3. Звіт про управління покликаний надавати вичерпні відомості стейкхолдерам стосовно всіх аспектів діяльності підприємства, включати фінансову та нефінансову інформацію. Враховуючи значний потенціал використання Звіту про управління як інструменту підвищення соціальної та екологічної відповідальності бізнесу, особливу увагу при його формуванні треба приділити розкриттю інформації про соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємства з наведенням конкретних показників. Такий підхід до формування Звіту про управління сприятиме забезпеченню користувачів звіту повною та вичерпною інформацією для прийняття ними управлінських рішень у сфері підвищення соціальної та екологічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління : Наказ Міністерства фінансів України від 7 грудня 2018 р. № 982. *Баланс*. 2019. № 12-13. С. 10.
3. Свірко С. В., Баришнікова О. М. Звітність сталого розвитку як засіб відображення стану економіко-екологічної безпеки підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. № 3 (33). С. 309-325.
4. Безверхий К. В. Порівняння елементів структури інтегрованої звітності та звіту про управління. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту* : зб. наук. пр. 2019. № 1-2. С. 24-31.
5. Гнедіна К. В., Роднев Д. В. Звіт про управління: сутність та особливості формування. *Сучасні світові тенденції розвитку інформаційних технологій, економіки і права* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. ЧШБП МНТУ ім. акад. Ю. Бугая (Чернігів, 18 квітня). Чернігів, 2019. С. 79-82.
6. Жиглей І. В. Звіт з управління – складова фінансової, нефінансової чи інтегрованої звітності? *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2019. № 42. С. 18-24.
7. Ковальова Т. В. Організаційні аспекти формування звіту про управління. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2019. № 57. С. 57-65.
8. IFRS Practice Statement 1 Management Commentary. A framework for presentation. URL: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/PS01.pdf>.
9. Звіт про управління за 2019 рік ПАТ «А/Т тютюнова компанія «В.А.Т. – Прилуки». Офіційний сайт компанії ПАТ «А/Т тютюнова компанія «В.А.Т. – Прилуки». URL: [http://www.bat.ua/group/sites/bat_alajqw.nsf/vwPagesWebLive/DOAKXLAQ/\\$FILE/medMDBPYG GY.pdf?openelement](http://www.bat.ua/group/sites/bat_alajqw.nsf/vwPagesWebLive/DOAKXLAQ/$FILE/medMDBPYG GY.pdf?openelement).
10. Звіт про управління за 2019 рік СП «Полтавська газонафтова компанія». Офіційний сайт компанії СП «Полтавська газонафтова компанія». URL: http://www.ppc.net.ua/wp-content/uploads/2020/05/Report_2020-2-rev.pdf.
11. Звіт про управління за 2019 рік ПАТ ЕК «Чернівціобленерго». Офіційний сайт компанії ПАТ ЕК «Чернівціобленерго». URL: <http://www.oblenergo.cv.ua/d/iframe.php?i=1180>.
12. Звіт про управління за 2019 рік ПАТ «Запоріжжяобленерго». Офіційний сайт компанії ПАТ «Запоріжжяобленерго». URL: <https://www.zoe.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/звіт-з-управління-2019-на-сайт.pdf>.
13. Звіт про управління за 2019 рік ПрАТ «Укргідроенерго». Офіційний сайт компанії ПрАТ «Укргідроенерго». URL: https://www.uhe.gov.ua/sites/default/files/public_awareness/2020-08/UGE_19_ua_web_s_0.pdf.
14. Звіт про управління за 2019 рік КП «Тернопільводоканал». Офіційний сайт компанії КП «Тернопільводоканал». URL: <https://www.vodokanal.te.ua/pro-nas/economichni-rokazniki/zvity-kerivnyka/item/1815-zvit-pro-upravlinnia-2019>.
15. Полякова О. М., Кас П. Ю. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 32. С. 284–289.
16. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С., Костіков І. Ю. Основи екології : підручник. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2006. 408 с.
17. Грішнова О. А., Брінцева О. Г. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2013. № 10 (151). С. 12–18.

References

1. Pro bukhgalterskij oblik ta finansovu zvitnist v Ukrayini. [About accounting and financial reporting in Ukraine], Law of Ukraine № 996-XV (of July 16, 1999). *Vidomosti Verkhovnoyi Radi Ukrayini – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (40), art. 365.
2. Pro zatverdzhennya Metodichnikh rekomendacij zi skladannya zvituu pro upravlinnya. [About the statement of Methodical recommendations on drawing up of the report on management], Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 982 (dated December 7, 2018). *Balans – Balance*, (12-13), p. 10.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Svirko, S. V., Barishnikova, O. M. (2015). Zvitnist stalogo rozvitku yak zasib vidobrazhennya stanu ekonomiko-ekologichnoyi bezpeki pidpriyemstva. [Sustainability reporting as a means of reflecting the state of economic and environmental security of the enterprise]. *Problemi teorii ta metodologii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, (3(33)), pp. 309-325.

4. Bezverkhij, K. V. (2019). Porivnyannya elementiv strukturi integrovanoyi zvitnosti ta zvituv pro upravlinnya. [Comparison of elements of the structure of integrated reporting and management report]. *Naukovij visnik Nacziionalnoyi akademiyi statistiki, obliku ta auditu – Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, (1-2), pp. 24-31.

5. Hnedina, K. V., Rodnyev D. V. (2019). Zvit pro upravlinnya: sutnist ta osoblivosti formuvannya. [Management report: the essence and features of formation]. *Suchasni svitovi tendentsii rozvitku informatsiinykh tekhnologii, ekonomiky i prava: zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. ChIBIP MNTU im. akad. Yu. Bugaya – Modern world trends in the development of information technology, economics and law: Coll. materials International. scientific-practical conf. CHIIBIP MNTU them. acad. Yu. Bugaya* (pp. 79-82).

6. Zhiglei, I. V. (2019). Zvit z upravlinnya – skladova finansovoyi, nefinansovoyi chi integrovanoyi zvitnosti? [Is the management report a component of financial, non-financial or integrated reporting?]. *Problemi teorii ta metodologiyi bukhgalterskoho obliku, kontrolyu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, (42), pp. 18-24.

7. Kovalova, T. V. (2019). Organizatsiini aspekty formuvannya zvituv pro upravlinnia [Organizational aspects of forming a management report]. *Problemy i perspektyvy rozvitku pidpriemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship development*, (57), pp. 57-65.

8. IFRS Practice Statement 1 Management Commentary. A framework for presentation. <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/PS01.pdf>.

9. Zvit pro upravlinnya za 2019 rik PAT «A/T tiutiunova kompaniia «V.A.T. – Priluky» [Management Report for 2019 of PJSC “A/T Tobacco Company“ V.A.T. – Priluki”]. *Ofitsiinyi sait kompanii PAT «A/T tiutiunova kompaniia «V.A.T. – Priluky» – Official site of PJSC “A/T tobacco company” V.A.T. – Priluki*. [http://www.bat.ua/group/sites/bat_alajqw.nsf/vwPagesWebLive/DOAKXLAQ/\\$FILE/medMDBPYGGY.pdf?openelement](http://www.bat.ua/group/sites/bat_alajqw.nsf/vwPagesWebLive/DOAKXLAQ/$FILE/medMDBPYGGY.pdf?openelement).

10. Zvit pro upravlinnia za 2019 rik SP «Poltavska gazonaftova kompaniya» [Management Report for 2019 JV “Poltava Gas and Oil Company”]. *Ofitsiinyi sait kompanii SP «Poltavska gazonaftova kompaniya» – Official site of JV “Poltava Gas and Oil Company”*. http://www.ppc.net.ua/wp-content/uploads/2020/05/Report_2020-2-rev.pdf.

11. Zvit pro upravlinnia za 2019 rik PAT EK «Chernivczioblenergo» [Management report for 2019 of PJSC EC "Chernivtsioblenergo"]. *Ofitsiinyi sait kompaniyi PAT EK «Chernivczioblenergo» – Official site of PJSC EC “Chernivtsioblenergo”*. <http://www.oblenergo.cv.ua/d/iframe.php?i=1180>.

12. Zvit pro upravlinnia za 2019 rik PAT «Zaporizhzhyaoblenergo» [Management report for 2019 of PJSC “Zaporizhzhyaoblenergo”]. *Ofitsiinyi sait kompaniyi PAT «Zaporizhzhyaoblenergo» – Official site of PJSC “Zaporizhzhyaoblenergo”*. <https://www.zoe.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/zvit-3-upravlinnia-2019-na-sait.pdf>.

13. Zvit pro upravlinnia za 2019 rik PrAT «Ukrgridroenergo». [Management Report for 2019 of PJSC Ukrhydroenergo]. *Ofitsiinyi sait kompaniyi PrAT «Ukrgridroenergo» – Official site of PJSC “Ukrhydroenergo”*. https://www.uhe.gov.ua/sites/default/files/public_awareness/2020-08/UGE_19_ua_web_s_0.pdf.

14. Zvit pro upravlinnya za 2019 rik KP «Ternopilvodokanal» [Management report for 2019 of Ternopilvodokanal Municipal Enterprise]. *Ofitsiinyi sait kompaniyi KP «Ternopilvodokanal» – Official site of KP “Ternopilvodokanal”*. URL: <https://www.vodokanal.te.ua/pro-nas/economichni-pokazniki/zvity-kerivnyka/item/1815-zvit-pro-upravlinnia-2019>.

15. Polyakova, O. M., Kas, P. Yu. (2010). Osoblyvosti formuvannya i rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti pidpriemstv v Ukraini [Features of formation and development of social responsibility of enterprises in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Transport Economics and Industry*, (32), pp. 284–289.

16. Biliavskii, G. O., Furdui, R. S., Kostikov, I. Yu. (2006). *Osnovy ekolohii* [Fundamentals of ecology]. 3rd ed. *Lybid*.

17. Grishnova, O. A., Brinczeva, O. G. (2013). *Vprovadzhennya ekologichnoyi vidpovidalnosti v praktiku menedzhmentu vitchiznyanikh pidpriyemstv*. [Introduction of ecological responsibility in the practice of management of domestic enterprises]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. G. Shevchenka – Bulletin of Kyiv National University named after T. G. Shevchenko*, (10(151)), pp. 12–18.

Гнедіна Катерина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Hnedina Kateryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: gkv2015oa@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>

Нагорний Павло Володимирович – здобувач вищої освіти, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Nahornyi Pavlo – Applicant for higher education, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: inn5665@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8311-2491>

УДК 336.22

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-143-150

Олена Сушкова, Лілія Мельник

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
ТА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА»**

Olena Sushkova, Liliia Melnyk

**SYSTEMATIZATION OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING
THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPT “TAX CULTURE”**

У статті досліджено й систематизовано наукові підходи до визначення сутності та змісту поняття «податкова культура». А саме, виділено п'ять підходів до трактування податкової культури: частина загальної культури (морально-етичні норми), складова економічної культури, ступінь відповідальності платника податків, культура платника податків і працівника контролюючих органів, формальні й неформальні інституції (інституціональний аспект) Структуровано і виділено основні ознаки «податкової культури». Сформоване власне визначення податкової культури як інструменту, що дозволяє формувати сприятливе ставлення платників податків до обов'язків щодо їх сплати та підтримувати в суспільстві високий рівень податкової дисципліни.

Ключові слова: податок; культура; податкова культура; податкова дисципліна; податкова свідомість.

Рис.: 2. Бібл.: 18.

In the article authors investigated and systematized scientific approaches to definition of the concept tax culture. In particular, five approaches to the interpretation of tax culture are highlighted: a part of the general culture (moral and ethical norms), a component of economic culture, the degree of responsibility of the taxpayer, a culture of the taxpayer and of the control authorities' employee, a formal and an informal institutions (institutional aspect) The main features of the tax culture are structured and highlighted. The authors' definition of tax culture has been formed established and it definite tax culture as a tool that allows to form a favorable attitude of taxpayers to their obligations to pay taxes and maintain a high level of tax discipline in society.

Keywords: tax; culture; tax culture; tax discipline; tax consciousness.

Fig.: 2. References: 18.

JEL Classification: H20

Постановка проблеми. Побудова справедливої і стабільної податкової системи, забезпечення збалансованих фіскальних інтересів та соціально-економічних потреб усіх учасників податкового процесу – потреба і мета кожної держави в процесі побудови податкової політики. При цьому посилення заходів правової відповідальності за податкові правопорушення не може розглядатись як єдиний інструмент вирішення цієї проблеми. Світовий досвід доводить, що використання такого інструменту, як «податкова культура» позитивно впливає на розвиток податкових відносин і, як наслідок, прискорює детінізацію діяльності суб'єктів господарювання. Але неоднозначне розуміння змісту поняття «податкова культура» та її ключових складових може звести нанівець ефективність цього інструменту. Саме тому виникає необхідність однозначно визначити трактування базових категорій податкових відносин, а саме поняття «податкова культура», вироблення наукових підходів до формування національної податкової культури з урахуванням особливостей держави в розвитку, зокрема демографічних, фінансових, соціальних та економічних, та вироблення стратегії держави щодо розвитку податкової культури суб'єктів податкової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженню поняття «податкова культура» присвячено роботи багатьох українських авторів, а саме: В. Андрущенко, З. Варналія, В. Ручкіної, Л. Тарангул, О. Павленко, В. Капустяна, А. Крисоватого, А. Лаврешова, В. Ткачука, С. Оншинко, О. Ковнір, В. Печуляка та ін. Дослідженню проблемних аспектів взаємозв'язку сплати податків та податкової культури присвячено наукові праці провідних зарубіжних фахівців, зокрема М. Еверест-Філіпса, Е. Кірхлера, Г. Д. Майлс, Б. Нерре, Ф. Ноймарка, Д. Норта, Ф. Пагед, М. Д. Раблен, Р. Сандаля та ін. У цих роботах увага науковців переважно зосереджена на питаннях специфіки та природу податкової культури з характерними її особливостями. При цьому науковці, залежно від завдань досліджень, розглядають потребу підвищення рівня податкової культури або в посадових осіб контролюючого органу, або переконують про необхідність зростання її у платників податків.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи вклад вищезгаданих науковців у розвиток теоретичних та практичних аспектів формування податкової культури, слід зазначити, що залишаються нерозглянутими чи вивченими фрагментарно ціла низка питань у цій сфері. Зокрема, необхідним є виділення узагальненого комплексного підходу до поняття «податкова культура» та визначення її основних ознак як інструменту державного управління, що дозволяє підвищити рівень податкової дисципліни економічних суб'єктів та тим самим зменшити рівень тінізації економіки країни.

Мета статті – дослідити й узагальнити науково-теоретичні підходи до розкриття змісту поняття «податкова культура» та надати авторське визначення цього поняття.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі досі немає однозначного трактування поняття «податкова культура». Тому доцільним є розглянути підходити до трактувань поняття та сформуванню узагальнене та систематизоване тлумачення податкової культури. Насамперед потрібно розмежувати й розглянути такі поняття, як «податок» і «культура».

Найпоширенішим із філософських понять є термін «культура». Він вживається в різних сферах людського життя, зокрема в політиці та публіцистиці, у галузях духовного життя, у побутовій, художній сфері, у філософських дослідженнях тощо. Щодо визначення змісту цього терміна фахівці мають різні, інколи протилежні позиції, саме тому існує понад 400 визначень цього питання. Наведемо деякі з них: «культура – це сукупність людських знань, переконань і стандартів поведінки, які ми приймаємо, а потім передаємо майбутньому поколінню» [1]; «культура – це основний фактор соціалізації, що виступає регулятором сфер людської взаємодії – від щоденного спілкування до глобальних питань економіки» [1]. У Законі України (далі – ЗУ) «Про культуру» термін культура трактується таким чином: «сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту і відображає рівень розвитку цієї спільноти» [2]. Можна зауважити, що це поняття використовується для опису духовного і матеріального розвитку людини, а отже, культура – це є виховна складова кожної людини, а також ставлення до її обов'язків, наприклад, щодо сплати податків.

Далі розглянемо таку категорію, як «податок». Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) «податок – обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПКУ» [3]. Але, на нашу думку, податок – це не лише інструмент наповнення бюджету, що має фіскальний ефект, а ще й інститут, що допомагає задоволенню визначених соціально-економічних потреб та формує певну матеріальну базу правопорядку в суспільстві. Надходження податків значно залежать від менталітету населення, яка з цього погляду втілюється в рівні податкової культури. Як поєднання двох окремих та кардинально різних понять «податок» і «культура», «податкова культура» через свою багатоаспектність та неоднозначність має безліч визначень. Провівши змістовний аналіз наукових праць українських та закордонних фахівців та практиків із дослідження цього питання, автори дійшли висновку, що можна виділити п'ять основних підходів до визначення сутності та змісту поняття «податкова культура».

Перший, один із найбільш поширених підходів до визначення податкової культури – це розгляд «податкової культури» як частини культури та з погляду морально-етичних норм поведінки індивіда. За думкою В. Андрущенко, «податкова культура – різновид культури грошових відносин, форма прикладної, утилітарної етики, що передбачає конкретні процедури і правила, які відрізняють правильне від неправильного, моральне від аморального» [4]. Т. Богославець зазначає, що це не унікальна частина культури, а виступає як проектування загальнонаціональної культури на соціально-економічні відно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сини [5]. А. Василенко стверджує, що «податкова культура – рівень розвиненості податкових відносин», що спирається на професіоналізм, відповідальність, правові знання законодавця та виконавчих представників, що забезпечує соціально-активну, культурну та етичну поведінку платників податків [6]. Такий підхід поєднує роботи вищеперелічених науковців та є одним із базових, що формує підґрунтя для наступних напрямів.

Другим підходом є трактування податкової культури як складової економічної культури. Зокрема, А. Махоніна визначає, що це окрема структурна одиниця, що пов'язана із загальною і економічною культурою категорійним апаратом: культура мислення, поведінки, комунікації та дії, які розкривають приватний аспект оподаткування людини [7]. У межах цього ж підходу Ю. Іванов та Ю. Бережна характеризують податкову культуру також як частину національної культури країни, доповнюючи тим, що вона відображає рівень знань та дотримання податкових норм, точність розрахунку, повноту та своєчасність платежів податку, зборів та інших обов'язкових платежів, знань своїх прав, здійснення своїх обов'язків платниками податків та контролюючими органами [8]. У цьому підході науковці доповнюють попередній, а основною характерною ознакою визначають трактування «податкової культури» через її економічний зміст.

На нашу думку, значну увагу варто приділити третьому підходу до визначення податкової культури, де ключовим об'єднуючим елементами є податкова дисципліна, податкова свідомість та відповідальність платника податків та безпосередня діяльність. А. Виходець та Є. Кизилова трактують концепцію податкової культури як своєчасний податковий платіж та обов'язкові відрахування для національних цільових фондів з погляду законодавчих та нормативних документів у терміни, що ними встановлені [9]. Воїнова Т. та Павленко О. виділяють те, що це рівень розвитку суспільства, виражений наявними стандартами податкової системи, рівень податкових знань, а одне з головних, це усвідомлення потреби сплати платежів [10]. У своїх роботах А. Крисоватий, Ю. Іванов, А. Кізіма, В. Карпова наголошують на тому, що «податкову культуру» слід визначати через певні категорії, що пронизують майже всі процеси в оподаткуванні, особливості фіскально-правових відносин, як засіб діяльності людини в податковій сфері, та будується із сукупності таких елементів: податкові знання; власні оцінки (емоційно-психологічний аспект) механізмів оподаткування та суспільних настанов, впевненість у необхідності та соціальній корисності законодавчих документів; поведінка суб'єктів, уміння користуватися законами та іншими нормативно-правовими актами на практиці (поведінковий аспект)» [11]. Отже, можна стверджувати, що рівень податкової культури впливає на ступінь дотримання всіма учасниками податкових відносин законодавчо встановлених правил оподаткування, обумовлюючи тим самим рівень податкової дисципліни платників податків [12, с. 129].

Четвертий підхід дозволяє розглядати податкову культуру з інституціонального аспекту. Так, А. Ручкіна стверджує, що податкова культура – це сукупність певних інституцій, таких як переконання, цінності, знання, що передують і передбачають своєчасну сплату платежів, відповідно до чинного законодавства [13]. Біргер Нерре підкреслює, що податкова культура, її формування та розвиток відбуваються за допомогою неформальних і формальних інституцій [14, с. 155]. З цього підходу виділяємо формальні інституції, що формують законодавчу базу, а також неформальні інституції, що є сукупністю переконань, знань, цінностей, що дозволяють збільшувати обізнаність платників податків у сфері оподаткування.

П'ятим підходом, на наше переконання, є дослідження податкової культури через систему відносин усіх учасників податкового процесу. До цього напрямку належать праці таких дослідників, як О. Кирилов, Е. Ткаличева, Д. Касимов, А. Суббот, Н. Зикун, А. Жаров, І. Таранов, І. Цимбалюк та інші. Так, за поглядом О. Кирилова і

Е. Ткаличевої, треба виділити, що це відносини між платниками податків та працівниками контролюючих органів щодо сплати податкових платежів, які базуються на професіоналізмі, відповідальності, культурних та етичних принципах [15]. У межах цього підходу податкову культуру розглядають також як сукупність принципів, цілей і цінностей суб'єктів господарської діяльності з метою вибудування тісних партнерських відносин у загальному податковому процесі. А. Суббот, Н. Зикун, А. Жаров стверджують, що на соціальних, економічних, психологічних та педагогічних взаємовідносинах між платниками і контролюючими органами, а також при досконалому знанні податкового законодавства, культури спілкування гарантується безпечна податкова діяльність та в свою чергу наповнення бюджетів [16]. Відповідно до цього підходу, варто розуміти, що існує податкова культура як платників податків, так і представників контролюючих органів, що спільно базуються на загальних морально-етичних нормах та мають спільну мету, дотримання податкового законодавства та наповнення бюджету.

Усі наведені підходи до визначення поняття податкової культури характеризують її з різних аспектів та не взаємовиключають один одного (рис. 1). Так, і науковці бачать податкову культуру по-різному: одні – як відносно вузьке поняття, що поєднує податкову дисципліну, податкову свідомість та відповідальності платника податків. Інші вважають це поняття широким, що поєднує і податкову правосвідомість, і пов'язує між собою інститути держави (офіційні та неофіційні), а також відносини учасників податкового процесу. Отже, це поняття є досить багатозначним і поєднує в собі такі складові, як фінансові, морально-етичні, політичні, правові, психологічні, управлінські, виховні та організаційні.

Рис. 1. Наукові підходи до визначення поняття «податкова культура»

Джерело: розроблено авторами.

Узагальнення всього вищезазначеного дозволяє виділити основні характерні ознаки, що розкривають сутність податкової культури. Податкова культура – це організаційно-правове середовище, у якому здійснюється взаємодія суб'єктів у сфері оподаткування, що охоплює податкову культуру особи (працівників контролюючого органу та платників податків); корпоративну культуру (контролюючого органу всередині його структури та взаємодія з платниками податків); податкову культуру суспільства (культура правовідносин у сфері оподаткування органів державної влади і місцевих органів, платників податків та громадських організацій) (рис. 2).

Рис. 2. Зміст поняття «податкова культура»

Джерело: розроблено авторами.

Також погоджуємось з думкою С. Буряка, що податкова культура є однією з головних рис громадянського суспільства та входить до складу національної культури, зокрема юридичної (правової), політичної, організаційної, фінансової, економічної [17]. Погоджуючись з думкою З. Іліманжанової [18], до основних критеріїв, що також характеризують рівень податкової культури, слід віднести такі її складові:

- податкова свідомість – це ставлення громадян до податкового законодавства, податкових подій, яке ґрунтується на почуттях і знаннях законів (суб’єктивний рівень);
- податкова дисципліна – це постійне та комплексне навчання, розвиток, контроль фінансових можливостей та моральних здібностей платника податків своєчасно та в повному обсязі виконувати свої обов’язки щодо сплати податків та обов’язкових платежів у бюджет;
- податковий менталітет – це характерні ознаки та особливості податкової свідомості та поведінки певної спільноти людей.

Отже, саме податкова культура є загальною проєкцією культури в соціально-економічній сфері та представляє соціальний інститут податкової системи і важелі її розвитку, що впливають на економічне середовище та формують його.

Висновки та пропозиції. Результати дослідження наявних у науковій та практичній літературі підходів до визначення поняття «податкова культура» підтверджують, що податкова культура – це складний феномен, що охоплює економічний, соціальний, правовий, етичний аспекти суспільних відносин. На підставі аналізу та узагальнення зазначених підходів авторами запропоноване уточнене визначення податкової культури як різновиду загальної культури суспільства та складової економічної культури, що є сукупністю стереотипів поведінки, цінностей та традицій, звичок і економічних знань суспільства, та відображає рівень податкової дисципліни платників податків і представни-

ків контролюючих органів, що формує та відтворює еталони моделі правомірної фіскальної поведінки платника податків, виступаючи тим самим державним інструментом розвитку та легалізації господарської діяльності і сприяючи усуненню загроз економічній безпеці держави. Такий підхід до визначення відображає сутність податкової культури як одного з дієвих інструментів протидії схемам мінімізації сплати податків та зменшення рівня тінізації економіки країни. При цьому вважаємо, що в умовах трансформаційних змін соціально-економічних відносин в Україні перспективними та потенційно актуальним будуть дослідження поняття податкової культури в галузі економічних наук з метою розвитку економіки, формування ринкового середовища, детінізації капіталу, подальшого розвитку демократичної економіки і суспільства, а також підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та рівня економічної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Культура і креативність. Лекція 1: вебсайт. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/course/lecture-1>.
2. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. URL: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Андрущенко В. Л. Умови та ідеали податкової культури. *Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України*: матер. наук.-практ. конф. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2006. С. 13–17.
5. Богославец Т. Н. Налоговая культура в условиях социальных трансформаций. *Вестник Омского университета*. Сер. Экономика. 2011. № 1. С. 193–196.
6. Василенко А. В. Формування податкової культури в Україні. *Економічний вісник університету*. 2011. № 17/1. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Vasilenko.pdf.
7. Махонина А. А. Формирование налоговой культуры старших подростков в системе экономического воспитания учреждений дополнительного образования: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / ВГПУ. Волгоград, 2002. 216 с.
8. Иванов Ю. Б., Бережна Ю. В. Сутність та ключові аспекти податкової культури як чинника національної економічної безпеки. *Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи*: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. Донецьк, 2009. С. 34–37.
9. Выходец А. М., Кизилова Э. А. Культура и этика взаимоотношений налоговых инспекторов с налогоплательщиками. *ВНСУ*. 1999.32 с.
10. Воїнова Т., Павленко О. Деякі питання формування податкової культури в сучасних умовах. *Вісник податкової служби України*. 2000. № 37. С. 55–59.
11. Иванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. Податковий менеджмент: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 525 с.
12. Сушкова Е. Е. Налоговая дисциплина как фактор налоговой безопасности региона. *Молодий вчений*. 2014. № 4 (07). С. 128–131.
13. Ручкіна В. М. Формування податкової культури в Україні та аналіз її складових частин. *Економіка промисловості*. 2013. № 1–2 (61–62). С. 194–200.
14. Nerré, Birger (2006). *The concept of tax culture, Intereconomics*. Springer, Heidelberg. Vol. 41, Iss. 4. Pp. 189-194. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10272-006-0188-1>.
15. Кирилов О. Д., Ткаличева Е. В. Проблеми формування податкової культури в Україні. *Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля*, 2008. URL: http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112%3A2010-11-19-19-02-32&catid=41%3Ascientific-conference&Itemid=69.
16. Суббот А., Зикун Н., Жарова А. Формування податкової культури як завдання процесу модернізації ДПС України. *Науковий вісник ДПА України*. 2003. № 4. С. 62–69.
17. Трофімова Л. В., Доманський О. В., Войтенко В. Г., Шашенков Я. О. Податки: юридична практика: [у 4 т.] / редкол.: С. В. Буряк [та ін.]. Київ: ІВЦ ДПА України, 2009. 527 с.
18. Илимжанова З. Налоговая культура и налоговые отношения. Каржы Каражат. *Финансы Казахстана*. 1999. № 2. С. 58–60.

References

1. *Kultura i kreatyvnist. Lektsiia 1: vebсайт [Culture and creativity. Lecture 1: website]*. <https://www.culturepartnership.eu/ua/publishing/course/lecture-1>.
2. Pro kulturu [On Culture], Law of Ukraine № 2778-VI (on December 14, 2010). <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
3. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Code of Ukraine № 2755-VI (on December 2, 2010). <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Andrushchenko, V. L. (2006). Umovy ta idealy podatkovoï kultury [Conditions and ideals of tax culture]. *Profesiina etyka pratsivnyka derzhavnoi podatkovoï sluzhby yak skladova etyky derzhavnoho sluzhbovtisia Ukrainy: mater. nauk.-prakt. konf. – Professional ethics of the employee of the state tax service as a component of ethics of the civil servant of Ukraine: materials of scientific-practical conference*. (pp. 13-17). Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy.
5. Bohoslavets, T. N. (2011). Nalohovaia kultura v uslovyakh sotsyalnykh transformatsii [Tax culture in the conditions of social transformations]. *Vestnik Omskogo universiteta. Ser. Ekonomika – Bulletin of Omsk University. Series Economics*, (1), pp. 193–196.
6. Vasylenko, A. V. (2011). Formuvannia podatkovoï kultury v Ukraini [Formation of tax culture in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 17/1. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Vasilenko.pdf.
7. Makhonina, A. A. (2002). *Formirovanie nalohovoï kultury starshykh podrostkov v systeme ekonomicheskogo vospitaniia uchrezhdeni dopolnytel'nogo obrazovaniia [Formation of tax culture of senior teenagers in the system of economic education of institutions of additional education]* [PhD dissertation, VGPU].
8. Ivanov, Yu. B., Berezhna, Yu. V. (2009). Sutnist ta kliuchovi aspekty podatkovoï kultury yak chynnyka natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky [The essence and key aspects of tax culture as a factor of national economic security]. *Stan i problemy opodatkovannia v umovakh svitovoi finansovoi kryzy: materialy IX Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii – The state and problems of taxation in the global financial crisis: materials of the IX International Scientific and Practical Conference* (pp. 34–37).
9. Vykhodets, A. M., Kyzyl'ova, E. A. (1999). Kultura i etika vzaimootnoshenii nalohovykh inspektorov s nalogoplatel'shchikami [Culture and ethics of tax inspectors' relations with taxpayers]. *VNSU*.
10. Voinova, T., Pavlenko, O. (2000). Deiaki pytannia formuvannia podatkovoï kultury v suchasnykh umovakh [Some issues of tax culture formation in modern conditions]. *Visnyk podatkovoï sluzhby Ukrainy – Bulletin of the Tax Service of Ukraine*, (37), pp. 55–59.
11. Ivanov, Yu. B., Krysovatyi, A. I., Kizyma, A. Ya., Karpova, V. V. (2008). *Podatkovi menedzhment [Tax management]*. Znannia.
12. Sushkova, E. E. (2014). Nalohovaia dystsyplina kak faktor nalohovoï bezopasnosti rehyona [Tax discipline as a factor of tax security of the region]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, (4(07)0), pp. 128–131.
13. Ruchkina, V. M. (2013). Formuvannia podatkovoï kultury v Ukraini ta analiz yii skladovykh chastyn [Formation of tax culture in Ukraine and analysis of its components]. *Ekonomika promyslovosti – Industrial economics*, (1–2(61–62)), pp. 194–200.
14. Nerré, Birger (2006). *The concept of tax culture, Intereconomics*. Springer, Heidelberg, 41(4), pp. 189-194. <http://dx.doi.org/10.1007/s10272-006-0188-1>.
15. Kyrylov, O. D., Tkalycheva, E. V. (2008). Problemy formuvannia podatkovoï kultury v Ukraini [Problems of the tax culture formation in Ukraine]. *Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. V. Dalia – East Ukrainian National University named after V. Dal.* http://www.taxation.lg.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112%3A2010-11-19-19-02-32&catid=41%3Ascientific-conference&Itemid=69.
16. Subbot, A., Zykun, N., Zharova, A. (2003). Formuvannia podatkovoï kultury yak zavdannia protsesu modernizatsii DPS Ukrainy [Formation of tax culture as a task of the modernization process of the State Tax Service of Ukraine]. *Naukovyi visnyk DPA Ukrainy – Scientific Bulletin of the STA of Ukraine*, (4), pp. 62-69.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

17. Trofimova, L. V., Domanskyi, O. V., Voitenko, V. H., Shashenkov, Ya. O., Buriak S. V. (Ed.). (2009). *Podatky: yurydychna praktyka [Taxes: legal practice]*. IVTs DPA Ukrainy.

18. Ilimzhanova, Z. (1999). Nalogovaia kultura i nalogovye otnosheniia. Karzhi Karazhat [Tax culture and tax relations. Karzhi Karazhat]. *Fynansy Kazakhstana – Finances of Kazakhstan*, (2), pp. 58–60.

Сушкова Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри митної справи, Університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Sushkova Olena – PhD in Economics, Associate professor, Associate Professor of the Department of Customs, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Street, Irpin, 08201, Ukraine).

E-mail: elenasushkova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8748-7864>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/2927906/elena-sushkova/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221960142>

Мельник Лілія Олександрівна – аспірантка кафедри економіки підприємства, Університет ДФС України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Melnyk Liliia – PhD student of the Department of Enterprise Economics, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universitetska Street, Irpin, 08201, Ukraine).

E-mail: lilimelnyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4544-3561>

УДК 614.2:336(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-151-158

Наталія Філіпова

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Nataliia Filipova

ANALYSIS OF THE FINANCING SYSTEM HEALTHCARE IN UKRAINE

У статті досліджено поточну систему фінансування охорони здоров'я в Україні та її основних учасників. Систематизовано перелік нормативно-правових актів, які створюють політико-правову основу для формування механізмів фінансування охорони здоров'я. Особливу увагу приділено програмі медичних гарантій, сутність якої полягає в тому, що держава гарантує надання медичних послуг та лікарських засобів пацієнтам. Оплата послуг закладу охорони здоров'я відбувається у разі виконання таких умов: укладений договір між закладом охорони здоров'я та Національною службою охорони здоров'я України. Проте питання фінансування залишається відкритим, оскільки держава неспроможна забезпечити повністю безоплатне надання медичних послуг. Запропоновано умови та кроки залучення страхових компаній у систему фінансування охорони здоров'я України.

Ключові слова: охорона здоров'я; система; фінансування; система фінансування охорони здоров'я.

Рис.: 5; Табл.: 1. Бібл.: 11.

The article researched the current system of health care financing in Ukraine and its main participants. The list of normative legal acts that create a political and legal basis for the formation of mechanisms for financing health care were systematized. Particular attention is paid to the program of medical guarantees, the essence of which is that the state guarantees the provision of medical services and medicines to patients. The payment for the services of a health care institution is subject to the following conditions: an agreement has been concluded between the health care institution and the National Health Service of Ukraine. However, the issue of funding remains open, as the state is unable to provide completely free medical services. The conditions and steps for involving insurance companies to the health care financing system of Ukraine are proposed.

Keywords: health care; system; financing; health care financing system.

Fig.: 5. Table: 1. References: 11.

JEL Classification: I18

Постановка проблеми. В Україні відбувається реформування системи охорони здоров'я, і проблема організації фінансування закладів охорони здоров'я є дуже актуальною. Питання фінансування сьогодні дуже загострені, оскільки бюджетних коштів не вистачає для покриття всіх елементів системи охорони здоров'я, тому виникає потреба пошуку додаткових джерел фінансування та об'єднання фінансових потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню та аналізу питань фінансування системи охорони здоров'я приділяється багато уваги, зокрема питання фінансового забезпечення досліджують такі вчені, як Т. Сіташ [1], М. Клименко [2], А. Бондар [3], К. Павлюк, В. Зеленевиц [4], С. Тернов та інші. Переважна кількість науковців розглядають медичне страхування як один із кращих варіантів удосконалення фінансування системи охорони здоров'я, з чим ми також погоджуємось.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на чисельну кількість досліджень, питання фінансування системи охорони здоров'я потребує розробки нових підходів з урахуванням медичної реформи та появи COVID-19.

Мета статті. Головною метою статті є аналіз існуючої системи фінансування охорони здоров'я, виявлення її недоліків та розробка пропозицій щодо удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Урядом України у 2015 році було ініційовано реформу системи охорони здоров'я, метою якої є покращання стану здоров'я населення та забезпечення захисту від надмірних фінансових витрат «з кишени», через підвищення ефективності, удосконалення застарілої системи надання послуг та спрощення доступу до якісного медичного обслуговування. Пріоритетними цілями стратегії було здійснення фінансової реформи системи охорони здоров'я (для прискорення перетворень у наданні медичних послуг), а також впровадження інформаційних технологій, як прискорювача. У жовтні 2017 року ухвалено новий Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (Закон № 2168), який регулює фінансування системи охорони здоров'я. Також пакет підзаконних нормативно-правових актів, який створив міцну політико-правову основу для впровадження нових механізмів фінансування охорони здоров'я [5].

Законодавча та нормативно-правова база

№ документа	Назва документа	Рівень затвердження	Дата затвердження
Закони			
2168-VIII	Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»	Парламент	19 жовтня 2017
2206-VIII	Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості»	Парламент	14 листопада 2017
2246-VIII	Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	Парламент	7 грудня 2017
2696-VIII	Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік»	Парламент	28 лютого 2019
294-IX	Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»	Парламент	14 листопада 2019
Розпорядження			
	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформи системи фінансування охорони здоров'я»	Кабінет Міністрів	30 листопада 2016
Постанови			
180	Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» (Урядова програма реімбурсації «Доступні ліки»)	Кабінет Міністрів	16 березня 2017
1101-2017-п	Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної служби здоров'я України»	Кабінет Міністрів	27 грудня 2017
407	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реалізації державних гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій для первинної медичної допомоги на 2018 рік»	Кабінет Міністрів	25 квітня 2018
Накази			
503	Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» 5	Міністерство охорони здоров'я	19 березня 2018
504	Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги»	Міністерство охорони здоров'я	19 березня 2018

На рис. 1 представлено систему фінансування охорони здоров'я.

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [8] основними джерелами фінансування охорони здоров'я є:

- кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів,
- кошти юридичних та фізичних осіб, інших осіб (не заборонених законом).

Підставою для розрахунку рівня фінансового забезпечення охорони здоров'я є науково обґрунтовані нормативи.

Відповідно до статті 49 Конституції України «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності» [9].

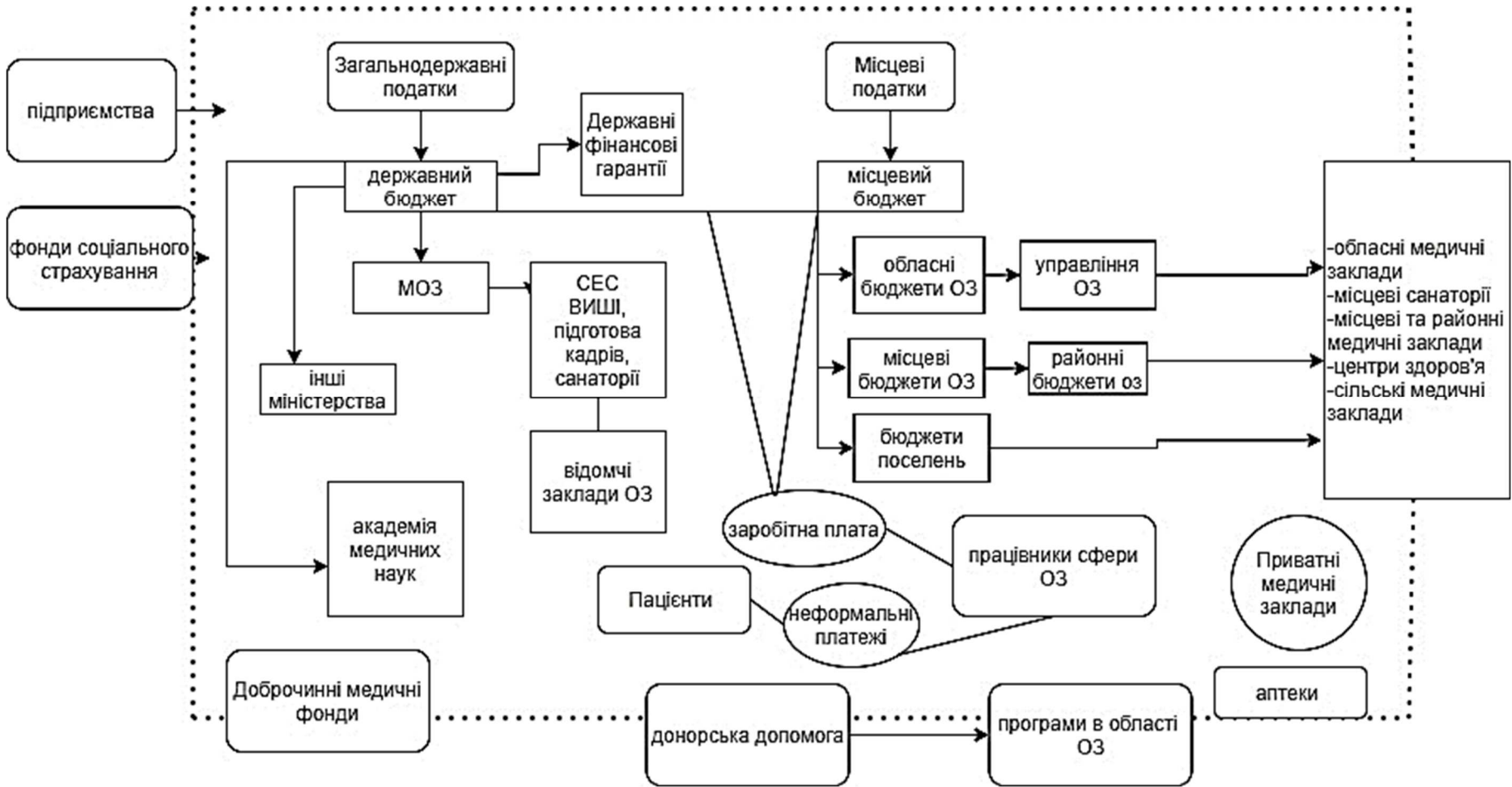

Рис. 1. Фінансування системи охорони здоров'я в Україні

Джерело: побудовано на основі [6; 7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Призначені на охорону здоров'я кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів направлені на фінансування медичної допомоги для населення, державних цільових та місцевих програм ОЗ, а також фундаментальних наукових досліджень у цьому напрямку. Фінансування державних та комунальних закладів охорони здоров'я – бюджетних установ виконується відповідно до бюджетного законодавства. У закладах охорони здоров'я та у фізичних особах-підприємцях (якщо вони зареєстровані та отримали ліцензію на здійснення господарської діяльності з медичної практики, в порядку установленому законом, з якими укладені договори про надання медичних послуг населенню) медична допомога надається безоплатно за кошти бюджету [7].

Також слід зазначити, що договори про медичне обслуговування укладаються на певний бюджетний період, підставою для яких є обсяг та вартість послуг, замовником яких є державні та місцеві органи самоврядування. Вартість послуг, які надаються розраховується відповідно до структури витрат для надання послуги та з урахування галузевих стандартів. Кабінет Міністрів України затверджує порядок укладання договорів, типову форму договору, методику розрахунку вартості послуги та перелік платних послуг з медичного обслуговування. Для підвищення якості обслуговування заклади охорони здоров'я також можуть використовувати кошти юридичних та/або фізичних осіб. Заклади охорони здоров'я визначають плату за послуги з медичного обслуговування, у випадку коли такі знаходяться поза умовами договорів про медичне обслуговування, укладеними з ключовими розпорядниками бюджетних коштів [7; 10].

Що стосується державних фінансових гарантій, то тут держава гарантує надання медичних послуг та лікарських засобів. На рис. 2 можна побачити, що саме включає в себе названий елемент системи фінансування. Відповідно до інформації Міністерства фінансів України, вони співпрацюють із Міністерством охорони здоров'я та з громадянськими експертами з метою покращення надання медичних послуг.

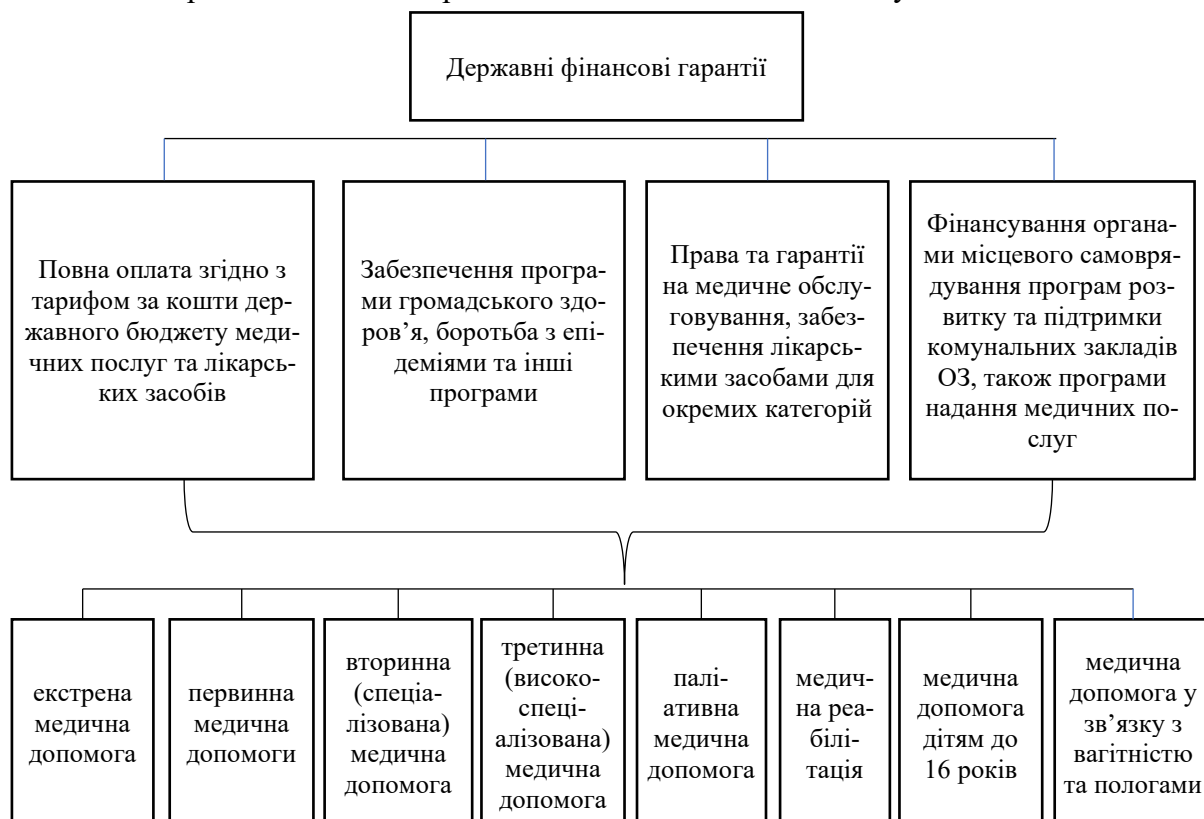

Рис. 2. Державні фінансові гарантії та програми медичних гарантій
Джерело: побудовано на основі [7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Основними принципами програми медичних гарантій є відповідність законодавчим вимогам, різноманітні державні гарантії, якість медичних послуг, раціональне та цільове використання коштів, використання медичних послуг, передбачуваність медичних послуг, прозорість, відкритість, конкуренція. Надавачі медичних послуг мають дотримуватись умов та специфікацій на групи послуг або конкретні послуги [11]. У сфері охорони здоров'я було впроваджено новий термін «пакет медичних послуг», який «складається, з медичних послуг, до яких застосовується єдиний опис щодо специфікації послуг і до надання яких встановлюються єдині умови надання таких послуг» [11]. Оплата послуг відбувається згідно з єдиним типом тарифу, також розроблені вимоги до послуг, які надаватиме заклад охорони здоров'я (в разі укладання договору з Національною службою здоров'я України). Вимоги сформовані відповідно до галузевих стандартів, медичних протоколів, нормативно-правових актів, рекомендацій тощо [11]. На рис. 3 представлено систему взаємодії пацієнта із закладом охорони здоров'я та фінансування відповідно до програми медичних гарантій.

Рис. 3. Система взаємодії та фінансування надання послуг відповідно до програми надання медичних гарантій

Джерело: побудовано на основі [7; 11].

На сьогодні суттєвою проблемою є пандемія COVID-19, яка загострила ситуацію зі станом фінансування та функціонування системи охорони здоров'я України. Значна частина населення фінансово неспроможна забезпечити собі якісне лікування, а держава не в змозі забезпечити всім хворим, які потребують лікування, госпіталізацію та безоплатне надання послуг. Тому питання об'єднання зусиль та фінансових потоків для підтримки, розвитку та якісного функціонування системи охорони здоров'я є пріоритетним. Як згадувалось вище, одним з ефективних рішень є обов'язкове медичне страхування.

Аналіз фінансування системи охорони здоров'я показав, що система потребує розробки альтернативних рішень. Одним з ефективних та діючих способів удосконалення системи фінансування охорони здоров'я є активне залучення страхових компаній. Ми пропонуємо таку систему взаємодії зі страховими компаніями (рис. 4).

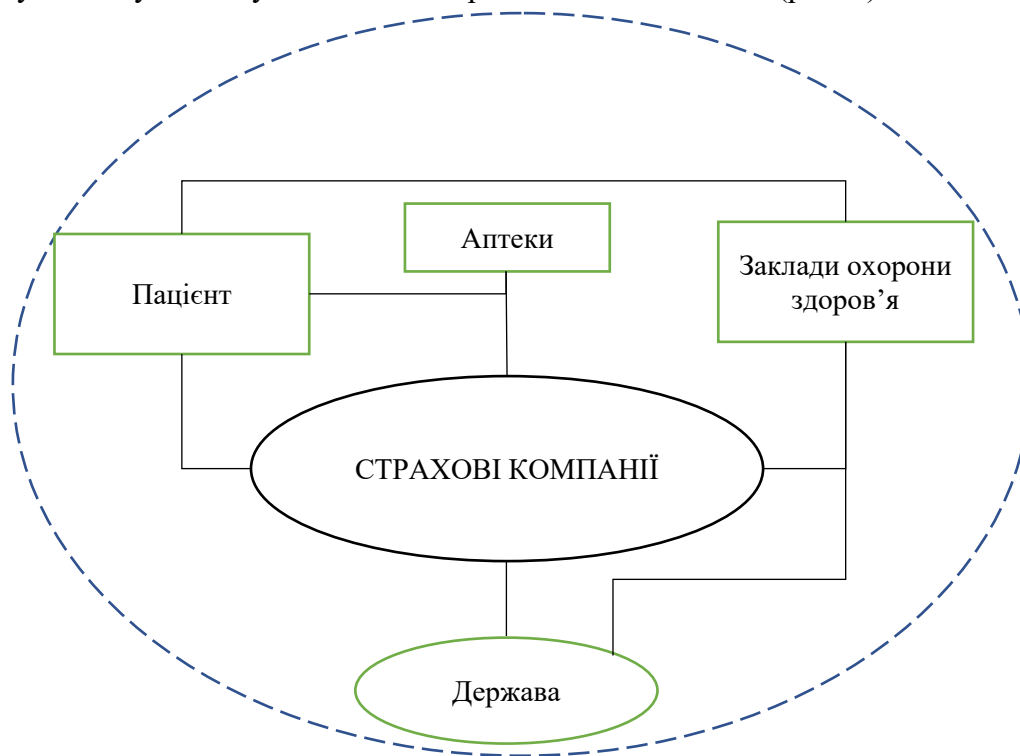

Рис. 4. Страхові компанії в системі фінансування охорони здоров'я

Джерело: побудовано авторкою.

Пропонується залучення страхових компаній для покриття фінансування тарифів за надання послуг закладами охорони здоров'я. Для функціонування запропонованого рішення необхідно вжити таких заходів:

1. Укладання договорів між страховими компаніями та закладами охорони здоров'я.
2. Укладання договорів між аптеками та страховими компаніями.
3. Реєстрація пацієнтів в електронній системі охорони здоров'я.
4. Реєстрація аптек, страхових компаній в електронній системі охорони здоров'я.

Пропонуємо варіанти страхового платежу:

1. Держава платить за пацієнта платіж в страхову компанію.
2. Пацієнт самостійно сплачує страховий платіж.
3. Можливо залучення роботодавців та профспілки для працюючої категорії населення.

Для спрощення впровадження страхової медицини також можливо поділити населення за категоріями: діти, пенсіонери, працюючі, люди з обмеженими можливостями і т. д. Проте є основна перешкода, яка буде заважати впровадженню та розвитку страхової медицини, – конфіденційність медичної інформації про пацієнтів та неможливість передачі даних третім особам або установам. У такому випадку ми пропонуємо впровадження унікального ідентифікатора, які буде присвоєно пацієнту при укладанні договору зі страховою компанією, який буде використовуватись для оплати послуг закладу охорони здоров'я. Схематично це можна представити так (рис. 5):

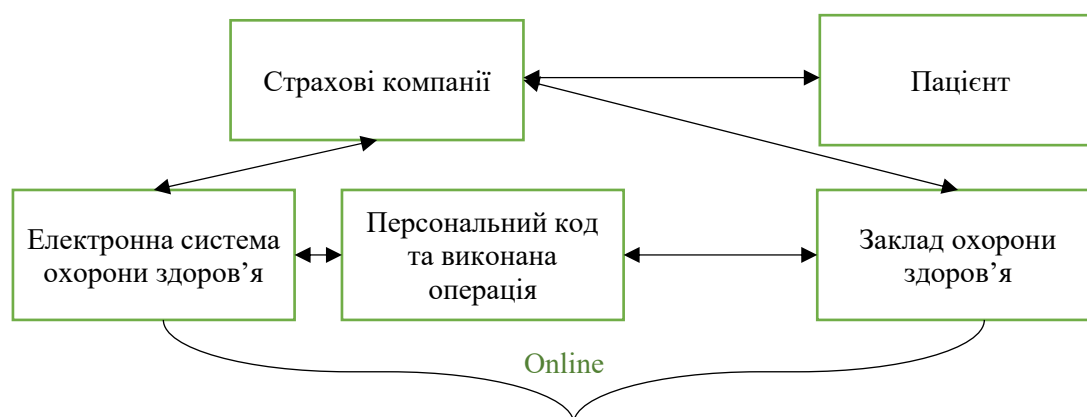

Рис. 5. Взаємодія учасників при отриманні медичної послуги з використанням унікального ідентифікатора

Джерело: побудовано авторкою.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження показало, що основними учасниками фінансування системи охорони здоров'я є державні та місцеві бюджети, пацієнти, добровичні фонди, донорська допомога. Також працює програма медичних гарантій, відповідно до якої виплату отримує безпосередній надавач послуги. Запропоновано залучення страхових компаній з використанням персонального ідентифікатора для передачі інформації пацієнта при взаємодії учасників. Впровадження наданих пропозицій дозволить суттєво підвищити рівень охорони здоров'я в країні, зменшити навантаження на бюджет, підвищити доступність отримання медичних послуг та їх якість.

Список використаних джерел

1. Сіташ Т. Медичне страхування та фінансове забезпечення охорони здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 149-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_16.
2. Клименко М. О. Світовий досвід організації фінансування у сфері медичного обслуговування. *Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1: Економіка і управління*. 2017. № 1. С. 104-112.
3. Бондар А. В. Фінансування галузі охорони здоров'я в Україні та у зарубіжних країнах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 720 «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». С. 357-364. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14009/1/55_357-364_Vis_720_Menagement.pdf.
4. Зеленевиц В. О., Кузьмін А. І. Зарубіжний досвід фінансування охорони здоров'я. *XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція «ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION»*. URL: <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhniy-dosvid-finansuvannya-ohoroni-zdorovya>.
5. Україна: огляд реформи фінансування системи охорони здоров'я 2016–2019. *Спільний звіт ВООЗ та Світового банку*. URL: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf.
6. Васкес Абанто Х. Э. Здравоохранение и вопросы его финансирования. *Газета «Новости медицины и фармации»*. 2014. № 3(487). URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/37965>.
7. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
8. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
9. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-2017-%D0%BF#n10>.

11. Вимоги ПМГ 2020. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://nszu.gov.ua/likar-2020>.

References

1. Sitash, T. (2014). Medychne strakhuvannia ta finansove zabezpechennia okhorony zdorovia: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid [Health insurance and financial security of health care: domestic and foreign experience]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, (10), pp. 149-162. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2014_10_16.
2. Klymenko, M. O. (2017). Svitovyi dosvid orhanizatsii finansuvannia u sferi medychnoho obsluhovuvannia [World experience in the organization of financing in the field of medical care]. *Chernihivskiy naukovyi chasopys Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia. Ser. 1: Ekonomika i upravlinnia – Chernihiv Scientific Journal of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Ser. 1: Economics and management*, (1), pp. 104-112.
3. Bondar, A. V. (2011). Finansuvannia haluzi okhorony zdorovia v Ukraini ta u zarubizhnykh krainakh [Healthcare financing in Ukraine and abroad]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*, (720), pp. 357-364. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14009/1/55_357-364_Vis_720_Menagement.pdf.
4. Zelenevych, V. O., Kuzmin, A. I. (2018). Zarubizhnyi dosvid finansuvannia okhorony zdorovia [Foreign experience in health care financing]. *XIV Mizhnarodna naukova internet-konferentsiia «ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION»*. <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhnyi-dosvid-finansuvannya-ohoroni-zdorovya>.
5. Ukraina: ohliad reformy finansuvannia systemy okhorony zdorovia 2016–2019. *Spilnyi zvit VOOZ ta Svitovoho banku*. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0018/425340/WHO-WB-Joint-Report_UKR_Full-report_Web.pdf.
6. Vaskes Abanto, Kh. Э. (2014). Zdravookhraneniye y voprosy eho fynansyrovanyia [Healthcare and its financing issues]. *Gazeta «Novosty meditsiny iy formatsii» – Newspaper «News of Medicine and Formation»*, (3(487)). <http://www.mif-ua.com/archive/article/37965>.
7. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia [On state financial guarantees of medical care], Law of Ukraine № 2168-VIII (on October 19, 2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
8. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia [Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care], Law of Ukraine № 2801-XII (on November 19, 1992). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
9. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. Law № 254к/96-BP (on June 28, 1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku vartosti posluhy z medychnoho obsluhovuvannia [On approval of the Methodology for calculating the cost of medical services], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1075 (on December 27, 2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-2017-%D0%BF#n10>.
11. Vymohy PMH 2020. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy [Requirements of SGP 2020. The only web portal of the executive authorities of Ukraine]. <https://nszu.gov.ua/likar-2020>.

Філіпова Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Filipova Natalia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor The Department of Public Administration and Management of Organizations, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nataliia-@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5720-865X>

ResearcherID: H-2575-2014

УДК 336.13

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-1(25)-159-165

Максим Забаштанський, Дмитро Драгунов, Інна Зуб

**ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ
СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Maksym Zabashtanskyi, Dmytro Drahunov, Inna Zub

**FINANCIAL INSTRUMENTS OF STRATEGIC DEVELOPMENT
OF HEALTHCARE IN CONDITIONS DIGITAL ECONOMY**

У статті розглянуто фінансові інструменти стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в Україні. Розкрито сучасні підходи до трактування дефініцій «цифрова економіка» та «фінансові інструменти», узагальнення яких дозволило розкрити їхній особливий вплив на сферу охорони здоров'я. Проаналізовано пріоритетні напрями розвитку сфери охорони здоров'я в Україні в частині розвитку системи обов'язкового медичного страхування та акцентовано увагу на необхідності його впровадження як одного з ключових фінансових інструментів її стратегічного розвитку. Запропоновано підходи до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, запровадження яких сприятиме оптимізації наявного обсягу фінансових ресурсів, визначатиме стратегічні пріоритети подальшого розвитку даної сфери в умовах цифрової економіки. Досліджено шляхи вдосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах цифрової економіки.

Ключові слова: фінансові інструменти; фінансове забезпечення; стратегічний розвиток; сфера охорони здоров'я; цифрова економіка; медичне страхування.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

The article considers the financial instruments of strategic development of health care in Ukraine. Modern approaches to the interpretation of the definitions of "digital economy" and "financial instruments" are revealed, the generalization of which allowed to reveal their special impact on the healthcare sphere. The priority directions of development of the healthcare sphere in Ukraine in the part of development of the system of obligatory medical insurance are analyzed and the attention to the necessity of its introduction as one of the financial instruments of its strategic development is emphasized. Approaches to the financial provision of health care are proposed, the introduction of which will help optimize the available financial resources, will determine the strategic priorities for further development of this area in the digital economy. Ways to improve the financial security of health care in the digital economy are explored.

Keywords: financial instruments; financial support; strategic development; healthcare; digital economy; health insurance.

Fig.: 1. Table: 1. References: 10.

JEL Classification: G20; G22

Постановка проблеми. У сучасних умовах життєдіяльності суспільства, значної активізації інформаційних процесів система охорони здоров'я продовжує відігравати провідну роль у процесі збереження здоров'я нації та виступає ключовим елементом національної безпеки.

Стратегічний розвиток сфери охорони здоров'я в Україні нині перебуває у стадії симбіозу, і вирішення цієї проблеми лежить у площині пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів, необхідних для належного функціонування сфери, що характеризується критерієм доступності та якості медичних послуг для всіх верств населення. Саме тому пошук та практичне запровадження ефективних фінансових інструментів, дія яких визначатиме фактичний обсяг фінансового забезпечення сфери, набуває особливого значення та актуальності. Водночас, з урахуванням їхньої позитивної синергетичної дії не лише на стан сфери охорони здоров'я, а також і національної економіки, це питання набуває загальнодержавного значення, оскільки його вирішення здійснює вплив на розвиток суспільства країни загалом. Враховуючи позитивний досвід застосування медичного страхування у процесі фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я у провідних країнах світу, вважаємо за доцільне подальше дослідження та обґрунтування необхідності впровадження обов'язкового медичного страхування як одного з ключових фінансових інструментів її стратегічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я з урахуванням процесу оптимізації набору її фінансових інструментів досліджують вітчизняні та закордонні вчені, серед яких: В. Борщ, Я. Буздуган, Т. Васильєва, О. Гальцова, О. Гонта, В. Дем'янишин, М. Дубина, О. Кириленко, В. Москаленко, М. Мних, В. Маргасова, С. Онишко, А. Роговий, Н. Ткаченко, С. Юрій та багато інших науковців.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні фундаментальні та прикладні наукові дослідження, питання подальшого стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я з урахуванням особливостей цифрової економіки набувають дедалі більшого значення. Особливої ваги це питання набуває у зв'язку з необхідністю пошуку можливостей подолання світовою економікою та суспільством пандемії COVID-19, що вимагає розробки нових підходів до швидкого реагування та подолання подібних загроз існування людства, обумовлює посилення ролі та необхідність дотримання кожною країною міжнародних стандартів охорони здоров'я, врахування їх у процесі власного стратегічного розвитку.

Метою цієї статті є дослідження системи фінансових інструментів стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в Україні, визначення їхньої ролі в забезпеченні результативного функціонування цієї сфери в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку сфери охорони здоров'я нерозривно пов'язаний з активним впровадженням інформаційних технологій. Динамічні процеси цифровізації світової економіки протягом останніх років спричинили суттєву зміну підходів не лише до організації процесів виробництва, але також здійснили суттєвий вплив на сферу послуг, вагоме місце серед яких посідає саме сфера охорони здоров'я.

Водночас якщо наявні світові трансформації цифровізації сфери охорони здоров'я були спрямовані на підвищення якості медичних послуг, то у вітчизняних умовах досягнення аналогічного ефекту ускладнено невідповідністю наявного ресурсного забезпечення потребам її функціонування, ключове місце серед яких посідає саме фінансове забезпечення.

Беззаперечно, з переходом на цифрову платформу сфера охорони здоров'я матиме змогу підвищити якість обслуговування населення, проте тривалість повноцінного переходу визначатиметься наявним інституційним забезпеченням та фінансовою спроможністю усіх учасників цього процесу. Нині в науковій спільноті досить поширена думка, що економіка стає цифровою лише за умови повної цифровізації бізнес-процесів, що вимагає детального дослідження наявних підходів до трактування категорії «цифрова економіка».

Так, Н. Дєєва та В. Делейчук вважають, що цифрова економіка це економічна діяльність, яка виникає через мільярди повсякденних онлайн-зв'язків між людьми, підприємствами, пристроями, даними та процесами [4].

За С. Коляденко, цифрова економіка базується на виробництві електронних товарів і сервісів високотехнологічними бізнес-структурами і дистрибуції цієї продукції за допомогою електронної комерції [7]. Разом з тим, у межах цього підходу відбувається акцентування уваги на виробництві, а не на споживанні таких товарів та послуг.

Натомість К. Семячков розглядає цифрову економіку як сучасний тип господарювання, який характеризується переважаючою роллю даних і методів управління ними як визначального ресурсу у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання [9], що актуалізує питання саме процесу формування та використання ресурсів.

З урахуванням сформованих підходів, одним із найбільш важливих питань стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в умовах цифрової економіки залишається достатність її фінансового забезпечення, що, в свою чергу, визначатиме якість та доступність медичних послуг.

Теоретичні й методологічні проблеми фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я перебувають у площині відповідного фінансового механізму, практична дія якого визначає рівень фінансових відносин у цій сфері.

На сучасному етапі фінансовий механізм функціонування сфери охорони здоров'я трансформуються під впливом сукупності фінансових інструментів, які перебувають у його складі. Ступінь ефективності реалізації даних інструментів визначає рівень врахування потреб та інтересів суб'єктів фінансової системи, а також суспільства загалом.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На сьогодні сформовано широкий спектр підходів щодо трактування сутності фінансових інструментів, визначення їхньої структури та складових. Так, на думку значної когортки науковців, під дефініцією «інструмент» слід розуміти ухвалення взаємопов'язаних рішень, що стосуються вибору цілей і засобів їх досягнення з метою впливу на процеси розвитку держави та суспільні відносини. Вагомою складовою державної політики, на їхню думку, є економічна, зокрема фінансова, яка через сукупність інструментів, методів, засобів і механізмів впливає на соціально-економічний розвиток країни.

Досить цікавим є підхід О. Іващенко, в якому запропоновано фінансовий інструмент розглядати як будь-який стандартизований контракт, що започатковує виникнення фінансового активу в однієї сторони та фінансового зобов'язання у вигляді певного базового активу в іншій стороні, а також укладається з метою хеджування та страхування комерційних ризиків [6].

В. Ходаківська та О. Данілов пропонують розглядати фінансові інструменти як різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку [10].

Ефективне використання фінансових інструментів на державному рівні визначає її спроможність у частині досягнення наявних пріоритетів економічного розвитку як у поточній, так і у стратегічній перспективі. Поділяючи сформовану думку багатьох науковців та практиків у частині трактування категорії фінансові інструменти, вважаємо доцільним наведення окремого трактування категорії фінансові інструменти сфери охорони здоров'я як способу організації фінансових відносин, синергетична дія яких спрямована на формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, необхідних для її повноцінного функціонування, а також своєчасного та якісного забезпечення населення медичними послугами.

Варіативність набору фінансових інструментів розвитку сфери охорони здоров'я нині визначається наявною державною політикою, що зумовлено значною питомою вагою закладів охорони здоров'я саме державної та комунальної власності. Крім того, низький рівень доходів, а отже, фінансова неспроможність значної частини населення країни отримувати медичні послуги у суб'єктів господарювання приватної форми власності залишає за державою провідну роль у визначенні пріоритетів її стратегічного розвитку (рис. 1).

Низький рівень менеджменту системи охорони здоров'я поряд із відсутністю належного фінансового забезпечення протягом багатьох останніх років спричинив значне відставання від аналогічних сфер у провідних країнах світу, що унеможливило спроможність населення нашої країни отримувати необхідні медичні послуги, спричинило порівняно низький рівень тривалості життя, а також обумовило зниження рівня продуктивності праці в національній економіці. Саме тому питання фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я залишається найбільш пріоритетним у процесі формування подальшої траєкторії її стратегічного розвитку.

Беззаперечно, нині ключова роль у фінансовому забезпеченні сфери охорони здоров'я залишається саме за державою, що вимагає обґрунтованої політики її фінансового забезпечення. Проте, враховуючи обмеженість фінансових можливостей держави, з одного боку, а також неспроможність переважної частини населення в повному обсязі оплачувати фактичну вартість медичних послуг питання впровадження обов'язкового медичного страхування як одного з ключових стратегічних фінансових інструментів фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я давно перейшли з площини теоретичної розробки в площину необхідності практичної реалізації.

Рис. 1. Фінансові інструменти стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я

Джерело: складено авторами з урахуванням [1-3; 5].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Водночас впровадження обов'язкового медичного страхування повинно відбуватись поступово, з детальним обґрунтуванням механізму його практичної реалізації. Враховуючи платний характер цієї послуги, на першому етапі запровадження обов'язкового медичного страхування воно повинно бути спрямовано на окремі, найбільш платоспроможні групи населення з поступовим охопленням інших. Крім того, на першому етапі вважаємо за доцільне встановлення мінімальної вартості страхового поліса, з метою його максимальної доступності. Звичайно, розраховувати на значний спектр медичних послуг в рамках даного полісу страхування неможливо, проте це дозволить сформувати культуру медичного страхування в суспільстві, яка з часом дозволить посилити потенціал функціонування вітчизняної сфери охорони здоров'я.

Безумовно, тривалість процесу формування культури обов'язкового медичного страхування є стратегічним завданням, виконання якого залежатиме від спроможності держави гарантувати надійність використання цього фінансового інструменту, а також ефективності функціонування національної економіки. Саме тому, на нашу думку, доцільно виділити систему принципів медичного страхування, а саме: державної підтримки, гарантованого відшкодування, фінансової обґрунтованості, медичного забезпечення, інноваційної складової, інформаційної адаптованості (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи медичного страхування сфери охорони здоров'я в умовах цифрової економіки

Принципи	Обґрунтування
Державної підтримки	Забезпечує наявність пакету обов'язкового медичного страхування для всіх соціально незахищених верст населення за рахунок бюджетного фінансування на умовах повної або часткової оплати.
Гарантованого відшкодування	Здійснює державний контроль у частині гарантування вчасної сплати страховими компаніями страхових виплат у разі настання страхового випадку за наявними договорами обов'язкового та добровільного медичного страхування з метою повного та своєчасного забезпечення населення необхідними медичними послугами.
Фінансової обґрунтованості	Вартість послуг обов'язкового та добровільного медичного страхування повинна забезпечувати стимулювання фінансових інтересів усіх учасників цих відносин.
Медичного забезпечення	Гарантування медичною установою своєчасної та повної первинної та вторинної медичної допомоги в разі наявності у громадянина поліса обов'язкового та/або добровільного медичного страхування.
Інноваційної складової	Пріоритетне спрямування медичними установами сформованих у результаті розвитку системи обов'язкового та добровільного страхування наявних фінансових ресурсів на інноваційне оновлення медичного обладнання з метою якісного та своєчасного надання медичних послуг.
Інформаційної адаптованості	Широке застосування цифрових технологій з метою формування електронного кабінету кожного пацієнта для своєчасного отримання ним якісного медичного обслуговування.

Джерело: розроблено авторами з урахуванням [8].

Враховуючи провідну роль сфери охорони здоров'я у життєзабезпеченні суспільства, питання її стратегічного розвитку набувають особливого значення, оскільки їх вирішення визначатиме траєкторії подальшого розвитку країни. Саме тому найбільш пріоритетними напрямками стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я є:

- *розвиток медичного страхування* – нормативне закріплення обов'язкового медичного страхування як ключового стратегічного інструменту фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я; розробка компенсаторного механізму обов'язкового медичного страхування для малозабезпечених верств населення, а також осіб з обмеженими можливостями; активізація та посилення соціальної відповідальності суб'єктів господарювання в частині медичного страхування власного персоналу.

- професійна підготовка та збереження медичного персоналу – розвиток профільних закладів підготовки лікарів та медичного персоналу; підвищення престижності медичних професій шляхом гарантування високого рівня оплати праці та формування належних умов праці;

- інноваційний розвиток та своєчасне оновлення медичного обладнання – забезпечення закладів охорони здоров'я сучасним медичним обладнанням з метою якісного діагностування можливих хвороб пацієнтів та скорочення тривалості медичного лікування;

- розвиток цифрової медицини – забезпечення належного функціонування сфери охорони здоров'я у цифровому просторі з метою прискорення процесу надання медичних послуг, забезпечення високого рівня їх доступності, а також скорочення тривалості лікування можливих пацієнтів.

Висновки і пропозиції. Стратегічний розвиток сфери охорони здоров'я України беззаперечно залишається одним із найбільших актуальних завдань, які наразі стоять перед національною економікою. В умовах цифрової економіки надання медичних послуг повинно носити швидкий та якісний характер, що зумовлює необхідність застосування системи ефективних фінансових інструментів спрямованих на формування відповідного рівня фінансового забезпечення. Це дозволить забезпечити інноваційний розвиток матеріально-технічного стану галузі, сформувати належний рівень оплати праці та сприяти професійному зростанню медичного персоналу. Саме тому, впровадження медичного страхування, як важливого фінансового інструменту розвитку сфери охорони здоров'я є надзвичайно важливим та необхідним, оскільки це дасть змогу сформувати необхідну медичну страхову культуру, здійснити послідовний перехід до якісного та доступного медичного обслуговування, сформувати можливості подальшого стратегічного розвитку національної економіки.

Список використаних джерел

1. Борщ В.І. Дослідження функціональної системи управління фінансовими механізмами в сфері охорони здоров'я України. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2020. Т. 19, № 2(45). С. 144-168.
2. Веретюк С.М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2. С. 51-58.
3. Дубина М. В., Роговий А. В., Забаштанська Т. В. Стратегічні пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я в Україні: фінансові аспекти. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 3(23). С. 158-165.
4. Дєєва Н. Е., Делєйчук В. В. Механізми залучення інвестицій емітентами цінних паперів в умовах розвитку цифрової економіки. *Молодий вчений*. 2018. № 3(2). С. 653-659.
5. Забаштанський М. М., Драгунов Д. М., Зуб І. М. Пріоритетні підходи до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України. *Науковий вісник Полісся*. 2020. № 3(23). С. 93-101.
6. Іващенко О. А. Фінансово-інституційні інструменти управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Укр. акад. зовн. торгівлі. Київ, 2006. 21 с.
7. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106-107.
8. Медичне страхування 2020. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/s-kazhdogopo-400-grn-v-mesyac-v-ukraine-predlagayut-vvestimedicinskoe-strahovanie-1182586.html>.
9. Семячков К. А. Цифровая экономика и ее роль в управлении современными социально-экономическими отношениями. *Современные технологии управления*. 2017. № 8 (80).
10. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : навчальний посібник. Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. 501 с.

References

1. Borshch, V. I. (2020). Doslidzhennia funktsionalnoi systemy upravlinnia finansovymy mekhanizmamamy v sferi okhorony zdorovia Ukrainy [Research of the functional management system of financial mechanisms in the field of health care of Ukraine]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia – Market economy: modern theory and practice of management*, 2(45), pp. 144-168.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Veretuk, S. M. (2016). Vyznachenia prioritetnyh napriamiv rozvytku cifrovoi tkonomiky v Ukraine [Identification of priority areas of digital economy development in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ukrainського naukovo-doslidnogo instytutu zviazku – Scientific notes of the Ukrainian Research Institute of Communications*, 2, pp. 51-58.

3. Dubyna, M. V., Rogovyi, A. V., Zabashtanskaya, T. V. (2020). Strategichni prioritetny sfery ohorony zdorovia v Ukraine [Strategic priorities of health care in Ukraine: financial aspects]. *Naukovyi visnyk Polisia – Scientific Bulletin of Polissia*, 3(23), pp. 158-165.

4. Deeva, N. E., Deleichuk, V. V. (2018). Mehanizmy zaluchenia investucii emitentamy cinyh paperyv v umovah cyfrovoi ekonomiku [Mechanisms for attracting investments by issuers of securities in the development of the digital economy]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, (3(2)), pp. 653-659.

5. Zabashtanskyi, M., Drahunov, D., Zub, I. (2020). Prioritetni pidhody do finansovogo zabezpechenia sfery ohorony zdorovia v Ukraine. [Priority approaches to financial security of healthcare in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Polisia – Scientific Bulletin of Polissia*, 3(23), pp. 93-101.

6. Ivachenko, O. A. (2006). Finansovo-instytuciini insrumenty upravlinia ryzykamy u zovnichnoekonomichnii diialnosti [Financial and institutional tools for risk management in foreign economic activity] [PhD dissertation, Ukrainian Academy Of Foreign Trade]. Kyiv.

7. Koliadenko, S. V. (2016). Cyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlenia v Ukraine i u sviti [Digital economy: preconditions and stages of formation in Ukraine and in the world.]. *Ekonomika. Finansy. Menedgment – Economy. Finances. Management*, 6, pp. 106-107.

8. *Medychne strahuvannia [Medical Insurance]* (2020). <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/skazhdogopo-400-grn-v-mesyac-v-ukraine-predlagayut-vvestimedycinskoe-strahovanie-1182586.html>.

9. Semiachkov, K. A. (2017). Cifrovaiz ekonomika I ee rol v upravlennii sovremenymi socyально-ekonomicheskimi otnoheniiami [The digital economy and its role in the management of modern socio-economic relations.]. *Sovremenyie tehnologii upravlenia – Modern control technologies*, 8(80).

10. Hodakivska, V. P. (2001). *Rynok finansovykh poslug [Financial services market]*. Academy of the State Traffic Police of Ukraine.

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zabashtanskyi Maksym – Doctor of Economics, Professor, Director Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: G-6145-2014

Драгунов Дмитро Миколайович – аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Drahunov Dmytro – PhD student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: drahunovdm@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3828-8914>

Зуб Інна Миколаївна – аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zub Inna – PhD student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: follow777up@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1825-1847>

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ А. І. ІВАЩЕНКО «РОЗВИТОК МАЛОГО
ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»

Монографія «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти» – цікаве і ґрунтовне дослідження, яке має теоретичне і практичне значення. Насамперед авторкою надано цілісне уявлення про загальний вектор розвитку сектору малого і середнього бізнесу – пріоритетність підтримки розвитку МСБ як критерію ефективності соціально-економічної політики країни.

У період недофінансування бізнесу та ускладненого доступу МСБ до зовнішніх запозичень, також зниження інвестиційної привабливості сектору малого і середнього бізнесу, є особливо актуальною поява функціональних досліджень, які відображають теоретичні та практичні аспекти розвитку малого і середнього бізнесу на національному й регіональному рівнях.

Монографія складається з чотирьох розділів, у яких обґрунтовано сучасні проблеми розвитку малого і середнього бізнесу та інституційно-фінансового забезпечення, роль сектору МСБ у підвищенні рівня економічного розвитку як регіону, так і держави загалом.

Перший розділ «Загальні тренди розвитку малого та середнього бізнесу в Україні» присвячено визначенню місця сектору МСБ у системі економічного зростання держави, розкриттю динамічних трендів розвитку МСБ, окремо розглянуто стан фінансового потенціалу малого та середнього бізнесу України, а також проведено аналітичну оцінку активів МСБ, на основі чого проведено аналіз рівня платоспроможності балансу МСБ.

У другому розділі «Система підтримки МСБ в Україні та інших країнах світу на національному рівні» проведено порівняльний аналіз як систем підтримки МСБ, так і міжнародних програм фінансування МСБ, в яких виокремлено критерії фінансування та граничні ліміти. Науковий інтерес викликають наведені автором результати дослідження крос-культурного аналізу наявних інтернет-порталів підтримки МСБ в Україні та інших країнах.

Третій розділ «Регіональні аспекти розвитку МСБ» детально розкриває особливості розвитку МСБ в Україні у регіональному контексті, якими, за обґрунтуванням автора, є фрагментарність систем підтримки МСБ на регіональному рівні, що спричиняє наявність значних територіальних диспропорцій. Автором розроблено багатофакторну систему комплексної оцінки регіональної спроможності щодо рівня легкості ведення бізнесу.

У четвертому розділі «Україна в міжнародних бізнес-індексах» проведено оцінювання факторів залежності позиції України у таких бізнес-рейтингах, як SME policy index, Doing Business, International Business Compass, від рівня інституційної підтримки бізнесу, політичної стабільності, розвиненості інфраструктури тощо.

Монографія є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть стати у пригоді представникам наукових кіл, бізнес-професіоналам, студентам та аспірантам економічних спеціальностей, викладачам закладів вищої освіти для використання в навчальному процесі.

Монографії властива наукова новизна, що свідчить про глибоку обізнаність автора з теоретичними та практичними аспектами функціонування та розвитку малого та середнього бізнесу та наявної інфраструктурної підтримки МСБ як на національному, так і на регіональному рівні.

Видання цієї монографії є логічним продовженням наукових досліджень автора, тому вважаю за доцільне рекомендувати підготовлену А. І. Іващенко монографію «Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти» до друку.

Рецензент

Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,

д.е.н., доцент,

Національний університет

«Чернігівська політехніка»

М. В. Дубина

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). Дані про авторів подаються трьома мовами.

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

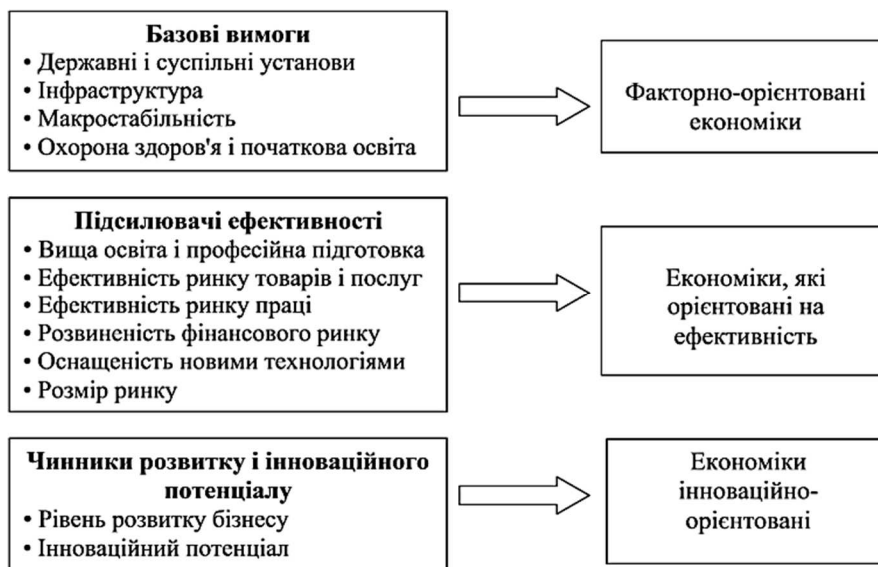

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterations> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliterations.ru/transliterations-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References.**

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **55 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA428201720313201001201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

---

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

УДК 332.12

Максим Дубина

**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Максим Дубина

**СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ
ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Maksym Dubyna

**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

600-1000
знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!!!!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...**

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2017. № 3. С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.
5. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ : КНЕУ, 2005. 254 с.
7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка : навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
9. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.

References

1. Derii, Zh. V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3, pp. 39–45.
2. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.
4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].
5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
7. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, pp. 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.
9. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), pp. 92–98.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською МОВОЮ	Російською МОВОЮ	Англійською МОВОЮ
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____
_____
_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

_____
(підпис)

_____
(підпис)

_____
(підпис)

Додаток Г

Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації*Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. KNEU.
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyievo-Mohylianska akademiia.
3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. KNEU.
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Dakor.
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Znannia.
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definity «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk, Eds., *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). NHU.
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3(60), pp. 267–278.
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Osnovy.
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. TsNL.
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks], Resolution of the National Bank of Ukraine № 122 (March 27, 1998). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations], Resolution of the National Bank of Ukraine № 23 (January 25, 2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahnets O. V.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д
*Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел*

**Приклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел згідно з АРА (7th ed.)**

Книга

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.
Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*
(І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво. (Оригінал
опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано
1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова*
(Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки).
Видавництво.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**Приклади оформлення**

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемоу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелєв, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіап перевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»; для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω -гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ**Стандарт**

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальновиробничих і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
  - загальну кількість сторінок;
  - місто видання;
  - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(25)

Відповідальні за випуск

Редактор

Комп'ютерне складання та верстання

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смілова

Т. М. Колот

Підписано до друку 23.02.2021. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 21,39.

Тираж 100 пр. Замовлення № 15/21.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»

14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.